

Јелена Редли

**АДВЕРБИЈАЛНА И АДНОМИНАЛНА
КВАЛИФИКАТИВНОСТ У
СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Нови Сад, 2020.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД
21000 Нови Сад
Др Зорана Ђинђића 2
www.ff.uns.ac.rs

За издавача
Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш

Јелена Редли
**АДВЕРБИЈАЛНА И АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ У
СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Рецензенти
Проф. др Миливој Алановић, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Проф. др Дијана Црњак, Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет
Проф. др Марина Николић, Универзитет у Приштини с привременим седиштем у
Косовској Митровици

ISBN
978-86-6065-584-6

Нови Сад, 2020.

Садржај и ставови изнети у овом делу јесу ставови аутора и не одражавају нужно ставове Издавача, стога Издавач не може сносити никакву одговорност према њима.

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:

Ниједан део ове публикације не може се прештампати, репродуковати или употребити у било ком облику без писаног одобрења аутора, као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in writing from the author, as the holder of the copyright.

Ова монографија проистекла је из текста докторске дисертације, под насловом Падежи квалитативног значења у стандардном српском језику, која је одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду, дана 30. септембра 2015. године, пред комисијом у саставу:

- (1) Проф. др Нада Арсенијевић, ментор, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (2) Проф. др Душанка Звекић-Душановић, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (3) Проф. др Јасмина Московљевић Поповић, Филолошки факултет, Београд.

Сагласност за објављивање монографије дало је Наставно-научно веће Филозофског факултета, на седници одржаној дана 6. 12. 2019. године.

Монографија је приређена у оквиру пројекта бр. 178004, под називом *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

АДВЕРБИЈАЛНА И АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт

Ова студија представља допринос проучавању квалификативних падежа у стандардном српском језику. Будући да квалификативне падежне и предлошко-падежне конструкције нису проучаване као систем који обједињује адвербијалну и адноминалну квалификативност с ужим значењима, овде ће се понудити детаљнији опис њихових синтаксичко-семантичких карактеристика и сагледати могућности њихове класификације. Акценат ће бити стављен на везу квалификативности с другим семантичким категоријама при чему ће се сагледати како њихове заједничке одлике, тако и оне дистинктивне. У циљу разумевања путева семантичких транспонована у квалификативно значење и утврђивања његове фазичности, учињен је покушај стварања мреже семантичких субпоља која треба да пружи увид у зоне њихових преклапања. Грађа која је ексцерпирана за ове потребе потиче из различитих функционалних стилова стандардног српског језика чиме се омогућује стицање јаснијег увида у стање у савременом стандардном идиому.

У првом, уводном поглављу представљен је тематски оквир овог истраживања, постављени су његови основни циљеви и методе којима ће истраживање бити спроведено, а затим су дати подаци о корпусу. Уз то, истакнут је и његов значај и допринос синтакси и семантици стандардног српског језика.

У другом поглављу, насловљеном *Адвербијална квалификативност*, дат је преглед претходних релевантних истраживања квалификативних падежа у адвербијалној позицији. Затим је извршена класификација падежних и предлошко-падежних конструкција, које су груписане у семантичка субпоља са семантичким и синтаксичким карактеристикама, а као основни критеријум узета је првенствено семантика падежних израза, а затим и семантика управног члана синтагме. С тим у складу, адвербијална квалификативност је подељена на два већа семантичка поља, а у оквиру њих издвојена су субпоља.

Треће поглавље, *Адноминална квалификативност*, устројено је на исти начин као и претходно. На самом почетку, дефинисан је појам номиналне синтагме као споја супстантивне речи и њене одредбе у облику падежне, односно предлошко-падежне конструкције. Након тога, описана су претходна истраживања адноминалних квалификативних падежа, а затим је дат предлог успостављања структуре овог семантичког поља са осам субпоља.

Четврто поглавље, *Закључна разматрања*, представља рекапитулацију теоријских основа и добијених резултата истраживања семантичких одлика квалификативних падежа и њихових структурних модела. Представљени су и основни закључци везани за структуру семантичких субпоља. Указано је и на везу категорије квалификативности са другим семантичким категоријама које утичу на њено формирање, као и на основе за даља истраживања квалификативних падежа као кохерентног система.

Кључне речи: коси падежи, квалификативност, фазичност, синтакса и семантика, српски језик.

ADVERBIAL AND ADNOMINAL QUALITATIVE MODIFICATION IN THE STANDARD SERBIAN LANGUAGE

Abstract

This study is a contribution to a study of qualificative cases in the standard Serbian language. Since qualificative modifiers have not been studied as a system that combines adverbial and adnominal qualification as a coherent whole of standardized meanings, this will provide a more detailed description of their syntactic and semantic characteristics and examine the possibility of their classification. The emphasis will be placed on the relation of qualification with other semantic categories, whereby their common characteristics, as well as those distinctive ones, will be considered. In order to understand the paths of semantic transposition into a qualitative meaning and to determine its fuzzyness, an attempt was made to create a network of semantic subfields that should provide insight into the zones of their overlapping. The material excerpted for this purpose comes from various functional styles of the standard Serbian language, which enables us to gain a clearer insight into the situation in the contemporary standard idiom.

The first, introductory chapter presents the thematic framework of this study, sets its main objectives and the methods for conducting the research, and then gives the corpus data. In addition, its importance and contribution to the syntax and semantics of the standard Serbian language is highlighted.

The second chapter, entitled *Adverbial qualification*, provides an overview of previous relevant research of qualificative cases in adverbial position. It then provides a classification of case adverbials, which are grouped into semantic subfields with specific semantic and syntactic characteristics. The basic criterion is primarily the semantics of case expressions, and then the semantics of the head. Accordingly, the adverbial qualification is divided into two major semantic fields, which are subdivided into various subfields.

The third chapter, *Adnominal qualification*, is organized in the same way as the previous one. At very beginning, it defines the concept of a noun phrase as a combination of a nominal and its modifier in the form of a bare or prepositional case construction. After that, previous research of adnominal qualificative cases have been described, and then a proposal was made to establish the structure of the semantic field with eight subfields.

The fourth chapter, *Concluding observations*, is a recapitulation of the theoretical basis of the research results and semantic features of qualificative cases and their structural models. The main conclusions regarding the structure of semantic subfields are also presented. The reference was also made to the connection of the category of

qualification with those semantic categories that have the highest impact on its formation, as well as to the basis for further research of qualificative cases as a coherent system.

Key words: oblique cases, qualitative modification, fuzziness, syntax and semantics, the Serbian language.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	19
I. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	21
ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ	21
ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА И СТРУКТУРА КОРПУСА.....	31
СТРУКТУРА КЊИГЕ	35
II. АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	37
АДВЕРБИЈАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ.....	38
КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ У ГРАМАТИКАМА	41
КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	44
КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У ГРАМАТИКАМА	50
КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	55
КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У ГРАМАТИКАМА.....	57
КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	62
КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У ГРАМАТИКАМА	66
КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА.....	71
КВАЛИФИКАТИВНИ ДАТИВ.....	75
СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА НАЧИНА	77
СУБПОЉЕ НАЧИНА И СПАЦИЈАЛНОСТИ	77
ТРАНСПОНОВАНА АБЛАТИВНОСТ	78
Транспонована аблокативност	78
Транспонована латерална локативност и аблативна ареалокализација	80
Транспонована постлокативност	81
Порекло.....	82
Материја.....	83
Потицање	84
ТРАНСПОНОВАНА АДЛАТИВНОСТ	85
Место	86
Дистрибутивност	88
Форма.....	90
ТРАНСПОНОВАНА ПЕРЛАТИВНОСТ	93
ТРАНСПОНОВАНА ЛОКАТИВНОСТ	96
Транспонована сублокативност.....	97
Транспонована интралокативност	100
Транспонована супралокативност	102

СУБПОЉЕ НАЧИНА И ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ	104
СПРОВОДНИК	106
Спроводник чини јединство са субјектом	106
Интегрални део тела и инхерентно својство.....	106
Стање.....	112
Особина и активност	112
Заступник	115
Спроводник је ван субјекта	116
Предмет	116
Неопходан помоћни материјал	117
ОМОГУЋИВАЧ	118
Предмет	118
Независни омогућивач	121
СУБПОЉЕ НАЧИНА И СОЦИЈАТИВНОСТИ.....	126
ИНТЕГРАТИВ.....	127
КОНЛАТИВ	130
Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу (социјативно-начински актуелни квалификативи)	132
Карактеристична појединост	132
Конструкције с прилошком вредношћу	134
Факултативни саучесник	134
Пратећи детаљ.....	135
Пратећа околност	136
СИНЕЛАТИВ.....	139
Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу (ексклузивно начински актуелни квалификативи)	140
Одсуство карактеристичне појединости.....	140
Конструкције с прилошком вредношћу	140
Одсуство факултативног саучесника	140
Одсуство пратећег детаља	141
Одсуство пратеће околности	142
СУБПОЉЕ НАЧИНА И ОСНОВА/КРИТЕРИЈА	145
ПРЕСКРИПТИВ КАО ОСНОВ РАДЊЕ	147
ИМПУЛС КАО ОСНОВ РАДЊЕ	149
ИНКЛУЗИВНОСТ КАО ОСНОВ РАДЊЕ	150
ЛОКАЛИЗАТОР-ЦИЉ КАО ОСНОВ РАДЊЕ	153
ИЗВОР КАО ОСНОВ РАДЊЕ	155
СУБПОЉЕ НАЧИНА И КВАНТИФИКАТИВНОСТИ	157
ИНТЕНЗИТЕТ РАДЊЕ.....	158
БРЗИНА РЕАЛИЗАЦИЈЕ РАДЊЕ	160
ДОСЕЗАЊЕ РАДЊЕ ДО ЕКСТРЕМНИХ ГРАНИЦА.....	161

ПОСТУПНОСТ РАДЊЕ	162
ВРШЕЊЕ РАДЊЕ У ПОТПУНОМ СКЛАДУ	163
МЕРА	163
РАСПОН	164
СУБПОЉЕ НАЧИНА И МЕДИЈАТИВНОСТИ.....	164
МЕДИЈАТОР	164
Посредник-омогућивач	166
Посредник-извршилац	168
МЕДИЈАТ	169
СУБПОЉЕ НАЧИНА НА НИВОУ ОПШТЕГ ПОЈМА	170
ВРЕДНОСНИ СУД	171
ПОРЕЂЕЊЕ С ТИПИЧНИМ ПОНАШАЊЕМ.....	172
ИДЕНТИЧНОСТ/НЕИДЕНТИЧНОСТ РАДЊЕ.....	173
ВЕЗА ИЗМЕЂУ ДВЕ РАДЊЕ.....	174
СУБПОЉЕ НАЧИНА И КОМПАРАТИВНОСТИ	175
КОМПАРАЦИЈА РАДЊЕ/СТАЊА	177
КОМПАРАЦИЈА СВОЈСТВА.....	177
СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ.....	179
СУБПОЉЕ ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ И СОЦИЈАТИВНОСТИ	180
ИНТЕГРАТИВ	181
КОНЛАТИВ.....	183
Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу	183
Карактеристична појединост	183
Конструкције с прилошком вредношћу	186
Пратећи детаљ.....	186
Пратећа околност	186
СИНЕЛАТИВ.....	187
Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу	188
Одсуство карактеристичне појединости.....	188
Конструкције с прилошком вредношћу.....	188
Одсуство пратећег детаља	188
Одсуство пратеће околности.....	189
III. АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	191
ПОЈАМ (НОМИНАЛНЕ) СИНТАГМЕ	191
АДНОМИНАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ.....	195
КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ И КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У ГРАМАТИКАМА.....	195

КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ И КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	202
ЕКВАТИВНИ ГЕНИТИВ У ГРАМАТИКАМА	207
ЕКВАТИВНИ ГЕНИТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	208
ЕКСПЛИКАТИВНИ ГЕНИТИВ У ГРАМАТИКАМА И НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	209
ПОСЕБАН ТИП ГЕНИТИВА С ПРЕДЛОГОМ <i>ОД</i> У ГРАМАТИКАМА И НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	212
КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У ГРАМАТИКАМА	215
КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА	218
КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У ГРАМАТИКАМА	221
КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА.....	223
СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА КВАЛИТЕТА	225
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ПОСЕСИВНОСТИ/СОЦИЈАТИВНОСТИ	227
ИНТЕГРАТИВ	231
Интегрални део	231
Инхерентна особина.....	238
Карактеристична особина.....	238
Форма.....	240
Афективни квалитет	243
Приписана особина	246
КОНЛАТИВ.....	249
Пратилац	250
Пратећи детаљ.....	251
Неодвојив пратећи детаљ	251
Одвојив пратећи детаљ.....	255
Пратећа особина	260
Пратећа околност	261
СИНЕЛАТИВ.....	262
Одсуство пратиоца	264
Одсуство пратећег детаља	264
Одсуство неодвојивог пратећег детаља	264
Одсуство одвојивог пратећег детаља.....	267
Одсуство пратеће особине	267
Одсуство пратеће околности.....	269
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ДЕСТИНАТИВНОСТИ	270
НАМЕНА НЕЖИВИХ ЕНТИТЕТА	275
Намена је усмерена на објекат имплициране радње	275
Намена хемијских производа	275
Намена прибора	276

Намена средстава плаћања	276
Намена неутрализатора	277
Намена је усмерена на објекат локализације	280
Намена садржатеља	280
Намена носитеља	281
Намена је усмерена на локализатор	282
Намена је усмерена на корисника	282
Намена прибора, оруђа, инструмената	282
Намена језичких остварења	283
Намена установа	283
Намена простора	285
Намена прехранбених производа	286
Намена околности радње	286
Намена је усмерена на активност	287
Намена средства	287
Намена локализатора	291
Намена објекта	292
Намена је усмерена на домен	293
Намена је усмерена на посесум	293
НАМЕНА ЖИВИХ ЕНТИТЕТА	294
Намена је усмерена на професионалне области	295
Намена је усмерена на област професионалног деловања	296
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И СПАЦИЈАЛНОСТИ	298
ТРАНСПОНОВАНА АБЛАТИВНОСТ	299
Место	299
Објекат локализације	300
Научне области и људске делатности	300
Порекло	301
Материја	303
Састојци чијим спајањем настаје управни појам као целина.	304
Метафоричка материја	307
Потицање	308
Припадност заједници или групи истих ентитета.	309
Место и време потицања.	313
ТРАНСПОНОВАНА АДЛАТИВНОСТ	320
Форма	320
Манипулативна способност	322
ТРАНСПОНОВАНА ЛОКАТИВНОСТ	323
Транспонована сублокативност	324
Транспонована интралокативност	325
Транспонована супралокативност	331
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ЕКСПЛИКАТИВНОСТИ	332

ПРЕЗЕНТАТИВ	334
КЛАСИФИКАТИВ	338
ПЕРЦЕПТИВ	343
Квалификација према визуелном утиску	344
Квалификација према аудитивном утиску	345
Квалификација према олфакторном утиску	346
Квалификација према густаторном утиску	346
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И КВАНТИФИКАТИВНОСТИ	347
МЕРА	348
СТЕПЕН И РАНГ	349
СТАРОСНА ДОБ	350
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И КОМПАРАТИВНОСТИ	353
ПОРЕЂЕЊЕ ПО ЈЕДНАКОСТИ	353
Олфакторна компаративност	354
Визуелна компаративност	354
ПОРЕЂЕЊЕ ПО НЕЈЕДНАКОСТИ	356
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ	359
ПОКРЕТАЧ	359
СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И НАЧИНА НА РАЗИНИ ОПШТЕГ ПОЈМА	360
IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	362
ШТАМПАНИ ИЗВОРИ	380
ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ	381
СЕКУНДАРНИ ИЗВОРИ	384
ЛИТЕРАТУРА	385

СКРАЋЕНИЦЕ И СИМБОЛИ

N _{GEN}	именица у генитиву	∅	слободна падежна форма
N _{DAT}	именица у дативу	→ ...	парафразира се
N _{ACC}	именица у акузативу	[← ...]	реконструисана семантичка база
N _{INST}	именица у инструменталу	↔	потпуна замењивост
N _{LOC}	именица у локативу	~	делимична замењивост
N _{DEV}	девербативна (глаголска) именица	*	неграматична форма
N _{DEADJ}	деадјективна(придевска) именица	⊃	хипонимни однос
Adj	придев	≠	није једнако / није еквивалентно
Advj	адвербијал (прилошка одредба)	=	значи
AdvjCompl	адвербијална (прилошка) допуна	+	повезује се
Cl	клауза	[]]]]	хијерархијска структура
ComplNum	комплемент (допуна)		конституената
NS	број		
ODet	номинална синтагма		
PP	обавезни детерминатор		
Pron	предлошко-падежна конструкција		
QuantSupst	заменица		
V	квантификатор		
VS	супстантивна реч		
	глагол		
	глаголска синтагма		

ТАБЕЛЕ

Табела 1: Субпоље квалитативности и специјалности	361
Табела 2: Субпоље квалитативности и посесивности/социјативности	364
Табела 3: Субпоље квалитативности и инструментативности	366
Табела 4: Субпоље квалитативности и квантитативности	368
Табела 5: Субпоље квалитативности и компаративности	369
Табела 6: Субпоље квалитативности и медијативности	371
Табела 7: Субпоље квалитативности и основа/критерија	372
Табела 8: Субпоље квалитативности и дестинативности	373
Табела 9: Субпоље квалитативности и експликативности	374

ПРЕДГОВОР

Монографија *Адвербијална и адноминална квалитативност у стандардном српском језику* у великој мери се заснива на тексту докторске дисертације *Падежи квалитативног значења у стандардном српском језику*, одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду 2015. године, пред комисијом у саставу: проф. др Нада Арсенијевић, менторка, проф. др Душанка Звекић-Душановић и проф. др Јасмина Московљевић Поповић.

У књизи је обрађена врло комплексна семантичка категорија квалитативности чији су синтаксички изрази падежне и предлошко-падежне конструкције у адвербијалној и адноминалној позицији. У овом облику, монографија пружа увид у изузетну комплексност и разумевање семантичке категорије квалитативности и поставља основ за утврђивање обима и видова интерференције с другим семантичким категоријама преко устројавања падежних израза у мрежу семантичких субпоља, која учествују у грађењу већих семантичких поља. Разлог за овакав приступ проблему јесте и сам циљ монографије, а то је да се квалитативни падежи представе системски и устроје концептуално како би се утврдило шта квалитативност јесте, а шта није. Због тога сам се руководила функционалном и посебно когнитивнолингвистичком перспективом.

Овом приликом желим да захвалим члановима комисије на добронамерним и веома конструктивним сугестијама и, наравно, рецензентима – проф. др Миливоју Алановићу, проф. др Дијани Црњак и проф. др Марини Николић, без чијих препорука ова књига не би била објављена. Хвала Филозофском факултету у Новом Саду и Одсеку за српски језик и лингвистику што су одобрили објављивање ове књиге. Посебну захвалност дугујем својој менторки, проф. др Нади Арсенијевић, на подршци и усмеравању током израде тезе, и огромној вери коју је имала у моју способност да се ухватим у коштац с овако захтевним задатком. Несебичну помоћ у упознавању с релевантном литературом и њеном набављању пружиле су ми колегинице са матичног одсека, проф. др Јасмина Дражић и проф. др Јелена Ајцановић, и колегинице с Одсека за англистику, проф. др Наташа Миливојевић и доц. др Татјана Милићев, на чему сам им неизмерно захвална. Значајну помоћ у набављању литературе за потребе истраживања пружила ми је и управница библиотеке Филозофског факултета, мр Наташа Белић, која је улагала знатан труд и показала велико разумевање.

Коначно, велику захвалност дугујем својим најближима, који су имали много снаге, разумевања и стрпљења и пружали ми несебичну подршку у раду. За све евентуалне грешке и пропусте одговорност је искључиво моја.

У Новом Саду, фебруара 2020.

I. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ

Питање категорије квалификативности неодвојиво је од питања семантичких категорија уопште, њиховог настанка и развоја. Проблем семантичких категорија и категоризовања није нов. Појам категорија први је разрадио Аристотел, који је у „Категоријама” (Aristotle 2008: 2–47) категорију квалитета поделио на четири класе. Под првом он подразумева инхерентне особине по којима се ентитети одређују, друга се односи на њихове урођене капацитете или недостатке, трећу везује за тзв. афективне квалитете (афектације) којима се исказује каквоћа нечега на основу присуства датог квалитета због чега могу произвести одговарајуће чулне утиске и, на крају, четврта класа квалитета је форма, облик који припада неком ентитету (Исто: 11–13). Дакле, према класичној, **аристотеловској теорији**, појаве припадају истој категорији само ако се заснивају на заједничким одликама при чему свака од њих има јасне границе и ниједан њен члан нема посебан статус.

У супротности према аристотеловској, „тврдој” логици, стоји **фази логика**, „мека” логика, која појаве и судове разврстава на скалама градуелности и интензитета. При томе се посебно води рачуна о нејасности, неодређености, прелазности, о појавама на маргини, у сивој зони испољавања, виђења, описивања и тумачења света те је њена константа прелаз међу категоријама, питање мешаних категорија и места рубног подручја међу појавама и њиховим класама (Радовановић 2009: 19–20).

Тако је у последњих четрдесетак година постало јасно да је категоризација сложенија од тврдњи аристотеловске логике те се, као антипод овом традиционалном погледу, појавила **теорија о прототиповима** Еленор Рош (Rosch 1999). Њено пионирско истраживање прототипских ефеката за циљ је имало да покаже постојање асиметрија међу члановима једне категорије и асиметричне структуре унутар категорија.

У складу с тим, когнитивиста Џорџ Лејкоф истиче да не морају сви чланови имати посебне одлике заједничке с датом категоријом (Lakoff 1987: 16), те се појам централности разматра према томе да ли су неки чланови категорије бољи примери од других. Он, такође, сматра да неке категорије имају **степене чланства** и **нејасне границе** као и да чланови могу бити на границама центра, али могу бити више или мање централни (Исто: 12 и даље).

Један од утемељивача когнитивне лингвистике, Роналд Ланакер, сматра да је у језику много тога ствар **степен**, да ни језичке категорије нису увек баш оштро дефинисане нити су увек фазичне око граница (Langacker 1987: 14–22). Он говори и о фази појавама и граничним подручјима, о прототипима у категоризацији, о једноставним категоризационим судовима, о моделима категоризације.

О **фазичности** (непрозирности, нејасности, неодређености) **граница** семантичких категорија расправља и Џон Тејлор (Taylor 1989) разматрајући прототипске категорије и супротстављајући своје гледиште гледишту класичног, аристотеловског приступа категоризацији. Он констатује да се због својих фазичних граница категорије могу стопити једна у другу, док неке атрибуте¹ може делити само неколико чланова једне категорије. Може бити чак и таквих категорија чије атрибуте не деле сви њихови чланови.

Реј Џекендоф, когнитивиста, семантичар и синтаксичар генеративиста, оспорава припадност чланова истој категорији на основу искључивог поседовања заједничких одлика показујући **фазичност**, односно постајање фазичног скупа, класе ентитета с континууом степена чланства (Jackendoff 1983: 115–122). Он надаље проучава семантику у вези с човековим когнитивним способностима, фокусирајући се на нарочите процесе

¹ Џ. Тејлор прави термилошку разлику између појмова *обележје* и *атрибут* при чему се употребом појма *обележје* ограничава на апстрактне одлике класичног приступа категоризацији, док *атрибут* користи за алтернативне, некласичне теорије категоризације и каже да су они “the dimensions along which different entities are regarded as similar” (Taylor 1989: 63).

категоризације света путем језика. Бави се људском концептуализацијом, посебно просторним и временским доменама, фазичношћу категорија, степенованим границама итд. (Jackendoff 2002: 267 и даље).

Истраживања Александра Бондарка (Bondarko 1991) тичу се доследне примене концепата центра и периферије у испитивањима **функционално-семантичких поља**² и идентификације зона њихових међусобних преклапања и нејасности граница између њих. Према његовим закључцима, семантичка категорија квалитета налази се у систему језичких средстава којима се изражавају квалитет, компарација, атрибуција, посесивност, квантитет те тако чини функционално-семантичко поље са квалификативно-квантификативним нуклеусом (Исто: 98). У теорији Бондаркове функционалне граматике, у којој је термин функционално-семантичко поље еквивалентан појму семантичка категорија, функционално-семантичка поља могу бити јаче или слабије граматикализована,³ односно могу имати јаче или слабије изражене центре, па чак и више од једног центра.

Од домаћих лингвиста, овим се веома детаљно бавио и Предраг Пипер (2000) нагласивши да се у свакој семантичкој категорији може разликовати њен ужи и шири **граматички центар** и њена ближа или даља **граматичка периферија** (Исто: 834). Граматички центар једне семантичке категорије представљају њени јаче граматикализовани облици, док периферију чине они слабије граматикализовани, а то су лексичка средства којима се изражава категоријално значење.

² А. Бондарко дефинише функционално-семантичко поље као двострано јединство форме и садржаја које обухвата конкретна средства датог језика са свим карактеристикама њихове форме и садржаја. Истовремено, подлогу сваком функционално-семантичком пољу чини одређена семантичка категорија која представља семантичку инваријанту, која уједињује хетерогена језичка средства и услове под којима она остварују интеракцију.

³ Граматикализовано, тј. синтактизовано и/или морфологизовано основно категоријално значење подразумева обухваћеност једном граматичком категоријом (чешћи случај) или то значење обухвата више од једне граматичке или лексичко-граматичке категорије (Пипер 2005: 582). „Што је ужа класа јединица за коју је неки језички садржај обавезан, и/или што је више изузетака који нарушавају максималну регуларност односа између неког језичког садржаја и облика њеног изражавања, таква појава је мање граматикализована и утолико је ближа лексици“ (Исто: 586).

Разматрајући семантичку категорију квалитативности, П. Пипер (2005: 830–868) разликује квалитативност у ужем и ширем смислу при чему прва „подразумева особину као неодвојиво, инхерентно својство неке појаве, конкретне или апстрактне, предметне или процесуалне” (Исто: 830). **Фазичност категорије квалитативности** огледа се у прелазним облицима између квалитативности у ужем смислу и осталих мање или више различитих значења. Другим речима, квалитативност у ширем смислу преплиће се с неким другим семантичким категоријама на различите начине.

Неодвојивост категорије квалитативности од неких других семантичких категорија у вези је с развојем језичких категорија из мисаоних. Да би исказао своје мисли, човек је мисаоне категорије на којима се заснивало његово свакодневно искуство (дакле, категорију простора понајпре) претакао у језик, а како је расла његова потреба за исказивањем и сложенијих мисаоних процеса, расла је и важност неких апстрактнијих категорија које је морао изразити већ постојећим језичким средствима (Kordić 1999: 45–46; уп. и Piper 2001²: 19). Међу тим језичким средствима, своје место свакако имају и падежи, који су у лингвистичким истраживањима поимани на различите начине.

Морфематички приступ, који предност у проучавању даје морфологији над синтаксом и по којем сваки падеж има свој наставачки део, за последицу има стварање низа падежних облика чији број у неким језицима може да буде и преко две стотине. Поборник оваквог проучавања падежа, Луис Хјелмслев, не испитујући значења падежа у оквиру падежних синтагми и уз јединство њихове употребе, ствара вештачку конструкцију у којој нема органског система, већ система слободних значења (Белић 1998: 143–144). Л. Хјелмслев је сматрао да падежи поседују кохерентна и апстрактна значења из којих су се могле извести њихове различите конкретне употребе. По питању општег падежног значења, уз њега је кључан утицај остварио Роман Јакобсон. У складу са структуралистичким веровањем у повезаност форме и значења, односно израза и

садржаја (Ivić 1978: 156–157; Белић 1998: 147–148), обојица лингвиста су сматрала да су падежи носиоци одређених фундаменталних значења (*Gesamtbedeutung*), односно да свака конкретна реализација облика одређеног падежа подразумева исто опште, инваријантно значење у најразличитијим контекстима у којима се тај облик појављује при чему се до значењских инваријанти долази применом компоненцијалне анализе при истраживању података (Blake 2011: 20–22).

Александар Белић није био поборник посматрања сваке продуктивне сложеничке синтагме као падежне сматрајући да је све то заједно знак флексије, а не деклинације (Белић 1998: 144). Када су у питању падежна значења, сматрао је да се она реализују тек у падежној синтагми (Исто: 148). Јакобсонову претпоставку да се у падежним синтагмама увек налази специфично значење⁴ наш лингвиста је потврдио и допунио примедбом да специфично значење неке падежне синтагме мора у себи носити и опште значење од којег је постало тако да и опште и специфично значење припадају синтагмама (Исто). Тако падежне синтагме имају свој унутрашњи развитак који их удаљава од категорије свог падежа и чини да прелазе у категорије других падежа. Ова Белићева теоријска претпоставка и данас налази своје место у оквирима фази лингвистике (уп. Радовановић 2009).⁵

Поменуте Белићеве ставове подржава и Милка Ивић (1953–1954а) истичући своје неслагање са ставом Хјелмслева и Јакобсона да у основи сваког падежа лежи само једно значење. Друга њена замерка обојици лингвиста тиче се занемаривања чињенице да су падежи историјске категорије, екстензивног карактера (с ужим и ширим семантичким пољима чије су границе покретљиве). Она сматра да се на питање у којем оквиру егзистира падеж може одговорити уколико се утврди да ли се падеж остварује ван или

⁴ Јакобсон је у својим описима руског падежног система остао при својим темељним премисама о општем значењу падежа, тј. значењским инваријантама.

⁵ О фази лингвистици и појму фазичности детаљније се обавестити у Радовановић (2009) и Радовановић (2015).

унутар контекста, односно да ли је падеж морфолошка или синтаксичка категорија. Дакле, сама семантичка концепција падежа није довољна, јер су лингвистичке појаве комплексне, те у том смислу ауторка опонира Хјемслевљевој ставу који се једно време ослањао само на локалистичку теорију и функционално тумачење падежног система.⁶

Приступ падежној проблематици који је заступала М. Ивић близак је гледишту трансформационо-генеративне граматике у чијим су теоријским оквирима дати одговори битно другачији од оних које су нудили Хјелмслев и Јакобсон. У својим првим фазама, ова се теорија није занимала за семантику па тако ни за падежну проблематику. Ноам Чомски је сматрао да су падежи унапред одређени синтаксичком структуром, те да су или без икаквог значења или понављају значење које је већ остварено у њиховом непосредном контексту (Ivić 1978: 190–191; Newmayer У: „Concise Encyclopedia of Syntactic Theories”, 1996: 47–48).⁷

Током друге половине XX века појавили су се и разни други приступи падежној проблематици (неки од њих као директна реакција на теоријске оквире трансформационо-генеративне граматике), који су поново укључили семантику у проучавање и опис падежа. Појава студије Чарлса Филмора „The Case for Case” и његове **теорије дубинских падежа** (Fillmore 1967) представља један од преломних момената у развоју лингвистичке мисли XX века будући да је допринела развоју функционалног приступа језику. Према тој теорији, предикат успоставља односе с одређеним бројем аргумената на дубинском нивоу. Он, дакле, не говори о морфолошким изразима падежа

⁶ За Л. Хјелмслева, темељну димензију падежног значења представља усмереност (директивност) с приближавањем и удаљавањем као крајњим тачкама значењског континуума. Дакле, и сама терминологија којом се користио у дефинисању падежних значења локалистички је мотивисана (Blake 2011: 20–21).

⁷ У *раној теорији* генеративне граматике, семантика је била потпуно искључена из граматике, која је представљала затворен систем правила потпуно независан од значења. Тек у фази *стандардне теорије*, с појавом књиге „An Integrated Theory of Linguistic Descriptions” Џеролда Каца и Пола Постала (Harlow У: „Concise Encyclopedia of Syntactic Theories”, 1996: 154), долази до удруживања семантике и граматике, а синтаксичке структуре почињу да се тумаче и на семантичком плану.

на површинском плану, већ о дубинским падежима, тј. о семантичким односима: Агенсу, Доживљавачу, Инструменту, Објекту, Извору, Циљу, Месту и Времену.

Семантику у проучавање падежа укључили су и други лингвисти. Ана Вјежбицка је у монографијама „Semantic Primitives” (Wierzbicka 1972) и „The case for surface case” (Wierzbicka 1980) приступила проучавањима семантике падежа успоставивши другачији модел описа и примену специфичног семантичког метајезика с намером да задржи могућност описивања падежа као семантички јединствене категорије, а да при том појединачна падежна значења постави у јасно структуриране и прецизно дефинисане односе како би се могло указати на њихове различитости. На овим основама заснована је њена **теорија семантичких примитива**, који означавају истоветне елементе у различитим дефиницијама и указују на сталну повезаност различитих падежних значења.⁸

Анализа падежних значења кроз успостављање семантичких мрежа, која се већ могла назрети у раду А. Вјежбицке, своје пуно остварење нашла је у когнитивносемантичком приступу Р. Ланакера (Langacker 1987, 1991). Он се може сматрати једним од локалистичких приступа граматичком опису⁹ и структуралистичком погледу сродном приступу опису категорије падежа, самим тим што оба у своје описе укључују семантичку компоненту.¹⁰

Питање утицаја ванјезичке категорије простора на функционисање језика у вези је с поимањем падежа које су неке теорије покушале да објасне из само једног, реалног

⁸ О тзв. NSM теорији може се детаљно обавестити у чланку „Case in NSM. A reanalysis of the Polish dative” (Wierzbicka 2011: 151–169), као и на званичном сајту Универзитета Грифит на којем се налазе подаци и бројни чланци у вези с проучавањима заснованим на овој теорији <http://www.griffith.edu.au/humanities-languages/school-languages-linguistics/research/natural-semantic-metalanguage-homepage/what-is-nsm>.

⁹ Когнитивна граматика се на самом свом почетку појавила под називом *просторна граматика* (Langacker 1982).

¹⁰ Ова два приступа се ипак суштински разликују по томе што је за структуралистички приступ карактеристично декомпоновање значења на саставне делове структуре методом компоненцијалне анализе, док когнитивносемантички приступ покушава да објасни на који начин падежна значења функционишу као кохерентне целине.

значења јер се ишло за филозофским постулатом да је апстрактно мишљење проистекло из реалног. Тако је настала **локалистичка теорија падежа** према којој се непросторна значења изводе из просторних (Белић 1999: 277; Piper 2001²: 51; Anderson 2011: 121–135). На терену домаће лингвистике, своју примену ова теорија је нашла још давне 1858. године у Даничићевој „Србској синтакси” у којој се теорија „значења свих падежа изводи из локалног односа предмета мишљења према глаголској радњи” (Белић 1999: 277). У новије време, на основама ове теорије, П. Пипер објашњава своја схватања језика у монографији „Заменички прилози (граматички статус и семантички типови)” (Piper 1983), да би касније, у књизи „Језик и простор” (Piper 2001²), разradio **теорију семантичких локализација**, која истиче могућност транспонованја просторних критеријума у сфере које не припадају спацијалности језичким средствима с примарно просторним значењем (Исто: 103). У складу с овим приступом падежној семантици, Лаура Јанда сматра да се падежни системи словенских језика заснивају на конкретним просторним релацијама које се метафоричким проширењима¹¹ транспонују на друге, недимензионалне домене (Janda 2002: 2).¹²

На основу изнетог, а надовезујући се на констатацију П. Пипера (2005: 720) да се „у синтаксичким структурама просторна значења увек изражавају у споју с неким другим категоријалним значењима”, те да се ниједно категоријално значење никада не изражава у чистом виду, и за категорију квалификативности важи да се може довести у везу с другим семантичким категоријама, а све заједно с категоријом простора.

Квалификативност се остварује у две сфере: као адвербијална и адноминална детерминација. Квалификација неког конкретног или апстрактног, живог или неживог

¹¹ Термин *метафоричко проширење* или *метафоричка екстензија* везује се за појам појмовне метафоре и означава способност неког израза да „шири” своје значење и изражава својства неког по природи потпуно различитог ентитета (уп. Šarić 1998; Klikovac 2006²: 21; Geld 2006: 194).

¹² Ауторка наводи и семантичку структуру коју словенски језици међусобно деле на апстрактном нивоу. Тако се косим падежима исказују базична значења која у основи имају исту семантику са значењима која наводи П. Пипер (Piper 2001²: 51).

ентитета представља исказивање његове **особине**, док квалификација процесуалне појаве (радње или стања) представља исказивање **начина**. У обе синтаксичке позиције појављују се различите падежне и предлошко-падежне конструкције, а у вези с тим искрсава један проблем.

У постојећој граматичкој литератури, квалификативним падежима у српском језику доследно се додељивала детерминативна функција без експлицитног указивања на то шта се под детерминатором тачно подразумева осим да је реч о одредби. Тако се у сербо-кroatистичкој лингвистичкој традицији детерминатор углавном изједначава с појмом одредбе којом се управни члан синтагме ближе одређује. Т. Маретић (Maretić 1963³: 421–429) помиње да се, поред субјекта, предиката и објекта, у реченици појављују и различити додаци и допуне, док придеви могу бити атрибути, који именицу одређују према неком сталном својству, или привесци (адјункције) којима се обележава неко привремено својство (Исто: 491).¹³

Александар Белић разграничава одредбе и допуне према семантичком критеријуму по којем прве исказују неку латентну особину управног појма, док друге допуњују њен семантички садржај чинећи с њом значењску целину. Он је указивао на могућност преласка допунске синтагме у одредбену онда када се њоме детерминисани појам издваја од осталих појмова исте врсте. Свој став илуструје примером квалификативног генитива (*човек добра понашања* и *девојка висока стаса*) који овај прелаз доживљава када изгуби посесивно значење и почне да обележава особину (Белић 1998: 129, 130).

М. Стевановић (1986³: 48) зависне чланове реченице дели на одредбе и допуне. Атрибутску функцију имају одредбе придевског типа, које се међусобно не разликују на синтаксичком плану, док допуне допуњују глаголске и именске речи (Исто: 49, 74).

¹³ Маретић локативу у синтагми *брат по богу* додељује значење подударања да би га затим одредио као допуну именици (Maretić 1899: 574; Maretić 1963³: 593).

Павица Мразовић и Зора Вукадиновић за допуне кажу да су условљене валентношћу управног глагола, а могу бити обавезне и необавезне зависно од тога да ли се њиховим испуштањем нарушава граматичност реченице. С друге стране, ту су и додаци, који нису условљени валентношћу глагола и чије присуство или изостављање не утиче на граматичност реченице (Mrazović i Vukadinović 2009²: 455–456).

Одредбени карактер адноминалним квалификативним падежима додељују и В. Васић (Vasić 1996: 39–41), И. Антонић (2005), П. Пипер (2005: 832–833), Ј. Силић и И. Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 265), док П. Мразовић и З. Вукадиновић допуштају могућност и допунског карактера уколико улазе у валентност именице уз коју стоје (Mrazović i Vukadinović 2009: 402).

С друге стране, има лингвиста који у детерминаторе не убрајају атрибуте, већ их сматрају необавезним члановима номиналних (Kordić 1992: 29), придевских и прилошких синтагми (Vukojević 1995). Они одређују начин референције именице, придева и прилога којима претходе, средствима више граматичким него лексичким, док атрибути прецизирају садржај именице лексичким средствима. Другим речима, детерминација се остварује помоћу придевских заменица, заменичких демонстративних придева, лексема *један* и *неки* у функцији неодређених чланова, разних квантификатора, али не и квалификативних придева.¹⁴

Значајни су и закључци Миливоја Алановића (2012) који је добро уочио неопходност стабилнијег разграничења ових функција. Он сматра да треба раздвојити концепте обавезности и факултативности, али не с обзиром на испуствост допуна, већ с обзиром на то да ли оне чине базичну валентност глагола или је не чине. Тако, допуне које улазе у састав базичног модела валентности не могу бити факултативне, већ само испустиве (Исто: 156–157) те зато критеријум испуствости не може бити

¹⁴ Овакво одређење детерминатора заступа генеративна граматика, а прихватили су га и неки когнитивисти (Belaj i Kupa 2013).

основ по којем се допуне раздвајају од додатака, већ само критеријум за утврђивање њихове синтаксичке обавезности у одговарајућим прагматичким околностима (Исто: 150). У принципу су допуне, за разлику од додатака, смисаоно неопходне како би се структурирала граматична реченица, док додаци то нису. Поред тога, допуне су предвидиве и морфосинтаксички специфичне, а додаци нису ниједно од та два, већ су самосталнији те тиме апсолутно испустиви што доводи до њихове позиционе мобилности у реченици као и способности мултипликације (Lazard 1994: 81 према Алановић 2012: 154). Аутор примећује да постоје и оне јединице које се сврставају и међу допуне и међу додатке зависно од тога у којој су мери испустиве и предвидиве. Према својој синтаксичко-семантичкој обавезности припадаће допунама, али, с друге стране, због своје морфосинтаксичке неспецификованости, имаће карактер додатака. Зато он сматра да би успостављање тројног система, који би чинили допуне, одредбе и адјункти као обавезни, проширујући додаци,¹⁵ решило многе проблематичне случајеве у којима није једноставно одредити статус ових језичких јединица. Тада би критеријум за класификацију био тај да допуне карактеришу формална специфичност и синтаксичка неопходност, додатке ниједно од та два, док су адјункти само синтаксички неопходни да би реченица била граматична (Алановић 2012: 158).

ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА И СТРУКТУРА КОРПУСА

И поред постојећих значајних радова, расправа и једне монографије¹⁶ посвећених овој семантичкој категорији и њеним синтаксичким реализацијама, и описа падежа с квалитативним значењем у појединим граматикама српског језика, системски

¹⁵ М. Алановић (2012: 158) каже да би најоправданији термин ових јединица био 'обавезни додаци', али тада искрсава питање како се обавезност може укључити у концепцију факултативности додатака.

¹⁶ Монографија И. Палића методично се бави категоријом начина у бошњачком језику, обухватајући и начинске прилоге и начинске падежне конструкције (Palić 2007).

монографски опис квалификативних падежа у савременом стандардном српском језику, који би обухватио и адвербијалну и адноминалну квалификативност, с целовитим увидом у њену фазичност и ужа значења с посебним синтаксичким изразом, наметнуо се као потреба. Циљ таквог описа је да се утврди шта квалификативност јесте, а шта није, чиме би се она јасно диференцирала од других категорија и утврдиле зоне њиховог преклапања.

Да би се испунио овај задатак, било је потребно: а) утврдити синтаксичко-семантичке карактеристике квалификативних падежних и предлошко-падежних конструкција; б) утврдити сличности и разлике међу анализираним квалификативним конструкцијама; в) сагледати питање прелаза и мешања категорије квалификативности с осталим семантичким категоријама, посебно с категоријом простора, што би дубљим семантичким анализама довело до одговора на питање д) да ли је квалификативност самостална семантичка категорија или се у већој мери ослања на друге и да ли је и у којој мери контекстуално условљена.

Сагледавање квалификативних падежа доприноси осветљавању њихових семантичких и синтаксичких карактеристика чиме им се утврђује позиција у систему детерминативних синтаксичких јединица и даје кохерентна типологија. Основу методолошког поступка чине синхронијски приступ и семантичко-синтаксичка анализа уз вођење рачуна о лексичкој семантици управних глагола и именица, њихових квалификативних одредаба и допуна, али и о контекстуалном окружењу у којем се налазе. Интерпретација исказа спроведена је уз употребу парафраза, тј. тражено је еквивалентно значење.¹⁷ Аналитичко-дескриптивна метода примењивана је при

¹⁷ Овде се оперише терминима ‘парафраза’ и ‘експонент’ уместо ‘трансформација’ и ‘површински експонент’. Разлог је тај што термини других чланова наведених парова припадају трансформационом моделу генеративне теорије принципа и параметара, коју је почетком деведесетих година прошлог века радикално изменио сам њен творац, Ноам Чомски, уклонивши дубинску и површинску структуру као различите нивое синтаксичке интерпретације (Evans & Green 2006: 750–751). Тако је настао минималистички програм, који „teži ka tome da se zadrži samo ono što je konceptualno neophodno – u teoriji

испитивању формалне структуре квалификативних падежа, при чему је симболичко представљање модела угластим заградама делимично преузето из генеративне синтаксе јер истиче хијерархијску структуру конституената, што се учинило врло подесним за указивање на везе зависних чланова синтагми.¹⁸ Применом формалне анализе утврђује се синтаксички статус ових језичких јединица, које фунгирају не само као квалификативне одредбе него и допуне.

Семантичкој анализи се приступило у опису синтаксичких конструкција и утврђивању примарног категоријалног значења, као и ради што прецизнијег одређења падежне семантике. Зато су ужа падежна значења груписана унутар субпоља што је омогућило да се утврде тачке преклапања с другим семантичким категоријама. У случајевима када није било лако утврдити било присуство квалификативне компоненте значења или базично значење, примењен је и когнитивистички, односно локалистички приступ и коришћена је теорија појмовне метафоре¹⁹ јер се метафоричким пресликавањима²⁰ конкретни домени, посебно домен простора, пресликавају на концептуално теже доступне, апстрактне домене као што су начин и својство те се ови други тако тумаче у смислу првих, нпр. Синтагма *сладолед од чоколаде* почива на појмовној метафори МАТЕРИЈАЛ ЈЕ ИЗВОР КОНАЧНОГ ПРОИЗВОДА. Дакле, употреба генитива с предлогом ОД мотивисана је профилисањем²¹ односа особине и њеног

principa i parametara, nivoi dubinske i površinske strukture igrali su važnu ulogu, ali su, za razliku od fonološke forme (PF, zadužene za fonološki oblik rečenice) i logičke forme (LF, zadužene za njenu interpretaciju), prve dve samo teorijski konstrukti, ne slede ni iz čega, pa su stoga metodološki nebitni” (Halupka-Rešetar 2011: 61–62).

¹⁸ О овом начину симболичког представљања обавестити се у Carnie (2013: 95–96).

¹⁹ *Појмовна метафора* подразумева позајмљивање или упоређивање које се темељи на односу између изворног (полазног) домена (енг. *source domain*) и циљног домена (енг. *target domain*) (Lakoff & Johnson 2003²; Grady 2007: 188–213; Kövecses 2010).

²⁰ *Пресликавање* (енг. *mapping*) представља кључни појам у теорији појмовне метафоре. Термин је преузет из математике и означава пројекцију једног скупа концептуалних ентитета на други скуп концептуалних ентитета односно когнитивни процес који аналошки повезује буквална значења са значењским проширењима (екстензијама) (уп. Radden & Dirven 2007: 27).

²¹ *Профилисање* (енг. *profiling*) је једна од димензија конструисања значења (енг. *construal*), која означава концептуалну, когнитивну истакнутост у нашој представи (Taylor 1989: 84; Radden & Dirven 2007: 30; Evans 2007: 172). Језички израз у овом процесу добија значење у оквиру непосредног контекста (*базе* – енг. *base*), који му тако приписује статус профила (Langacker 1987: 118; Geld 2006: 185).

носиоца као полазног потенцијала из којег се развија (исходи) метафоризована особина. Значај оваквог сагледавања је у томе што овако схваћена недимензионална значења функционишу као кохерентне семантичке целине чиме се потврђује семантичка мотивисаност њиховог синтаксичког израза.

На ово се наслања и расветљавање односа појединачних семантичких типова према другим сродним типовима те се сагледавају зоне њихових преклапања. Тако, на пример, мешање значења начина и средства показује инструментал у примеру *ишати машиницом* јер је машиница средство којим се врши дата радња, али ако се постави у однос супротности према некој другој могућој радњи, нпр. *ишати маказама*, актуализоваће се начинско значење (уп. Ивић 1954: 28 и Palić 2007: 73, 75). Исто тако, преклапање начинског и временског значења присутно је у примерима типа *Владавина права се остварује поделом власти* где се инструментал може двојачко парафразирати: *Владавина права се остварује тако што/када се подели власт*.

Корпус на којем се заснива ово истраживање чине књижевна дела настала у XX веку и на самом почетку XXI века како би се представила ситуација у савременом стандардном српском језику. Територијална одређеност корпуса подразумева изворе настале на подручју српског језика, укључујући и српске писце који потичу с простора бивше Југославије. Ексерпција грађе спроведена је у духу савременог схватања о функционалној раслојености стандардног језика, те су уз примере из књижевних дела у корпус уврштени и примери из научног стила, посебно из области лингвистике, технике и медицине, публицистичког стила заступљеног у жанровски различитим текстовима из дневне и недељне штампе те примери из административно-правног стила.²² У случајевима када није пронађено довољно примера за одређена ужа значења, а није се очекивало да буду ретки, наменски је коришћен електронски Корпус савременог српског

²² Примери из цитиране литературе наводе се различито зависно од тога да ли је за њихово разумевање неопходан шири контекст или се, будући да су типски, могу разумети на нивоу синтагме или речи. Зато су типски примери дати с глаголом у свом основном облику (инфинитиву).

језика на Математичком факултету у Београду (ЕК), који садржи текстове из различитих функционалних стилова.²³ Критеријум за редослед приказивања примера била је њихова фреквенција при чему се ишло од најбројнијих до оних најмање фреквентних. При том, грађу је чинило око 5000 примера, али су искоришћени само они најрепрезентативнији, којима је додата прецизна информација о извору.²⁴

СТРУКТУРА КЊИГЕ

Тематском оквиру и постављеном циљу прилагођена је структура рада. Она је организована је у три веће целине: *Поглавље I: Уводна разматрања* садржи преглед и критички осврт на бављење проблематиком како семантичких категорија уопште, тако и категорије квалификативности у страној и домаћој лингвистици. *Поглавље II: Адвербијална квалификативност* и *Поглавље III: Адноминална квалификативност* чине две веће целине. На почетку оба, даје се критички приказ ставова у граматикама и приручницима српског, хрватског, те српскохрватског језика у вези с квалификативним значењем и падежним јединицама којима се оно исказује. Унутар сваке целине извршена је класификација семантичких типова квалификативних падежа, полазећи од значења ка форми. Утврђени типови се представљају као семантичка субпоља установљена на основу мешања квалификативности с другим значењима. Синтаксичко-семантичка анализа квалификативних падежа омогућује да се сагледају начини реализације семантичких типова и ужих значења која преносе. Посебно тежиште је на употреби предлога што пружа оквир за утврђивање зона преплитања с другим семантичким категоријама. На основу добијених резултата, у *Поглављу IV: Закључна разматрања* разматрају се везе квалификативности и осталих семантичких категорија, првенствено

²³ Из грађе је изостављен разговорни стил јер он захтева другачији приступу истраживању.

²⁴ Комплетан списак коришћених извора дат је на крају књиге.

категорије спацијалности и утврђује да ли се о квалитативности може говорити као о самосталној семантичкој категорији или се она у већој мери уклапа у неке друге семантичке оквире.

II. АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ

Адвербијална квалификативност се у нашој синтаксичкој традицији идентификује као начин, односно као „адвербијална детерминација начинског типа” (Павловић 2006: 194). П. Пипер (2005: 839) истиче да се у значењу начина као квалификације неке радње може уочити процесуални моменат као представа о квалитету који се остварује путем дате радње те се начин апстрактно схвата као пут остваривања неког процеса или стања. Према основним поставкама локалистичке теорије падежа, непросторна значења се могу реализовати метафоричким преношењима просторног значења (Piper 2001²: 103, 113–117).

У сербокроатистичкој граматичкој литератури, која заступа биномни реченични модел С + П, прилошка (адвербијална) одредба (адвербијал) најчешће је одређена увођењем у реченицу уз предикат (Стевановић 1986³: 48; Пипер и др. 2005: 47–48 и даље; Silić i Pranjković 2005: 304; Пипер и Клајн 2013: 311).²⁵ При том се испушта из вида да има модела с неличним глаголским облицима (*дочекал са смехом, изговарајући са много бола*), као и оних у којима је глагол у функцији субјекта (*Веома је тешко на други начин протумачити*). Дакле, адвербијал се не уводи у реченицу преко предиката, већ преко (предикатског) глагола из чега следи да адвербијали и адвербијалне допуне одређују или допуњују глагол у служби предиката, а не предикат (Palić 2011: 205).²⁶

²⁵ Има и оних граматичара који не помињу предикат него кажу да се прилошке одредбе реализују уз глагол, да одређују глаголски садржај, али не дају детаљнија објашњења (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 197; Težak i Babić 2003¹³: 235; Станојчић и Поповић 1992: 273).

²⁶ И. Стевовић (1974–1975: 85) истиче да „прилог не одређује глагол у синтаксичком плану на нивоу језичке комуникације, већ у синтагматском плану језичке номинације” те да се прилог остварује и „уз непредикативне глаголске облике, глаголске прилоге и инфинитив, који немају синтаксичке функције глаголских облика”. Исто тако, И. Палић примећује да синтаксичку валентност речи не условљава њихова функција у реченици, већ њена лексичкограматичка својства, дакле, „*nemaju sintaksičku valentnost riječi time što su predikati, subjekti, objekti ili šta drugo u rečenici, nego time što pripadaju kategorijama glagola, imenica, zamjenica i dr.*” (Palić 2011: 55). Аутор свој став поткрепљује примерима на којима показује да у том смислу нема разлике између реченице и синтагме (*купио је кућу већу од свих у том насељу : купити кућу већу од свих у том насељу*).

АДВЕРБИЈАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Од појаве Даничићеве граматике (1858), квалификативни падежи се разматрају у оквиру синтаксе, најчешће у контексту њихових синтаксичких обележја, док су систематске анализе падежне семантике далеко ређе. При класификацији се падежни облици често разврставају према морфолошким карактеристикама на беспредлошке и предлошке (Даничић 1858; Maretić 1963³; Brabec, Hraste i Živković 1961⁴; Стевановић 1986³; Težak i Babić 2003¹³; Silić i Pranjković 2005). У неким граматикама се полази од синтаксичке функције падежа (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴; Težak i Babić 2003¹³; Barić i dr. 1997²; Katičić 2002³; Станојчић и Поповић 1992; Klajn 2005), док је у неким падежна семантика у првом плану (Даничић 1858; Maretić 1899, 1963³; Стевановић 1986³; Антонић 2005).²⁷ Надаље се предлошки облици класификују према граматичким моделима или се, након уврштавања у морфолошки супротне групе, даје семантичка класификација уз навођење предлога за свако појединачно значење. Падежи се, дакле, не устројавају концептуално, већ као сноп дистинктивних обележја, те се уочавају они с очигледним квалификативним значењем као и они који нису експлицитно сврстани у падеже те семантике, али је из примера јасно да се могу тумачити и у квалификативном смислу.

У сербокроатистичким граматикама најчешће се поштује дистрибутивни критеријум приликом основне класификације квалификативних падежа па се конструкцијама у адноминалној позицији додељује значење својства (квалитета), док се оне у адвербијалној називају начинским. Међутим, овај критеријум не следе сви граматичари те се у њиховим граматикама заједно појављују и адвербијалне и адноминалне форме

²⁷ „Нормативна граматика” (Пипер и Клајн 2013), колико нам је познато, у овоме је јединствена по томе што се у њој сваки падеж сагледава на основу оба критеријума: и према својој синтаксичкој функцији и према значењу.

(Даничић 1858; Maretić 1899, 1963³; Brabec, Hraste i Živković 1961⁴). Ипак, у Даничићевој „Србској синтакси” (1858) као и у „Граматички и стилистички хрватског или српског књижевног језика” и „Граматички хрватског или српског књижевног језика” Т. Маретића (Maretić 1899, 1963³), у којима је аутор користио примере махом преузете од Ђ. Даничића, у опису квалификативног генитива напомиње се да се уз именицу у генитиву везује придевска одредба (Даничић 1858: 53–59; Maretić 1963³: 525).

Сагледавање јасног система квалификативних значења отежано је тиме што су она бројна, врло често дата засебно, без успостављања једног надређеног значења из којег сва исходе, као што је случај код Т. Маретића (Maretić 1963³: 572–601). Негде се поделе заснивају на семантичко-функционалном критеријуму када је реч о беспредлошким формама, док се код предлошких, у оквиру сваког појединачног падежа, за сваки предлог понаособ дају његова могућа значења (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴; Silić i Pranjković 2005). Одређени систем у извесном смислу постоји у оним описима који се заснивају било на доминантно синтаксичком критеријуму (Težak i Babić 2003¹³; Стевановић 1986³; Barić i dr. 1997²; Katičić 2002³; Станојчић и Поповић 1992; Klajn 2005), било на доминантно семантичком критеријуму (Антонић 2005), посебно уколико се хијерархизација успоставља уз истицање како општег (апстрактнијег) значења одређеног падежа, тако и посебних (конкретнијих) која се у њега стапају, уз указивање на могућност напоредне употребе више значења с истом синтаксичком вредношћу (Стевановић 1986³; Антонић 2005).

Међутим, укрштање разних других критеријума за последицу има евидентно преклапање падежних класа и поткласа, што показује да оне нису систематизоване према чврстом семантичком принципу, јер се поједини примери појављују као прототипични представници дате класе, поједини као носиоци и неког другог значења, док се код неких не може утврдити којој класи припадају. Тако, на пример, за генитив

порекла М. Стевановић (1986³: 193) каже да је он подврста посесивног генитива, али уједно и аблативног карактера. Међу примере таквог генитива он сврстава и пример *људи различних племена и језика* при чему остаје нејасно како то људи могу потицати од језика или њима припадати. Зато је понекад тешко одредити да ли се приликом указивања на сродност појединих категорија и њихових поткатегорија, и у оквиру њих појединачних примера, истиче њихова сличност или разлика, односно да ли се одређена категорија проширује или се уводи нека нова.

Такав је случај и с терминолошким одређењем квалификативних падежа у неким граматицама. Квалификативним већина граматичара назива само беспредлошки генитив у функцији атрибута (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 223; Barić i dr. 1997²: 562; Katičić 2002³: 463; Станојчић и Поповић 1992: 271; Silić i Pranjković 2005: 202), М. Стевановић му придружује инструментал с предлогом с(А) (Стевановић 1986³: 191, 456), док их други идентификују само на основу синтаксичке функције (Težak i Babić 2003¹³: 241). Осталим падежним конструкцијама којима се управни појам ближе одређује према некој особини они приписују значења начина, материје, порекла и сл., без назнаке о припадности квалификативности као надређеној семантичкој категорији. У том погледу се једино разликују Антонић (2005: 159–290) и Пипер и Клајн (2013: 329–387), који међу свим косим падежима (осим датива) експлицитно идентификују и оне с квалификативним значењем.²⁸

²⁸ Разлика између подела код ових аутора тиче се једино везе термина ‘квалификативни’ и синтаксичке функције датих падежа. Док се у Антонић (2005) квалификативно значење приписује падежима и у атрибутој и у прилошкој функцији, у Пипер и Клајн (2013) овај термин додељен је само облицима уз именицу.

КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ У ГРАМАТИКАМА

Генитив је семантички најразноврснији падеж у српском језику, а његова различита специфична значења произилазе из његовог односа с управним речима и његовог употребног контекста. Једно од таквих значења је и начинско, које може имати и беспредлошки предлошки генитив.

Начинско значење генитива бележе скоро све консултоване граматике, али је опсег приказа начинских конструкција веома неуједначен. У најмањем обиму начински генитив региструју Маретић (Maretić 1899: 543; 1963³: 575), Брабец, Храсте и Живковић (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 227), Тежак и Бабић (Težak i Babić 2003¹³: 292) и Станојчић и Поповић (1992: 276–277), нешто више генитивних конструкција бележе Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 207–209) и Пипер и Клајн (2013: 336), док се највише примера може наћи у Стевановић (1986³: 190–192, 217, 237, 250–252, 267–268, 276, 284, 286, 292, 333–334) и Антонић (2005: 159–160), која даје класификацију према семантичким типовима уз коментаре о мешању с пропратноколносним значењем и евентуалној конкуренцији с неким језичким средствима. Посебно место припада Р. Катичићу, који начински генитив бележи у оквиру шире групе тзв. предикатних проширака и „адвербних ознака” (Katičić 2002³: 49, 92).

БЕСПРЕДЛОШКИ ГЕНИТИВ. Сви граматичари се слажу у томе да је уз беспредлошки начински генитив обавезна нека атрибуцка одредба. Тако М. Стевановић (1986³: 192) истиче да се он не може употребити уз именицу без придева (*узети драге воље, ићи затворених очију* и сл.). Сличног је мишљења и И. Антонић (2005: 159–160), која каже да је то „генитив с обавезним детерминатором” чиме, заправо, имплицира да у својству ове одредбе не мора бити придев, већ било која супстантивна реч. То потврђује примерима *седети прекрштених руку, викати из свег гласа* итд., али наводи и такве

примере који потврђују да детерминатор није обавезан у свим типовима овог генитива (*напасти из заседе, гледати испод ока*).

ГЕНИТИВ С ПРЕДЛОЗИМА ИЗ, ОД, С(А). Конструкције с аблативним предлозима ИЗ, ОД и С(А) веома често добијају квалификативно значење. Код прототипичног значења аблативних предлога, у просторним сценаријима кретања, објекат локализације се удаљава од локализатора као просторног полазишта, извора. Дакле, једна од концептуалних схема²⁹ генитива представља извор, док је концептуална схема генитива с предлогом ОД удаљавање и одвајање од извора с којим објекат локализације остварује спољни контакт. Исто удаљавање остварују и предлози ИЗ и С(А), али с представом о унутрашњем, односно површинском контакту између објекта локализације и локализатора.

У већини постојеће литературе, најчешће се генитив с предлогом ОД описује као падеж којим се означава неко својство, квалитет неког појма, а уколико се и дâ назнака о присуству аблативног значења, оно се само констатује као значење потицања, удаљавања, без подробнијег објашњења о томе на који се начин успоставља веза између аблативности и квалификативности.

Тако Ђ. Даничић (1858: 180, 185) само констатује да је реч о пренесеном значењу места тамо где је јасно да генитив има начинско значење као и тамо где би се о њему могло расправљати (*трудити се из све снаге; из сваког пања не може се светац истесати*). С друге стране, генитив у примерима типа *маче Марко нож се из потаје* и *ићи од руке* за њега има месно значење, рекло би се право јер чак и не помиње да је употребљен у пренесеном смислу (Исто: 183, 241–242). Генерално узев, предлозима ИЗ, ОД и С(А) значења материје и начина приписују Маретић (Maretić 1963³: 572): *Из шале смо одавде лећели; Не би с горега било*; Брабец, Храсте и Живковић (Brabec, Hraste i

²⁹ Концептуална (појмовна) схема представља прототипични сценарио, који садржи семантичку структуру јединствену за сваки коси падеж у укупности својих значења (Tanacković Faletar 2011).

Živković 1961⁴: 226):³⁰ *Нови павиљон начињен је од дрвета и стакла*; Антонић (2005: 160, 162): *викати из свег гласа, ударен с леђа, сазидати кућу од камена*;³¹ Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 204, 207–208): *дотерати се од главе до пете, упињати се из петних жила, говорити с висине*, те Пипер и Клајн (2013: 336): *кукати из свег гласа, смејати се од свег срца*.

У наведеним граматикама има случајева и да се исти примери, или бар типови примера, различито тумаче. Тако, на пример, значење генитива с предлозима ИЗ и С(А) (*убити из преваре, не би с горега било*), употребљених у пренесеном смислу, Т. Маретић експлицитно идентификује као начинско (Maretić 1899: 532), док је код Ђ. Даничића (1858: 180) та идентификација имплицитна и иде преко идентификације места. За Маретића (Maretić 1963³: 576) и Силића и Прањковића (Silić i Pranjković 2005: 207), генитив у примерима *Из шале смо одавде лећели* и *радити из љубави* има значење начина, док за Антонић (2005: 166) и Пипера и Клајна (2013: 346) он има узрочно значење: *учинити из мржње/љубави, опростити из љубави*.

ГЕНИТИВ С ПРЕДЛОГОМ ПРЕКО. Метафоричка проширења у домен квалификације добија и генитив с перлативним предлогом ПРЕКО, који Т. Маретић (Maretić 1963³: 575–576) бележи у значењу претеране мере (*глобити преко мере*) и „противштине” (*учинити преко нечије воље и заповести*). У примерима типа *договорити се преко писама* и *казати преко пророка*, аутор овој конструкцији приписује опште значење средства³² или даје напомену да је реч о развијеном основном значењу (Maretić 1899: 540) што се слаже с Даничићевом констатацијом о пренесеном значењу правца (Даничић 1858: 281).

³⁰ Аутори „Грамматике српскохрватскога језика” (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴), зачудо, уопште не бележе предлог ИЗ ни у једном значењу.

³¹ У вези с генитивом који се комбинује с глаголима с општим семантичким обележјем ‘правити’, ауторка наглашава да се, у зависности од конкретног глагола, значење испољава као материја, саставни (градивни) елемент или конверзија (Антонић 2005: 139).

³² У овим примерима јасно се уочава значење посредника при извршењу радње, али га аутор не помиње.

Начинско и инструментално значење овим изразима приписују и остале граматике. Тако И. Брабец, М. Храсте и С. Живковић само наводе примере *радити преко мере, ићи преко реда, објавити преко гласника* (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 227), док М. Стевановић (1986³: 331–335) овом генитиву поклања изузетно много простора уз детаљна објашњења семантике појединачних конструкционих група. И. Антонић (2005: 160, 164) му приписује значења начина и средства: *погледати преко рамена, разговарати преко телефона*, док Ј. Силић и И. Прањковић начинско значење не бележе, већ само инструментално и поредбено: *дознати преко пријатеља, радити преко својих могућности* (Silić i Pranjković 2005: 215).

КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

Начински генитив проучавали су наши језички стручњаци и у оквиру посебних радова и студија.

ПРОУЧАВАЊА МИЛКЕ ИВИЋ. У раду „Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала”, М. Ивић (1956) посматра беспредлошки квалитативни генитив у односу према истозначном инструменталу. Генитивом се открива особина карактеристична за њеног носиоца у току вршења радње при чему таквом одређивању подлежу најчешће делови тела (*седети погнуте главе*) и нека психолошка страна личности, а само изузетно и одећа, тј. онда када она квалификује читаву личност те се генитив понаша као придев (*ићи изгужваних панталона* = *ићи изгужван*). Ауторка (Исто: 265) констатује и да се генитив не може употребити уколико не постоји представа о јединству дела и целине као, рецимо, у случају ближег одређења положаја у којем се налази један део људског тела (**лежати главе на јастуку*) јер се тиме одређује само део, а не и целина.

ПРОУЧАВАЊА КАЗИМЈЕЖА ФЕЛЕШКА. На исти начин овај генитив тумачи и К. Фелешко (1995: 45) у студији о српскохрватском генитиву, наводећи примере типа *чекати заустављеног дисања, ићи разбијене главе*, истичући да се он у овим случајевима употребљава као предикативна одредба и као еквивалент придевске предикативне одредбе.

Генитивне предлошко-падежне конструкције са значењем начина заузимају велики део поменуте Фелешкове студије. Међу њима аутор издваја генитив с предлозима ИЗ, ИСПОД, МИМО, ПРЕКО, БЕЗ и ПОПУТ од којих прва четири начинско значење добијају транспозицијом просторног значења због чега их посматра у оквиру поглавља *Генитив у предлошко-падежним конструкцијама које се појављују у позицији прилошке одредбе за место*. За предлог ИЗ аутор каже да означава да радња долази из унутрашњости неког предмета те да се у начинском значењу комбинује с именицама, нпр. *убијати из заседе, борити се из кућа, затрести се из темеља* (Исто: 87). О томе како у оваквим примерима долази до актуализације начинског значења, он не говори. У неким малобројним, лексикализованим изразима приметна је и обавезност заменичког детерминатора *сав* као главног носиоца значења (*из свега гласа, из све снаге, из свег срца*) по чему се ове конструкције, према мишљењу аутора, приближавају начинском инструменталу типа *говорити тихим гласом* (Исто: 88). Фелешко надаље примећује да је начинско значење генитива с предлозима ИСПОД и МИМО у великој мери контекстуално условљено јер се везује за глаголе одређене семантике, нпр. *гледати испод ока; гледао је у страну, мимо Госпођице* (Исто: 91, 104). На сличан начин К. Фелешко види и понашање предлога ПРЕКО (Исто: 120): он у споју с именицама лексикализованим називима делова тела и у одговарајућем контексту престаје да обележава место у корист начина што илуструју примери *Мрави му миле преко леђа (место) : Носим пушку преко леђа (начин)*.

За разлику од ових предлога, предлозима БЕЗ и ПОПУТ К. Фелешко не приписује значење места као основно те их проучава у посебном поглављу, *Генитив у другим предлошко-надежним конструкцијама*. Као примере начинског значења генитива с предлогом БЕЗ наводи *одговорити без страха и пркоса, повући ороз без чекања, покућство је било наслагано без реда* (Исто: 141–142) из чега се види да начин у случају овог предлога схвата доста широко те њиме објашњава и значење пропратне околности у другом примеру и, донекле, у првом. Кад је реч о предлогу ПОПУТ, његово начинско значење аутор тражи у прилошким начинско-поредбеним реченицама, које показују да се радња управног глагола врши онако како се обично врши уз учешће појма у генитиву, нпр. *Страшна и себична жена која се попут ситне животиње умотала у своје злобно задовољство* → *Жена се умотала у своје задовољство као (што се и) ситна животиња (умотава)* (Исто: 148–149).

ПРОУЧАВАЊА МИЛОША КОВАЧЕВИЋА. Генитивни предлог ПРЕКО био је предмет рада М. Ковачевића „Употреба приједлога *преко* у српскохрватском стандардном језику” (1981) у којем је извршена семантичка класификација ових предлошких конструкција. Аутор начинско значење приписује: а) генитиву који начинско значење добија на основу контекста: *гледати (неког) преко наочара, говорити преко залогаја* итд., б) генитиву у устаљеним изразима *преко ноћи, преко воље, преко везе, преко реда*, и в) генитиву у фразеологизмима типа *прећи преко нечега, претурити нешто преко главе, протезати се преко губера, преломити преко колена* (Исто: 149–150). Осталим изразима који се у лингвистичкој литератури најчешће сматрају начинским, аутор приписује значење допуштања (*преко обичаја, преко реда*) и посредника, који дели на два главна типа (Исто: 150–154). У првом типу генитивом су формализовани неживи појмови, дакле, ентитети који не развијају посебну самоактивност. Међу њима, издваја се генитив са два значења: 1. омогућивач, у чијем се својству налазе називи средстава информисања (нпр.

позвати преко локалне ТВ станице, рећи преко телефона), и 2. извршилац, којим је означена нека установа (нпр. *послати поруку преко швајцарске банке*). Други тип чине генитивни референти³³ који означавају живе ентитете као омогућиваче управне радње при чему они могу развити извесну самоактивност (*постигли су два гола преко Омановића*), а и не морају (*Слао је поруке преко босоногих дјечака*).

ПРОУЧАВАЊА ИВЕ ПРАЊКОВИЋА. Начинском предлошком генитиву један део своје расправе посветио је И. Прањковић (Pranjković 2001: 19–20), који овај генитив посматра у оквиру тзв. модала, „потпадежа” који обележава начин у веома широком смислу. Аутор истиче да је модал резултат транспозиције аблативног значења предлога ОД: *од срца, од руке, од главе до пете*; ИЗ: *из темеља, из душе, из друге руке, из руке у руку, из шупљега у празно*; и С(А): *с висине, с ногу, с краја на крај, с ноге на ногу* и сл. Изразито просторно порекло има начински генитив с предлозима ИЗА, нпр. *иза леђа* и ИСПОД, нпр. *испод руке, испод ока*, док је специфичног социјативног порекла генитив с предлогом БЕЗ (минус-социјатив, како га он назива), нпр. *без журбе, без грешке*.

Предлогу ПРЕКО аутор приписује могућност актуализације три врсте начинских значења: 1. инструментално-начинског: *преко везе, преко радија, преко министарства*, 2. трансгресивно-начинског: *преко рамена, преко реда* и сл., и 3. количинско-поредбено-начинског: *преко главе, преко мере, преко очекивања* и сл. Што се тиче израза типа *преко срца, преко носа, преко ока, преко воље* и сл., И. Прањковић закључује да се у њима мешају трансгресивно-начинско и количинско-поредбено-начинско значење те би зато могли чинити четврти семантички тип, који би био „*rezultat djelomične ili potpune frazeologizacije i/ili leksikalizacije*” (Исто: 20).

³³ Референција је термин из лингвистичке семантике и значи однос између неког израза (референта) и онога шта тај израз представља. Разлика у односу на денотацију огледа се у томе што се референција не односи на појединачне лексеме, већ на изразе у контексту, док денотација укључује појединачне лексеме и независна је од израза (Lyons 1977: 174–177).

ПРОУЧАВАЊА ИСМАИЛА ПАЛИЋА. Питањем актуализације начинског значења беспредлошким генитивом с обавезним детерминатором бавио се и И. Палић у монографији „Синтакса и семантика начина” (Palić 2007: 59–67). Надовезујући се на закључке које су изнели М. Ивић (1956) и К. Фелешко (1995), он закључује да употреба детерминатора уз беспредлошки генитив утиче на његово семантичко поприложење³⁴ чиме он постаје начинска синтаксичка јединица (Исто: 62). Његова функција је значајнија од функције појма у генитиву јер се њиме успоставља однос супротности између различитих начина реализације радње, што илуструје пример *дисати отворених уста* : *дисати затворених уста* (Исто: 63). И. Палић даје још једну значајну примедбу у вези с условима за актуализацију начинског значења у овим конструкцијама, којима се у граматикама не придаје пажња (Исто: 64). Наиме, да би се могло говорити о начинском значењу, обавезни детерминатор мора означавати особину која је релевантна за учешће њеног носиоца у радњи (нпр. *гледати разрогачених очију*). Уколико дата особина није у том смислу релевантна, актуализоваће се пропратнооколносно (нпр. *ходати раишчупане браде*) или допусно значење (нпр. *улазити (у кућу) блатњавих ципела*). Међутим, он упозорава да постоје и такви случајеви у којима ову дистинкцију није лако направити а тичу се примера типа *стајати погнуте главе* где није сасвим јасно да ли погнута глава нужно утиче на начин стајања (Исто: 65). Ауторов закључак је да се ови изрази могу двојако тумачити зависно од тога да ли ће се *стајање погнуте главе* поставити у однос супротности према *стајању уздигнуте главе* (при чему ће се тумачити у начинском смислу) или ће се тумачити као део низа *стајање накривљене/укошене/разбијене главе* и сл. где ће доћи до актуализације пропратнооколносног значења.

³⁴ Термин ‘поприложење’ означава процес који захвата беспредлошке падежне изразе и којим падежни израз губи своје падежно значење, а добија неко од специфичних значења. Оно може бити морфолошко (*ући силом*), синтаксичко (*воleti срцем*) и семантичко (*пливати свезаних руку*) (Palić 2007: 61–62). Овај термин, као преводни еквивалент термина ‘адвербијализација’, користи и Рајна Драгићевић (2011: 97) објашњавајући конверзију као тип творбе речи. Аналогно овом, у употреби је и термин ‘попредложивање (препозиционализација)’ који се односи на прелазак именица у предлоге.

Под начинским предлошким генитивом И. Палић подразумева онај који се остварује уз предлоге ОД, ИЗ, С(А), ИСПОД, ИЗА, ПРЕКО, БЕЗ, (ИЗ)ВАН, ДО и ПОПУТ (Palić 2007: 89–99). Аутор је, заправо, начинио класификацију на основу навода у нашим граматикама те покушао разрешити нека неслагања у вези с различитим тумачењима и чињеницама поткрепити став да у неким случајевима о начинском значењу не може бити речи. Његови најрелевантнији закључци могли би се свести на следеће. Начинске конструкције с аблативним предлозима ИЗ, ОД и С(А) чине скоро потпуно фразеологизоване језичке јединице што потврђује њихова семантика, нпр. *од ока* ‘отприлике’, *од/с главе* ‘правилно, како треба’, *са свег срца* ‘радо’, *из дна/дубине душе* ‘искрено, отворено’, *из свег гласа / пуна грла* ‘веома гласно’ итд. Њихова склоност ка семантичком усложњавању потврђује се честом појавом детерминатора *сав* и *пун* уз генитив или се генитивом формализују лексеме темпоралне семантике (нпр. *из дана у дан*, *из часа у час*) због чега ови фразеологизовани изрази неретко имају нијансе квантификативног и темпоралног значења (Исто: 90–91). Висок степен фразеологизације показује и конструкција с предлогом ИСПОД, која има обележје [+ негативан] јер означава „*da se neka radnja vrši na način koji u normalnim okolnostima nije primjeren*”, нпр. *испод ока* ‘непријатељски’, *испод брка* ‘неразумљиво, нејасно’ итд. (Исто: 92).

Најспорнијим изразима по питању означавања начина аутор сматра оне с предлогом ПРЕКО, а разлог непрозирности види у ширини њихових значењских транспозиција (Исто: 93–96). Он ове конструкције дели на четири семантичка типа, којима се означава: а) посредник-омогућивач: *поручити преко изасланика, огласити се преко адвоката*, б) посредник-извршилац: *набавити преко предузећа, вратити преко суда*, в) квантитет: *пити преко мере, бити у послу преко главе*, и г) тип са доминантно начинским значењем (у великој мери фразеологизован): *отићи преко воље, гледати преко нишана, питати преко реда*. У вези с изразима *преломити преко колена, превалити преко језика* и сл.,

Ковачевићеву напомену да су они само условно начински (Ковачевић 1981: 147–148), И. Палић допуњује констатацијом да је та „условност” последица лексикализованости начинског значења, односно његове нераскидиве повезаности с новим, глобалним значењем целог израза (Palić 2007: 95).

Услове за актуализацију начинског значења конструкције с предлогом БЕЗ аутор види у успостављању изразите опозиције између радње и околности обележене генитивном конструкцијом, нпр. *они раде (претпоставља се плански) : они раде без плана* (Исто: 96–97). Уколико такав однос није могуће успоставити, конструкција ће имати условно значење (*наљутити се без разлога, удаљити се без допуштења, урадити нешто без питања*) или пропратнооколносно (*ходати без паре у џепу, отићи у град без кишобрана*).

Што се тиче предлога ДО, И. Палић (Исто: 98) примећује да га граматике углавном не региструју у начинском значењу, осим Стевановића (1986³: 292) који му приписује значење интензитета као шире схваћеног квантитета. При том, он га подводи под начинско значење с чим се И. Палић не слаже, већ сматра да ове конструкције (нпр. *до неба, до гуше*) начин означавају само секундарно. Слично томе, он сматра да се ни генитивом с предлогом ПОПУТ (нпр. *њихати се попут клатна, шминкати се попут жене*) не обележава чисто начинско значење јер „*poređenje po jednakosti može biti samo ‘način izricanja načina’*” (Исто: 99). Зато се, сматра он, ове конструкције могу назвати само поредбеноначинским.

КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У ГРАМАТИКАМА

У сербо-кroatистичкој литератури квалификативно значење се приписује акузативу с предлозима ЗА, КРОЗ, НА, ПО, ПОД, У и УЗ при чему се не даје нарочито објашњење о избору између опозитних предлога У и НА, који су и најпродуктивнији у формирању начинског значења. Врло су ретке и напомене о просторној семантичкој основи ових

акузативних конструкција када се има у виду да метафоричким проширењима просторног значења усмерености акузатив може бити употребљен и за исказивање различитих квалификативних значења.

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ КРОЗ. О транспозицији просторног значења акузатива с предлогом КРОЗ први говори Даничић (1858: 456), наводећи да се значење места „по коме се што миче с њедноакрая на другѝ, или є само управлѣно тако” „преноси [се] и на ствари умне, на станѣ и на радњу”, што илуструју примери типа *ући кроз многе невоље, одговарати кроз сан*. Померено значење овој конструкцији приписује и Маретић (Maretić 1899: 589), док је значење пропратне околности присутно у примерима типа *одговарати кроз сан/плач*, коју потпуно одваја од начинског значења.³⁵ За разлику од њега, у примерима *говорити кроз сузе* и *подсетити кроз шалу*, Пипер и Клајн (2013: 371) пропратнооколностно значење виде као подврсту начинског.

У начинске, ове конструкције сврставају и аутори других граматика: Брабец, Храсте и Живковић (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 231): *кроз сузе*; Стевановић (1986³: 401): *кроз плач*; Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 225): *гледати кроз властиту добит*; те Антонић (2005: 226): *гледати кроз трепавице*.

Међу поменутих граматичарима има и оних који овој конструкцији приписују и значење средства те тако Даничић (1858: 456) каже да се њоме исказује и живи омогућивач, односно посредник радње кроз којег она метафорички пролази, нпр. *саздати кроз Исуса Христа*. Т. Маретић јој, такође, приписује исто значење: *добити кроз науку и одгојење* (Maretić 1963³: 589), као и Стевановић (1986³: 403): *видети кроз нечије очи*. Он примећује да конструкције типа *гледати кроз црне наочаре* имају

³⁵ У вези с тим, И. Палић истиче своје неслагање сматрајући овакав став превише крутим (Palić 2007: 105). Његов став има основа јер пропратна околност, у одређеним условима, јесте један вид квалификације о чему ће више речи бити касније.

пренесено значење (Исто: 401) што је у складу са констатацијом Ј. Силића и. Прањковића да се такав акузатив често фразеологизује (Silić i Pranjković 2005: 225).

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ НА. Што се тиче акузатива с предлогом НА, Т. Маретић бележи примере у којима је акузатив резултат поделе целине на делове, нпр. *на комаде*, као и оне који означавају метафорички правац, нпр. *на пречац*, *на сва уста* итд. (Maretić 1963³: 502–503, 506–513). Аутор даље наводи да ове конструкције означавају средство због чега се могу заменити беспредлошким инструменталом, што данас ипак представља архаичну форму. Просторно значење акузатива с предлогом НА има своје екстензије и у значења која аутор не наводи осим што примећује да се његово основно значење тешко уочава, нпр. *давати на почек*, *разделити приче на мушке и женске* (Maretić 1899: 559).³⁶ Стевановић (1986³: 412–413) их пак експлицитно одређује као начинске (*поделити се на мале кантоне*, *дисати на плућа* и сл.), а придружује им и акузатив уз глагол *мирисати* (*мирисати на влагу*), којем додељује двоструку функцију – и допунску и одредбену.

Начинско значење акузатива с предлогом НА помињу, додуше без додатних објашњења, и Брабец, Храсте и Живковић: *на јуриш*, *на брзу руку* (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 232), као и Тежак и Бабић: *на исти начин* (Težak i Babić 2003¹³: 296), те Станојчић и Поповић (1992: 276): *на исти начин*, *на брзину*, *на силу* и сл.

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ У. Значење циља преко којег прелази радња Даничић (1858: 539–540) констатује у конструкцијама с предлогом У, али не указује и на његова метафоричка проширења у значење начина иако такве примере региструје, нпр. у *коштац*, у *раскорак*.³⁷ Појам формализован акузативом са значењем облика резултат је

³⁶ Да се квантификативно значење може у неким случајевима тумачити и у начинском смислу потврђује Маретићева констатација да се акузативом с предлогом НА може исказати „нашћин на питање *kako?* (ili *koliko?*)”, нпр. *продавати на комад*, *на оку* и сл. (Maretić 1899: 560).

³⁷ Примере с прилошким изразом У ИМЕ и генитивом (нпр. *Да Срби плаћају одсеком у име свију дација*) Даничић не повезује са значењем омогућивача-посредника чији је формализатор акузатив с предлогом КРОЗ. Он значење дате конструкције описује у смислу „опирања” – једног од спацијалних подзначења, које

уобличавања састављањем или растављањем управних појмова, нпр. *савијати у китице*, *подерати у крпе* (Исто: 544–5), који настаје у резултату глаголске радње, односно значи, како Маретић каже, „мијенјање или прелажење чега у друго стање” (Maretić 1899: 667).

Занимљиво је да у „Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика” (Исто: 666) акузатив у примерима *избројити у прсте* и *звонити у сва звона* Маретић сврстава у начински, док у граматици из 1963. године, на стр. 589, овом акузативу додељује значење пропратне околности, без икаквог повезивања с начинским значењем.

Начинско значење овај акузатив има и према Брабец, Храсте и Живковићу (Brabec, Hrate i Živković 1961⁴: 233): у *корак*, у *сав глас*, и Стевановићу (1986³: 416): у *длаку*, у *један глас*. С њима се слаже и Антонић (2005: 226) с тим што указује и на његово дистрибутивно обележје да се појављује уз слободни акузатив у функцији објекта или уз непрелазни глагол: у *чвор*, у *глас*, док Силић и Прањковић додају да су ове конструкције више или мање фразеологизоване (Silić i Pranjković 2005: 226).

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ УЗ. Пратилачки карактер акузатива с предлогом УЗ указује на то да, како каже Даничић (1858: 552), оно што се протиче уз нешто, с њим је заједно, нпр. *певати уз чаше*. У складу с овим одређењем, околностно значење овом акузативу приписује и Стевановић (1986³: 406), уз напомену да је ту ипак доминантније значење начина: *уступити уз пристојну награду*, те Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 225): *пристати на нешто уз добру надокнаду* и Антонић (2005: 227): *поздравити се уз осмех*.

О чисто социјативном значењу говори Т. Маретић чак и тамо где се може говорити о начину вршења радње те тако примере *поневати уз тамбуру*, *певати уз чаше* посматра исто као и пример *дати уз коња стотину дуката* (Maretić 1899: 556).

стоји насупрот „примицању”. И у овоме се показује Даничићево локалистичко поимање падежа јер се опирање може разумети као удаљавање од извора (*дација*) и примицање циљу (*имену*).

Начинско значење акузатива с овим предлогом само се констатује у граматички аутора С. Тежака и С. Бабића: *распрснути се уз силан прасак* (Težak i Babić 2003¹³: 296). Исто тако и Стевановић (1986³: 407) само констатује да он има пренесено значење (*ићи уз нос*), а Силић и Прањковић овакве изразе сматрају фразеологизмима (Silić i Pranjković 2005: 225).

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ ПОД. Транспозицију циљног значења акузатива с предлогом ПОД у значење начина констатују скоро све консултоване граматике (Даничић 1858: 526–527; Maretić 1963³: 588; Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 233; Стевановић 1986³: 426; Антонић 2005: 226; Silić i Pranjković 2005: 228; Пипер и Клајн 2013: 373), али не иду даље од навођења примера, осим што Стевановић (1986³: 426) конструкције *под кирију*, *под интерес*, *под надницу* и *под најам* додатно тумачи као допуне са значењем терета. Нико не помиње ни конкуренцију предлога ПОД и ПО у исказивању начина иако се код Маретића налази на пример где је та конкуренција очигледна: *узети се с неким по руке* (Maretić 1963: 588).

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ ПО. Акузатив с предлогом ПО у овом је значењу веома редак и не помињу га сви аутори. Даничић (1858: 524) само каже да конструкције типа *по сваки начин*, *по ту цену* имају „мање просто” значење,³⁸ а додатна објашњења не дају ни Брабец, Храсте и Живковић (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 232). Антонић (2005: 226) у квалификативном значењу бележи сасвим другачији пример у којем је акузативом формализован посесивни придев: ... *и који се, по француски, зову пасажима* ...

³⁸ У савременом стандардном српском језику овакви су примери данас ван употребе те се уз предлог ПО уместо акузатива остварује локатив (*продавати по одређеној цени*). Структуру израза *по сваки начин* И. Палић види као последицу укрштања прилошких израза *на сваки начин* и *по сваку цену*, због чега је, по његовом мишљењу, у њима присутно и допусно значење: *доћи по сваки начин* → *доћи без обзира на то како* (Palić 2007: 112).

АКУЗАТИВ С ПРЕДЛОГОМ ЗА. Неким акузативним конструкцијама с предлогом ЗА граматичари доследно додељују значење намене, док примере с начинским значењем, уз кратке коментаре, бележе само Стевановић (1986³: 436): *певати за себе, говорити за свој рачун, ни за живу главу не могу промијенити*, и Антонић (2005: 226): *водити (некога) за руку*.

КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА МИЛКЕ ИВИЋ. Акузативне конструкције с наведеним предлозима биле су предмет проучавања и појединачних студија и радова из области српског језика. Први од њих је рад М. Ивић „О предлогу *по* у српскохрватском језику” (1951–1952) где ауторка један део посвећује дистрибутивном акузативу којим се означава сукцесивно издвајање „подједнаког броја јединки извесног подразумеваног мноштва“, нпр. *јести једну по једну крушку*, при чему се сукцесивни карактер обележава понављањем истог облика (Исто: 200–201). Иако се у раду ова конструкција не тумачи у начинском смислу, овакву могућност види И. Палић, који потврду свог схватања проналази у могућности замене места управне именице и акузативне конструкције што за резултат има јачање њене везе с глаголом без последица по семантику: *јести једну по једну крушку* → *јести крушке једну по једну* (Palić 2007: 112–113).

ПРОУЧАВАЊА ДАРИНКЕ ГОРТАН-ПРЕМК. Када је реч о беспредлошком акузативу, Д. Гортан–Премк у студији „Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику” (1971) квалификативно значење посматра у вези с категоријом објеката који остварују апстрактне односе. Ове објекатске синтагме одликују се, с једне стране, односом између глаголске радње и њоме обухваћеног објекта при чему се процес који врши субјекат схвата као процес који он може и уме вршити те на тај начин субјекат бива

квалификован (Исто: 103).³⁹ С друге стране, објекатске квалификативне синтагме „које нису инициране неким активним објекатским односом” (Исто: 104), у којима је значење вршења саме радње секундарно, а појам обухваћен глаголским процесом схваћен као појам којим се субјекат ангажује, развиле су се примарно као квалификативне. Такве су синтагме типа *свирати клавир* због присутне семантичке компоненте ‘додирујући на посебан начин неки инструмент производи звуке’ и њима сличне конструкције *свирати у клавир* и *свирати на клавиру* (Исто: 105–106).

У даљој поткласификацији, ниједна подврста, ни примарно ни интерферентно, није обележена квалификативним значењем осим оне коју ауторка назива „синтагмама с односима субјектових стања”, нпр. *боловати погану болест* (Исто: 109). Оне су, како каже, блиске синтагмама квалификативних односа јер акузативни референт ближе одређује стање у којем се налази субјекат чинећи га специфичним начином његове реализације.

ПРОУЧАВАЊА НАДЕ АРСЕНИЈЕВИЋ. С поменутом монографијом Д. Гортан-Премк, студија Н. Арсенијевић (2003) чини целовиту синтаксичко-семантичку слику акузатива у српском језику. Ауторка је темељно представила акузатив с предлозима регистровавши и описавши осам семантичких категорија међу којима се налазе и категорије с начинским, квалификативно-идентификативним и значењем критерија и основа (Арсенијевић 2003/II: 53–133).

Категорију начина Н. Арсенијевић сматра ужом од категорије квалификативности јер се заснива на квалификативном значењу везаном за особину глаголске радње. Анализирајући конструкције с начинским значењем (Исто: 53–98), ауторка примећује да се акузатив појављује везан углавном само за предлоге ЗА, НА, КРОЗ, У, УЗ и ПО, а у неким

³⁹ Као најтипичније за овај семантички тип ауторка наводи синтагме с глаголом *знати* (*знати немачки и мађарски, знати књигу*), а затим и оне којима се исказују опажајни односи (*видети предмете, чути тонове* и сл.) (Гортан-Премк 1971: 103–104).

примерима и за обавезни детерминатор. Предлошки начински акузатив модификује радњу квалификујући субјекат или објекат радње у време њене реализације, дајући коментар или означавајући пропратну околност. Анализиране конструкције сврстане су у четири значењске подгрупе, међу којима се издвајају значења: 1. актуелне квалификације учесника у радњи (нпр. *окренути се на леђа, радити на исти начин, говорити у браду / кроз нос, гледати на једно око*), 2. основне карактеристике учесника у радњи (нпр. *мирисати на дуње, резати у комаде*), 3. пропратне околности уз коју се реализује радња (нпр. *шапутати кроз плач, продрети уз повике, говорити уз ракију*), и 4. квантификативности (нпр. *ићи корак по корак, ниво језера је за метар виши*).

КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У ГРАМАТИКАМА

У граматичкој литератури, падежне и предлошко-падежне конструкције у инструменталу редовно се издвајају као језичке јединице за изражавање начинског значења. Истовремено, не слажу се сви граматичари око тога који се све изрази могу сматрати начинским, као ни да ли неке од њих треба посматрати као праве прилоге или као начинске адвербијале.⁴⁰

БЕСПРЕДЛОШКИ ИНСТРУМЕНТАЛ. У својој „Србској синтакси” Даничић (1858: 554–583) на доста места говори о инструменталу у пренесеном значењу. С обзиром на то да га нигде експлицитно не идентификује као начински, није јасно којим примерима приписује ово значење. При том нигде не помиње нити појаву обавезног детерминатора нити било које услове под којима инструментал не може стајати сам. Међу инструменталним значењима, квалификативност се може уочити у примерима у којима се радња врши неким оруђем. Такви су посебно они за које каже да „у пренесеномъ

⁴⁰ Консултована литература пружа обиље примера ове неуједначености. Лексеме *редом, силом, кришом, крадом, шапато* и сл. Даничић (1858: 554, 559), Маретић (Maretić 1963³: 595), Станојчић и Поповић (1992: 276), Антонић (2005: 256) и Пипер и Клајн (2013: 381–382) посматрају у оквиру падежних израза, док их прилозима сматрају Белић (1999: 248), Стевовић (1974–1975: 89), Стевановић (1986³: 449), Барић и др. (Barić i dr. 1997: 275), Прањковић (Pranjković 1992a: 246) и Палић (Palić 2007: 75).

смислу може овако радња прелазити преко раднѣ, станя и другога чега умногѣ” (Исто: 558), нпр. *опасати се снагом, проговорити громовитим гласом*. Остала квалификативна значења којима су каснији граматичари приписивали значења карактеристичне појединости и начина, Ђ. Даничић не издваја као посебне семантичке категорије, већ их посматра у оквиру синтагми с метафоричким просторним значењем: *захвалити срцем, душою; платити главом; клонуту духом* (Исто: 562–577, 603–604).

Инструменталним падежним изразима с квалификативним значењем Т. Маретић посвећује пажњу говорећи о значењу начина и пропратне околности, које сврстава у исту групу, нпр. *ходати редом, зборити шапатом, ићи народним послом* (Maretić 1899: 578–579; 1963³: 595),⁴¹ а без посебног објашњења наводи и примере инструментала који је постао прави прилог, нпр. *отворен широм, отићи кришом* (Maretić 1963: 595).⁴² Колико широко схвата значење средства види се по томе што примере као што су *проговорити громовитим гласом, писати крвавим словима, говорити новим језицима* сврстава у исту групу у којој се налазе и *ранити се лебом* и *народ ће напунити куле новом пројом* (Исто: 577, 578).⁴³

У граматичи Брабеца, Храстеа и Живковића, начински инструментал (*пробијати се тешком муком, ходати ситним корацима*) одваја се од средства у пренесеном значењу (*стицати знање учењем, победити чврстином, прекинути питањем*) без навођења критеријума на којем почива оваква дистинкција (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 238–239). Иако аутори не дају посебна објашњења, из њихове напомене да „način ne smemo shvatiti kao sredstvo” јер „krenuti se može kolima, željeznicom itd., ali ne i roguljama” јасно

⁴¹ Маретићева непрецизност у тумачењу начина види се у томе што овом инструменталу на једном месту, без икаквог коментара, приписује начинско значење (Maretić 1963: 595), док на другом истиче да је то значење у њему теже уочити (Maretić 1899: 579).

⁴² У „Граматици и стилистичи хрватскога или српскога књижевног језика” (Maretić 1899: 577–580), међутим, нема помена о значењу пропратне околности.

⁴³ Прецизнијим разграничењем средства од начина односно питањем које би ентитете требало сматрати средством, а које не, бавио се И. Палић (Palić 2007: 71–79).

је да оваква дистинкција зависи од семантике управног глагола. Ни „Граматика хрватскога језика” (Težak i Babić 2003¹³: 300) није одређенија и даје махом исте примере.

Начинском инструменталу доста простора посветио је М. Стевановић (1986³: 447–449) доводећи га у блиску везу с инструменталом средства на основу тога што средство утиче на начин вршења радње те се зато често „осећа као начин њеног вршења”. При овом семантичком прелазу, инструментал губи допунску и добија одредбену функцију. Међу примерима беспредлошког инструментала приметан је и извешан број њих који се остварују с обавезним детрминатором што аутор не коментарише, нпр. *казати меканим гласом, удубити се свом снагом, цичати плачевним гласом* (Исто: 448).

Начински инструментал доводи се у блиску везу с инструменталом средства и у граматичи Силића и Прањковића (*платити чеком, спавати тврдим сном, говорити хрпанавим гласом*) мада се не даје објашњење у чему се та сличност огледа (Silić i Pranjković 2005: 234).

Позиционирање начинског инструментала у оквир ширег, квалификативног значења какво налазимо код И. Антонић (2005: 256, 257) указује на то да ауторка ова два значења не сматра потпуно синонимичним. У основни семантички тип она сврстава три групе примера адвербијалног начинског инструментала. Прву чине беспредлошки инструменти с обавезним детрминатором и без њега. Везивање појма у инструменталу за детрминатор ауторка објашњава избегавањем таутологије: *говорити тихим гласом, ходати брзим кораком*, а могућност његове реализације у слободној форми тиме што је детрминатор, заправо, присутан у лексичкој семантици зависног члана синтагме што у парафрази потврђује појава интензификатора уз прилог, нпр. *говорити шапатом* → *говорити веома тихо*. Друга група се састоји из функционално диференцираних израза с беспредлошким инструменталом девербативне као

експонентом начинске клаузе, нпр. ... „Север” је реаговао повлачењем из целог поступка
→ ... „Север” је реаговао тако што се повукао из целог поступка.

Сличан приступ у посматрању начинског инструментала имају и Пипер и Клајн (2013: 381, 382), који се од Антонић (2005) разликују једино у томе што начинским инструменталом сматрају и инструментал пропратне околности. У вези с тим, они дају и нормативну препоруку да у овим конструкцијама не треба изостављати предлог С(А), нпр. *Певала је и највише тонове са изузетном лакоћом* : **Певала је највише тонове изузетном лакоћом*.

ИНСТРУМЕНТАЛ С ПРЕДЛОЗИМА ПОД И С(А). У Даничићевој граматичи (1858: 603, 604), инструменталу с предлогом С(А) се приписује метафоричко просторно значење: *примити са свим срцем, сести с миром*. О транспозицији простора у начин говори и Т. Маретић у вези с предлогом ПОД, нпр. *остати под срамотом* (Maretić 1963³: 598).

Брабец, Храсте и Живковић у сфери предлошког инструментала, као начински издвајају онај с предлозима ПОД (*одвести под оружјем, држати под стегом*) и С(А): *кренути с рогуљама, свршити (разред) с одличним успехом, казати с поносом* (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 238–241). Ни *Грамматика хрватскога језика* (Težak i Babić 2003¹³: 300) није одређенија и од предлошких конструкција помиње само оне с предлогом С(А): *загледати се са занимањем, заспати с главом на столу, гледати с поштовањем*. У чисто начинском значењу Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 236, 238–239) бележе инструментал с предлогом С(А): *примити са захвалношћу, одбити понуду с презиром, очекивати с великом зебњом*, као и онај с предлогом ПОД уз именице апстрактног значења: *чувати под кључем, радити под притиском*.

С друге стране, неке граматике указују и на лабаве границе начинског значења у овим инструменталима. Тако инструменталу с предлогом С(А) у примерима типа *говорити са сузама, стечен с правдом* и сл. Т. Маретић додељује пропратно околностно значење и

говори о мешању начинског и социјативног значења (Maretić 1899: 582). Што се тиче инструментала с предлогом ПОД, у пропратнооколном значењу даје само један пример (*били су запријетили под смртном педесом*) уз напомену да су ове конструкције овде ретке (Maretić 1963: 598).

Што се тиче предлошког инструментала, с једне стране, начинско значење Стевановић (1986³: 460) приписује прилошким изразима типа *тражити с напором*, *одговорити с великим стрпљењем*, *насмешити се с презиром* без објашњења у чему се овај инструментал разликује од инструментала социјативног типа. С друге стране, код примера инструментала с предлогом ПОД (*послати под стражом*, *корачати под славом*, *живети под срамотом* и сл.) он јасно каже да је реч о мешању начинског и околносног значења јер се околности врло често могу схватити и као начин на који се нека радња врши (Исто: 479).

И. Антонић (2005: 257) овај инструментал сврстава у трећу групу основног семантичког типа начинског инструментала и примећује да је реч о фразеологизованом инструменталу у функцији придевско-прилошке одредбе: *Вредне ствари држао је под кључем* → *Вредне ствари држао је закључане*. У начину на који посматра инструментал с предлогом С(А) типа *задржати с муком*, *бринути се о некоме с љубављу*, *корачати с уздигнутом главом*, И. Антонић (Исто: 258–260) се слаже једино с Маретићем (Maretić 1963³) у томе да је то посебан семантички тип с пропратнооколним значењем. Ауторка не објашњава у чему је разлика између овог и начинског значења иако даје веома детаљна објашњења сваке појединачне групе примера, али се на основу описа и примера које наводи може претпоставити да она своје схватање гради на чињеници да се пропратнооколно значење од начинског разликује по томе што појам у инструменталу не детерминише саму радњу, већ вршиоца радње у току њене реализације.

КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА МИЛКЕ ИВИЋ. Значајан помак у односу на тадашње граматике када је реч о синтакси и семантици инструментала учинила је Милка Ивић студијом „Значења српскохрватског инструментала и њихов развој” (1954а) у којој је извршила свеобухватну, исцрпну синтаксичко-семантичку анализу беспредлошког инструментала и инструментала с предлогом С(А). Ауторка издваја три типа беспредлошког инструментала: спроводнички, омогућивачки и инструментал основне карактеристике и, у оквиру инструментала с предлогом С(А), псеудосоцијативни инструментал, који обухвата два подтипа: пратилачки инструментал и инструментал карактеристичне појединости (Ивић 1954а: 8–18, 134–146, 195–210).

Спроводнички и омогућивачки инструментал припадају инструменталу оруђа, а разлика између њих своди се на то што се спроводником сматра појам који је интегрални део агенса и изводи радњу идентичну његовој (нпр. *копа мотиком* = он копа, мотика копа), док омогућивач није интегрални део агенса, већ му само помаже да радњу изврши (*пије воду чашиом* = он пије, чаша не пије). Усвајајући Белићево схватање о функцијама одредбе и допуне (Белић 1998: 129), М. Ивић (1954а: 15) спроводничком инструменталу приписује допунску функцију, а омогућивачком одредбену. Његова је функција да одреди начински пратилачки моменат глаголске радње, односно да открије околности под којима се одређена радња врши. Овакво схватање начина као пратилачког момента радње у складу је с Белићевим тумачењем пратилачког момента у смислу могућности остваривања радње на различите начине.⁴⁴ Следећи Белићево широко схватање семантичке категорије начина, Ивић даље истиче да је начин вршења радње саставни део значења одређених глагола и додаје да начински моменат обавезно прати реализацију

⁴⁴ А. Белић (1998:82–84) сматра да су три пратилачка момента – место, време и начин – сталне компоненте реализованих глаголских облика, односно да се свака радња остварује на неком месту, у неко време и на неки начин.

радње, али је врста начина произвољна (Исто: 16). Међутим, спроводнички и омогућивачки тип није увек лако разликовати јер има примера у којима долази до њиховог преплитања те и сама ауторка говори о прелазном типу који подлеже двострукој интерпретацији, нпр. *купити пријатељство обећањем, платити главом, јести прстима/кашиком/виљушком* (Исто: 23–28).

Други тип инструментала којим се често исказује начин, а који „открива [...] физички, морални, друштвени и сл. вид, лик кроз који се субјекат испољава у тренутку вршења” М. Ивић (Исто: 135 и даље) назива инструменталом основне карактеристике (*доћи гостом, вејати крупним пахуљицама, долетати јатима*). Употреба овог инструментала везана је за могућност одређивања основне карактеристике једног именичког појма другим при чему бар једна од основних релевантних особина датих појмова мора бити идентична.⁴⁵ Важно је поменути да се овим инструменталом често исказује начин вршења радње иако га М. Ивић, управо због тога што он остварује јединство са субјектом у датом тренутку, везује за инструментал спроводничког типа.

Транспозицијом социјативног значења предлога С(А) настаје тзв. псеудосоцијатив који представља карактеристику главног појма и који је у донекле подређеном положају у односу на њега. У овоме је и основна разлика између псеудосоцијативног и социјативног типа инструментала код којег се појам у социјативу односи самостално према главном појму (Исто: 195–210). Као два основна псеудосоцијативна типа издвајају се пратилачки инструментал и инструментал карактеристичне појединости. Начин остваривања неке радње често може да се обележи пратилачким инструменталом у којем се налази апстрактна именица са значењем пратеће особине или расположења, нпр. *с вољом, с мржњом*. У оквиру инструментала карактеристичне појединости М. Ивић (Исто: 200–210) издваја два значења. Прво је значење шире схваћеног органа као

⁴⁵ И. Палић истиче да инструментал основне карактеристике често стоји на граници између начинског и неначинских значења, пружајући као доказ примере типа *дошла је удовицом* и *навалити хрпом*, у којима се мешају темпорално и квантификативно значење (Palić 2007: 75).

интегралног дела вршиоца, који се у тренутку вршења радње налази у одређеном стању или носи одређену особину (*корачати с уздигнутом главом, седети с прекришеним ногама, спавати с главом на јастуку* итд.).⁴⁶ Друго је значење предмета који агенс поседује у тренутку вршења радње, а који употпуњује представу о њему. Ове конструкције појављују се уз присуство обавезног детерминатора (*доћи с прљавим ципелама, доћи с исцепаном хаљином*).⁴⁷

На темељу истраживања инструменталних конструкција којима се исказују начинска значења, може се закључити да је М. Ивић поставила добру основу за даља испитивања овог падежа и услова у којима се реализује начинско значење.

ПРОУЧАВАЊА ИСМАИЛА ПАЛИЋА. Надовезујући се на већ поменуте граматике и студију М. Ивић, И. Палић ревидира неке закључке и допуњује их својим запажањима настојећи да разреши недоумице, неслагања и неуједначености у вези с разграничењем значења начина и других, неначинских значења (Palić 2007). Он с правом сматра да за спроводнички инструментал није резервисано искључиво значење средства (спроводника) те да се у неким случајевима може тумачити у начинском смислу, посебно онда кад се њиме означен појам постави у однос супротности према неком другом спроводнику (нпр. *кидати зубима : кидати прстима*) или у ситуацијама када долази до његове квалификације, нпр. *повлачити линије дрхтавом руком* (Palić 2007: 75).

Када је реч о беспредлошком инструменталу с обавезним детерминатором, који спречава појаву таутологије (нпр. *говорити тихим гласом*), И. Палић се не слаже с М. Зником да је овде реч о поступном процесу током којег се глаголу прво придружује именица таутолошке природе, а затим се њој накнадно додаје одредба чиме се њено

⁴⁶ Алтернативно овом инструменталу појављује се квалификативни генитив, али је он ограничен на ситуације у којима уз именицу стоји обавезни детерминатор (*корачати уздигнуте главе : *корачати главе*).

⁴⁷ И. Палић каже да поседовање предмета од стране субјекта у тренутку вршења радње не утиче на начин на који се дата радња врши због чега ови изрази означавају пропратну околност (Palić 2007: 122). О условима под којима се нека околност може тумачити у начинском смислу већ је било речи о делу о квалификативном генитиву.

првобитно инструментативно значење мења у начинско (Znika 1988: 112 према Palić 2007: 76, 77). Он сматра да се овакве именице чак ни у пренесеном смислу не могу тумачити као средства, јер се не могу одвојити од датих радњи, те је зато овде реч о истовременом придруживању читаве синтагме глаголу.⁴⁸ И уопште у случају инструментала с обавезним детерминатором, да би се актуализовало начинско значење, детерминатор мора бити релевантан за реализацију радње. У вези с тим, И. Палић истиче следеће:

„То значи да се том одредбом мора оквалифицирати важна улога коју интегрални dio вршиоца има у томе да се радња оствари управо у том облику у којем се остварила, а не у неком другом који би, да је та улога промијенјена, такође дошао у обзир. Уколико одредаба није у описаном смислу релевантна, не остварује се начинско значење, него значење средства или попутне околности (*pogledala ga je **plavim očima**, napisao je to **koščatom rukom*** и др.).” (Palić 2007: 78)

Аутор, такође, указује и на значај овог критеријума у разликовању начинског пратилачког инструментала од пратилачких инструментала с осталим, неначинским значењима, посебно оног којим се исказује пропутна околност. Наиме, да би се инструменталом с предлогом С(А) актуализовало начинско значење, „sadržaj apstraktne imenice koja stoji u tom obliku mora biti neodvojiv od glagolske radnje, tj. mora doći do izražaja kroz samu glagolsku radnju, a ne pridodat radnji kao izvanjska okolnost”, нпр. *уочити с тешкоћом* (начин) : *уочити са жаљењем* (пропутна околност неначинског типа) (Palić 2007: 119).⁴⁹

⁴⁸ Аутор истиче да се на исти начин понашају и инструментални изрази типа *кретати се косим правцем* и *ударити свом снагом* јер су неодвојиви од семантичког потенцијала детерминисаног глагола. Средствима се пак могу сматрати именице које имају значење блиско глаголу а представљају извориште радње: *гледати очима, слушати ушима, говорити устима* и сл. (Palić 2007: 77).

⁴⁹ Кад год постоји могућност двојаког тумачења, И. Палић даје предност тумачењу у пропутнооколносном смислу (Palić 2007: 120). Ради илустрације наводи пример *гледати с чуђењем*, који се може схватити начински уколико чуђење долази до изражаја кроз сам начин гледања, а пропутнооколносно ако чуђење није уочљиво по самом гледању.

КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У ГРАМАТИКАМА

Начинском локативу у нашим је граматицама посвећено доста пажње. Он се најчешће наводи с предлозима У, НА, ПО и ПРЕМА, али има и оних граматичара који предлог ПРЕМА везују искључиво за датив. Сви се, међутим, слажу у томе да начинско значење овог падежа настаје метафоричким проширењем основног значења статичне просторности у изразима у којима апстрактна именица представља апстрактно место вршења радње (Palić 2007: 124).

ЛОКАТИВ С ПРЕДЛОГОМ У. Примере начинског локатива с предлогом У региструју све консултоване граматике, а разлика се уочава једино код Даничића (1858) који их не идентификује експлицитно као начинске (што, уосталом, не чини ни за остале локативне изразе). Тако наш граматичар у овим изразима констатује присуство значења садржаности⁵⁰ као облика у којем се манифестује, а тиме и квалификује објекат радње (*Продао кукурузе у клиповима*). Осим тога, нешто може бити омеђено и радњом и стањем и нечим апстрактним те се метафоричком садржаношћу може квалификовати и вршилац радње, нпр. *Да би у весељу дане проводила; Двоје мили у милости расло* (Исто: 637–639).

За разлику од Даничића, Маретић (Maretić 1963: 593) овакве конструкције одређује као начинске (*говорити у шали*), а исто чине и Брабец, Храсте и Живковић: *живети у*

⁵⁰ Садржаност је везана за концепт *садржатеља*, који представља једну од предоцбених схема људског појмовног система. Њега Џ. Лејкоф дефинише као схему састављену од границе која се одликује унутрашњошћу и спољашњошћу те зато илуструје најосновнију разлику између УНУТРА и СПОЉА (“CONTAINER schema—a schema consisting of a *boundary* distinguishing an *interior* from an *exterior*. The CONTAINER schema defines the most basic distinction between IN and OUT”) (Lakoff 1987: 271–273). Појам границе назире се и у Даничићевој дефиницији локатива с предлогом У, која каже: „Съ овимъ предлогомъ речъ у седмомъ падежу показуе да е онимъ што сама значи обколѣно место где што бива” (Даничић 1858: 635 – подвукла Ј. Р.).

*пријатељству, радити у договору (с пријатељима), без икаквих додатних коментара (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 238).*⁵¹

Стевановић (1986³) је у том смислу доста одређенији. Он истиче да основно значење места у унурашњости или унутар граница локативног референта има и локатив са значењем начина типа *изражавати се у алегоријама, свирати у четири руке* (Исто: 500). Међутим, он локативу типа *говорити у одсечним нервозним реченицама, огласити се у тенорчићу, говорити у заменицама*, који несумњиво има начинско значење, приписује значење средства без објашњења у чему је разлика између, на пример, *изражавати се у алегоријама* и *говорити у заменицама* (Исто: 499).

Начински локатив бележе и Ј. Силић и И. Прањковић у примерима *надирати у масама, радити у тајности* и сл. (Silić i Pranjković 2005: 233). Они бележе и изразе којима, рекло би се неоправдано, начинско значење приписују на основу тога што представљају устаљене или фразеологизоване изразе, уз напомену да се налазе у функцији реченичних модификатора или конектора: *У неку руку, то је добро; Ми смо у најгорем случају трећи; Све у свему морамо бити задовољни; У противном случају све ћемо заборавити.*

О присутности обележја пропратне околности у неким контекстима у којима се остварује начински локатив с предлогом у говори једино Антонић (2005: 290), наводећи пример *Залупио је врата у бесу*. Ауторка указује и на то да од семантике локативног референта зависи употреба обавезног детерминатора (нпр. *одговорити у оштријем тону*), као и да се поједини изрази везују за извесне професионалне домене (*у ратама, у динарима* и сл.).

У погледу примера и тумачења, од Антонић (2005) се не разликује граматица Пипера и Клајна (2013) осим у томе што они запажају да се локативом апстрактно схваћеног

⁵¹ Додатних коментара и објашњења нема ни у граматици Станојчића и Поповића (1992), а Тежак и Бабић у оквиру начинског значења чак уопште не региструју локатив с овим предлогом (Težak i Babić 2003¹³).

средства може исказати и начин испољавања нечега као што је то у примерима *Своја убеђења показали су и у добротворним приредбама; Пад стандарда је изражен и у порасту броја потхрањене деце* и сл. (Исто: 362).

ЛОКАТИВ С ПРЕДЛОГОМ НА. Начински локативни изрази с предлогом НА нису толико фреквентни као они с предлогом У, а неке их граматике чак и не бележе (Težak i Babić 2003¹³; Станојчић и Поповић 1992).⁵² Као и у случају конструкција с предлогом У, и овде је начинско значење резултат преноса основног спацијалног значења, тачније супралокативности, која означава однос између објекта локализације и површине локализатора. Тако ово основно значење идентификује Даничић (1858: 616–617) у примерима *учити на туђим језицима, умрети на мукама, путовати на миру* уз једину напомену да је овде локатив употребљен у пренесеном смислу, док Маретић истиче његово начинско значење, нпр. *скакати на једној нози* (Maretić 1963³: 592), као и Брабец, Храсте и Живковић: *На једном се вољу слабо оре; Треба бити на опрезу* (Brabec, Hraste i Živković 1961⁴: 236).

Осим израза којима приписује чисто начинско значење (*страдати на правди бога, продужити на миру, устремити се на прстима ногу* и сл.), М. Стевановић примећује да има и таквих у којима долази до мешања значења начина и средства (*држати на узди, зарадити на надници, хранити на преслици и десници руци*) јер „средство за вршење радње често условљава начин на који се то врши” (Стевановић 1986³: 494). Овај последњи пример бележе и Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 231) приписујући му искључиво значење средства, док о мешању ова два значења говоре у случају где је локативом формализовано име неког језика (*рећи на хрватском језику*). С

⁵² У „Граматици српског језика за странце” (Mrazović i Vukadinović 2009²: 399, 402), у одељку о предложним фразама, забележени су примери локатива с предлозима НА и У (*враћати се у тријумфу и обући се на брзину*) које ауторке одвајају од спацијалног и темпоралног значења, али истичу да немају никакво специфично значење. Ипак, јасно је да је овде реч о начинском значењу што потврђује и могућност парафразе начинским прилозима (*враћати се тријумфално, обући се брзо*).

друге стране, чисто начинским сматрају локатив у устаљеним, фразеологизованим изразима типа *ходати на прстима, оставити на миру, живети на високој нози*.

Могућност замене одговарајућим начинским прилозима код ових конструкција уочавају Антонић (2005: 291) и Пипер и Клајн (2013: 362): *на миру ↔ мирно*. Они, такође, указују на чињеницу да се овај локатив употребљава уз глаголе *васпитавати* (*васпитавати на традицији / на српским народним песмама*), *зарађивати* (*зарађивати на секундарним сировинама / на препродаји некретнина*), *(ис)пећи* (*на роштиљу*), *(ис)пржити* (*на маслиновом уљу*), *(с)кувати* (*на води/пари*), а Антонић (2005: 291) додаје да је локатив уз ове глаголе експонент квалификативне клаузе с везником ТАКО ШТО, нпр. *Васпитава децу тако што их учи традицији / вредностима традиције*.

ЛОКАТИВ С ПРЕДЛОГОМ ПО. Конструкције с предлогом ПО наше граматике најчешће наводе уз локатив основа/критерија на којем се темељи управна радња. Даничић (1858: 628–630) му приписује пренесено просторно значење: *казати по реду, ићи по злу, дозивати по имену, познати по очима* итд., а међу ове примере уврштава и оне које Маретић идентификује као средство: *послати по татару, поручити по звезди* (Даничић 1858: 628, 629; Maretić 1963: 593). Т. Маретић, такође, говори и о значењу „ознаке”: *Покупи ми триест Цетињана по избору добрих коњаника*, и „одговарања/приликовања”: *поранити по обичају, прославити по закону и по обичају* и сл. (Maretić 1963³: 592–593).⁵³

Начинско значење ових локативних израза помињу каснији граматичари као што су Брабец, Храсте и Живковић (Brabec, Hraste i Živković 1961: 237): *Покупи ми триест Цетињана по избору добрих коњаника*; Тежак и Бабић (Težak i Babić 2003¹³: 298): *Дан се по јутру познаје*; Станојчић и Поповић (1992: 276): *поступити по плану, поређати по величини, испричати по реду* и сл.; Силић и Прањковић (Šilić i Pranjković 2005: 232):

⁵³ Између *Граматице* (1963³) и *Граматице и стилистике* (1899: 574) видљиво је одређено неслагање, јер Маретић (Maretić 1899) локатив с предлогом ПО сврстава под начин (нпр. *казати по реду / по истини, судити по себи*), додајући да може означавати и „неко подударање или слагање”.

тећи по плану, поступити по закону, смрдети по нафталину, рећи по души. С друге стране, искључиво значење средства приписује му Стевановић (1986³: 511): *дозивати по имену, видети по облику, тражити по звездама*, и констатује да има и таквих израза у којима је реч о средству посебне врсте: *судити по обличју, видети по очима, радити по свом укусу и по својој вољи* итд.

Локативним изразима с предлогом ПО код којих се осећа присуство квалификативног значења неки граматичари приписују и више значења. Тако Силић и Прањковић (Silić i Pranjković 2005: 232), поред начинског значења, бележе и значење средства, посебно уз глаголе типа *(по)слати*: *Поруке смо вам слали по Марку; Смјете ли то послати по мени?*. У значењу средства наводе их и Антонић (2005: 292, 293): *поручити по сестри, послати по пријатељу*, и Пипер и Клајн (2013: 362), који истичу да ове конструкције значе „посредство, одн. оно на основу чега се стиже до нечег другог”: *препознати по гласу, пронаћи по отисцима прстију, пратити по траговима*.⁵⁴ Посебну групу локативних израза с предлогом ПО у значењу основа/критерија издваја Антонић (2005: 294, 295) делећи их према типу везника у клаузи која се појављује на дубинском плану: *Класификовала је примере по значењу* [← *Класификовала је примере на основу тога које значење исказују*]; *По ходу је знала да је то Нада* [← *На основу тога како је ходала, знала је да је то Нада*] и сл.

Имајући у виду значење које овом локативу приписује И. Антонић, треба истаћи да не постоји јединствен став око тога којој семантичкој категорији припада основ/критериј будући да „за основ/критериј једне глаголске радње могу да послуже различити елементи ванјезичке стварности” (Антонић 2011: 174, 175). Ауторка сматра да локативни предлог ПО јасно упућује на значење основа/критерија, Ковачевић (1988: 125) сматра да

⁵⁴ Овом констатацијом наши граматичари наведеним изразима имплицитно приписују значење основа/критерија иако издвајају посебну групу са значењем „сазнајног основа” у којој предлогу ПО конкурише предлог ПРЕМА (Пипер и Клајн, 2013: 361): *Ако је судити по литератури о том предмету, решење још није нађено; По раније постигнутом договору Брзић је прешао у „Спартак”* и сл.

је критериј само један од типова узрока, док му неки граматичари приписују начинско значење (Batistić 1972: 169; Станојчић и Поповић, 1992: 276; Palić 2007: 86, 127–129).⁵⁵

КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА МИЛКЕ ИВИЋ. У раду „О предлогу *по* у српскохрватском језику”, М. Ивић (1951–1952: 181) је прва указала на значење критерија локатива с предлогом *ПО* истакавши да је у том значењу он синониман предлогу *ПРЕМА* (онда када значи ‘у смислу, сходно’): *Све је учињено по твојој вољи*, и изразу ‘на основу чега’: *По твом изразу лица могло се тачно оценити шта осећаш*. Ауторка, такође, напомиње да критериј може прерасти у узрок, посебно онда када се локативом формализују човекова психолошка стања „*на основу којих* човек поступа овако или онако, тј. Која *побуђују* човека на такву и такву акцију” (Исто: 183), односно „*због којих* човек поступа овако или онако” (Исто: 185).

ПРОУЧАВАЊА ТАТЈАНЕ БАТИСТИЋ. У студији о локативу (1972), Т. Батистић највише је пажње посветила локатив у с предлогом *У* посматрајући га у оквиру *локатива у корелацији са нуклеарним реченичким елементима и локатива у адвербијалној и прилошко-предлошкој функцији*. Први тип садржи локативне конструкције које стоје у корелацији с номинативом и у њима је „*lokativom obeležen vid, oblik, odnosno mnoštvo, sastav u kome se javlja subjekt za vrijeme vršenja glagolske radnje*” (Исто: 92). Ауторка овај

⁵⁵ У својим проучавањима детерминативних падежа на плану дијахроније и разматрањима категорије квалитативности, С. Павловић (2006: 194–250) истиче да њену управну ситуацију детерминишу различите семантичке улоге падежних и предлошко-падежних конструкција које се остварују у четири семантичка субпоља, међу којима је и субпоље критерија у ком се квалитативни детерминатори реализују у позицији критерија као основе на којој се темељи реализација дате ситуације. С друге стране, аутор указује и на чињеницу да се параметар критерија неретко доводи у везу са семантичким пољем узрока, па се отуда у неким примерима може сматрати поводом реализације додатно детерминисане управне радње (Исто: 241, 242). Другачији приступ сагледавању значења основа/критерија има Н. Арсенијевић (2003/II: 99), која раздваја критериј од основа, дефинишући га као семантичку категорију која „претпоставља стварање компаративног односа који је у ширем смислу квантитативног карактера, с обзиром на то да се потенцира одмеравање (оцењивање) у којем се једној од сучељених страна приписује нормативна улога” (*он је низак за кошаркаша*). С друге стране, основ представља темељ за реализацију радње, који ограничава или потпуно искључује друге могуће начине, нпр. *потврда се издаје на захтев странке*).

тип дели на две групе. У првој групи се налазе примери типа *овце пасу у стадима* → *пасу стада оваца*; *свјетлост је продирала у млазевима* → *продирали су млазеви свјетлости* (Исто: 87), али и они у којима је, како примећује Палић (Palić 2007: 124), реч о облику манифестације објекатског појма: *сатрти зло у корену*, *узети лек у већој дози* и сл. На тај начин овај локатив се повезује с инструменталом основне карактеристике какав је у изразима *птице лете јатима*, *вода надире валовима* (уп. Ивић 1954а: 134–146). У другу групу Батистић (Batistić 1972: 95, 96) издваја локатив праћен обавезним детерминатором (нпр. *Болест се јавила у блажој форми*; *Ширили су тај догађај у оној првој фантастичној и страшној верзији*) те појаву овог семантичког деблокирања објашњава чињеницом да се овим именицама обележава неко својство инхерентно субјекту радње или њеном објекту.

Други тип локативних конструкција чине оне у адвербијалној функцији, које ауторка дели на две поткласе. Тако се издвајају локативи замењиви одговарајућим начинским прилозима (нпр. *извршити нешто у потаји* ↔ *потајно*) при чему се уз неке глаголе појављују у својству допуне јер њихово испуштање може довести до промене у значењу (*живети са суседима у пријатељству* : *живети са суседима*) или до неграматичности исказа (*Цео дан смо провели у пријатном разговору* : **Цео дан смо провели*) (Исто: 161). Овој поткласи припадају и конструкције у којима је локативом формализовано име неког језика при чему начинско значење ауторка објашњава могућношћу алтернације с одговарајућим начинским прилозима, нпр. *то се у руском изражава префиксацијом* ↔ *то се руски изражава префиксацијом*. Другу поткласу чине конструкције које детерминишу радњу према облику у којем се она остварује (Исто: 162–163). И они су често замењиви начинским прилозима (*говорити у испрекиданим реченицама* ↔ *говорити испрекидано*), а обавезност детерминатора условљена је тиме што локативни референт представља обавезан вид остваривања радње. С дуге стране, кад је реч о

потенцијалној редњи, одредба није обавезна (нпр. *написати проглас у стиховима*). Заједно с овим конструкцијама стоје и оне у којима је локативом формализована сама именица *облик* или њој значењски сличне *вид, својство, стил* и др. Ови прилошки изрази појављују се у комбинацији с придевском одредбом (нпр. *резимирати последице у смирењу тону, поставити питање у конкретнијем виду*) или са супстантивном допуном у генитиву која је замењива КАО-конструкцијом (нпр. *изразити у облику теза, манифестовати се у виду троугаоног односа, дати изјаву у својству посланика* и сл.), а ако су у питању изрази *У СТИЛУ, У ДУХУ* и *У ЗНАКУ*, таква замена није могућа (нпр. *писати у стилу приморског песништва, деловати у духу солидарности напредних људи, протећи у знаку пуне афирмације глумачких остварења*) (Исто: 164–165).

Локативним изразима с предлозима *ПО* и *ПРЕМА* Т. Батистић (Batistić 165–173) приписује значење критерија који сматра начином у ширем смислу. Она истиче да они најчешће врше функцију начинских адвербијала те да се могу замењивати одговарајућим прилозима, нпр. *по заслуги ↔ заслужено; по закону ↔ законито; по споразуму ↔ споразумно* (Исто: 166). Замењивост предлогом *ПРЕМА* могућа је онда када тај предлог нема поредбено значење, нпр. *цитирати по литератури ↔ цитирати према литератури*, али *умрети по палатинском протоколу : *умрети према палатинском протоколу* (Исто: 169–170).

ПРОУЧАВАЊА ИСМАИЛА ПАЛИЋА. У студији о начину, Палић (Palić 2007: 126–127) изражава своје слагање са Стевановићем (1986³: 494) да локативне конструкције с предлогом *НА* врло често имају инструментално-начинско значење те као примере таквог локатива наводи *скакати на једној нози, ходати на прстима* (код којих је израженије пренесено просторно значење) и *уништити кога на коцки, зарадити на клађењу, писати на енглеском* и сл. Ови изрази су специфични по томе што ретко имају конкуренте, а ако се и створи могућност за супституцију беспредлошким инструменталом (као што је то

могуће у примерима типа *уништити кога на коцки ↔ уништити кога коцком*), онда се начинско значење повлачи у корист значења средства (Palić 2007: 127). На истом месту аутор бележи и начинске изразе у којима се осећа присуство нијансе пропратнооколносног значења: *радити на миру, чекати на опрезу, живети на мукама*.

И. Палић (Исто: 125–126) доводи у питање начински карактер конструкција у којима је локативом формализовано име неког језика и чије се начинско значење према Т. Батистић (Batistić 1972: 161) актуализује могућношћу замене одговарајућим начинским прилозима, нпр. *у руском ↔ руски*. Аутор истиче да оне имају апстрактно спацијално значење, а да се (инструментално-)начинско значење може приписати само оваквим изразима с предлогом НА: *обратити се на француском ↔ обратити се француски*. Као чврст доказ он наводи немогућност алтернације ова два предлога, нпр. *обратити се на француском : *обратити се у француском*.

Конструкцијама које детерминишу радњу према облику њене реализације (Batistić 1972: 162, 163) И. Палић придружује и оне које су склоне фразеологизацији (нпр. *приказати у лажном светлу / у кривом огледалу / у ружичастој боји, урадити нешто у великом стилу*) (Palić 2007: 125).

Што се тиче критеријског значења, аутор сматра да је критериј посебна семантичка категорија која се приближава узроку онда када су јединице са значењем критерија испустиве (Исто: 86): *њих треба сматрати добрим на темељу добра које су учинили → њих треба сматрати добрим јер су учинили добро*, док се начину приближава онда када су те јединице обавезне: *о њима треба судити на темељу онога што су учинили → о њима треба судити тако што ће се узети у обзир оно што су учинили*. Тако се може приметити да узрочно значење има локатив у значењу ‘на основу чега’, док у значењу ‘у смислу, сходно’ има начински карактер (Исто: 128). Аутор добро примећује да се начинско значење конструкција са значењем критерија често актуализује преко

поређења, нпр. *ради по угледу на учитеља* → *ради на X начин, који је једнак начину на који би радио учитељ* (Исто: 87). Како значење критерија могу имати и предлог ПО и предлог ПРЕМА, њихова употреба условљена је двама моментима. Прво, употреба предлога ПРЕМА везује се за посебне функционалне стилове. Друго, што је степен фразеологизације предлошко-падежне конструкције виши, могућност алтернације ова два предлога је мања, нпр. *радити по плану* ↔ *радити према плану*; *казати по души* : **казати према души*, те управо могућност замене, сматра аутор, може указивати на начински карактер ових језичких јединица (Исто: 129).

КВАЛИФИКАТИВНИ ДАТИВ

Намерно остављен за крај прегледа граматичке литературе о адвербијалним квалификативним падежима, датив захтева посебну пажњу из два разлога. Први је тај што се он у нашим граматицама, почев од Даничића (1858) па све до савремених граматичара, не сматра падежом који може бити квалификативно употребљен. Други је везан за употребу предлога ПРЕМА, који је међу нашим граматичарима потакао доста расправе и неслагања. Питање који се падеж комбинује с њим, датив или локатив, већ дуго је предмет спора. Тако Маретић (Maretić 1963: 591, 592) доказ да се он комбинује с локативом налази у акценту и упућује на Даничића који исто то наводи у „Малој србској граматици” (Даничић 1850: 78).⁵⁶

Тек с појавом монографије И. Палића (Palić 2007) датив с предлогом ПРЕМА разматра се као падеж који, у одређеним контекстима, може имати начинско значење. Заправо, реч је о значењу критерија начинског типа.

⁵⁶ Даничић (1858: 633, нап. (*)) наводи да је овај предлог некада био прилог ПРЕМО/ПРЪМО и комбиновао се са дативом. Као доказ да сада стоји уз локатив наводи то што се речи у дативу и локативу међусобно разликују по акценту. Међутим, слабост овог критеријума доказује И. Антонић (2011: 162) тиме што је, с једне стране, ова прозодијска разлика постојала у случају свега неколико именица које су у дативу имале дугосилазни или краткосилазни акценат (*граду, мисти, кости*), а у локативу краткоулазни (*о граду, о мисти, о кости*), а с друге, чињеницом да је она у савременом српском језику неутрализована чак и код поменутих именица.

Доминантно семантичко обележје датива је директивност, а његов типичан лексички експонент управо предлог ПРЕМА. И. Палић (Исто: 101, 102) указује на то да „u tipičnim primerima ove vrste kriterija predlog *prema* nosi značenjsko obeležje ugledanja” (уп. Batistić 1972: 169), али да се у овој предлошко-падежној конструкцији остварује значење критерија начинског типа онда када поменути предлог не носи обележје угледања (нпр. *поступити према договору, наградити према заслуги, поредати према величини* и сл.).⁵⁷

Овакво виђење ствари налазимо и у раду И. Антонић „Синтакса и семантика предлога *према*” (2011) где се врло темељно разматра ова проблематика те на примерима показује да „обележје директивности, које је, дакле и ван везе са предлогом ПРЕМА, општа, системска карактеристика датива, није нужно повезано са кретањем објекта локализације у простору у односу на локализатор [...]” (Исто: 172). Ова статичка директивност преноси се из поља спацијалности и на друга семантичка поља као што је поље основа/критерија, које се може концептуализовати и као локализатор у чијем се правцу агенс усмерава при вршењу дате радње. Зато, имајући у виду да је падежни облик који је обележен усмереношћу према локализатору управо датив, при чему није релевантно да ли се усмеравање остварује кретањем према локализатору или већ заузетим положајем окренутости, те да значење усмерености не подразумева смештање објекта локализације унутар граница локализатора, односно локативност – карактеристично обележје локатива, приклањамо се мишљењу да се предлог ПРЕМА остварује у споју са дативом, а не са локативом.⁵⁸

⁵⁷ Када је реч о овој предлошко-падежној конструкцији у адноминалној позицији, монографија И. Палића „Датив у босанском језику” (2010) пружа исцрпну анализу датива с предлогом ПРЕМА у атрибутој функцији. Аутор сматра да је ова конструкција, у комбинацији с глаголским или придевским именицама, заправо кондензатор конструкције с декомпонованим глаголом те да задржава значење које има прелазна конструкција као полазна (*љубити/волети кога* → *осећати/исказивати љубав према коме*) (Исто: 320–322).

⁵⁸ За исцрпније објашњење овог схватања в. Антонић (2011) и Палић (Palić 2010: 308–322).

СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА НАЧИНА

Значење начина на који се реализује управна радња у највећем броју случајева меша се с другим семантичким категоријама, на основу чега је ово поље подељено на осам субпоља са синтаксичким изразима који одговарају њиховој специфичној семантици: 1. субпоље начина и спацијалности, 2. субпоље начина и инструментативности, 3. субпоље начина и социјативности, 4. субпоље начина и основа/критерија, 5. субпоље начина и квантификативности, 6. субпоље начина и медијативности, 7. субпоље начина на нивоу општег појма, и 8. субпоље начина и компаративности.

СУБПОЉЕ НАЧИНА И СПАЦИЈАЛНОСТИ

Транспозицији спацијалног значења у значење начина врло су подложни падежни и предлошко-падежни облици с примарним аблативним, адлативним, перлативним и локативним значењима. Носиоце ове метафоризоване спацијалности представљају, респективно, генитив с предлогом ИЗ (*из нотаје*), акузатив с предлозима НА и У (*на прсте, на комаде, у уста, у групе*), генитив с предлогом ПРЕКО (*преко рамена*), акузатив с предлогом КРОЗ (*кроз зубе*), инструментал с предлогом ПОД (*под оружјем*) и локатив с предлозима НА и У (*на коњима, у демократији*).

Квалификативност је у таквим случајевима обележена утицајем локализације радње на начин њене реализације, а начинско значење се актуализује стављањем у однос изразите супротности према неком другом начину вршења радње. Када се у својству локализатора појави интегрални део вршиоца радње или носиоца стања, начин је обележен употребом специфичних покрета и положаја тела или његових делова при реализацији радње, нпр. *пити из уста, дићи се на прсте, бацити преко рамена*.

ТРАНСПОНОВАНА АБЛАТИВНОСТ

Разноликост падежних и предлошко-падежних конструкција којима се исказују примарно спацијално значење аблативности, прецизније, аблокративности (ИЗ + N_{GEN}), латералне локративности и аблативне ареалокализације (C(A)+N_{GEN}) и постлокативности (ИЗА + N_{GEN})⁵⁹ потврђује нарочиту склоност аблативних предлога преласку у предлоге с начинским значењем (Стевановић 1964–1965: 244; Pranjković 2001: 19–20; Palić 2007: 90). Транспозицију ових значења у начинско омогућују падежни референти различите семантике, који показују мање или веће правилности по питању комбиновања с наведеним предлозима.

Транспонована аблокративност

Начински адвербијал уз динамичне глаголе лексикализован је именицама са значењем места.⁶⁰ Метафоричко проширење значења аблокративности генитивних конструкција с предлогом ИЗ омогућује скоро потпуну фразеологизованост предлошко–падежних израза. Као конкурентна средства иступају начински прилози (у једном случају и трпни придев) који су његови лексички или семантички синоними (*из прикрајка* ↔ *потајно*, *из потаје* ↔ *потајно/кришом*, *из заседе* ↔ *скривен*). Иако би се могло поставити питање да ли се ови изрази могу тумачити и у пропратнооколном смислу због могућности парафразе клаузом с везником ПРИ ЧЕМУ, пропратна околност се повлачи у корист начина због јаке семантичке везе између датих делова тела и радњи/стања чиме се потврђује њихов јак утицај на начин на који се дате предикације остварују:

⁵⁹ Термини су преузети од Павловић (2000) и Pranjković (2001: 7–11). С. Павловић (2000) даје разноврснију, бројнију и диференциранију терминологију јер њоме покрива дубље сагледавање спацијалних значења, што за потребе ове монографије није било неопходно.

⁶⁰ За глаголе уз генитив у примерима: [он је] убијао *из заседе*; они нису хтели да се боре *из кућа*; све ће се затрести *из темеља*, којем приписује функцију начинског адвербијала, К. Фелешко (1995: 87) констатује да се не могу ставити у строго одређене оквири. Међутим, примери показују да је реч о динамичним глаголима што може потврдити и Фелешков корпус.

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]]: Пратила ме је радознало, *из прикрајка* ... (ХЋЉ, 97) – ... да га Срби, сумњичави, не убију *из потаје* (ВЈС, 35) – Новопечени пензионер често не уме ни да испуни а ни осмисли свој дан, док *из заседе* вребају апатија, осећање бескорисности ... (ЕК, poli100131.txt).

Начин произилази из јединствености радње кад функцију начинског адвербијала врши неки предмет чија је семантика везана за објекат радње:

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]]: Чај се служи *из* посебно дизајнираних *шоља* ... (КС, 84) – ... и она му гледа судбину *из карата* ... (ПМ, 45) – Узећу кокице и гледати *из кревета* меч Федерера и Вавринке (ТЕЛ 1310702).

Присуство начинског значења потврђује парафраза начинском клаузом с везником *тако што* (*служити из шоља* → *служити тако што се сипа из шоља*), али до актуализације начинског значења посебно долази стављањем у однос супротности начина на који се врши управна радња према начину уз употребу неког другог (сличног) предмета. Тако се чај служи из шоља (а не из чаша), меч се гледа из кревета, а не из фотеље при чему се, у другом случају, првом конструкцијом конотира ситуација у којој агенс лежи, а другом она у којој седи што указује и на квалификацију самог агенса.

Када је у адвербијалној функцији појам неспојив са семантиком управног глагола, начин је обележен неуобичајеношћу радње реализоване преко интегралног дела тела употребљеног на специфичан начин. С друге стране, квалификацијом преко интегралног дела радња не мора бити обележена неуобичајеношћу. Довољно је да генитивна конструкција претрпи одређени степен фразеологизације па да начин реализације радње буде оквалификован као специфичан, по нечему особит:

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]]: ... и она му је пила вино *из уста* (ПМ, 52) – Да, *из очију* ти се види како би то волела и хтела да разумеш ... (ЕК, tasana.txt) – ... *из руке* кнеза Михаила је примио ... Таковски орден ... (ВЈС, 27) – Не може се *из шаке или шаренице ока*, ... постављати дијагноза (ПОЛ 53540).

За разлику од претходне групе, висок степен фразеологизације претрпели су генитивни референти у значењу делова одеће и тела, и параметарских величина. Они у оваквим спојевима означавају брзину и степен реализације радње као и материјалну способност, односно начин понашања агенса, и замењиви су начинским прилозима (*из*

рукава ↔ с лакоћом/ глатко/брзо, из душе ↔ искрено, из цуга ↔ одједном/одмах/сместа, из основа, из темеља ↔ потпуно/коренито, из прве руке ↔ директно, из свог џепа ↔ самостално):

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ИЗ [NS [ODetN_{GEN}]]]]]: ... и као *из рукава* проспу колекцију фазона ... (КМ, 10) – Поштује само једно песничко начело: говори *из душе* (ЕК, poli010126.txt) – ... и да си положила *из цуга* све тестове ... (КМ, 5) – Аникина неочекивана погибија изменила је варош *из основа* (АИ/АВ, 87) – Оно што су својим доласком у Америку пре више деценија урадили Битлси, *из темеља* уздрмавши устаљен ред ствари ... (ЕК, poli070620.txt) – ... овдашњи учесници семинара ... имали су прилику да чују *из прве руке* – од Михе Трампуза, Андреја Рупника и Рока Корена (ЕК, ebit-12_n.txt) – ... шта се све исподогађало с мојом бакутом и њеном рођеном кућом коју је подигао *из свог џепа* лично покојни деда Гаврило (КМ, 30).

Транспонована латерална локативност и аблативна ареалокализација

Однос латералне локативности успоставља објекат локализације који се налази или се креће са стране од локализатора (Pranjković 2001: 9) на шта указује и његова формализација генитивом с предлогом С(А). Транспозицију у начин ово значење постиже уз глаголе визуелне перцепције. Примарно просторно значење у овим конструкцијама нема само предлог, већ и именица *страна* чија инхерентна семантика указује на место збивања неког процеса:

V + [Advj [PP [C(А) N_{GEN}]]] / [Advj [PP [C(А) [NS [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]]]: ... његова ће дела морати да vise, с таванице, да би се видела *са обе стране* (КМ, 57) – Кад их човек посматра *са стране*, учини му се да су то све сами голи кошаркаши (КМ, 46).

Да је реч о начинском, а не просторном значењу потврђује немогућност замене локативом с предлогом НА,⁶¹ којим би било актуализовала управо спацијалност, а кључну улогу у томе имала би перспективизација. Ако бисмо генитив у примеру (213) заменили локативом *на обема странама*, дошло би до потпуне промене перспективе због примарних значења генитивног предлога С(А) – удаљавање од почетне тачке – и локативног НА – смештеност на површини локализатора. Употребом локатива фокус се

⁶¹ На ову конкуренцију указао је Стевановић (1966: 67) истакавши да ове предлошко-падежне конструкције нису семантичко-синтаксички синоними јер се генитивом исказује не само место радње, већ и „кретање, најчешће, аудитивног и визуелног надражаја с места означеног генитивом према чулима која их примају”.

ставља на објекат локализације и место на којем се налази, па је питање *Где посматрач стоји док гледа дела?* – *На обема странама (просторије)* при чему нумерички детерминатор у нашој свести ствара слику двоструке рефлексije датог ентитета. С друге стране, генитив помера фокус с референта на перспективу посматрача захваљујући управо аблативном значењу предлога C(A), а питање које би се у том случају могло поставити јесте *Како посматрач види дела?* – *С обе стране*.

Димензија је локализатор аблативног карактера, чија се транспозиција у начин огледа у схватању висине као нечега надређеног, супериорног те се и за ове изразе може рећи да су прошли кроз процес фразеологизације. У том смислу, генитивни израз у примеру (205) ... а осми су се некако *са висине* и супериорно бранили (CC, 166) тумачи се као ‘бранити се с омаловажавањем/потцењивањем, презриво, надмено’ (CER, висина).

Формализација ових појмова генитивно-акузативном конструкцијом уз глаголе кретања актуализује посебан вид реализације радње супротстављен уобичајеном начину. То супротстављање се огледа већ у томе што се генитив и акузатив остварују уз предлоге C(A) и НА, који и сами стоје у опозитном односу. Начинско значење потврђује и парафраза начинском клаузом с везником *тако што* (нпр. *премештати се с ноге на ногу* → *премештати се тако што се стаје на једну ногу па на другу*):

V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) N_{GEN} [_{PP} [НА N_{ACC}]]]]]: Премештала сам се *с ноге на ногу* (ХЋЉ, 127) – Седећи, занесен и непомичан, везир је претурао *с длана на длан* калеме свих врста, боја и величина (ЕК, vezirovSL.txt).

Транспонована постлокативност

Генитив с постлокативним предлогом ИЗА представља перцептивно исходиште објекта локализације с обзиром на то да се фокус посматрача помера с претходно познатог локализатора на локализатор који тек треба да буде обухваћен перцепцијом (Tanacković Faletar 2011: 122). Метафоричким проширењем у недимензионално значење

начина њиме се упућује на нешто негативно (Palić 2007: 92), односно на околност која је неповољна за вршиоца радње:

V + [Adjv [PP [ИЗА N_{GEN}]]] / [Adjv [PP [ИЗА [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: ... који су довољно дуго живели *иза ... гвоздене завесе ...* (АД, 175) – Могло би се рећи, рекао је, да живимо *иза живота*, у сталном кашњењу за оним што живот заиста јесте (АД, 100) – Понекад, не научимо је како ваља и онда не смемо да се на позорници појавимо и кријемо се *иза других глумаца ...* (ПМ, 241) – Кад прође сокаком, сељаци му се смеју *иза леђа ...* (ЕК, koreni.txt).

Квалификативно значење овог генитива актуализује се тек у споју с одређеним глаголима с којима он чини фразеологизовани израз. Зато генитив није експонент спацијалне, већ начинске клаузе што потврђује и могућност замене начинским прилогом или успостављања опозитног односа нпр. *живети иза гвоздене завесе* ↔ *живети изоловано*; *живети иза живота* ↔ *живети изоловано*; *смејати се некоме иза леђа* : *смејати се некоме у лице/очи*.⁶²

Порекло

Значење порекла кодира се генитивом с примарним просторним значењем, тј. оним генитивом који се комбинује с аблативним предлозима ОД и ИЗ. Дели се на ужа значења материје и потицања, која представљају метафоричко исходиште, метафорички извор⁶³ управног појма, а остварују функције начинских адвербијала. Зависним чланом се истиче извориште управног појма, које може бити обележено оним од чега је нешто направљено као и потицањем по рођењу, односно начину рођења. У том смислу, зависни члан је изворишна тачка из које детерминисани ентитет исходи, од које се метафорички удаљава те представља метафоричко исходиште спацијалних значења аблативности и аблокативности. У складу с тим, формална језичка средства за

⁶² О значењу датих идиома в. у Matešić (1982: željezna (gvozdena) zavjesa; govoriti, reći (smijati se, raditi i dr.) iza čijih leđa).

⁶³ Назив *извор* користимо у оном значењу у којем га користи Јб. Шарић (Šarić 2012: 10, нап. 5). Сматрамо да су разлози које она наводи оправдани и да обухватају цело значењско поље овог генитива. Ауторка извор посматра као место „od kojega ili prostorno ili metaforički što polazi, potječe, a kao ekvivalent engleskom *source*. *Izvor* pokriva značenja i izvorišta i ishodišta. Sadržajna mu je prednost to što se u njemu preklapaju konkretno i metaforičko značenje, a formalna to što je kraći od drugih dvaju termina.”

исказивање овог типа адвербијалне квалификативности јесу генитив с предлогом ОД у ужем значењу материјала од којег је нешто направљено и генитив с предлогом ИЗ, којим се исказује порекло субјекта предикације.

Материја

У основи конструкције с предлогом ОД налази се примарно значење просторне аблативности која је погодна за пресликавање на значење материјала од којег је нешто направљено с обзиром на то да се материјал концептуализује као извор коначног производа. Прототипична конструкција овог типа садржи глаголе *направити*, *начинити*, а од осталих глагола појављују се сви они који имају сему ‘правити’: *(ис)клесати*, *(ис)тесати*, *(из)радити*, *саткати* и сл.⁶⁴

Семантичко обележје „малог растојања” које је садржано у предлогу ОД (Piper 2001²: 79) уклапа се у метафоричко проширење значења материјала на тај начин што првобитни ентитет долази у блиску везу с извором као почетном тачком свог новог, трансформисаног лика.⁶⁵ Генитив материје квалификује и радњу и учесника током радње управо зато што се процес трансформације материјала завршава у обличењу завршног производа као циља.⁶⁶

⁶⁴ У својој студији, у делу о генитиву са значењем материје, К. Фелешко (1995: 107) истиче већи број детерминисаних глагола који имају шире схваћено значење ‘радити, стварати’, а које наш корпус не бележи, нпр. *постати*, *састојати се*, *монтирати*, *сазидати* итд. Сви ови глаголи означавају процес производње односно фабриковања (Клајн и Шипка 2007², фабриковати) због чега је овај генитив Г. А. Золотова назвала ‘фабрикативом’: „Фабрикатив – компонент, карактеризујући предмет по материјалу, веществу, из каторого предмет сдѣлан, изготѣвлен” (Золотова 1988: 432).

⁶⁵ Нијансе процеса трансформације присутног у значењу материјала лепо је описала Љ. Шарић (Šarić 2012: 23–24). Она истиче да се повезивање извора и резултата темељи на настанку новог производа путем трансформације материјала као почетне тачке односно извора (Паковање је направљено *од дрвета и рециклираног картона*). Варијације оваквог пресликавања просторног односа присутне су у сценарију у којем ново стање настаје трансформацијом неког неименованог стања које је исходишна тачка на линији фиктивног кретања (Тренер који је *од НК Загреб* створио првака), као и у сценарију у којем су првобитни и нови облик у основи исти објекат јер нови настаје трансформацијом првобитног (столна лампа *од кутије вина*).

⁶⁶ Функцију генитива материје у предикатској структури с партиципом, оној која, заправо, представља копулативно-партиципски предикат, К. Фелешко разматра у односу на позицију детерминисаног члана. У реченици: Наш језик је био састављен *од речи италијанских, француских ...* партицип је део предиката и има функцију предикативног атрибута, што је случај и онда када копула недостаје (столица с високим наслоном исплетеним *од индијске трстике*; на себи је имао одело скројено *од енглеског шињела*). Такав атрибут спаја у себи функцију атрибута и предиката те аутор

V + [Advj [PP [ОД N_{GEN}]]]: ... да ли у том њиховом свету има места за слаткише који, као што је познато, нису направљени од речи већ *од шећера и чоколаде* (АД, 129) – Такође, надгробни споменик прави се *од камена* ... (ГН, 80) – ... наводи се да је чак и седло тог коња било израђено *од сребра и злата* ... (ГН, 50) – Одећа јој је била по млетачком укусу, скројена *од најфиније свиле и броката* јарких боја (ХЋЉ, 71) – Библиотеку је сам радио *од медијана* ... (КС, 19).

У овом значењу, генитивом може да се кодира и метафоричка материја на шта упућују његови денотати у виду апстрактних, најчешће деадјективних, именица:

V + [Advj [PP [ОД N_{APST/DEADJ GEN}]]]: ... да ли у том њиховом свету има места за слаткише који, као што је познато, нису направљени *од речи* ... (АД, 129) – ... Стамбол–капија као да је била саздана *од вечите турске моћи* (ВЈС, 23) – ... на мркој кадифи, истканој *од претамне светлости* ... (ВЈС, 45).

Потицање

Значење потицања се уклапа у шире значење порекла у том смислу што потицање означава почетну тачку на којој је неко настао, односно на којој је рођен, те се начинска допуна овог типа реализује уз креативне глаголе *родити се* и *настати*.⁶⁷

У функцији адвербијалне допуне махом се појављује генитив с предлогом ИЗ иако је његов опсег употребе ограничен јер је исказивање порекла више одлика генитива с предлогом ОД (Фелешко 1995: 89). Међутим, овакво стање не зачуђује кад се зна да се у адвербијалној позицији налазе појмови који се концептуализују као садржатељи те се потицање разуме као метафоричко удаљавање из њихове унутрашњости, што и јесте одлика предлога ИЗ:

V + [Compl [PP [ИЗ N_{GEN}]]] / [Compl [PP [ИЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: Биљарице ... рађају се *из биљака или дрвећа* ... (ГН, 148) – ... јер се рађају како *из брака виле и човека*, тако и *из њихове слободне љубави* ... (ГН, 150) – Ови змајевити јунаци рађају се *из веза жена са змајевима* ... (ГН, 172).

Начинско значење се у синтагмама овог типа актуализује квалификацијом радње преко неуобичајеног изворишта те су и ентитети, настали на овај начин, специфични (углавном је реч о вилама, змајевима и осталим митолошким бићима). Примера у којима

закључује да је та друга функција кључна у дефинисању генитивне конструкције као прилошке одредбе (Фелешко 1995: 107–108).

⁶⁷ У складу с овим одликама, Золотова (1988: 59) овај генитивни подтип који обележава карактеристику лица, предмета као припадника категорије, групе појединаца, предмета, именује као ‘генератив’.

извор и „производ” представљају обична, људска бића нема јер би у том случају експлицирање начина рађања, настајања било сувишно. Тако би, на пример, у најмању руку, било чудно рећи ?*јунаци се рађају из веза жена с мушкарцима*, али не и *змајевити јунаци рађају се из веза жена са змајевима*.

Када генитив означава појам чијом променом намене настаје нов ентитет, реч је о правом начинском значењу које се реализује у споју с предлогом ОД по моделу V + [Compl [PP [ОД N_{GEN}]]]: ... негде у близини студија начињеног *од рибарског брода* ... (АД, 164) → Студио је начињен *овако: неко је рибарски брод претворио у студио*. И не само промена намене, већ и промена у виду физичке трансформације указује на начински карактер генитива: Верује се да змај настаје *од змије* ... (ГН, 171) → Змај настаје *тако што се змија физички трансформише*.

ТРАНСПОНОВАНА АДЛАТИВНОСТ

Начин може бити обележен метафоричким проширењем значења циља до којег досеже радња. Транспозиција прототипичног значења супралокативности у случају акузатива с предлогом НА, интралокативности код акузатива с предлогом У и адлокативности код акузатива с предлогом УЗ у начинско значење омогућена је разумевањем акузативног референта као метафоричког циља који представља метафоризовано кретање по површини локализатора или улажење у његову унутрашњост. Могуће је издвојити следеће подтипове у којима се значење начина различито актуализује.

Место

Акузатив лексикализован именицама са значењем делова тела представља метафорички циљ до којег радња досеже или метафоричко место на које се она смешта. Начинско значење се актуализује специфичношћу радње исказане глаголом кретања у којој се вршилац ставља на „нулту” удаљеност у односу на локализатор:⁶⁸

V + [Advj [pp [HA/У N_{ACC}]]]: ... дижући се *на прсте* ... (ТА, 35) – ... али се дигао *на лакат* десне руке ... (СС, 143) – Не знам шта ми је сметало, али изгледало је као да би и он волео да се мало љуби са неким глумцем *у уста* ... (КМ, 60) – Разуме се, сиђох; и прилазећи му, пољубих га *у руку* што је мирисала на мокру земљу (ЕК, fa2-rastko.xml) – Али он није због страха избегавао да ме погледа *у очи* ... (ЕК, an-pavlovi.xml).

Изрази у којима се уз акузативни референт ове семантике појављује обавезни детерминатор претрпели су висок степен фразеологизације (*на празан стомак* ↔ *нашите/наташите*, *на сва уста* ↔ *отворено/јавно*, *устати на леву ногу* ↔ *устати зलोљан*, *на брзу руку* ↔ *брзо/журно*):

V + [Advj [pp [HA [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: Да не бих пушио *на празан стомак* (ВС, 16) – ... али Ристићка је и даље грдила помамљеницу *на сва уста* (АИ/АВ, 48) – ... за човека који је лоше воље целог дана, каже се да је „устао *на леву ногу*” (ГН, 131) – ... док се из неког мрачног кута не појави једна трудна жена, обучена *на брзу руку*, која им свари каву... (ЕК, bespuce.txt).

Посебну ситуацију представљају прилошки изрази у којима долази до репризе акузативног референта. Такве фразеологизоване конструкције настале су на основу елипсе у којој је изостављена начинска клауза (нпр. *нашао се пред њом очи у очи* → *нашао се пред њом тако што се окренуше једно према другоме*):⁶⁹

⁶⁸ О актуализацији начинског значења преко „нулте дистанце” говори И. Палић посматрајући акузатив с предлозима НА и У у примерима типа *истрести у лице*, *скресати у брк*, *урадити нешто на очи детету* при чему истиче да се на нултој дистанци налазе вршилац радње и њен трпилац (Palić 2007: 107, 110). Не оспоравајући могућност тумачења акузативних референата као трпилаца радње (јер они то на извесан начин и јесу будући да представљају неодвојиве делове човековог тела на које је радња усмерена), мора се приметити да је веома изражена и њихова просторна семантика јер ове конструкције у споју с глаголима кретања у нашој свести изазивају представу о месту радње. Уз неке друге глаголе, представа о трпиоцу била би једина могућа (уп. *дизати се на прсте* : *бројати на прсте*).

⁶⁹ Т. Маретић (Maretić 1963: 585) каже да се акузатив овде налази уместо инструментала, док се став о елипсичној употреби може наћи код М. Стевановића (1986: 397–398) као и код Ј. Силића и И. Прањковића (Silić i Pranjković 2005: 224) који овом акузативу приписују начинско значење. Мало другачију перспективу посматрања има Г. Танацковић Фалетар који сматра да је у овом случају реч о специфичној употреби начинског акузатива (Tanacković Faletar 2011: 193). С обзиром на то да га он посматра као беспредлошки акузатив комбинован с предлошким, његов је став да је ту реч о посебној реализацији објекатског

V + [Advj [NS [N_{ACC} [PP [У N_{ACC}]]]]]: Тане се нађе *очи у очи* пред њом (АИ/АВ, 66) – Наједанпут се окрену *лице у лице* калуђеру (ЕК, an-andric1.xml) – ... а сам је остао, *прса у прса* са звоном ... (СС, 185) – Варвара је, са својом јетрвом, са којом се добро слагала, седела, *леђа у леђа*, на клупи ... (ЕК, seobe2.txt).

Идиоматизованим изразима с предлогом уз денотира се позиција у којој се агенс и коагенса истим деловима тела налазе веома близу један другоме, било током усмереног кретања (*стати раме уз раме*) било у статичном односу (*лежећи главу уз главу*). С обзиром на то да део тела заступа особу, ови изрази су метонимијски мотивисани:

V + [Advj [NS [N_{ACC} [PP [УЗ N_{ACC}]]]]]: Ближи Европи ћемо бити ако зановимо наше запуштено домаћинство и станемо им *раме уз раме* ... (ЕК, poli010304.txt) – ... могли бисте и да размењујете електронске посетнице руковањем, музичке нумере играјући са неким *образ уз образ* ... (ЕК, poli070918.txt) – Колико пута су они разговарали на том канабету, упола лежећи, *главу уз главу* ... (ЕК, Dosljaci-sve.xml).

У основи ових конструкција веома је изражена просторна проксималност, која је утицала на то да се ови изрази тумаче у значењу ‘заједно’, ‘у блиској сарадњи’ (Šarić 2012b: 182) што је основ за актуализацију начинског значења.

Резултат до којег радња доводи представља завршну тачку метафоричког кретања. Начинско значење се актуализује супротстављањем начина исказаног акузативном конструкцијом према неком другом начину, нпр. *расти у стране* : *расти право*; *возити у рикверц* : *возити напред*:

V + [Advj [PP [У N_{ACC}]]]: Коракнуо сам, ипак, премда некако у *страну* а не напред ... (АД, 168) – ... са бујном косом и великом брадом која је расла у *стране* ... (АИ/АВ, 13) – Једанпут је по ноћи возио од Славије до Теразија у *рикверц* (КМ, 88).

Следећа два семантичка типа, дистрибутивност (*исећи на квадрате*, *делити у подгрупе*) и форма (*везати у реп*) односе се на предлошки акузатив који детерминише субјекат или објекат радње дајући им нов квалитет. Управо због те одлике, ове конструкције обележене су резултативношћу која се испољава новим обликом (*савити у пунђу*) или саставом, који настају у процесу дистрибуције (*исцепати на комаде*).⁷⁰

акузатива уз прелазни глагол, нпр. *шетали смо руку под руку* → *шетали смо (тако да смо положили) руку под руку*.

⁷⁰ Овим конструкционо-семантичким решењима Н. Арсенијевић проширује поље значења ‘основне карактеристике’ – термин који је увела М. Ивић приписујући га инструменталу средства којим се

Овим прилошким изразима начин вршења управне радње се везује за неко својство субјекта или објекта које је у датом моменту најрелевантније за њену реализацију те је квалификација радње посредног карактера. Акузатив радњу квалификује на индиректан начин, преко њеног субјекта или објекта, који се манифестују у новом облику или добијају нову особину током реализације радње (Арсенијевић 2003/II: 77). Зато се овај акузатив реализује уз глаголе модификације и конверзије.

Прототипично значење акузатива с предлогом у је просторно значење контактне директивности – усмереног кретања током којег објекат локализације улази у унутрашњост тродимензионалног локализатора – док се употреба предлога НА везује за смештање објекта локализације на површину локализатора. Та путања кретања концептуализује се као материја која заузима одређени облик.⁷¹

Дистрибутивност

Акузативом с предлозима НА и У квалификује се учесник радње која се модификује у процесу фрагментације и уобличавања. Ова модификација подразумева поделу неке веће целине на саставне делове те је појам у акузативу најчешће заступљен именицама које означавају сегменте неког ширег појма и у функцији је прилошке одредбе за начин. Значење акузатива с предлогом у, осим фрагментације, укључује и преобликовање објекта радње (Арсенијевић 2003/II: 80).

Циљност као главно обележје акузатива у овим се сценаријима огледа у концептуализацији сегмената као циљне фазе процеса рашчлањивања, односно структурне дезинтеграције неке целине, што и јесте циљ глаголских процеса који

открива „физички, морални, друштвени и сл. вид, лик у коме се субјекат испољава у тренутку вршења” (Ивић 1954б: 134–147; 143–144). И. Палић додаје да инструментал основне карактеристике не остварује јединство само са субјектом радње, већ и са њеним објектом (Palić 2007: 71, нап. 95).

⁷¹ Д. Кликовац (Klikovac 2006: 164) облик посматра као метафоричко проширење садржатељског значења јер је „oblik nekog predmeta definisan njegovom spoljnom površinom, granicom; ta spoljna površina metaforički se razume kao LJUSKA, OMOTAČ ili RUHO u kojem se predmet nalazi...”. Још је Даничић (1858: 636) указао на ово значење облика.

означавају поделу. Присуство овог, прототипичног акузативног обележја оверено је и у парафрази у којој се уместо акузативне конструкције појављује начинско-намерна клауза с везником *тако да* (нпр. *исећи на квадрате* → *исећи тако да буду у облику квадрата*) или *тако што* (нпр. *рашчлањивати течност на делове* → *рашчлањивати течност тако што се дели*):

V + [Advj [pp [HA/У N_{ACC}]]]: ... па исеците *на квадрате* величине 4х4 цм (БЖ 8616) – Шунку и сир исеците *на комадиће*, а ротквице нарежите *на кришке* (БЖ 3382) – ... рашчлањују течност *на одвојене делове* ... (ИТП, 2) – ... васкуларне синкопе деле се *у подгрупе* ... (КТШ, 17) – Дељиве су оне облигације чији је предмет дељив и може се раставити *у аликвотне делове* ... (НЂ, 19).

Појам у акузативу који пролази кроз процес модификације присутан је као објекат предикације, а функцију начинских адвербијала врше описни и релациони придеви у односу координације који упућују на врсту објекта радње:

V + [Advj [pp [HA Adj_{ACC} и Adj_{ACC}]]]: ... семантичке типове разврстава *на лексичке* ... и *творбене* ... (РМ, 47) – Према карактеру санкције облигације се деле *на цивилне* ... и *натуралне* ... (НЂ, 21) – ... да је древне богове могуће делити *на добре и зле* ... (ГН, 45) – Прслине се деле *на вреле и хладне* ... (ИТП, 7).

С друге стране, девербативне именице које означавају резултате процеса везују за себе локативне допуне којима се изриче у каквом се стању налази објекат радње који пролази кроз одређени процес трансформације. Резултативност акузативног референта видљива је у парафрази начинском клаузом с везником *тако да*: ... целокупно скупљање метала или легуре која се хлади, дели се *на скупљање у течном стању*, *скупљање у стању стврдњавања* и *на скупљање у чврстом стању* (ИТП, 1) → ... дели се *тако да за резултат поделе има скупљање у течном стању*, *скупљање у стању стврдњавања* и *скупљање у чврстом стању*.

За разлику од конструкције с предлогом НА која има чисто дистрибутивно значење, уобличавање исказано акузативом с предлогом У у примерима овог типа резултат је двоструког процеса. Објекат се прво дезинтегрише да би, затим, делови настали тим

процесом прошли кроз процес кумулације и тако били интегрисани у сасвим нов облик (нпр. *организовати у кругове* → *организовати тако да чине кругове*):

V + [Adv [pp [y N_{ACC}]]]: ... овај мађионичар из Фере већ је, изгледа, имао грдне сараднике а сви су били организовани у тајне, концентричне, *кругове* (ВЈС, 55) – ... хемикалије се могу класификовати у следеће *класе* опасности ... (ПРОП) – Покушајте да групишете намештај у *целине* и тако створите динамичнији ефекат (ПОЛ 19776) – Тада су такмичари сврстани у *групе* за жреб и сва врата за евентуалне промене затворена (ЕК, poli000909.txt).

Дакле, акузатив исказан именицом у множинском облику актуализује значење форме коју твори већи број ентитета.⁷² У том смислу, његова је карактеристика да се реализује најчешће уз глаголе који означавају дистрибуцију на више саставних делова (*организовати, класификовати, поделити, делити, раставити*).⁷³

Форма

Облик у којем се испољава неки ентитет током реализације радње одређује начин њене реализације. То испољавање се може реализовати као резултат глаголске радње при чему у таквим сценаријима акузативни и локативни референти квалификују радње исказане трансформационим глаголима, односно глаголима модификације, конверзије и дезинтеграције. Најмногобројнији су глаголи који упућују на скупљање (*везати, скупити, склупчати, сложити се*) и проширивање димензија појма обухваћеног датом радњом (*распрсти се, ширити се, раскесити се, придизати се, ископати*), а у једном примеру присутан је глагол који означава промену облика објекта радње (*савити, кривити*).

Значење форме је, такође, оверено могућношћу замене акузатива локативним изразом у облику или акузативним у облик, с генитивном допуном. С обзиром на то да вид, облик

⁷² У овом типу акузатива Н. Арсенијевић (2003/II: 79) бележи именице у сингуларском облику које су резултат уобличавања више истих или различитих ентитета, нпр. Око зенице стоје поређане у *круг* светле и несташне искрице; Изгледа да су кућа и околина природно срасли једно с другим у *хармоничну целину*.

⁷³ Н. Арсенијевић (2008а: 156) разматра разлике у перцепцији ванјезичке стварности која се исказује опозитним паром У : НА, а наводи да процесе дистрибуције карактерише окренутост од говорника, односно ка периферији простора на којем је говорник, те успоставља аналогију с деловањем центрифугалне силе, док процес кумулације упућује на окренутост ка говорнику, односно ка центру и има центрипеталну тенденцију. Потврду за своје закључке ауторка проналази код Касирера (Kasirer 1985: 138), који говори о вези између разликовања подручја у простору и позиције самог говорника у односу на та подручја.

испољавања радње директно проистиче из облика у којем се појављује њен субјекат или објекат,⁷⁴ осим значења облика као метафоричког садржатеља (Klikovac 2006²: 164) чији је формализатор локатив с предлогом *у*, овај предлошко-падежни израз је и експонент посесора у клаузи с везником *тако да*, нпр. *у виду / у облику* → *тако да има вид/облик / тако да буде у виду/облику*:

V + [Adjv [PP [у N_{ACC}]]]: ... две девојке, дугуљастих лица и с косом чврсто везаном *у реп* ... (АД, 150) – ... а све боре лица везане су му *у чвор* међу повијама (ПМ, 43) – ... да комбинујете дуге огрлице и мараме око врата лежерно везане *у троугао* (БЖ 15528) – ... да је... било уочи рата ископано склониште, *у цикцак* (КД/УДК, 41) – ... шири се изнад елегантног колена при дну *у трокраку* ожлебљену *виљушку* ... (СС, 7).

Будући да су акузативом формализоване именице ослабљене семантике, реализација детерминатора је обавезна. Иако уопштена, семантика акузативних референата (*израз, обличје, положај*) упућује на значење форме (нпр. *сложити се у смирен, као насмејан израз* → *сложити се тако да има смирен, као насмејан израз*):

V + [Adjv [PP [у [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: Оштре и немирне црте његовог лица сложиле су се с временом *у смирен, као насмејан израз* (АИ/АВ, 56) – ... и увек бих видео да је остао на истом месту, скупљен *у ногато обличје* ... (СС, 114) – Осуђеник стаде да се придиже *у седећи положај* ... (ЖЗ, 16).

Актуализовање начинског значења акузативним референтима са значењем одеће, и уопште материјала, могуће је само уколико је у позицији управног глагола повратни глагол *одевати се / облачити се* или трпни придев *одевен/обучен*, који имају акузативну рекцију:⁷⁵

V + [Comp_l [PP [у N_{ACC}]]]: Ја сама одевала сам се *у грубе тканине* ... (ХЂЉ, 157) – То чиним одевена *у мајчине хаљине* ... (ПМ, 35) – Чајкановић сматра да су данашња страшила по пољима, обучена *у дроњке*, заправо некадашњи божански чувари (ГН, 70).

Акузативна конструкција уз овај глагол има допунску функцију јер је акузатив овде синтаксички обавезан. Његово изостављање резултовало би тумачењем радње као

⁷⁴ Д. Кликовац (Klikovac 2006²: 164) истиче да је значење облика инхерентно начинско за разлику од контекстуално условљеног начинског значења локатива с предлогом *у*, као што је, на пример, случај с конструкцијама у значењу стања, нпр. *корачати у ћутању* (Исто: 134) или активности, нпр. *јурнути у галопу* (Исто: 143).

⁷⁵ Уколико то није случај, тј. ако је у централној позицији глагол *одевати*, он ће регирати беспредлошки акузатив с објекатским значењем (*одевала сам грубе хаљине*).

процеса који се одвија у реалном времену, са значењем ‘облачи се = ставља на себе одећу и престаје да буде го’. С друге стране, описни и присвојни придеви у функцији конгруентних атрибута именица у акузативу, иако нису синтаксички обавезни, актуализују семантичку диференцијацију значења тиме што се успоставља један сасвим другачији однос супротности од оног који би био присутан када би они били изостављени. Наиме, *одевати се у грубе тканине* у опозицији је према *одевати се у меке тканине*, док би *одевати се у тканине* стајало у опозицији према *одевати се у вуну, најлон, кожу* и сл.

У том смислу, придевски атрибут је и синтаксички и семантички обавезан једино онда када је у акузативу појам који је обавезно присутан у семантици глагола, односно онда када представља хипероним у односу на појмове конкретнијег значења:

V + [Advj_{Compl} [PP [У [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: ... и на њој је косац, одевен у *светлоплаво радно одело* ... (АД, 170) – ... иду од куће до куће босе, одевене у *изношену одећу* ... (ГН, 64).

Одећа у коју се неко облачи може бити и метафоричке природе када је акузатив лексикализован апстрактном именицом као у примеру: ... одевена у *маглу* (ПМ, 64). С друге стране, у примеру: ... девојка преобучена у *мушкарца* (ГН, 59) акузатив је лексикализован именицом са значењем живог ентитета овде, такође, метафорички употребљеном јер је заступник одређеног начина одевања.

Резултативност се може исказати и конструкцијама у којима се, уместо појма у акузативу, уз предлог у остварује само придев који је у метонимијској вези с одећом (Klikovac 2006²: 67)⁷⁶ чиме се читавом конструкцијом указује на промену боје:⁷⁷

V + [Advj [PP [УAdj_{ACC}]]]: ... зидови окречени у *бело*, и без украса (ХЋЉ, 96) – Били су обучени у *црно* ... (ХЋЉ, 74) – ... и облаче се углавном у *зелено*... (ГН, 151).

⁷⁶ Исти случај, за који у овом корпусу нема потврда, представљали би примери у којима су у позицији одредбе именице са значењем неке друге особине одеће, нпр. *пресвући се у чисто/суво* (Klikovac 2006²: 67).

⁷⁷ Ову појаву уочила је и Н. Арсенијевић (2003/II: 79) описујући облички акузатив. О овом типу детерминације и уопште о адвербијалној детерминацији којом се радња квалификује преко квалификације њеног вршиоца писала је и М. Ивић (уп. Ivić 1995: 264 и Ивић 1998).

Перлативност, која означава усмерену локализацију површином или унутрашњошћу локализатора (Piper 2001²: 70–71), веома је погодна за метафоричка проширења у значење начина. Начин овог типа представља метафоричко проширење значења пута којим се одвија нека радња те се разуме као посебан начин реализације радње.

Значење начина везује се за метафору пута (Piper 1983: 100) те се због представе о кретању дужином локализатора веома приближава просторној перлативности.⁷⁸ Перлативно значење има беспредлошки инструментал – просекутив – којим је кодиран неки већи простор с израженом површином и дужином (Piper 2001²: 71). Због ове одлике, метафоризацију пута најбоље остварује инструментал именице *пут*.

Ове синтагме карактерише присуство обавезног детерминатора који се замењује хлороформним начинским прилогом (*обавестити писменим путем* ↔ *обавестити писмено*):

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST PUT}]]]: ... изабрани лекар или други лекар који је прегледао или лечио особу која има возачку дозволу, дужан је да о томе одмах *писменим путем* обавести територијално надлежну организациону јединицу ... (ЗОБСНП, чл. 193) – Решење у електронској форми којим се налаже уклањање возила доставља се *електронским путем* ... (ЗОБСНП, чл. 296) – Ако дужник добровољно не испуни своју обавезу, поверилац има право да *судским путем* тражи њено извршење ... (НТ, 17) – Овај „табу крви“ доказује да окупљене стране *мистичним путем* заиста постају сродници ... (ГН, 31) – ... осим ако се *магијским путем* не ослободи помоћу расковника ... (ГН, 195).

Разлика између перлативних предлога ПРЕКО и КРОЗ заснива се на опозицији сумарне према етапној перлативности (транслокативности). У првом случају, радња се концептуализује у укупности свих етапа кретања при чему се све њене фазе симултано активирају, док је у другом случају истакнута секвенцијалност процеса. Другим речима,

⁷⁸ Указујући на чињеницу да се начинско значење потврђује као одговор на питање које почиње начинским прилогом *како*, пореклом од окамењене форме праиндоевропског инструментала, Павловић (2011: 8) истиче перлативни карактер квалификативности.

конструкције с предлогом КРОЗ актуализују значење ‘с једне стране (границе) локализатора на другу’ док то за конструкције с предлогом ПРЕКО није релевантно.⁷⁹

Просторно значење генитива с предлогом ПРЕКО транспонује се у значење начина уколико таквом проширењу погодује контекст у којем кључну улогу најчешће има семантика управног глагола (нпр. *погледа ме преко наочара* → ... *погледа ме тако што подиже поглед изнад наочара и управи га према мени*) (Ковачевић 1981: 147):

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПРЕКО [ODet N_{GEN}]]]]: Судија држи папирић у руци, чита садржај, погледа ме *преко наочара*, па опет загледа цедуљу (ЕК, adv-odb.txt) – Није важна димензија, боја, форма и материјал. Ни то, да ли се носи *преко рамена*, у руци, или као ранац ... (ЕК, magazi01_n.txt) – Не подижући се, жена ме је погледала *преко левог рамена* (АД, 92) – Овај јој, ко зна шта, каже, на шта га она поносито и са презрењем погледа *преко рамена* (ЕК, Afrika-lat.txt).

Осим семантике управног глагола, на понашање генитивних конструкција може утицати и одсуство/присуство детерминатора. То лепо показује синтагма *погледати преко левог рамена*. У оваквим случајевима, детерминатор *левог* у први план ставља просторно значење схваћено као начин, док његово одсуство утиче на то да се овакве конструкције схвате као фразеологизовани изрази у чијем тумачењу контекст нема никакву улогу: *преко рамена* = ‘с презрењем/омаловажавањем’ (СЕР, раме).

Генитив у спојевима и с осталим глаголима може се остварити као потпуно фразеологизован израз што читавој синтагми даје идиоматски карактер (*ломити преко колена* ‘одлучити на брзину’, *превалити преко језика* ‘изговорити тешко / с муком / с много устезања’, *преко трња* ‘тешко и мучно’, *пружати се преко губера* ‘живети преко својих могућности’):

V + [Advj/Compl [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]: и овакав један поглед свакако одговара: не судити на пречац, не ломити *преко колена* ... (РМ, 13) – Осмех јој се, наравно, брзо развукао на лицу, иако је *преко језика* морала да превали болну истину (ЕК, poli080607.txt) – Наш тенисер је *преко трња* прелазио три часа и 28 минута (ЕК, poli090906.txt) – Наравно, проблем настаје у кризним временима када се неко пружа *преко губера*, не може да отплати големи кредит, па кућа оде на добош (ЕК, poli100713.txt).

⁷⁹ Врло детаљно о односу ова два значења у контексту анализе глаголских префикса *пре-* и *про-* говори Б. Белај (Belaj 2008: 150–178, 204–252, 278–281, 288–292).

Перлативно значење акузатива с предлогом КРОЗ транспонује се у начин актуализацијом представе о кретању дуж унутрашњости групе локализатора, који представљају интегралне делове тела, успостављајући однос супротности према уобичајеном начину реализације радње. У парафрази се појављује начинска клауза с везником ТАКО ШТО (нпр. *гледати кроз трепавице* → *гледати тако што се гледа кроз трепавице / чкиљи*):

V + [_{Advj} [_{PP} [КРОЗ N_{ACC}]]]: Петар одлази да оре а Стојан му, *кроз трепавице*, следи покрет (ВЈС, 32) – ... а не провриштати на уво, на слабину или *кроз* чврсто стиснуте *зубе* (СС, 206) – Тада странац проговори ... мало *кроз нос* (ЕК, na-Drini.txt).

Неки од ових примера показују лабаву границу између спацијалног и инструментативног значења. С обзиром на то да човек кроз делове свога тела прима и шаље чулне утиске, акузативни референти могу означити и спроводника радње (Арсенијевић 1999: 114–115).⁸⁰

Перлативни карактер овог предлога указује на однос међусобног контакта и захваћеност посредника глаголским процесом. Тада је наглашена реализација радње у етапама и трајност процеса који води ка циљу. Значење пружања, тј. кретања кроз одређено место метафорички се проширује на значење посебног начина реализације радње што је видљиво у парафрази „X остварује радњу тако што користи Y / помоћу Y” (нпр. *разазнавати кроз звуке* → *разазнавати тако што се осећају звуци / помоћу звукова*). Поред тога, парафраза може садржати и предикацију коју имплицира сам акузативни референт:

V+ [_{Advj} [_{PP} [КРОЗ N_{ACC}]]] / [_{Advj} [_{PP} [КРОЗ [_{NS} [ODet N_{ACC}]]]]]: Он је разазнавао свет *кроз звуке*. *Кроз мирисе* (ХЂЉ, 54) – Утицај тржишне привреде на социјални и економски положај запослених усклађује се *кроз* социјални *дијалог* између синдиката и послодаваца (УРС, чл. 82) – ... божанствима на која човек врши посредни утицај *кроз* сложене религијске *обрете* ... (ГН, 93) – ... карактер целисходности, који се испољава *кроз њену заштитну и доказну функцију* (НЂ, 38).

⁸⁰ Инструментативно значење је још израженије када се у својству локализатора налази каква активност заступљена девербативним именицама (в. Дистрибутивност).

Нијансу темпоралног значења акузатив с предлогом КРОЗ добија онда када се њиме конотира неко стање или активност који се дешавају паралелно с управном радњом, док тумачење у начинском смислу омогућује чињеница да стање/активност директно утиче на облик реализације управне радње (Palić 2007: 104), нпр. *разговарати кроз молитву и сузе* → *разговарати док се моли и плаче* / *разговарати овако: молити се и плакати*:

V+ [Advj [pp [КРОЗ N_{ACC}]]]: *Кроз молитву и сузе* разговарала сам с Господом и Његовом Мајком (ХЂЉ, 112) – Оне могу бити мањег интензитета, које се изражавају *кроз плач, вику, свађу* ... (ЕК, adv-odb.txt) – Она не крије сузе, *кроз јецај* прича ... (ЕК, nin0204_n.txt) – Улазак у чланство Француске академије, задовољава онај чувени принцип бесмртности, каже *кроз смех* Влада Величковић ... (ЕК, poli051209.txt).

ТРАНСПОНОВАНА ЛОКАТИВНОСТ

Инструментал с предлогом ПОД и локатив с предлогом У развијају начинско значење околносног типа, а квалификативни карактер ових конструкција потврђује тумачење начина с аспекта околности под којима се радња остварује, односно под (или у) којима се налази њен вршилац или трпилац. Овде је и основна разлика између околносног и пропратнооколносног значења, која се не смеју изједначавати (уп. Palić 2007: 26, 64–65, 117). Околносним значењем, које настаје транспозицијом значења статичне просторности,⁸¹ начинско се значење актуализује преко околности које постају посебан вид реализације дате радње те на њу нужно утичу (уп. *ићи под оружјем* према *ићи голорук, без оружја у рукама*). За разлику од тога, пропратнооколносно значење подразумева присуство неког својства агенса које није релевантно за остварење радње, а које дату радњу прати, нпр. *чекати оборене главе* → *чекати и при том оборити главу*.

⁸¹ Динамичка спацијалност темељно је значење акузатива с истим предлогом, којим се, како примећује И. Палић, исказују четири семантичка типа: 1. поредбеноначинскозначење (*живети под војнички*), 2. инструментално-начинско (*отићи под морање*), 3. циљно-начинско (*дати под закуп*), и 4. супститутивно-начинско (*купити овцу под овна*) (Palić 2007: 114).

Начинско значење околносних инструменталних и локативних конструкција развило се метафоризацијом прототипичног значења су локализације⁸² и интралокализације од којих оба представљају статичну просторну оријентацију. Блискозначност ових конструкција уочава се у чињеници да је, бар у неким случајевима, инструментал с предлогом ПОД замењив локативом с предлогом У (нпр. *умрети под кривицом* ↔ *умрети у кривици*; *учинити под објављеним условима* ↔ *учинити у објављеним условима* итд.).

Транспонована сублокативност

Начин је обележен метафоричким проширењем сублокативног значења садржаног у семантици предлога ПОД. У пренесеном смислу, сублокативност се тумачи као метафоричка прекривеност агенса инструменталним референтом који га ближе одређује, а предлог ПОД побуђује у уму схему вертикалности.

Значење начина као транспоноване сублокативности обележено је посебним околностима, лексикализован конкретним и апстрактним појмовима под којима се налази вршилац или трпилац радње у току њене реализације:

V + [Advj [pp [ПОД N_{INST}]]]: ... *под оружјем*, Стојан и његов противник иду у сусрет један другом (BJC, 33) – ... испричао ми је да су Стефана и Гргура, оковане и *под стражом*, довели из Једрена (ХЂЉ, 47) – Заплет и сценарио филма дуго су држани буквално *под кључем* у просторијама продуцената ... (ЕК, poli070806.txt) – Невин, недужан је људски створ, па ипак живи и пати се, умире озверен, *под кривицом* ... (ЕК, poli080524.txt).

Овакве околности се могу тумачити и као пратилачки елементи учесника у радњи, који су с њим на једнакој разини што потврђује могућност замене инструменталом с предлогом С(А) (нпр. *ићи под оружјем* ↔ *ићи с оружјем*). Тада околсно значење интерферира са социјативним при чему се инструменталом с предлогом ПОД истиче управо концепт подређености појму у инструменталу. С друге стране, предност ће се

⁸² И. Прањковић сублокативним конструкцијама сматра оне у којима објекат локализације стоји у односу с нижим односно доњим делом локализатора (Pranjković 2001: 9), а исто објашњење даје и П. Пипер (Piper 2001: 71) закључујући да се објекти локализују најчешће горњом површином. Он примећује и да ове конструкције добијају и секундарно значење локализације у унутрашњости (*под морем*, *под муљем*), али оно за наше истраживање није релевантно.

дати трпном глаголском придеву уколико се жели истаћи надређеност инструменталног референта, нпр. *ићи под оружјем* ↔ *ићи наоружан*. Парафраза начинском клаузом с везником *тако што* могућа је у случајевима квалификације и радње и њеног учесника (нпр. *ићи под оружјем* → *ићи овако: носити оружје у рукама; довести некога под стражом* → *довести некога тако што га прати стража*), док квалификација самог учесника условљава замену трпним придевом.

Темељ за кодирање инструменталом с предлогом ПОД конструкција са именицама типа *име* и *назив*, чини концептуализација односа имена/назива (означитеља) према његовом носиоцу (означеном). Ради се, заправо, о поимању означитеља као ентитета који се накнадно придружује свом носиоцу⁸³ те је зато метафорички смештен изнад њега (Tanacković Faletar 2011: 257). Начинско значење у овим изразима актуализује спецификација носиоца његовим именом, а понекад и поредбени однос који се успоставља између два ентитета, нпр. *умрети под туђим именом* → *умрети као неко други*:

V + [Advj [PP [ПОД [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]: ... да је тај мој предак морао умрети гдегод у иностранству, и то *под туђим именом* ... (НБ, 17) – ... налазимо их [русалке] и у Бугарској, а *под ... другачијим именом* и код већине словенских народа ... (ГН, 190) – ... Рожанице, које се код разних словенских народа јављају *под разним именима* ... (ГН, 193).

Исти однос успостављају и инструментали именица *лице* и *пасош*, који метафорички замењују особе: ... да је тај мој предак морао умрети гдегод у иностранству, и то ... *под лажним пасошем* (НБ, 17) → ... морао умрети *као неко други*. У примеру: ... да сваког дана освану као неко други, *под* сасвим новим и непознатим лицима ... (ПМ, 34) тај однос је и експлицитно исказан поредбеном конструкцијом која претходни околном адвербијалу.

⁸³ У складу с концептуализацијом акције придруживања, М. Стевановић (1986: 480–481) овим изразима додељује социјативно значење, али истиче да предлози ПОД и С(А) нису еквивалентни јер се не могу увек заменити један другим, на шта смо већ указали.

У изразима у којима је инструментал лексикализован апстрактним именицама ослабљене семантике (*околност, услов*), детерминативну функцију врши обавезни детерминатор. Алтернација с конструкцијом у + N_{LOC} (нпр. *учинити под објављеним условима* ↔ *учинити у објављеним условима*) могућа је јер се околности и услови схватају и као метафорички садржатељи агенса који га окружују са свих страна те тиме и ограничавају његово кретање (Klikovac 2006²: 49). Ово отвара пут и алтернацији с генитивом с прилошким изразом У ОКВИРУ кад је квалификатор исказан множинским обликом (*учинити у оквиру објављених услова*):

V + [Advj [PP [ПОД [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]: ... дошло је, међутим, *под* потпуно *нејасним, сумњивим ... скандалозним околностима* ... (ПБ, 19) – Међутим, он је, ипак, дужан да прихвати понуду која је учињена *под објављеним условима* ... (НЂ, 30).

Разлог за појаву супстантивне допуне уместо обавезног детерминатора тиче се три момента. Прво, неке именице имају таква семантичка ограничења да не подлежу адјективизацији без последица по значење (*под утисцима перспектива* ↔ **под перспективним утисцима*) или је она онемогућена присуством разних факултативних детерминатора. Друго, генитивном допуном врши се топикализација дела, док придевски атрибут у први план истиче целину (*под дејством алкохола* ↔ *под алкохолним дејством*) (Stojanović 1996: 395). И на крају, генитивом се смањује димензија емпатије, блискости, присности према њиме кодираном појму, док се емпатија појачава употребом присвојног придева (*под утицајем Сварога* ↔ *под Свароговим утицајем*) (Ivić 1995: 214):

V + [Advj [PP [ПОД [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... који је заспао *под утисцима најлепших перспектива* за будућност ... (НБ, 61) – ... управља возилом *под дејством алкохола* више од 2,00 mg/ml ... (ЗОБСНП, чл. 330/4) – ... ово је његова функција коју обавља *под утицајем* и са одобрењем *Сварога* ... (ГН, 45).

Посебне околности у којима се налази агенс могу довести и до промене његовог стања. Семантичко ограничење које онемогућује замену локативом с предлогом У (*радити под оптерећењем* ↔ **радити у оптерећењу*) тиче се концептуализовања

инструменталних референата као ентитета који својим деловањем успостављају контролу над агенсом. У том смислу, начин је обележен променом стања агенса који се метафорички налази испод локализатора:

V + [Adjv [PP [ПОД N_{INST}]]]: ... а најопаснија су у ливеним предметима који раде *под оптерећењем* (ИТП, 6) – У резервоар се доводи сабијен ваздух *под притиском* 6-7 kр/cm²... (ИТП, 21) – ... спречавали да проведе дуже од пола сата *под Танкосавиним погледом* ... (СС, 102) – Тада се дешава, у срећним тренуцима, да се појави Јелена. Како, када, и *под којим видом и привидом* ... (АИ/ЈЖКН, 259).

Транспонована интралокативност

Начин је обележен метафоричким проширењем интралокативног значења које подразумева да се објекат локализације налази унутар локализатора или у његовим границама. Околностно значење произилази из темпоралног и спацијалног јер се време и простор дешавања радње схватају као скуп околности у којима се она врши или у којима се нешто налази:

V + [Adjv [PP [У N_{LOC}]]]: ... да држиш пост *у поклоњењу* три године ... (ГН, 67) – ... састанци вила протичу углавном *у игри и песми* ... (ГН, 82).

Када локализатор представља садржај околности које окружују управну радњу, тумачење у начинском смислу омогућује и замена начинским прилогом (нпр. *живети у демократији и једнакости* ↔ *живети демократски и једнако*):

V + [Adjv/Compl [PP [У N_{LOC}]]]: ... наводећи ипак да од давнина живе *у демократији и једнакости* ... (ГН, 15) – ... кнез Милош Обреновић наредио је да му се *у тајности* начини таква кошуља ... (ГН, 200) – Овај посао мора се обавити *у потпуној тишини* ... (ГН, 107).

За разлику од значења форме кодиране акузативом, који има обележје динамичности те се њиме истиче достизање циља активног учесника радње, статичност локатива указује на метафоричку садржаност пасивног учесника у резултату радње:

V + [Adjv [PP [У N_{LOC}]]] / [Adjv [PP [У [NS [N_{LOC} Compl_{SUPST}]]]]]: ... једно божанство које се манифестовало *у олуји и ветру* ... (ГН, 43) – Видовити су веома често они људи који се роде *у кошуљици* ... (ГН, 98) – Име бога Триглава је сачувано *у именима највиших планинских врхова* ... (ГН, 50).

Уз стативне глаголе, именице у множини означавају мноштво ентитета које повезују заједничке особине, интереси и сл. Уз глаголе *живети* и *јављати се* остварује се допуна у локативу као метафорички садржатељ⁸⁴ агенса или носиоца стања, коме конкурише одговарајући прилог (*живети у групама* ↔ *живети групно*; *јављати се у јатима* ↔ *јављати се у јатомице*):

V + [Adjv Compl [PP [У N_{LOC}]]]: Живе у групама ... (ГН, 165) – Они се скоро увек јављају у већем броју, у „јатима” ... (ГН, 181).

Уз остале глаголе којима располаже овај корпус, остварују се адвербијални детерминатори. С обзиром на то да је реч о именицама опште те, стога, и ослабљене семантике (*облик, форма, вид, лик*), оне морају бити додатно детерминисане придевима који пружају пуну информацију о њиховом садржају:

V + [Adjv [PP [У [NS [ODet N_{LOC}]]]]]: Орган из става 1. овог члана одузеће дозволу правном лицу... ако оно обавести у писаном облику тај орган да је престало да обавља обуку кандидата за возаче ... (ЗОБСНП, чл. 307) – Водени дух се у изворном облику још дуго очувао у веровању рибара ... (ГН, 155) – Заштитна мера ... сматра се извршеном када територијално надлежна организациона јединица Министарства унутрашњих послова ... то возачу саопшти у писаној форми (ЗОБСНП, чл. 202) – Тражио сам начин да у сажетој форми представим све оно што се данас зна ... (ГН, 11).

Начински карактер ових адвербијала потврђује и замењивост начинским прилозима с интегралном семантиком форме, којима се обележава својство учесника радње, али и саме радње (нпр. *у јатима* ↔ *јатомице*;⁸⁵ *у писаном облику* ↔ *писмено*).⁸⁶

Осим тога што именице *облик, вид* и *лик* конотирају некакав квалитет, квалификативно значење потврђује и парафраза начинско-поредбеном клаузом с везником као (нпр. *напустити тело у виду лептира* → *напустити тело као лептир*):

V + [Adjv [PP [У [NS [N_{LOC} ВИД/ОБЛИК/ФОРМА/ЛИК Compl_{SUPST}]]]]]: Такође, и мора се попут вештице може провлачити кроз кључаоницу, а ноћу исто тако може да напусти своје тело у виду лептира ... (ГН, 184) – Та накнада обухвата штету која се, најчешће, јавља у виду трошкова ... (НЂ, 63) – ... да се код Срба о Бадњој вечери приноси жртва душама предака које су замишљане у облику птица ... (ГН, 116) – Споразум о капари закључује се ... у облику

⁸⁴ Термин преузет од Klikovac (2006²).

⁸⁵ Овај прилог наводи С. Ристић (1990: 76), а потврду за његово постојање даје и РСЈ у којем се каже да значи ‘у јату, у јатима; у великом броју’ (РСЈ, јатомице).

⁸⁶ О овом типу начинских прилога детаљно је писала С. Ристић (1990: 74–80) у студији о прилозима за начин.

засебног *уговора* (НЂ, 41) – Могу се појавити и у другим облицима, па и у *форми* лутајућег *светла* ... (ГН, 167) – Антипод Весни, Морана је богиња ноћи, зиме и смрти и најчешће се појављује у *лику* лепе *девојке* ... (ГН, 65).

Видимо да се често уместо придевске одредбе реализује нека супстантивна допуна јер се форма жели исказати у генеричком смислу (нпр. *замишљати нешто у облику птице* ум. *замишљати нешто у птичјем облику*). Ова два конструктивна типа не остварују прави конкурентски однос јер се избор између њих врши на прагматичком плану. Тако ће се, уколико творбене могућности именице у генитиву дозвољавају оба начина употребе, конструкција с присвојним придевом (*у птичјем облику*) употребити ако се жели истаћи конкретан облик испољавања, док ће конструкција с генитивом (*у облику птице*) бити погоднија за генеричко исказивање и стављање акцента на центар синтагме (*облик*).

Реализација супстантивне допуне може бити условљена и тиме што присуство атрибута блокира могућност придевског образовања, нпр. *у лику лепе девојке* : **у леподевојачком лику*.

Постоје и такви случајеви у којима експликацију садржаја адвербијала врши релативна клауза, којој конкурише трпни придев у функцији конгруентног атрибута, нпр. *у облику који је дат* ↔ *у датом облику*:

V + [_{Advj} [_{PP} [_Y [_{NS} [_{N_{LOC}} Compl_{CL}]]]]]: ... онда испупчење треба урадити *у облику који је дат* (ИТП, 9, сл. 55. б) – Понуда треба да је изјављена *у форми која је прописана* за закључење уговора чије се закључење предлаже (НЂ, 30).

Транспонована супралокативност

Начин је обележен метафоричким проширењем супралокативног значења, исказаног локативом с предлогом НА,⁸⁷ којим се упућује на смештеност на горњој површини локализатора. Ово прототипично значење погодно је за метафоричко пресликавање на

⁸⁷ Предлогу НА прототипично је просторно значење супралокативности (Pranjković 2001: 9). П. Пипер констатује да конструкције овог типа имају семантичку компоненту „површина” те да се у локативној конструкцији с предлогом НА истиче контакт са различитим тачкама на локализатору (Piper 2001: 72–73).

околносно–начинско што потврђује парафраза клаузом с начинским везником *тако што* или поредбеном конструкцијом *такав какав*, нпр. *настати на високим температурама* → *настати тако што их стварају високе температуре / у таквим околностима какве стварају високе температуре*. Актуализацији начинског значења, такође, доприноси и супротстављање према неком другом начину на који се дата радња може вршити (нпр. *доћи на коњима : доћи пешке*).

Ове конструкције налазе се на периферији језичких јединица за исказивање начина, јер показују висок степен интерференције с неким другим семантичким категоријама. Тако се локатив у примеру: *Вреле прслине настају првенствено на високим температурама ...* (ИТП, 7) може тумачити у узрочном смислу: *настају првенствено зато што их стварају високе температуре / због високих температура*, где се појава узрока типа ‘разлог’ директно везује за онај тип узрока којим се обележавају околности које предодређују одређене последице.⁸⁸ Темпорално значење је присутно у примеру: *Умро ми је на рукама* – причала је Зое – у холу гранд хотела „Savoy“ у Лондону (ЕК, Кар_Zoe_n.txt) → *Умро ми је док сам га држала*.

Начин се меша и са средством, које је врло често уско с њим повезано јер у немалом броју случајева условљава начин на који се радња врши. У том смислу, у примеру: *Бабин и Скрајник одсечена су од општинског центра Љубовије и до њих се може доћи само пешице или на коњима* (ЕК, poli010627.txt), превозно средство упућује и на начин на који се долази до дотичних места: → *до њих се може доћи само пешице или коњима*, док локатив у примеру: *Преорана земља, несвесна човека на себи и његовог страха и немоћи, мирно се сушила на сунцу и мирисала на саму себе* (ЕК, Sudbine_n.txt), означава да је

⁸⁸ О узроку типа ‘разлог’ детаљније се обавестити у Ивић (1954б) и Ковачевић (1988: 57–58).

сунце омогућивач одређеног начина промене тренутног стања субјекта: → мирно се сушила уз помоћ сунца.⁸⁹

СУБПОЉЕ НАЧИНА И ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ

Семантичка категорија инструментативности најближа је категорији начина у систему семантичких категорија. Инструментативним квалификативом обележава се присуство инструмента који утиче на начин реализације радње. Употреба беспредлошког инструментала у примерима где агенс врши радњу неким делом свога тела или предметом који је специјално предодређен за њено вршење указује на спроводнички карактер тако употребљеног појма. Значење средства доминантније је уколико инструментални референт представља само једно од могућих средстава која се користе ради извршења радње. У том случају се не актуализује начинско значење, јер се не откривају никакве посебне околности које прате реализацију радње нити икакав посебан начин употребе датог средства, нпр. *пребирати прстима по коси*.

Мешање значења средства и начина захтева одговор на питање којем значењу дати примарност у тумачењу. Средство за квалификативно семантичко поље везује чињеница да се самим фокусирањем једног инструмента именована радња аутоматски конкретизује и одваја од читавог низа потенцијалних реализација које би биле маркиране употребом неких других, за именовану радњу такође прикладних, оруђа или средстава. Радња се може тумачити у начинском смислу ако је могуће успоставити однос супротности између различитих средстава која се користе при њеном вршењу (*ишати машицом* : *ишати маказама*). Дакле, начинско значење је доминантније ако

⁸⁹ Разматрајући семантичко субпоље начинско-узрочне интерференције, М. Ковачевић истиче да се акузативом с предлогом УЗ изражава омогућивачко-узрочно значење (Ковачевић 1988: 206). Реч је, заправо, о учеснику који агенсу помаже да оствари радњу означену управним глаголом што се види у могућности појаве дубинског номинатива [*← сунце* ју је сушило].

инструмент успоставља однос супротности према неком другом инструменту или ако је употребљен на начин који није уобичајен за радњу исказану управним глаголом.

Из реченог произилази да је значење начина примарније уколико су испуњени следећи услови:

1. средство стоји у изразитом односу супротности према неком другом средству које се може употребити при реализацији радње: Деца газе по плићаку, и *лонцима и голим рукама* хватају рибу ... (АИ/АВ, 54);

2. употреба средства које није уобичајено за вршење радње означене управним глаголом актуализује начинско значење, нпр. *ослушкивати стопалима, ногама, бедрима и прсима*.

Уколико ти услови нису испуњени, начинско значење се неће актуализовати. Ако глаголска семантика подразумева присуство и употребу датог средства, које при том није и само квалификовано тако да његова детерминација утиче на начин вршења радње, може се говорити једино о средству. Тако инструментал у примеру *руковати се мокрым рукама* нема начинско значење, док га у примеру *повлачити линије дрхтавом руком* има (Palić 2007: 71, 75).

Статус инструментативног квалификатива могу имати интегрални делови тела агенса (*дати знак рукама*) те особине чије постојање омогућују агенсу да оствари радњу (*одбрани се стрпљењем*). Функцију таквог средства преузимају, такође, предмети у ширем смислу, а заступљени су у сценаријима у којима субјекат остварује манипулативни однос с објектом (*ишишати машиницом*).

Инструментативност има врло разнородна подзначења те се разна ужа значења појављују у оквиру ширих значења **спроводника, заступника и омогућивача** радње. Свима је заједничко значење средства које учествује у вршењу радње при чему оно може бити супротстављено неком другом могућем средству или пак може бити неуобичајено

за дату радњу. Ова три семантичка типа исказује свега неколико падежних и предлошко-падежних конструкција међу којима су беспредлошки инструментал (*зауставити гласом, ишишати машиницом*), генитив с прилошким изразима ПОМОЋУ, УЗ ПОМОЋ и ПУТЕМ (*прорицати помоћу пепела, кретати се уз помоћ штапа, полагати путем теста*), и акузатив с предлогом КРОЗ (*разазнавати кроз звуке*).

СПРОВОДНИК

Спроводник чини јединство са субјектом

Интегрални део тела и инхерентно својство

Интегрални делови тела и инхерентна својства агенса нису самостални у односу на њега јер он њима остварује радњу (Ивић 1954а: 9). Иако се у лингвистичкој литератури њима приписује чисто значење средства (Исто: 8–10), због чега инструментал лексикализован називима органа и појмова инхерентних бићима (*очи, глас, поглед* и сл.) већина граматичара сврстава у јединице тог значења, у неким контекстима они имају статус спроводника квалификативног типа (Palić 2007: 75–79). Другим речима, уколико именице с поменутиим значењем стоје уз глаголе од којих се значењски не могу одвојити (нпр. *гледати изгубљеним погледом*), те су у том смислу саставни део радње, не може се говорити о средству чак ни у пренесеном значењу (Исто: 77). Зато овакве конструкције имају чисто начинско значење јер се уз глагол додаје читава инструментална синтагма са синтаксичким језгром у именици, а семантичким у обавезној одредби:

V + [_{Advj} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]: Само је неким *изгубљеним погледом* гледала све око себе (АИ/АВ, 30) – ... као што се рад мерцедесове машине ипак чује када се ослушне *заинтересованим слухом* ... (СС, 110) – ... ослови га *званичним тоном* први свештеник ... (ЖЗ, 36) – Говорила је *пригушеним, муклим гласом* ... (АИ/АВ, 30).

Као и у случају генитива, обавештајна вредност појма у инструменталу додељује се квалификовањем неком одредбом (нпр. *гледати изгубљеним погледом, говорити муклим гласом*) при чему се, с једне стране, избегава појава таутологије (**гледати погледом, *говорити гласом*), а с друге, актуализује значење начина и појачава експресивност израза.⁹⁰ То потврђује и могућност замене начинским прилозима насталим од придева у функцији атрибута именица у инструменталу (*гледати изгубљеним погледом ↔ гледати изгубљено, ословити званичним тоном ↔ ословити званично*). Будући инхерентни вршиоцу радње, појмови у инструменталу представљају адвербијалне унутрашње објекте којима се исказује околност која прати агенса и истовремено му приписује извесну физичку карактеристику: *Гледала је при чему је имала изгубљен поглед; Рекао је (нешто) при чему је имао сломљен глас*.⁹¹

Поред тога, уколико инструменталну синтагму заступа трочлани израз, састављен по моделу $V + [Adv + Adj_{INST} + N_{INST}]$, у парафрази се именица и одредба стапају у начински прилог, који подлеже прилошкој модификацији: $V + [Adv1 + Adv2]$: ... и погледа неким смешно забринутим погледом у Анику ... (АИ/АВ, 63) → и погледа у Анику некако смешно забринуто. Међутим, замена начинским прилозима није увек изводљива и то због:

- непостојања логичне везе између хомоформног начинског прилога и глагола у предикату: ... шапутао је неко *промуклим гласом* (ХЂЉ, 160) (**шапутао је неко*

⁹⁰ С обзиром на то да се овим инструменталом не уноси нова информација у значењску представу радње јер је и он сам по свом облику део глаголског значења, М. Ивић (1954а: 244) истиче да је његова функција да појача глаголско значење те га назива 'појачајним инструменталом'.

⁹¹ К. Фелешко (1995: 88) с правом истиче да се начин овде темељи на значењу атрибута што показују и наведене парафразе. Међутим, његова констатација, која произилази из овог става, да у таквим спојевима „именица чини лексичку основу за означавање начина, а одредба само уноси информацију о интензитету” (додајемо, и квалитету) чини се да нема основа. Наиме, овакве инструментале, који имају исти корен као и управни глагол, неки лингвисти сматрају унутрашњим (дубинским, семантичким) објектима. Тако А. Перелтсвајг показује на материјалу руског (*Ja vas ljublju ljubovju brata*) и савременог хебрејског језика (*Dani xiux xiux same'ax / Dani smiled a happy smile = Дени се осмехнуо срећним осмехом* – пр. Ј. Р.) да постоје два типа унутрашњих објеката – тип А, адвербијални, и тип Б, аргументни, те да се руски и хебрејски УО слично понашају (Pereltsvaig 1999; 2002). Ауторка сматра да се адјунктни (адвербијални) УО у руском и савременом хебрејском користе за начинску модификацију због чега и захтевају присуство детерминатора.

промурло) – ... говорио је ... *дубоким гласом* ... (АИ/АВ, 13) (*говорио је *дубоко*) – само је Сима Нешић, мирољубиви терџуман кога нису оставили на миру, кроз одшкринути отвор на сандуку *десним оком* гледао у сунце ... (ВЈС, 19) (*гледао је *десно*);

- или зато што се одговарајући прилог не може извести: При том је *челичним гласом* изговарао име животиње ... (АИ/ЈЖКН, 269) (*изговарао је *челично*) – Неко је поред мене изговорио једну реч *повишеним гласом* (АИ/ЈЖКН, 277) (*изговорио је *повишено*).

Интегрални део учествује у актуализацији начинског значења и тако што успоставља хипониман однос према неком ширем појму (*фалсет* ➞ *глас*, *зенице* ➞ *очи*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]: Пазите сад шта је рекла Нена оним *својим чувеним фалсетом* ... (КМ, 74) – ... сад је, сав присутан, гледао у Вука *спаљеним зеницама* (ВЈС, 51).

Иако ове именице припадају истој семантичкој групи, начинско значење различито се актуализује. У примеру *рећи фалсетом*, интегрални део представља посебну врсту (гласа),⁹² својствену само људима, која је квалификована већ самом својом специфичношћу. Тиме је онемогућена појава таутологије (**рекла је гласом*) и отворен је пут квалификацији радње. У примеру *гледати спаљеним зеницама*, радња, неодвојива од дела тела који је спроводи, квалификује се посредно, преко квалификације датог органа помоћу обавезног детерминатора.

Овде се треба додатно осврнути на примере у којима је инструментални референт детерминисан заменицом *свој*. У литератури (Ivić 2008³: 260; Palić 2007: 78) уочена је релевантност употребе ове заменице као факултативног детерминатора уз описни придев при чему се читавом придевском синтагмом квалификују интегрални делови

⁹² Фалсет се дефинише као 'грлени глас посебне боје, по тону виши од природног регистра' (СЕР, фалсет).

агенса. У таквим случајевима, заменица *свој* даје интегралном делу сталну карактеристику, која тада не важи само за дати моменат вршења радње нити само за дату радњу те је начинско значење у другом плану. Насупрот томе, изостанак спољашњег обележавања посесора указивао би на привременост својства које детерминише радњу (Ivić, 1971: 307) чиме би се начинско значење несумњиво актуализовало:

V + [Advj [NS [Det_{PRON/CBOJ} / ODet_{ADJ} N_{INST}]]]: Пазите сад шта је рекла Нена оним својим чувеним *фалсетом* ... (КМ, 74) – У њега је гледала Крстиница својим *зверским погледом* ... (АИ/АВ, 42) – Касаба ... може опет да дише својим *старим, правилним дахом* ... (АИ/АВ, 88).

У оваквим случајевима поставља се питање да ли се употребом присвојне заменице начинском значењу одузима примарност, тј. да ли се о њему уопште може говорити (Palić 2007: 78). О начинској детерминацији радње само у датом тренутку њене реализације свакако не може, али обележје сталности ипак не умањује присуство начинске компоненте. Да илуструјемо то конкретним примером. Ако је зверски поглед стална карактеристика неког агенса, начин на који он гледа увек ће се управо по тој специфичности издвајати од осталих, „уобичајених“ начина гледања. При том, као што смо већ рекли, именице са значењем интегралних делова бића који су неодвојиви од радње исказане управним глаголом не могу се посматрати као средство, већ имају кључну улогу у томе да се радња оствари управо у датом облику.

Начинско значење ће се актуализовати и онда када се преко интегралних делова врши поређење по једнакости. Радња коју врши агенс детерминисане предикације пореди се с имплицираном радњом чији је вршилац појам заступљен генитивном допуном, нпр. *посматрати очима туристе* → *посматрати онако како посматра туриста*:⁹³

V + [Advj [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]: Из тога лавиринта бора гледале су велике округле очи без трепавица, *погледом* остарелог коња (АИ/АВ, 58) – Када се одређени град посматра *очима туристе* ... (КС, 88) – Рећи ће ми то *гласом* совјетског генерала ... (СС, 174) – *Несигурним кораком детета* ... прођох кроз ту стварност нижег реда (АИ/ЈЖКН, 255).

⁹³ На материјалу квалификативно-компаративних сложених реченица, М. Николић (2014: 83) констатује да се везником *како* уводи поређење по једнакости квалитета двеју ситуација.

Допуна је у овим случајевима семантички обавезна јер би без ње читав израз био лишен смисла. Реч је о тзв. еквативном генитиву, дубинском посесору инструменталног референта, који представља живе ентитете с карактеристичним особинама с којима се управни појам изједначава и тако сврстава у одређену класу. Ову његову улогу потврђује могућност замене генитива класификативним придевом (*погледом коња ↔ коњским погледом, очима туристе ↔ туристичким очима, гласом генерала ↔ генералским гласом*) и парафраза поредбеном конструкцијом *такав какав (проћи несигурним кораком детета → проћи таквим несигурним кораком какав има дете)*.

У следећој групи примера, начинско значење се актуализује уколико је спроводник у односу супротности према неком другом спроводнику (нпр. *љушити прстима : љушити ножем*) или ако је лексикализован именицом која својом семантиком указује на одређени квалитет (*ударати песницама*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: ... љуштећи несвесно *прстима* кору са бора (АИ/АВ, 17) – ... и *сузама* си умивала душу своју ... (ХЋЉ, 163) – ... дајући им знак помоћу показивача правца или, ако они не постоје, одговарајући знак *руком* (ЗОБСНП, чл. 32) – Када би *очима* показао ногу ... (СС, 15) – Моли га *погледом* да проговори реч ... (АИ/АВ, 73) – У 12:50 двојица момака се туку и ударају *песницама* ... (ВС, 56).

Начинско значење актуализује се квалификовањем спроводника преко факултативног или обавезног детерминатора. У оба случаја, он супротставља једног спроводника другом могућем спроводнику. Уколико би факултативни детерминатор изостао, доминантније би било значење средства због семантике управног глагола:

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]: Окренућу га левим *прстом*, а кад се Краљица јави, казаћу јој само две речи: „шех-шах!” (КМ, 87) – Десним *кажипрстом* је поново дотакла површину воде (АД, 92) – ... Бранковић га је научио да чита *левим оком* једну, а *десним* другу страницу књиге, да пише *десном руком* српски, а *левом* турски (ПМ, 49).

Начинско значење је обележено и могућношћу замене слободног инструментала начинским прилогом: ... њихови *руком* резбарени ножеви ... (ВЈС, 39) ↔ њихови *ручно* резбарени ножеви.

Употреба средства које није уобичајено за вршење дате радње, такође, омогућује тумачење у начинском смислу. С друге стране, употреба уобичајеног средства не захтева његову експликацију јер је оно садржано у семантичком потенцијалу глагола те би значење средства било доминантно:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: ... ценећи веома способност да живим у простору недекорисаном *речима* (СС, 108) – ... опрала сам га јутрос *косом* ... (ПМ, 35) – ... тако што га устреле *очима* да падне ... (ГН, 168) – Чума или Куга је баба без ноктију, у црној одећи, која убија *погледом* (ГН, 200) – ... само ... *дахом* са длана, додирне ту материју [...] (ВЈС, 39) – [...] а затим *ружем* за усне написах преко огледала ... (КМ, 16) – ... ослушкујући најпре *стопаљима, ногама, па бедрима и прсима* ... (ТА, 32).

Интегрални делови и појмови који чине живе ентитете подложни су и фразеологизацији што је одлика великог броја инструменталних израза (Palić 2007: 79). Њима конкуришу начински прилози и прилошки изрази (*срцем* ↔ *емотивно и духовно*, *душом* ↔ *суштински*, *пуним плућима* ↔ *потпуно / у потпуности*, *другим очима* ↔ *другачије*, *рођеним очима* ↔ *зацело*, *главом без обзира* ↔ *у највећој журби / јако брзо*), или придеви који су њихови семантички синоними (*голим грудима* ↔ *ненаоружан*). Лексичка синонимија није могућа управо због метафоричке употребе именица у инструменталу:

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / V + [Advj [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} PP]]]: ... заклео сам се да ћу се и делом окренути против султана, као што сам увек био окренут *срцем* (ХЋЉ, 50) – ... јавно исповеда оно што није прихватио *душом* ... (ХЋЉ, 107) – ... и удисао је живот *пуним плућима* ... (АД, 87) – *Другим очима* поче да гледа на све око себе (АИ/АВ, 28) – Пита га после судија, прича госн Суле који је читаву ствар гледао *рођеним очима* ... (КМ, 86) – ... и колико пожртвовања да се удари *голим грудима* на овакво једно утврђење ... (НБ, 67) – ... и истрчала из собе *главом без обзира* (СС, 185).

Језик као средство изражавања представља начин исказивања мисли што га чини делом семантичког потенцијала комуникативних глагола (Ивић 1954а: 239–240). Квалификацијом такве именице преко обавезног детерминатора, који јој даје информативну вредност, квалификује се и управна радња:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]: ... Ђорђе Нишлија, спадало које говори *невероватним наречјем* ... (ВЈС, 17) – ... птице у Солуну и птице у Африци не говоре *истим језиком* ... (ПМ, 81) – ... он диже глас и обраћа му се увек *истим речима* (АИ/АВ, 77).

Инструменталној конструкцији може конкурисати и прилог настао од посесивног придева, који указује на карактеристичне одлике с којима се управна радња изједначава (*прасловенским језиком* ↔ *прасловенски*, *ијекавским изговором* ↔ *ијекавски*):

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]: ... који су тада говорили заједничким, *прасловенским језиком* (ГН, 17) – Он је, иначе, једини човек који говори француски *ијекавским изговором* ... (КМ, 73).

Стање

Стања човека такође се могу тумачити као начин реализације глаголских радњи. Уколико је у функцији начинског адвербијала стање које је специфичност аниматног појма, њему конкурише начински прилог или начински прилошки израз НА Х НАЧИН (нпр. *природном смрћу* ↔ *природно* / *на природан начин*):

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]: Рибе код нас умиру *природном смрћу* од старости ... (КМ, 20) – ... они који су са овог света отишли незадовољни или умрли *насилном смрћу* (ГН, 135) – ... а које је отац волео *анималном, сузном и* због нечега *кајном љубављу* ... (ПБ, 21) – Скендербег је волео моју сестру, *љубављу страсном, озбиљном и поузданом* (ХЂЉ, 27).

Када су у питању конструкције с именицом *сан*, оне се овом семантичком типу придружују на основу чињенице да сањање представља посебно стање у којем се налази човек приликом спавања. Изрази *правим сном*, *тупим сном* и *најдубљим сном* имају значења ‘добро, чврсто, дубоко’:

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]: А кад, најпосле, сведем очи и заспим, ја не спавам *правим сном* ... (АИ/ЈЖКН, 275) – Коначно заспа *тупим сном* после јела (АИ/АВ, 17) – ... као да *најдубљим сном* спавам (НБ, 55).

Особина и активност

Особине и активности које проистичу из самог агенса представљају посебан начин вршења радње што показује парафраза начинском клаузом (нпр. *дозивати мумлањем* → *дозивати тако што се мумла*), врло често с придевом који квалификује вршиоца радње (нпр. *одбранили се стрпљењем* → *одбранили се тако што ће се бити стрпљив*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: На мали грех одговорила је великом *врлином* (ХЋЉ, 63) – ... да се, све дубљом *добротом*, супротставља Милошевој злости ... (ВЈС, 61) – Господар Јеврем је знао да ће Кнез и Анастасијевић већ истерати своје, један *жестином* а други *благишћу* ... (ВЈС, 79) – Све је понела а од патње покушала да се одбрани *стрпљењем* ... (ВЈС, 60) – ... и неразумљивим *мумлањем* дозива Анику (АИ/АВ, 46).

Инструментални изрази с обавезним детерминатором лексикализовани су именицама које су саставни део радње иако се не изједначавају са самом радњом те је неопходно да се оне додатно одреде (Palić 2007: 77):

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]: Месецима сам тада живео мирно и ведро, радећи свој посао *целом својом вољом* ... (АИ/ЈЖКН, 277) – Да их *својим скромним снагама* ... припремим да испуне оно због чега су рођени (ХЋЉ, 134) – ... као што сам ... покушавао, премда крајње *слабашним напорима*, да размрсим јутро ... (АД, 154).

Када је реч о синтагми са супстантивном допуном, њено присуство условљено је семантичким ограничењима именице у инструменталу. Допуна је у овим случајевима неопходна јер се њоме експлицира садржај инструменталног референта:

V + [Advj [NS [N_{INST} Compl_{SUPST} / ODet N_{INST} Compl_{SUPST}]]]: ... само *врховима јагодица*, ... додирне ту материју ... (ВЈС, 39) – ... рећи ће *последњим атомом снаге* ... (СС, 170) – ... јер је Драга прећутно, својим *даром прилагођавања* ... успевала да понуди савез против свог осталог света (СС, 106).

Облик у којем се појављује агенс у тренутку вршења радње може бити исказан именицама са значењем одређене особине која је директна последица радње означене глаголом.⁹⁴ Начинско значење оверено је могућношћу замене овог инструментала одговарајућим начинским прилозима уколико то творбене могућности именице дозвољавају (*зрачити белином* ↔ *зрачити бело*; *расти тоном и значењем* ↔ *расти тонски и значењски*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: Поље са бројкама зрачило је јарком *белином* (ЖЗ, 23) – ... тврде, убедљиве речи падале су ... и све више расле *тоном и значењем* ... (АИ/ЈЖКН, 269) – ... светови од којих су трепавке, не успевајући да задрже сав сјај, блештале танким *одсевима* жеженог, загаситог злата у чудесним преливима (АИ/ЈЖКН, 262).

⁹⁴ О условима употребе инструментала овог типа М. Ивић истиче да однос између појма у инструменталу и детерминанта мора бити такав да „бар једна од основних особина” инструменталног референта буде иста с особином детерминисаног појма (нпр. ако је детерминант река, онда је потребно да појам у инструменталу буде „некаква течност, нешто што тече као и река, што је, дакле, по тој својој основној особини идентично с реком, а да осим те једне основне релевантне особине буде и таквих које нису заједничке за оба појма” (Ивић 1954а: 140–141).

Активности којима се конотира да агенс обавља одређене покрете или ставља своје тело у одређен положај директно су везане за његове интегралне делове те се начинско значење актуализује конкретизацијом радње, а понекад и конкретизацијом интегралног дела који спроводи дату акцију:

V + [Advj [NS [ODet N_{DEV INST} / N_{DEV INST} Compl_{SUPST}]]]: ... али се уздржа и *тим истим започетим покретом* затвори врата (АИ/АВ, 87) – *Истим замахом* уклоњени су и сви преградни зидови ... (ЖЗ, 26) – ... а она ми *игром уснама* казује нешто (ИА/ ЈЖКН, 273).

V + [Advj [Ø N_{DEV INST}]]: Сусед му објасни како је Мирко, *добовањем*, давао тајне знаке ... (ВЈС, 27) – Шетам и *шетањем* се спремам да одем ... (ВС, 41) – Изгоне се *вицом, лупањем* ... (ГН, 132) – ... а затим га плаше *урлицима* и неприродним, грохотним *смехом* (ГН, 168).

Појава супстантивне допуне у генитиву уз именице *покрет* и *положај* условљена је особином базичних глагола од којих су ове именице изведене да за себе везују две врсте објеката: интегралне делове тела и предмете. Експлицирањем генитивне допуне са значењем интегралног дела као експонента објекта обележава се квалитативна промена у виду заузимања новог положаја (*дати знак покретом главе* → *дати знак тако што се покрене глава*):

V + [Advj [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]: ... само једним *покретом главе* дадох знак да је шала успела ... (АИ/ЈЖКН, 249) – Тада је Милоје наредио *покретом руке* да сви изађу из собе ... (СС, 185) – Знаци се дају рукама, односно *положајем тела* овлашћеног лица ... (ЗОБСНП, чл. 166).

Међу овим моделима, издвајају се и они у којима су инструменталне синтагме с обавезним детерминатором замењиве начинским прилозима (нпр. *замамним покретима* ↔ *замамно*):

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]: Просте и гадне плесачице које су *замамним покретима* одбацивале последње велове ... (ХЋЉ, 42) – *Једним силовитим покретом*, као истргнута, искочила је ... (ХЋЉ, 10) – ... изашао је *мирним кораком* (АИ/АВ, 89) – ... па се *наглим трзајем* уздигао и усправио на ноге ... (СС, 188) – Дежмекасти Господар Јован *лаким ходом* прелази Доситејеву улицу ... (ВЈС, 12).

Као што је већ раније поменуто, и овде код трочланих израза долази до двоструке прилошке модификације по моделу V + [Adv1 + Adv2]: *Једним невероватно брзим и*

застрашујуће сигурним покретом Лука је зграбио Олвина ... (ХЋЉ, 149) → *Невероватно брзо и застрашујуће сигурно* Лука је зграбио Олвина.

Заступник

Заступничко значење има беспредлошки инструментал именица са значењем органа и појмова у сфери живих ентитета, који иступају, с једне стране, као носиоци одређеног стања (Ивић 1954а: 101 и даље), а с друге, као објекти који су у потпуности обухваћен радњом те доспевају у одређено стање (нпр. *одупро се ногом о точак* → *одупро се тако што је ослонио ногу о точак*):

V + [Adjv [Ø N_{INST}]] / [Adjv [NS [N_{INST} PP]]]: ... срећом се једном *ногом* одупро о точак колица ... (СС, 188) – ... и да се *стопалом* прислони на ивицу свог дрвеног боравишта (СС, 15) – Била ми је окренута *леђима* (АИ/ЈЖКН, 267) – Мајка је седела на ниској столици, а ја на поду, наслонена *образом* на њено колено ... (ХЋЉ, 61) – ... и главе спуштене на земљу, али *теменом*, не *челом*, преклињао је и молио ћерку да му опрости (ПБ, 22) – ... у којима је покојник остављан потрбушке, *лицем ка земљи* ... (ГН, 135) – ... нисам стао *лицем према вратима* ... (СС, 143) – Тешко је стајао својом *руком на моме рамену* ... (СС, 190).

Пошто орган иступа као заступник агенса у реализацији управне радње и истовремено као њен објекат јер и трпи радњу, овај инструментал се употребљава уз глаголе обављања извесних покрета одређеним деловима тела, у највећем броју случајева, у пасивној и рефлексивној структури. Као што се из примера види, начинско значење потврђује могућност замене инструментала објекатским акузативом у клаузи с начинским прилогом, нпр. *стати лицем према вратима* → *стати овако: окренути лице према вратима*.

Из примера: ... а сада их, уништене и *телом и духом*, трговци робљем препродају у бесцење на пијацама ... (ХЋЉ, 79) није најјасније да ли је реч о значењу заступника субјекта или објекта радње с обзиром на могућност двојаког тумачења: → **они** су *уништили своје тело и свој дух* / **неко** *им је уништио тело и дух*. Зато у оваквим случајевима шири контекст разрешава дилему. Како било, овакви примери могу се

тумачити у начинском смислу што потврђује могућност супституције инструментала начинским прилогом (*уништени телесно и духовно*).

Спроводник је ван субјекта

Предмет

Предмети иступају као спроводници радњи исказаних глаголима манипулације и давања. Њихова употреба може бити садржана у семантичком потенцијалу управног глагола и тада начинско значење актуализује опозиција према неком другом могућем предмету (нпр. *ишати машиницом : ишати маказама*). С друге стране, може бити реч и о употреби предмета неуобичајеног за дату радњу (*дириговати боцом*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [N_{INST} Compl]_{SUPST} / PP]]: ... како да шишам? ... Мораћу овако, *машиницом*, накратко (ВС, 17) – ... а Суле им диригује *боцом* „Кјантија“ и пева ... (КМ, 23) – Возач који *показивачем правца* даје прописани знак, мора давати знак све време вршења радње возилом ... (ЗОБСНП, чл. 32) – Знаци се дају ... *уређајима за давање светлосних и звучних знакова* ... (ЗОБСНП, чл. 166).

Када је реч о спроводнику радње који се супротставља неком другом могућем спроводнику (нпр. *написан оловком : написан писаћом машином*), поставља се питање да ли се у основи ових конструкција ипак налази значење субјекта агенса, нпр. *написати руком* → *рука пише*; *регулисати саобраћај светлосним саобраћајним знаковима* → *светлосни саобраћајни знаци регулишу саобраћај*:⁹⁵

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]: Она се звала Вера. 'В' сам написао *оловком* ... (ЕК) – Писмена форма састоји се из писмене редакције уговора на одређеној исправи која је написана *руком, писаћом машином или другим средством* (НЂ, 39) – возило *које се креће раскрсницом на којој је саобраћај регулисан светлосним саобраћајним знаковима* ... (ЗОБСНП, чл. 57).

У примерима овог типа, прелазак инструментала у номинатив указује на везу са субјекатским инструменталом, али само на синтаксичкој равни (нпр. *оловка пише, саобраћајни знакови регулишу*). Семантички, он нема улогу агенса јер предмете не карактерише самоактивност те зависе од агенса који дату радњу врши користећи их као

⁹⁵ М. Ивић (1954а: 256) овај инструментал издваја у посебну групу као инструментал који је у генетичкој вези с инструменталом оруђа те сличан спроводничком и узрочном инструменталу.

средства.⁹⁶ Из овога је јасно каква је веза инструментала агенса и инструментала оруђа самим тим што се предмет у инструменталу не одликује самоактивношћу те се схвата као оруђе радње (Ивић 1954а: 256–257). Међутим, овај инструментал се може схватити и као ефектор који узрокује покретање возила.

Пример: ... па је тај ритуал извођен *песком или празним рукама* (ГН, 18) интересантан је зато што у оквиру исте синтагме наилазимо на супротстављање омогућивача (*песак*) и спроводника (*руке*).

Пут актуализацији начинског значења из значења средства отвара и одсуство квантификације, односно плурализације именица у значењу превозних средстава, посебно у оним случајевима када је из контекста јасно да није реч о једном возилу, већ о више њих:

V + [Adj [Ø N_{INST}]]: На пример, може се кренути *бродом* ... (АИ/ЈЖКН, 277) – ... пратио се до станице, одакле је даље, *железницом или аутобусом*, сам настављао пут до назначеног одређишта (ЕК, poli000910.txt).

Дакле, за информацију није битно да ли је тај који је дошао све време био у једном броду или је преседао, већ је битно то да се ради о броду као превозном средству, а не о аутомобилу, возу и сл. (Mikeš, Deže i Vuković 1972: 22).

Неопходан помоћни материјал

Посебну врсту предмета представља предмет који је искоришћен, потрошен или интегрисан у резултат радње (Ивић 1954а: 19; Павловић 2006: 199–200). Он је, дакле, оруђе које остварује резултативно значење глаголске радње, а у неким случајевима и објекат над којим агенс врши радњу (Ивић 1954а: 20):

⁹⁶ Разматрајући разлике између спроводничког и омогућивачког инструментала, М. Ивић (1954а: 51) констатује да, с обзиром на то да се обележје самоактивности везује искључиво за бића, наше језичко осећање нам не дозвољава да ово својство припишемо предметима чак ни онда када би се то могло учинити. Ауторка ову тврдњу поткрепљује примером *послати колима*, где инструментални референт представља појам који се разуме као покретач дате радње, дакле, као такав којем би се могла приписати самоактивност.

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: ... и други Јеврејин који је *водом* награђивао, а *ватром* кажњавао ... (ПМ, 85) – ... а потом је угасио огањ *вином* ... (ПМ, 55) – Бабица, која је бдила крај постеље моје мајке крепећи се *румом* ... (НБ, 18).

Тако у синтагми *крепити се румом*, рум, с једне стране, представља објекат радње јер га субјекат пије, док, с друге, обележава посебан начин реализације радње.

ОМОГУЋИВАЧ

Предмет

Предмет који се користи при реализацији радње не мора обавезно спроводити њено извршење пошто га агенс може употребити тако да га не стави у акцију једнаку извођењу саме радње (Ивић 1954а: 12–13). Постоје глаголи који у своју семантику укључују присуство омогућивача те се тада начинско значење актуализује супротстављањем два или више различитих омогућивача (Palić 2007: 72), нпр. *отерати штаповима* : *отерати вином*; *показати лулом на брег* : *показати прстом на брег*. У парафрази се појављује начинска клауза с везником *тако што* и глаголом *користити*, нпр. *отерати некога штаповима* → *отерати некога тако што се користе штапови*, као и могућност употребе прилошких израза ПОМОЋУ, УЗ ПОМОЋ, СЛУЖЕЋИ СЕ и сл.

У функцији начинских адвербијала су именице са значењем предмета, и у једном примеру аниматног појма (*кретати се уз помоћ обученог пса водича*), који олакшавају, омогућују извршење радње. Постоји могућност алтернације генитивних конструкција с прилошким изразима ПОМОЋУ, ПОСРЕДСТВОМ, ПУТЕМ, ПРЕДОМ ПРЕКО и слободним инструменталом, нпр. *отерати штаповима* ↔ *отерати помоћу штапова*; *одрећи се уговором* ↔ *одрећи се помоћу/посредством/путем/преко уговора*. Омогућивачко значење потврђује и позиција инструментала уз манипулативне и каузативне глаголе:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: ... али су је момци отерали *штаповима* (АИ/АВ, 72) – ... да су удављени у самим лагумима, на турски начин, свиленим *гајтанима* ... (ВЈС, 57) – ... као и исечке из часописа на којима је интервенисао *цртежом* (КС, 8) – Стране се могу *уговором* унапред одрећи позивања на одређене промењене околности ... (НЂ, 74) – Двадесети век нас је ... поучио да се и другачије може гледати на ствари, *оптиком*, то јест **алатом** такозване

„фази“ ('fuzzy') логики ... (РМ, 12) – ... а папас Аврам му ћутке показа *лулом* на брег (ПМ, 73).

Начин може бити обележен и неуобичајеном употребом предмета-омогућивача:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: Поврх свега још пише: Молимо цењене госте да не чисте ципеле *завесама, пешикирима и ћебадима* (КМ, 81) – Стизали смо, дакле, пешаком и чистили блато са ципела *травом* у тамо неком жбуњу (КМ, 61) – Мати та писма везује *косом* Ђелсомине Мохорович ... (ПМ, 103) – ... бранило се на исти начин као што се брани и од сваке друге штетне магије: ... понекад и *тетоважом* (ГН, 94).

Када је реч о конструкцијама у којима је појам у инструменталу лексикализован именицом *писмо*, уз глаголе слања и обавештавања, мешање са значењем посредништва потврђује чињеница да глагол *послати* у својој семантици садржи представу о коришћењу омогућивача при вршењу радње јер значи 'дати посредним путем' (Ивић 1954а: 14):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]: ... које је благовремено послао *писмом, телеграмом* или на други поуздан начин ... (НЂ, 65) – О променама из правила 29.2 адвокат може циркуларним *писмом* да обавести само своје клијенте и сараднике, ... (КПЕА, 29.2/17) – ... извињавајући се једним неискреним *писмом* Скендербегу ... (ХЂЉ, 101).

Генитивна конструкција с попредложеном именицом ПОМОЋУ и прилошким изразом УЗ ПОМОЋ указује на то да је реч о предмету који није специјално предодређен за вршење дате радње, већ га агенс користи као помоћно средство (нпр. није могуће рећи **сећи помоћу ножа*). Иако ове конструкције несумњиво означавају средство којим се врши радња, управо супротстављање вршења радње помоћу неког предмета према вршењу без њега омогућује актуализацију начинског значења.⁹⁷

V+ [Advj [PP [ПОМОЋУ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПОМОЋУ [NS [ODet N_{INST}]]]]]: ... осим ако се магијским путем не ослободи *помоћу расковника* ... (ГН, 195) – Прориче се и *помоћу пепела*, коњске *потковице* ... (ГН, 114) – ... бранило се на исти начин као што се брани и од сваке друге штетне магије: *помоћу* разних *амајлија* ... (ГН, 94) – Уколико се моторно возило вуче *помоћу ужета или круте везе* ... (ЗОБСНП, чл. 72).

V+ [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ [NS [ODet N_{INST}]]]]]: Слепа особа која самостално учествује у саобраћају као пешак, треба да се креће *уз помоћ* белог *штапа* ... (ЗОБСНП, чл. 24) – У градским условима вожње, аутомобил може да се креће искључиво

⁹⁷ Разматрајући међусобну замењивост генитивних конструкција с предлогом ПРЕКО и прилошких израза ПОМОЋУ / УЗ ПОМОЋ, И. Палић закључује да је код ових других доминантније значење средства него начинско (Palić 2007: 95). С обзиром на то да аутор овим конструкцијама надаље не поклања више пажње, може се претпоставити да свој став темељи на базичном значењу ових израза, које укључује посебну врсту инструментативности (уп. Pranjković 2001: 26).

уз помоћ електричне енергије ... (ТС 2341) – Слепа особа која самостално учествује у саобраћају као пешак, треба да се креће *уз помоћ* ... обученог *пса* водича (ЗОБСНП, чл. 24).

Предмети могу омогућавати извршење радње и индиректно тако што агенс, вршењем имплициране радње над њима, остварује радњу исказану управним глаголом, нпр. *наћи преко исправа* → *наћи тако што се испитају, провере исправе*:

V+ [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]: ... не би ли *преко* новооткривеног *црепа*, *накита* или слабо урезаног *слова* открио порекло ... (СС, 10) – ... а *наћи* ће га само *преко* хазарских *исправа* ... (ПМ, 63) – Све ове понуде проследићемо домаћим фирмама, чланицама, а која се чиме бави лако ћемо пронаћи *преко* нашег *регистра* или *компакт-диска* (ЕК, poli000811.txt) – Поред крвних мрља „лична карта”, односно трагови неке особе могу се утврдити *преко*: *пљувачке*, *коришћене чаше*, *флаше*, *конзерве*, *жвакаће гуме* или *четкице* за зубе (ЕК, poli090706.txt).

Према оваквом односу који успостављају с управним глаголом, ови се прилошки изрази приближавају онима посредничког типа, али се, за разлику од њих, не одликују никаквом самоактивношћу.

Омогућиваче представљају и апстрактни појмови који су експоненти секундарне предикације или њених објеката нпр. *грешити речима* → *грешити тако што се говори / тако што се изговарају извесне речи*; *потврдити потписом* → *потврдити тако што се потпише*:

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]: ... и ласкају јој кићеним *бесмислицама* (ХЋЉ, 68) – Грешила сам *речима* (ХЋЉ, 35) – Поразила вас је *молитвом*, најјачим оружјем које човек има (ХЋЉ, 137) – ... иако клијент својим *потписом* или на други поуздан начин изричито потврди да му је на такве ризике указано ... (КПЕА, 12.3/7) – А то значи да смо научили да умемо одмеравати ... *интуицијом* ... (РМ, 13).

Постоје и такви случајеви у којима употреба инструментала није могућа, као што је то у примеру: ... поједине одредбе уговора треба тумачити једне *помоћу других* (НЋ, 51) → *поједине одредбе уговора треба тумачити *једне другима*. Разлог је синтаксичке природе а тиче се присуства броја у позицији зависног члана. Употреба слободног инструментала у оваквој конструкцији доводи до померања значења и тумачења инструментала као датива са значењем адресата где би лексема *другима* значила ‘другим људима’.

Код конструкција с попредложеним инструменталом ПУТЕМ, концептуализација канала кроз који радња метафорички пролази још је израженија. Њиме се истиче праволинијско пресецање унутрашњости локализатора:

V+ [Advj [pp [ПУТЕМ N_{GEN}]]]: Теоријски испит се полаже *путем теста* ... (ЗОБСНП, чл. 233) – ... које су ова знања стицале вероватно *путем предања* (ГН, 96) – ... у том смислу нас је ... аристотеловска „тврда” логика, као ментални алат своје врсте, *путем науке и образовања* понајвише, доиста подучавала ... (РМ, 12) – ... примењује се правило о конвалидацији *путем извршења* (чл. 73. ЗОО) (НЂ, 30).

V+ [Advj [pp [ПУТЕМ [NS [ODet N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... могу да узрокују синкопе *путем различитих механизма* (КТШ, 318) – ... ако се празнина не може попунити диспозитивним законским одредбама, то мора учинити суд, *путем* тзв. допуњујућег или квалификованог *тумачења уговора* (НЂ, 52) – Али, обавеза предаје може се извршити и *путем тзв. симболичне предаје* (*traditio simbolica*) ... (НЂ, 178).

Независни омогућивач

Ознакама особина или додатних активности лексикализује се независни омогућивач посредством којег агенс врши радњу и који при том развија наглашенију самосталност у односу на њега (Ивић 1954а: 83–85; Павловић 2006: 202–203). Та самосталност се огледа у томе што такав појам „изазивајући извесне околности изван самог вршиоца, преко њих, посредством њих, одржава, омогућује дато стање или радњу” (Ивић 1954а: 83). Ови инструменти не иступају као објекти радње, односно не имплицира се присуство глагола *користити* као што је то случај код осталих омогућивача који означавају конкретне ентитете. Лексички експоненти овог инструментала су апстрактне именице уз прелазне глаголе и глаголе стања. Девербативне именице кондензују зависну клаузу с везником *тако/тима што*, а долази и до мешања с узрочним значењем, нпр. *текст и илустрације држе читаоца међусобним преплитањем* → *текст и илустрације држе читаоца тако/тима што / јер се међусобно преплићу*.

Уколико се радња изводи на посебан начин, тумачиће се у начинском смислу. Девербативном именицом у инструменталу у значењу активности и резултата радње

кодира се секундарна, начинска предикација,⁹⁸ а концептуализује се као пут којим се одвија радња. Реч је о средству схваћеном као дужи процес којим се ствара посебно окружење у којем је могућа реализација радње:

V + [Advj [Ø N_{DEV} INST]]: Стога би и текст и илустрације у овој књизи, ... међусобним *преплитањем*, требало да стално... (ГН, 11) – ... они су тај бедем разорили силним *експлозијама* (БЈС, 4) – Изгоне се *вицом*, *лупањем* ... (ГН, 132).

У извесним контекстима, независни омогућивачи се концептуализују као канали кроз које процес метафорички пролази те је њихов синтаксички лик замењив акузативом с предлогом КРОЗ (*задобити ратом* ↔ *задобити кроз рат*):

V + [Advj [Ø N_{DEV} INST]]: ... ми смо их задобили *ратом* ... (ХЂЉ, 109) – ... или располажу својом зарадом или имовином коју су стекли својим *радом* (НЂ, 26) – У смраду, мемли и мраку, *постом* и *молитвом* тражио је светлост и избављење (ХЂЉ, 28) – Јемчи ... слобода да се *говором*, *писањем*... или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје (УРС, чл. 46) – *Песмом* сам зазивала Њену милост (ХЂЉ, 112).

Специфичне активности лексикализоване су и именицама којима се означавају разни облици друштвеног деловања и разна правна акта:

V + [Advj [Ø N_{DEV} INST]]: Председник Републике бира се на непосредним изборима, тајним *гласањем* ... (УРС, чл. 114) – *Помиловањем* или *амнестијом* изречена казна може се ... опростити у целини или делимично (УРС, чл. 145) – Владавина права се остварује слободним и непосредним *изборима*, уставним *јемствима* људских и мањинских права ... (УРС, чл. 3) – Сувереност потиче од грађана који је врше *референдумом* ... (УРС, чл. 2).

V + [Advj [NS [ODet N_{(DEV)INST}]]] / [Advj [NS [N_{(DEV)INST} Compl_{SUPST}]]]: Дужност је свих покрајинских органа и организација да ... *посебним мерама* и *активностима* помажу међусобно уважавање и упознавање различитих језика ... (САПВ, чл. 7) – *Начином рада и живота* адвокат треба да доприноси значају, друштвеној улози и правној неопходности адвокатури (КПЕА, 10.2/6).

Као метафорички канали схватају се и појмови који представљају резултате имплицираних радњи, нпр. *призивати ритуалом* → *призивати кроз извођење ритуала*, *стицати приходима* → *стицати кроз остваривање прихода*:

V + [Advj [Ø N_{(DEV)INST}]]: По ко зна који пут, бог који се призива овим паганским *ритуалом* ... (ГН, 64) – ... клинички се може презентовати *сликом* драматичне генерализоване дисаутономије ... (КТШ, 375) – АП Војводина своје приходе стиче: ... *приходима* од имовине чији је титулар ... (САПВ, чл. 63) – ... расипао је чак и оно стечено *грехом* (ХЂЉ, 72).

⁹⁸ Кодирање је исказивање концепта језичким изразом (Evans 2007: 17).

Суштинска разлика између ове две конструкције тиче се наглашене секвентности, односно поступности процеса кодираног акузативом.⁹⁹ Поред тога, инструменталом се означава директнији, праволинијски однос између њиме формализованог појма и агенса чиме се губи значењска нијанса поступности у реализацији жељеног циља (Tanasković Faletar 2010: 196). Управо та одлика инструментала – трајање, дужина реализације радње – мотив је за концептуализацију начина као метафоричког канала. При том, употребом акузатива наглашава се посредни карактер појма (нпр. *задобити кроз молитву*), док се инструменталом, управо због његовог непосреднијег, директнијег карактера, истиче значење средства (*задобити молитвом*).

Поред акузатива с предлогом КРОЗ, инструменталу конкурише глаголски прилог садашњи којим се истиче истовременост управне радње и радње имплициране инструменталом, нпр. *задобити ратом* ↔ *задобити ратујући*.

Омогућивачи су лексикализовани конотатима поступака којима се идентификује негативан однос између субјекта и објекта. Слободни инструментал се овде остварује уз каузативне глаголе, али је значење средства чија је намена кажњавање примарно условљено семантиком денотативних именица – девербативима који су експоненти предикације зависне начинске клаузе, нпр. *казни Мирка бичевањем по табанима* → *казни Мирка тако што га избичује по табанима*:

V + [Adj [Ø N_{DEV INST}]]: ... а не може се ничим спречити ни одагнати, ни *борбом ни смрћу* самом (АИ/АВ, 72) – ... и казни Мирка *бичевањем* по табанима (ВЈС, 28) – Своје редове вилењаци обнављају *утапањем* људи (ГН, 152) – ... змије су истеривали из коже *ударцима* прута ... (ПМ, 83).

Резултате процеса заступају девербативне именице и њихове супстантивне допуне, које кондензују предикације с објектима као пасивним учесницима радње, нпр. *остваривати поделом власти* → *остваривати тако што се подели власт*. Да би се могло говорити о начинском значењу, девербативна именица потицати од динамичног

⁹⁹ О семантички сродној акузативној конструкцији с предлогом КРОЗ биће више речи у делу о вези начина и медијативности.

глагола¹⁰⁰ јер се начин, како је већ речено, схвата као метафорички пут којим се радња одвија, а девербатив наглашава присуство процесуалности.

Давање предности девербативима у односу на одговарајуће глаголе двоструко је мотивисано. С једне стране, употреба номинализованих средстава уместо вербалних утиче на „економичност, синтетичност, безличност (анонимност), неовремењеност, немодалност, статичност и сл.” језичког исказа (Radovanović 1990: 15). С друге стране, девербализацијом се фокус помера с објекта на радњу која инструментализацијом постаје својеврсно средство омогућивачког типа, нпр. *крвно сродство се склапа тако што се помеша или испије крв* → *крвно сродство се склапа мешањем или испијањем крви*.

Синтаксичке структуре у којима се појављују ови глаголи с начинским адвербијалима (осим глагола *настати*) јесу, с једне стране, конструкције с правим објектима, а с друге, пасивне структуре у којима је субјекат трпилац радње што је у складу с чињеницом да се ове двочлане начинске одредбе остварују уз креативне глаголе (*оствар(ива)ти се, извршити, склапати, настати, постићи, представити*), конверзне (*стицати/стећи, добити, допуњавати, приносити, обезбеђивати*), каузативне (*спасавати, ослободити*), стимулативне (*доприносити, утицати*), моционе (*преносити, враћати*), затим уз деструктивни глагол *поништити*, когнитивни *предвиђати*, глагол интерперсоналног односа *увредити* и сл.

У парафрази се уместо девербативне именице у инструменталу појављује клауза с начинским прилошким изразом, као и у случају инструменталних израза с генитивном допуном као експонентом објекта, нпр. *жртве се приносе прилагањем предмета* → *жртве се приносе на тај начин што људи прилажу предмете* или начинским везником:

¹⁰⁰ Ово нам илуструје пример: ... или се стиче кушањем некакве посебне чорбе или ретког биља, или се добија *поседовањем неког предмета* (ГН, 118) где се инструментал може тумачити у временском или, евентуално, условном смислу: → добија се *кад се дође у посед неког предмета* / *ако се поседује неки предмет*, али никако у начинском.

→ *жртве се приносе тако што људи прилажу предмете*. Као што се види из парафразе, начинско значење потврђује могућност увођења начинског прилошког израза НА ТАЈ НАЧИН, затим, начинског везника *тако што*, али и начинског прилога *овако*: → *жртве се приносе овако: људи прилажу предмете*:

V + [Advj [NS [N_{DEV} INST Compl_{SUPST}]]]: Ова наклоност је толика да се чак може рећи да је змајева дужност да брани, а да су супротни случајеви реткост и да су настали *бркањем змаја* са алом и аждајом (ГН, 170) – ... приносе се жртве *прилагањем предмета* да се виле умилоствиве (ГН, 148) – ... који својим приступом и *трансфером знања* доприноси да се код ученика развија логичко мишљење ... (БЖ 15498) – Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, *обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе* ... (УРС, чл. 43).

Ове конструкције специфичне су по томе што се начинско значење врло често меша с неким другим значењима. Тако су забележени адвербијали који истовремено припадају следећим семантичким категоријама:

а) начин и темпоралност, нпр. *остваривати поделом власти* → *остваривати тако што / кад се дели власт*:

V + [Advj [NS [ODet N_{DEV} INST / N_{DEV} INST Compl_{SUPST}]]]: Владавина права се остварује ... *поделом власти* ... (УРС, чл. 3) – ... нераскидиво крвно сродство које се склапа ... *мешањем или испијањем крви* ... (ГН, 29) – ... које се могло добити *успостављањем кумовске везе* ... (ГН, 131) – ... где се свако непријатељство моментално завршава *понудом братимства* (ГН, 31) – ... да узме нешто од новца добијеног *продајом стоке* ... (ВЈС, 39).

б) начин и каузалност, нпр. *увредити гажењем места* → *увредити тако што/ јер се гази место*:¹⁰¹

V + [Advj [NS [ODet N_{DEV} INST / N_{DEV} INST Compl_{SUPST}]]]: Ако их увреде случајним *гажењем места* где играју, *мућењем воде* на њиховом извору, *посматрањем њиховог купања*, знају и да унаказе човека ... (ГН, 147) – *Извештајима* својој влади, тај господин умало да му сасвим поништи улогу у историји (ВЈС, 19) – Учесник у саобраћају је дужан да ... са пута уклони предмет, односно материју која се на коловозу нашла *његовим чињењем* ... (ЗОБСНП, чл. 22).

в) Значењска интерференција може бити вишеструка што показују контексти у којима долази до преплитања начинског, темпоралног и кондиционалног значења, нпр. *стећи кушањем чорбе* → *стећи тако што / након што / ако се куша чорба*:

¹⁰¹ Позивајући се на одређење значења омогућивача М. Ивић (1954а: 15), која каже да се њиме откривају „околности, услови под којима се глаголска радња врши”, И. Палић примећује да овакво одређење у великој мери пружа подлогу за преплитање омогућивача с категоријом узрока јер је он и иначе близак појму изазивача (Palić 2007: 73).

V + [Advj [NS [N_{INST} Compl]_{SUPST}]]]: ... или се стиче *кушањем* некакве посебне *чорбе* или ретког *биља* ... (ГН, 118) – АП Војводина своје приходе стиче: *наплатом пореза, такса* и других *накнада*; ... *трансфером* буџетских *средстава*; *примањем донација* и других давања без накнаде; из других извора (САПВ, чл. 63) – ... јер му се ритуалним *ложењем бадњака* заправо враћа изгубљена снага (ГН, 103).

Независни омогућивач може имати и неке друге падежне форме, али су оне ређе у односу на беспредлошки инструментал:

V+ [Advj [PP [ПОМОЋУ / ПУТЕМ N_{GEN}]]]: Она ће знати шта сам помислила *помоћу телепатије* ... (КМ, 46) – ... бранило се на исти начин као што се брани и од сваке друге штетне магије: *помоћу* разних амаџија и *бајања* ... (ГН, 94) – АП Војводина ..., *путем* одговарајућих *фондова*, подстиче иновационе делатности и развој и популаризацију научног и технолошког стваралаштва на територији АП Војводине (САПВ, 29/10).

У својству независног омогућивача појављују се разни живи ентитети, који, самим тим што имају обележје [живо +], развијају недвосмислену самоактивност:

V+ [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: ... дужан је да безбедно укључење изведе *уз помоћ лица* ... (ЗБСП, чл. 33) – ... да се, *уз помоћ демонских сила*, промени Божја воља (ХЋЛЈ, 163) – ... кренуо је, *уз помоћ кнеза* Маврогенија, у Беч ... (ВЈС, 55).

СУБПОЉЕ НАЧИНА И СОЦИЈАТИВНОСТИ

Стално или привремено својство неког ентитета везује се за значење карактеристичне појединости – термин који се први пут појавио у студији М. Ивић о српскохрватском инструменталу (Ивић 1954а: 200–207). Ауторка га је везала за псеудосоцијативни инструментал кодиран именицама са значењем људских органа и саставних делова предмета, који с управним појмом остварују однос део-целина. Карактеристичну појединост она одваја од значења квалитета те тако квалитет приписује генитиву и инструменталу, а карактеристичну појединост везује само за инструментал сматрајући је ширим значењем од значења квалитета јер квалификација стања или особина агенса у тренутку вршења радње може имати и прилошку и атрибутску функцију.¹⁰²

¹⁰² Ова значења су најдетаљније обрађена у Ивић (1954а) и Ивић (1956).

Начинско значење остварују генитив интегралног дела и (псеудо)социјативни инструментал с пратилачким значењима конлатива и синелатива, којим се кодира пратећи елемент приликом реализације глаголом означене радње. Могућност укључивања овог генитива у субпоље социјативности оверена је истозначношћу овог генитива и пратилачког инструментала што потврђује конкурентност ова два синтаксичка средства (*седети прекритених ногу* ↔ *седети с прекритеним ногама*)

ИНТЕГРАТИВ

Начинско значење интегралног типа остварује генитив као формализатор интегралног дела агенса или носиоца стања. Он се комбинује с динамичним глаголима (глаголима давања, говорења и кретања) и означава привремену карактеристику агенса или носиоца особине, која важи само за време остваривања управне радње (Кончаревић 2000: 308), али нужно утиче на начин њене реализације. С обзиром на то да је појам у генитиву као део једне целине¹⁰³ обележен интегралношћу, може се говорити о мешању начинског и посесивног значења те се у парафрази појављује начински прилог *овако* или начински везник *тако што* (нпр. *седети прекритених ногу* → *седети овако: прекрстити ноге / тако што се прекрсте ноге*):

V + [Adj_{vj} [NS [ODet_{ADJ}N_{GEN}]]]: ... седећи на свом кревету *прекртитених ногу* (КМ, 22) – Осим тога, спавају увек *отворених очију* ... (ГН, 170) – Дуго је лежао тако, *раширених руку* као разапет ... (АИ/АВ, 19).

С обзиром на то да остваривање радње подразумева учешће интегралних делова тела, њихово експлицирање није информативно осим уколико се они квалитативно не одреде. То се постиже увођењем придевског атрибута уз именицу у генитиву, који тако добија

¹⁰³ Отуђива и неотуђива посесија се разликују у употреби глагола *имати* и копуле. Прва се може исказати на оба начина, нпр. *жена има машину/ташина је њена*, док друга не може: *жена има строг и непријатан израз лица / *строг и непријатан израз лица је њен*. Разлог за немогућност комбиновања неотуђивог посесума с копулом јесте тај што делови тела инхерентно припадају свом власнику те значење неотуђиве посесије укључује однос део-целина, док отуђива посесија укључује однос између два засебна ентитета. О схватању ове две врсте посесије у различитим културама, као и о културолошкој условљености њиховог значења в. Radden & Dirven (2007: 280).

статус обавезног детерминатора. Квалификацијом интегралних делова вршиоца радње и сама се радња квалификује, чиме се актуализује значење начина (нпр. *лежати раширених руку* : **лежати руку*). Другим речима, функција овог детерминатора огледа се у посредном диференцирању различитих начина реализације радње преко квалитативног одређивања интегралних делова њеног вршиоца (Ивић 1956).¹⁰⁴ Тако беспредлошки генитив семантичким поприложењем постаје синтаксичка јединица због чега семантика обавезног детерминатора такође има важну улогу у тумачењу читаве синтагме у начинском смислу (Palić 2007: 64). Пример *лежати раширених руку* то лепо илуструје. Раширене руке указују на став тела који је директно везан за значење глагола *лежати*. При том, могућност успостављања опозитног односа према изразу *лежати скупљених руку* такође омогућује актуализацију начинског значења.

Није увек могуће с потпуном сигурношћу утврдити да ли генитивне синтагме имају начинско или пропратнооколносно значење, односно да ли, у овим случајевима, став тела нужно одређује начин вршења радње:

V + [Adj [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: Унук Ивана Матулића је седео *повијене главе* ... (АД, 103) – Стајала сам *подигнуте главе* ... (ХЋЉ, 57) – Затим би осуђеник закорачио ... и стао, одмах *истурене главе* ... (ВЈС, 82).

Поставља се питање да ли, на пример, повијена глава у примеру нужно одређује начин седења, односно да ли интегрални део тела у овом и сличним примерима директно утиче на начин вршења радње. Могуће је двојако тумачење. Ако се израз тумачи у смислу *седео је у таквом положају да је повио главу* или се постави у однос супротности према *седео је уздигнуте главе*, начинско значење ће бити доминантно. Међутим, уколико се израз парафразира увођењем везника *при чему*, доминантније ће бити пропратнооколносно значење: *седео је при чему је повио главу*.

¹⁰⁴ Описујући основну улогу квалитативног генитива, М. Ивић (1956: 263) је констатовала да откривање квалитета неког интегралног дела тела значи непосредно одређивање датог појма. У том контексту, занимљиво је да управо то непосредно одређивање дела води ка посредном одређивању начина вршења радње.

Актуализација начинског значења зависи од још једног момента. Учешће генитивног референта мора бити садржано у семантичком потенцијалу управног глагола како би било релевантно за реализацију радње. Послужићемо се једним примером илустрације ради. Уколико синтагму *одговарати мукла гласа* супротставимо синтагми *одговарати разрогачених очију*, видећемо да прва има начинско значење, док га друга нема. Глас сам по себи учествује у реализацији радње одговарања тиме што га човек користи, док присуство очију није релевантно за тај чин. Такав интегрални део означава актуелно својство агенса или носиоца особине чије стање, расположење или својство које има у тренутку одвијања радње нужно утиче на начин њене реализације.

Психички процес који се одвија у агенсу такође одређује начин остварења радње посредно, преко квалификације стања у којем се налази агенс у тренутку вршења радње. Конкретно средство генитиву најчешће је начински прилог као његов семантички синоним (*тешка срца ↔ нерадо, устрепталог срца ↔ узбуђено*). Могућност замене начинским прилогом је мања уколико квалификативни детерминатор означава стање самог вршиоца радње те се тада као алтернант појављује придев (*растрзаних мисли ↔ растрзан*):¹⁰⁵

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: Како сам касније дознао, дао ју је *тешка срца* ... (ХЋЉ, 38) – Молила сам усрдно. ... *Устрепталог срца* (ХЋЉ, 9) – Тако *растрзаних мисли* ... једва сам дочекала зору (ХЋЉ, 84).

Кад је реч о генитиву апстрактних именица као што је *глас*, које денотирају инхерентна својства аниматних појмова, њему конкуришу начински прилози настали од придевских атрибута и инструментал с обавезним детерминатором (*мукла гласа ↔ мукло / муклим гласом*). Замену овим инструменталом омогућује семантика датих појмова јер, с обзиром на то да су они инхерентни живим ентитетима, не могу се од њих одвојити те

¹⁰⁵ И. Грицкат (1961: 73) је запазила да што год прилог више описује начин вршења радње (*тихо, марљиво, енергично*), а мање стање самог агенса (*тужно, весело*), могућности за замену прилогом су веће.

врше радњу једнаку радњи агенса: ... он је морао ... укочена погледа и *мукла гласа*, да одговара ... (АИ/АВ, 15).

Начин се унеколико другачије концептуализује када се генитивом исказује својство објекта радње: Шумска мајка се ... описује као потпуно нага, *великих груди и дугих ноктију* ... (ГН,149). Тада је начин реализације радње директно везан за особину објекта који се описује. Овде би генитив, заправо, могао бити део именичке синтагме у којој је изостављена управна именица *особа*: → Шумска мајка се описује као особа потпуно нага, *великих груди*, или пак лексички део копулативног предиката: → Шумска мајка се описује овако: *она је потпуна нага и великих груди*.

КОНЛАТИВ

Конлативом се исказује присуство неког ентитета уз вршиоца радње током њене реализације, док синелатив подразумева његово одсуство. Тако као формализатори ова два значења иступају опозитни пар инструментал с предлогом С(А) и синонимна акузативна конструкција с предлогом УЗ (*живети са људима, ићи са рукама везаним на леђима, ходати са штапом, испратити са почастима, славити уз песме и вино*) и генитив с предлогом БЕЗ (*отхранити без мушке главе у кући, молити без гласа, ходати без штапа, питати без воље*). Опозитни пар С(А) + N_{INST} : БЕЗ + N_{GEN}, којим се формализују бинарни опоненти **присуство пратећег елемента (конлатив)** и **одсуство пратећег елемента (синелатив)**, у фокусу је обједињујућег значења комитативности,¹⁰⁶ које карактерише „присуство или одсуство лица, предмета или појава које прате реализацију управне радње и на тај начин је детерминишу” (Павловић 2006: 218).

У овим сценаријима, начинско значење се актуализује преко онога што прати управну радњу, а представљају га **карактеристична појединост, факултативни саучесник**,

¹⁰⁶ Термин је преузет од Г. А. Золотове (1988: 431) и С. Павловића (2006: 218). Треба истаћи да одсуство пратећег детаља не подразумева и одсуство комитативности управо зато што је овај њен тип формално експлициран предлошким генитивом (Павловић 2006: 218–219).

пратећи детаљ и пратећа околност у функцији начинских адвербијала. Формализатор конлатива је инструментал с предлогом С(А), који се у прототипичним сценаријима овог типа остварује у значењу социјатива.¹⁰⁷

Квалификативно значење ове конструкције везује се за социјативни инструментал јер се између вршиоца радње и појма у инструменталу успоставља однос метафоричког друштва у виду паралелног постојања у простору и времену. Метафоричко проширење социјативног значења у значење начина карактерише стварање просторно-временске везе између вршиоца и предмета, односно околности која га прати у току реализације радње и на тај начин нужно утиче на начин вршења радње, нпр. *ићи са рукама везаним на леђима* → *ићи тако што су руке везане на леђима / у таквом положају да су руке везане на леђима*. Пратећи детаљи стога су најчешће предмети које вршилац поседује у време реализације радње, док осећања која прате радњу и квалификују стање у којем је вршилац преузимају улогу пратеће особине. Често је пратећи детаљ заступљен именицама са значењем интегралних делова тела што га приближава значењу интегралности беспредлошког генитива.

Пратећа околност пак подразумева присуство девербативних именица које означавају какву активност или именица које у својој семантици подразумевају неко дешавање. Другим речима, пошто је процес концептуална база девербативних именица (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 98), пратећа околност се кодира предлошко-падежним конструкцијама с девербативима као непроцесуалним предикацијама код којих је присутна свест о процесуалности. С обзиром на своје пратилачко својство, ове конструкције се реализују уз комуникативне и манипулативне глаголе, и глаголе кретања.

¹⁰⁷ Зато овом инструменталу у потпуности одговара назив ‘псеудосоцијативни’, како га је назвала и детаљно описала М. Ивић (1954а: 195–210).

Конструкције са начинско-пратилачким значењем могу се поделити на два главна типа: 1. конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу или начински актуелни квалитативи,¹⁰⁸ и 2. конструкције с прилошком вредношћу.

Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу (социјативно-начински актуелни квалитативи)

Карактеристична појединост

Пратећи детаљ се привидно везује за радњу јер се у време њене реализације просторно налази уз вршиоца (Ивић 1954а: 183–184; Павловић 2006: 223–224) и с њим остварује јединство. Лексички експоненти овог значења су именице са значењем неког интегралног дела и појмова који чине аниматни појам те је овај инструментал веома сличан квалитативном генитиву.

Његова атрибутско-прилошка вредност се огледа у томе што инструментални референт истовремено и у потпуности квалификује и начин вршења радње и њеног вршиоца при чему на квалификацију радње упућује прилог *овако*, а на квалификацију учесника глагол *имати* или неки глагол чија семантика укључује самоактивност вршиоца (нпр. *појављује се са вучјим очњацима и канџама* → *појављује се овако: има вучје очњаке и канџе*):

V + [Adj [PP [C(A) N_{INST}]]] / [Adj [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ, NUM} N_{INST}]]]]]: ... најчешће се појављује ... са вучјим очњацима и канџама ... (ГН, 65) – Занимљив је и обичај магијског бацања камена ... што се изводи ритуално ... са затвореним ушима ... (ГН, 100).

Кад инструменталом кодирани интегрални делови тела добију неку просторну допуну, она денотира положај у којем се налази вршилац радње или део његовог тела.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Термин 'начински актуелни квалитатив' овде се користи у оном значењу које му приписују Станојичић и Поповић (1992: 277).

¹⁰⁹ М. Ивић (1956: 265) истиче да се генитив не може употребити у одређивању положаја јер је фокус на ближе одређивању самог интегралног дела, док је за употребу квалитативног генитива неопходно да тај део буде од секундарног значаја. Ауторка своју тврдњу илуструје примером **лежао је главе на јастуку*, који тачно показује оправданост оваког става. Овај закључак допунили бисмо примедбом да и примери типа *лежати раширених руку* такође означавају положај тела у датом тренутку, а то значење актуализује управо придевска одредба.

Истицањем положаја тела и изгледа на који тај положај утиче, даје се информација о расположењу у којем се налази вршилац током реализације радње (Ivić 1995: 270) при чему то расположење нужно утиче на начин остварења радње:

V + [Advj [pp [C(A) [NS [N_{INST} [pp/vs]]]]]: *Са рукама везаним на леђима* ... ишао је ... (АИ/АВ, 23) – *С рукама у крилу* седео је на неком сандуку ... (АИ/АВ, 71) – Чашћавао је и пио повоздан седећи непомично на једном месту, *са огромном песницом на столу* (АИ/АВ, 60) – И седећи тако на сандуку, пресамићен као сироче, *са лицем у длановима* ... (АИ/АВ, 72) – Смогао сам снаге да унука Ивана Матулића дочекам *са осмехом на уснама* ... (АД, 95) – Међу коферима, *са главом на највећем* од њих, *са лицем окренутим земљи*, лежала је Јелена (АИ/ЈЖКН, 252).

Замењивост инструментала карактеристичне појединости и генитива интегралног дела сугерише да се физичко стање схвата као пратилачка околност радње, нпр. *седети са прекршеним ногама* ↔ *седети прекршених ногу*; *ићи са рукама везаним на леђима* ↔ *ићи руку везаних на леђима*. Разлика између генитива и инструментала тиче се, с једне стране, фокализације, а с друге, маркираности инструментала у односу на генитив.¹¹⁰ У првом случају реч је о томе шта је говорнику у фокусу при избору између ова два синтаксичка решења: ако му је фокус на целини, изабраће генитив, док ће инструментал употребити у случају да жели истаћи детаљ у односу на целину.¹¹¹ С друге стране, немогућност парафразирања одговарајућим начинским прилогом последица је јаке везаности дела тела за вршиоца радње те високог степена квалификације самог вршиоца, а не саме радње.

Инструментал карактеристичне појединости квалификује радњу присуством неког детаља уз њеног вршиоца који га не одређује као целину (*седети са песницом на столу*) због чега се он не може заменити квалификативним генитивом (**седети*

¹¹⁰ Углавном се овај инструментал посматра као конкурентан генитиву. Тако И. Палић каже да „konstrukcije ovog tipa jednim svojim dijelom (tj. one koje su leksikalizovane organima – прим. Ј. Р.) stoje u sistemu zajedno s odgovarajućim padežnim izrazima u genitivu” при чему наводи примере на основу којих се може закључити да је то тачно (*ходати с уздигнутом главом* → *ходати уздигнуте главе*; *седети с прекршеним ногама* → *седети прекршених ногу*; *пливати са свезаним рукама* → *пливати свезаних руку*) (Palić 2007: 121).

¹¹¹ Што се маркираности инструментала тиче, И. Палић примећује да, иако се често многим инструменталним конструкцијама додељује начинско значење, неке од њих би требало укључити у јединице с пропратнооколношћу значењем (Они *с великом радошћу* ударе на Турке), узрочно–намерним (Ово дело Ђулинач је радио ... *са намером* да Србе упозна са њиховом славном прошлошћу) и сл. (Palić 2007: 119).

песнице на столу) осим ако се не реализује уз атрибут у форми трпног придева (*седети песнице ослоњене на сто*).

Пратећи детаљ може остварити јединство и с објектом радње. Он се налази уз трпиоца током реализације радње и на тај начин квалификује и њега и радњу исказану манипулативним глаголима. Као лексички експоненти овог значења иступају делови тела и предмети:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [ODet N_{INST}]]]]] / V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: И водењаци и русалке описују се *са распуштеном и дугом косом* ... (ГН, 152) – ... мада их углавном описују *са дугачким и танким телом и* несразмерно великом главом (ГН, 167) – ... труп је остављан ... окренут потрбушке, *са одсеченом главом између ногу* (ВЈС, 83).

Конструкције с прилошком вредношћу

Прилошку вредност има инструментал с предлогом С(А) који у споју с несоцијативним глаголима исказује начин вршења управне радње. Тумачење радње у начинском смислу зависи од семантике инструменталног референта и детерминисаног глагола те од природе глаголске радње (Palić 2007: 119). На основу семантике адвербијала и односа који успоставља с управним појмом, ови инструментални изрази могу имати значења факултативног саучесника у радњи (*живети с људима*), пратећег детаља (*ходати са итапом*) и пратеће околности (*славити уз песме, одахнути са задовољством*).

Факултативни саучесник

Значење факултативног саучесника остварује се уз факултативно социјативне и несоцијативне глаголе. У овом значењу иступају именице с обележјем [живо +], спецификујући ситуацију која прати реализацију радње (Павловић 2006: 220, 237):

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]: Живим *са људима*, крећем се међу предметима, али њу не може ништа више да дозове (АИ/ЈЖКН, 271) – Проводим време *са сестрићима*, Ањом и Вуком (ВС, 28) – Допutoвала је *са малом пратњом* и оскудним пртљагом (ХЋЉ, 115) – ... да су сељаци прелазили из Срема, *са великим санкама и коњима* крвавих губица ... (БЈ, 16).

Начинско значење се актуализује успостављањем супротности између радње коју агенс остварује уз саучесника и радње коју остварује без њега, нпр. *живети са људима : живети сам, изоловано, без икога*. Други услов за актуализацију начинског значења јесте да инструментал буде лексикализован нерелационом именицом, док присуство релационих¹¹² актуализује социјативно значење: ... где је Гргур живео *с матером* ... (ПМ, 46).

Пратећи детаљ

Исто као и код конструкција атрибутско-прилошке вредности, и ове квалификују радњу тако што означавају предмет (у ширем смислу) који вршилац радње поседује у току њене реализације. Разлика је у томе што ови пратећи детаљи одређују начин на који се радња реализује без квалификације њеног вршиоца. С обзиром на то да је и овде реч о отуђивим предметима, лексичке експоненте овог значења представљају конкретне именице са значењем неког предмета:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]: Дозволите му да у кревет иде *са* плишаном *играчком* ... (ДС) – Тада сам већ могао да ходам, *са штапом* ... (ВС, 35) – Велики део путника кретао се тешко и *са штакама* ... (ЕК, rts081105.txt).

Парафраза начинском клаузом с везником *тако што* и замена генитивом с прилошким изразом *уз помоћ* у сценаријима у којима пратећи детаљ представља помоћно средство омогућују тумачење ових конструкција у начинском смислу (нпр. *ходати са штапом* → *ходати тако што се користи штап / уз помоћ штапа*).

Појава просторне допуне указује на место на којем се налази пратећи детаљ:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} [PP]]]]]: Мало касније се појавио на вратима ... *са гађицама за купање преко рамена* (СС, 115) – Одлучила је да проведе недељно поподне ... *са том књигом у крилу* (СС, 101)

Начинско значење се у овом случају актуализује преко квалификације вида у којем се испољава агенс у току реализације управне радње: уп. *појавити се са гађицама* →

¹¹² Именице које садрже релациону сему упућују на везу два предмета јер је у основи категорије релационалности успостављање односа између било којих ентитета (Мезенцева 2009: 64, 66).

појавити се и носити гаћице (у руци, торби итд.) према појавити се са гаћицама преко рамена → *појавити се овако: носити гаћице преко рамена*. Немогућност замене начинским генитивом последица је отуђивости предмета од његовог посесора (**појавити се гаћица преко рамена*).

Пратећа околност

Пратећа околност квалификује радњу преко понашања субјекта детерминисане предикације у време реализације радње и на тај начин нужно утиче на начин остварења радње.

Акузативом с предлогом *уз* у овим се сценаријима концептуализује предикација која је субординирана у односу на ону исказану управним глаголом и која је одређује у смислу начина њене реализације, нпр. *дочекаати вече уз пиће и песму* → *дочекаати вече овако: пити и певати*. При том, начинско значење је у великој мери условљено контекстом и семантиком глагола и именице у акузативу:

V + [Adj [PP [UZ N_{ACC}]]] / V + [Adj [PP [UZ [NS [N_{ACC} Comp]_{SUPST}]]]]: ... на ком је толико пута дочекао с друговима вече уз *пиће и песму* (АИ/АВ, 83) – ... нераскидиво крвно сродство које се склапа церемонијално ... уз *пристанак и присуство божанства* (ГН, 29) – Процеси који се обављају уз *дифузионо засићивање површине челика* ... (ИТП, 284).

Због присуства пратилачког значења, овој конструкцији је конкурентан начински инструментал с предлогом *с(А)*. Њиме се обележава неки догађај који се за управну радњу везује као њена карактеристика (Ивић 1954а: 198). Поред ове одлике, начинско значење потврђује и могућност супротстављања радњи коју дата околност не прати (нпр. *играти са много погрешака : играти непогрешиво*):

V + [Adj [PP [C(A) N_{INST}]]]: Карађорђе који га је, у јануару 1811, сачекао *са почастима* ... (ВЈС, 73) – И даље је трговао, *са добитком* ... (ВЈС, 43) – ... ту је игру играла *са много погрешака* (ВЈС, 59) – ... појављује се *с треском и севањем* ... (ГН, 129) – Протини људи су дочекани најпре *са смехом*, па после *са псовкама* (АИ/АВ, 67).

Разлика између акузатива и инструментала тиче се следећег. У акузативној конструкцији, радња (нпр. *испратити*) и апстрактни ентитет (нпр. *почасти*) повезују се

преко просторног значења проксималности (*испратити уз почасти*), док се инструменталом (*испратити са почастима*) кодира ентитет који прати радњу на метафоричкој линији паралелног кретања (Šarić 2012a: 176).

Пратећом околношћу може се обележити и начин на који се испољава агенс у стању у којем се налази или у току вршења радње. Овим обележјем се испуњава услов за актуализацију начинског значења јер се садржај инструменталног референта испољава кроз саму радњу, а није му додат као нека спољашња околност у ком би се случају актуализовало значење пропратне околности (Ивић 1954a: 200; Palić 2007: 119):¹¹³

V + [Adj [PP [C(A) N_{INST}]]] / [Adj/Compl [PP [C(A) [NS [ODet N_{INST}]]]]]: У разним „редакцијама” и с локалним *изменама* опстао је чак и до XVIII века ... (ГН, 21) – ... већ су продужили да живе, само *са хришћанском интерпретацијом* (ГН, 27) – То што су сачувани у свом древном облику, иако *са измењеним значењем*, треба захвалити чињеници ... (ГН, 77).

Осим квалификације радње преко околности у којима се она врши, начинско значење потврђује и могућност супституције одговарајућим начинским прилогом као лексичким синонимом уколико семантика глагола то дозвољава (нпр. *одахнути са задовољством* ↔ *одахнути задовољно*) или семантичким синонимом (нпр. *ући с напором* ↔ *?ући напорно*, али *ући тешко*). У таквим случајевима, инструментални референт обележава неко својство агенса испољено током вршења радње, које не мора бити његова стална карактеристика, већ може бити и привременог карактера. Његови лексички експоненти су апстрактне именице којима се денотира неко пратеће расположење или пратећа особина (Ивић 1954a: 197) при чему ефекат који то расположење изазива може бити позитиван или негативан:

V + [Adj [PP [C(A) N_{INST}]]]: Анксиозност! одахну он *са задовољством* ... (КМ, 95) – ... да Мушицки, неизоставно, призове себи оног слепог гуслара Филипа и да га *са пажњом* испита (БЈС, 52) – Тада је *с миром* ... почео да спрема поступно и полако све што је потребно за одлазак ... (АИ/АВ, 38) – ... деловао је као особа која се *с лакоћом* сналази у непознатом граду ... (АД, 153) – Говорио је без покрета, *са топлином* у гласу и *искреношћу* у очима (АИ/АВ, 56) – А кроз разговор о прочитаном пробијала сам се тешко и *са муком* ...

¹¹³ И. Антонић (2005: 259) овом инструменталу приписује значење пропратне околности која се везује за агенса током вршења радње, одвајајући га од квалификативног инструментала на основу тога што се комбинује са социјативним предлогом.

(ХЋЉ, 129) – ... и тако сам напoкoн ушаo, *с напoрoм* ... (АД, 163) – Директор књижевних програма ме је и даље гледаo, премда сада *са јасно израженом одбојношћу* ... (АД, 133).

У овом значењу инструментал је замењив акузативом с предлогом уз, а уколико се у функцији факултативног детерминатора нађе компаратив придева или неки придев који појачава значење зависне именице, обема конструкцијама конкурише компаратив начинског прилога (*кретати се уз повећану опрезност* ↔ *кретати се опрезније*, *посматрати с већом пажњом* ↔ *посматрати пажљивије*):

V + [Advj [PP [уз N_{ACC}]]]: трепћуће жуто светло – обавеза за све учеснике у саобраћају да се крећу уз повећану опрезност (ЗОБСНП, чл. 142/5) – Ту проводим сате, обузет својом слутњом, посматрајући са већом пажњом непрегледно море људских лица ... (АИ/ЈЖКН, 272).

У случају детерминације описним придевима у облику позитива, у парафрази се реализују прилошке синтагме, нпр. *неговати с посебном пажњом и усрђем* → *неговати посебно пажљиво и усрдно*. С друге стране, оваква супституција није могућа када синтагматски однос успостављају некомбинабилни прилози (нпр. *саслушати са примереном пажњом и са разумевањем* → **саслушати примерено пажљиво и разумљиво*), али се у неким случајевима отвара могућност за замену прилогом исте семантике а различитог лексичког лика (нпр. *примити са истим миром* → **примити исто мирно*, али *примити једнако мирно*):

V + [Advj [PP [C(A) [NS [Det N_{INST}]]]]]: ... он спада међу оне који *с посебном пажњом и усрђем* негују сопствену будућност ... (ПМ, 45) – ... возач је дужан да вози *са нарочитом опрезношћу*, тако да може благовремено да заустави возило (ЗОБСНП, чл. 23) – ... да *са истим миром и поверењем* у мудрост, праведност и доброту Божју прими и благостање ... (ХЋЉ, 21) – Оне су се кретале и светлеле *са равнодушношћу тачношћу* небеских мена ... (АИ/ЈЖКН, 261) – Адвокат треба да *са примереном пажњом и са разумевањем* за недоумице, страхове или устручавања клијента, саслуша његов проблем ... (КПЕА, 24.1/13).

Просторна локативна допуна није обавезна уз особину или стање кодиране инструменталом јер они нису инхерентни вршиоцу радње те није потребно семантичко деблокирање. Његова функција је да нагласи смештеност детерминисаног појма унутар његових граница (Batistić 1972: 188). Начинско значење оверено је комутабилношћу с

беспредлошким инструменталом начинско-инструменталног типа (*с горчином у гласу ↔ горким гласом, са благом паником у очима ↔ благо паничним очима*):

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]: ... он јој је говорио *с горчином у гласу* (АИ/АВ, 70) – Гледао ме је *са благом паником у очима* (КМ, 96).

У следећим примерима није могућа замена начинским прилогом. Именица у инструменталу реализована је са супстантивном допуном као експонентом субјекта имплициране предикације, нпр. *посматрати с обожавањем правог верника → посматрати с таквим обожавањем какво осећа прави верник*. Оваквом се инструменталном конструкцијом радња квалификује путем поређења са својством које поседује појам у генитиву:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... која је ногу сасвим изблиза посматрала *с покорним обожавањем правог верника* (СС, 17) – Казао је, *са дубоким кајањем једног тек пробуђеног јутарњег пијанца* ... (КМ, 23) – Мишелино се успут гребао *са жаром правог ствараоца* (КМ, 56) – ... додао је на то прота *са традиционалном пакошћу цркве према просвети* (НБ, 58).

СИНЕЛАТИВ

Генитивом с предлогом БЕЗ изражава се одсуство конкретне или апстрактне одлике у сценаријима лишености. Реч је, заправо, о томе да је вршилац радње лишен друштва, било конкретног било апстрактног, на метафоричкој путањи.¹¹⁴ Управо због тога, метафоричко паралелно кретање омогућује проширење просторног односа у непросторни начински који се заснива на квалификацији радње преко одсуства саучесника, конкретног објекта или својства кодираних генитивом (уп. Павловић 2006: 236–238), као метафоричкој удаљености од локализатора,¹¹⁵ чиме се спецификује

¹¹⁴ Ово значење И. Прањковић (Pranjkoć 2001: 20) назива ‘минус-социјатив’, а С. Павловић (2006: 218–219 и 236–238) ‘синелатив’ и сврстава га у семантичко поље комитативности у ком фунгира као опозитни пар конлатива, израженог конструкцијом C(A) + N_{INST}.

¹¹⁵ У вези са предлогом БЕЗ С. Павловић (2006: 238) запажа да се овде ради о протолокализацији, односно о метафоричком преношењу просторних критеријума у непросторне сфере. Прасловенски предлог *bez(ъ) доводи се у везу са староиндијским *bahīh* које значи ‘(из)ван, напољу, споља’. На основу тога се може претпоставити да се словенско значење предлошке конструкције *bez(ъ) + *gen* могло развити „на

ситуација која прати реализацију управне радње. У тако кодираном сценарију концептуално је истакнут управо онај детаљ који недостаје током реализације радње, тј. којег је она „лишена”, који је од вршиоца метафорички удаљен. Зато ове конструкције стоје у директној опозицији према инструменталу с предлогом С(А).

Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу (ексклузивно начински актуелни квалитативи)

Одсуство карактеристичне појединости

Одсуство карактеристичне појединости као интегралних делова тела или појмова који чине неки аниматни појам истовремено квалификује и агенса и радњу коју он врши стављајући их тако у однос супротности према ситуацији у којој је дата карактеристика присутна. У неким случајевима, начинско значење потврђује и присуство координираног начинског прилога који конотира значење генитивне конструкције (*говорити смирено и без суза*) или појачава значење генитивног референта (*плакати немо, без гласа*):

V + [Advj [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... свечано смо корачали, ја *без ногу*, он на климавим ногама, кроз мрак (СС, 190) – ... свет је угледао изгорелу жену која говори смирено и *без суза* (ВЈС, 65) – Баци корпе и као *без главе* отрчи кући (КМ, 45) – Молила сам усрдно. *Без гласа* (ХЋЉ, 9) – Понекад би, зазивајући милост Богомајке, плакала. Немо. *Без гласа и без дрхтаја* (ХЋЉ, 20).

Неки интегрални делови тела у својству квалификатора радње допуштају замену начинским прилозима и тада пролазе кроз процес фразеологизације (нпр. *отрчати без главе* ↔ *отрчати безглаво/сумануто/брзо*; *молити без гласа* ↔ *молити ћутке/немо*).

Конструкције с прилошком вредношћу

Одсуство факултативног саучесника

Начинско значење се актуализује супротстављањем ситуације у којој агенс уз себе нема саучесника у радњи према ситуацији у којој је он присутан. У таквом сценарију,

бази ексклузивне спацијалности која се везује за староиндијски прилог *bahīh* – *бити без некога или нечега*”, те се може концептуализовати као ‘бити у простору изван оног где се налази неко или нешто’.

генитивна конструкција се може заменити придевом *сам* или прилогом *самостално*.

Квалификација генитивом може се и појачати напоредном употребом поменутог придева, нпр. *живео је сам, без послуге*:

V + [Advj/Compl [pp [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Advj [pp [БЕЗ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: ... и то како нас је отхранила редом *без мушке главе* у кући ... (КМ, 20) – ... одраста као сироче *без мајке* у породици очеве праље (ЕК, poli101015.txt) – Владимир и Косара поживели су деценију и по у непомућеној слози. *Без породе* (ХЂЉ, 29) – ... било је боље да то обави сам, *без мене* ... (АД, 121) – ... а он је живео у великој згради крај добрунске цркве, сам, готово *без икакве послуге* (АИ/АВ, 12).

Да би се значење лишености актуализовало као начинско, мора недостајати појам који природно прати управну радњу. Уколико то није случај, долази до актуализације допусног значења (Palić 2007: 96): ... закон дозвољава да на годишњи одмор оду и *без жене и без деце* ... (ЕК, poli090802.txt) → ... да на годишњи одмор оду *иако с њима не иду жене и деца* ..., или условног/узрочног: Газдарица, Зорица Лазаревић, није хтела да говори за новине *без деце* ... (ЕК, nin0202_n.txt) → ... није хтела да говори за новине *ако деца нису с њом / јер деца нису с њом*. Које ће значење бити доминантно, понекад зависи и од ширег контекста: *отхранили (децу) без мушке главе у кући* → *отхранили (децу) сам / иако нема мушке главе у кући*.

Одсуство пратећег детаља

Пратеће детаље представљају предмети чије се одсуство током радње схвата као један од два могућа начина њене реализације, тј. као радња која се врши без њихове употребе насупротив радњи која се врши уз помоћ њих:

V + [Advj/Compl [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: Ходам, са штапом напољу, у стану *без итапа* ... (ВС, 14) – ... возило са првенством пролаза сме давати само посебне светлосне знаке *без сирене* ... (ЗОБСНП, чл. 108) – Данима је живео без сна и *без јела* ... (АИ/АВ, 38) – ... а њихов пепео се обично спуштао непосредно у гроб, *без урне* ... (ГН, 79).

У неким примерима долази и до мешања начина и темпоралности, али и неких других значења (допусног и условног): ... и унапред предвиђају догађаје чак и *без икаквих помоћних предмета* (ГН, 116) → ... предвиђају догађаје и *кад/иако немају помоћне*

предмете; ... она не би успела много да разазна *без наочара* за даљину ... (ЖЗ, 39) → не би успела много да разазна *кад/ако не би имала наочаре* за даљину.

Одсуство пратеће околности

Недостатак околности која природно прати реализацију радње исказује се генитивном конструкцијом која се често може заменити начинским прилозима с префиксима-негаторима *не-* и *без-*, нпр. *путовати без престанка* ↔ *путовати непрестано*; *живети без греха* ↔ *живети безгрешно*, те се као конкурентна средства у овој групи примера појављују начински прилози:

V + [Advj/Compl [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... док је газда Никола *без престанка* путовао и играо са оном коцкарском срећом ... (АИ/АВ, 31) – ... и са њом долазе на махове у мој живот сумња и немир и туга, *без лека и објашњења* (АИ/ЈЖКН, 251) – ... који настоје да живе *без греха* (ХЋЉ, 136) – ... како је слатко живети и трајати дуго, на једном месту и *без промене* (АИ/АВ, 85).

Овде би ваљало напоменути да на избор између синонима с префиксом *без-* и оног с префиксом *не-* утичу њихове семантичке карактеристике. Префикс *без-* значи одсуство појма у генитиву, а *не-* упућује на одсуство уз потпуно одрицање постојања датог појма (Станојчић 2000: 157). Поред тога, префикс *без-* конотира лишеност својства очекиваног у датом контексту, док је префикс *не-* у том погледу немаркиран (Бошков 1981: 67 према Киш 2007: 390–391).¹¹⁶

Понекад генитиву конкурише начински прилог као његов семантички синоним (нпр. *понављати се без реда* ↔ *понављати се насумице*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN} / N_{DEV GEN}]]]: ... како је наука којом се баве утврдила да се неки датуми понављају, истина *без* нарочитог *реда* (ВЈС, 25) – Милоје је ... рекао *без акцента и интензитета*... (СС, 176) – Нашао се међу светом који га је као брата Руса примио *без ограда* ... (ПБ, 21) – ... и бориле се упорно ... *без* много смисла и *размишљања* (АИ/АВ, 48) – Силази лепо из куполе и *без* икаквог *устручавања* прелази улицу ... (КМ, 48) – ... и спремности да непознатим гостима, *без оклевања и питања*, уступе смештај, храну, пиће ... (ГН, 15).

¹¹⁶ У вези с конкурентношћу ових префикса М. Ковачевић само констатује да „*nisu opšteg karaktera i ne obuhvataju sve slučajeve*” (Ковачевић 1983: 163).

У неким случајевима, конкуретно средство може бити и глаголски прилог садашњи, који потврђује преплитање с допусним значењем: ... мала шумска бића са великим зубима која, такође, *без додира*, утичу на путника тако што га устреле очима да падне ... (ГН, 168) ↔ ... утичу на путника *ментално* / *не додирујући га* → утичу на путника *иако га не додирују*.

Уколико се детерминатором исказује неуобичајен начин вршења радње, начинско значење биће доминантно у односу на допусно: ... и омогућује човеку да пусти сузу *без плача* ... (АИ/АВ, 39).

Некада је начинско значење појачано присуством додатних језичких средстава која, заједно с генитивом, квалификују радњу:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... уколико се ови подаци представе ... *на одмерен начин*, истинито и *без самохвале* (КПЕА, 17.3/9) – ... да се према колеги опходи *учтиво*, *без омаловажавања*, *оговарања*, *вређања* или *другог напада* на личност (КПЕА, 32.1.1/19) – Овај посао мора се обавити *у потпуној тишини*, *без изговарања иједне речи* (ГН, 107) – Пустио сам да *мирно* комуницирамо *без речи* (СС, 118).

До начинског тумачења може се доћи и посредно, преко квалификације субјекта или објекта радње, за шта је неопходан контекст:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... освануло је *необично* Богојављење, не само *без леда* него и *без снега* (АИ/АВ, 27) – То значи да понуђени мора да прихвати понуду у целости, тј. *онакву каква је*, *без икаквих измена*, *услова* или *резерви* (НЂ, 33) – *Без речи*, савршено *тихи*, савршено смо се разумевали (СС, 118).

Уколико контекст не пружа додатну информацију на основу које је јасно да се ради о начинској детерминацији радње, актуализоваће се допусно или пропратнооколносно значење:

комуницирати мирно, *без речи* → *комуницирати тако што се не говори* (начин)

комуницирати без речи → *комуницирати иако се не говори* (концесивност)

→ *комуницирати при чему се не говори* (пропратна околност)

Активност која прати радњу може је квалификовати преко понашања агенса имплициране секундарне предикације у време њене реализације:

V + [Adj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Adj [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: Уговори закључени *без сагласности* заступника ограничено пословно способних лица (НЂ, 26) – ... мораће још једном, после још једне дуге паузе да настави *без* моје *помоћи* (СС, 173) – Као да је то чинила сама од себе, *без помоћи* ужади и чекрка (ЖЗ, 31).

Генитивна допуна је експонент субјекта, нпр. *сагласност заступника* → *заступник се саглашава* или га конотира присвојна заменица, нпр. *моја помоћ* → *ја помажем*. У таквим сценаријима, иако може доћи до мешања с условним значењем, начинско значење доминира због могућности замене придевом *сам* или прилогом *самостално*.

Одсуством пратеће околности радња се квалификује преко одсуства одређеног својства које је карактеристично за агенса током њене реализације. Такав генитив је лексикализован апстрактним именицама, а реализује се најчешће уз активне, али и неке стативне глаголе. Својство којег је агенс лишен може означавати неко психолошко понашање које на дати тренутак најчешће има позитиван ефекат. У неким случајевима генитиву конкурише начински прилог као његов лексички или семантички синоним (*без воље* ↔ *безвољно/невољно*; *без муке/напора* ↔ *лако*; *без драматике* ↔ *мирно*; *без жара* ↔ *смирено*; *без грчева* ↔ *опуштено*):

V + [Adj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: Стојан корача уморно и узгред, као *без воље*, пита Петра ... (ВЈС, 32)¹¹⁷ – ... тако танке да *без муке* стају и у кутију од шибица ... (КМ, 6) – ... али некада је добро удахнути ваздух *без напора* ... (АД, 149) – ... и лењо се улива у колено *без драматике* ... (СС, 9) – ... дискутовао сам чак онолико колико се то од мене очекивало, али *без жара* ... (СС, 166) – ... и да могу да пишем ... и *без* икаквих *грчева*, ни у руци, нити у било ком делу тела ... (ВС, 50).

Одсуство позитивне особине вршиоца радње концептуализује се као присуство негативне. Генитиву у овим примерима конкурише начински прилог с префиксом *без-* или *не-* (нпр. *без милости* ↔ *немилосрдно*; *без укуса* ↔ *неукусно*):

V + [Adj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... како отимачи људских душа оптужују *без милости* (ХЂЉ, 164) – ... због неколиких препотентних комада намештаја *без укуса* набацаних у ниску, пет са четири велику просторију новоградње (СС, 178) – ... да их с досадом слуша, аристократски хладно, *без израза*, понављајући, неотресиво, али с осмехом (ЕК, Flj-alas_n.txt).

¹¹⁷ За социјативну конструкцију лексикализовану именицом *воља* (*са вољом*), М. Ивић (1954а: 198) каже да открива вољни моменат те тиме и учешће подстрекача на акцију због чега ови изрази имају узрочно значење. Међутим, одсуство тог вољног момента промовише начинско значење на уштрб узрочног: уп. Пита Петра *безвољно* : *Пита Петра *зато што не жели да га пита*.

Одсуство одређене околности директно везане за радњу актуализује начинско значење идентификацијом начина на који се радња врши без утицаја агенса и на њен ток и на крајњи исход. У парафрази се појављују начински прилози који су најчешће лексички синоними генитиву (нпр. *без опасности* ↔ *безопасно*), а нешто ређе и семантички (*без теškoћа* ↔ *лако*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: Ходао сам *без проблема* ... (ВС, 40) – ... где је прегледност пута недовољна или се обилажење возила не може извршити *без опасности* (ЗОБСНП, чл. 66/5) – ... који су затим, *без теškoћа*, спроведени у Кулу Небојшу (ВЈС, 56) – ... и бориле се упорно ... *без много смисла* и размишљања (АИ/АВ, 48) – Михаило је наводио говор на Анику, али *без успеха* (АИ/АВ, 82) – Као да је у та два отегнута тона што су трајала по вољи, и *без икакве правилности* у измјени, била сва туга његовог живота и овог свијета (СМ, 196).

Генитивне конструкције с предлогом БЕЗ ређе пролазе кроз процес фразеологизације (Palić 2007: 97), али таквих примера свакако има (*слушати без даха* ↔ *слушати пажљиво/напето*; *тумарати без главе* ↔ *тумарати безглаво/збуњено/сметено*; *ићи без кичме* ↔ *ићи снисходљиво/покорно*; *одговарати без везе* ↔ *одговарати безвезно/нелогично/неразумно*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: Слушали су га, *без даха* ... (ВЈС, 47) – Унаоколо ко *без главе* тумара народ (ЕК, Zuba.xml) – Тешко је ићи у будућност *без кичме*, без националног достојанства ... (ЕК, poli080628.txt) – Зашто не би могло да се одговара мало *без везе*, за промену, мислим, без жеље да се испада непрестано духовит? (КМ, 16).

СУБПОЉЕ НАЧИНА И ОСНОВА/КРИТЕРИЈА

Критеријем као начинском категоријом идентификује се „основа на којој се темељи реализација управне радње”, тј. оквир који ту реализацију модално лимитира (Павловић 2006: 238–239) и тако утиче на начин њене реализације. Ова семантичка категорија може се појавити у сферама других семантичких категорија као што су, на пример, каузалност¹¹⁸ и кондиционалност,¹¹⁹ а у оквиру квалификативног семантичког поља

¹¹⁸ М. Ковачевић критериј сматра једним од субпоља каузалности (Kovačević 1988: 125–140).

разматрају се само оне критеријске конструкције које на базичном плану добијају интерпретацију начинског типа (Исто).

У сфери основа/критерија остварују се конструкције у којима се управним глаголима денотирају неке људске активности. Њихову детерминацију врше именице чија семантика упућује на обавезност или пожељност извршења радње, као и оне које означавају неко физичко својство субјекта/објекта предикације. У парафрази се појављује начинско-поредбена клауза с везником *онако како* и генитив с прилошким изразом *НА ОСНОВУ* или зависна клауза с моделом *НА ОСНОВУ ТОГА КАКО*, нпр. *регулисати правилима саобраћаја* → *регулисати онако како / на основу тога како налажу правила саобраћаја*. Могућа је и алтернација с конструкцијом *ПРЕМА* + N_{DAT} , нпр. *регулисати према правилима саобраћаја*.

На основу семантике падежних референата, издваја се пет семантичких типова у оквиру значења основа. Значење **прескриптива** којим се радња ограничава имају конструкције: $\emptyset N_{INST}$ (*одредити Уставом и Законом*), *НА ОСНОВУ* + N_{GEN} (*закључити на основу закона*) и *ПРОТИВНО* + N_{DAT} (*понашати се противно обавези*) при чему се конструкцијом *НА ОСНОВУ* + N_{GEN} обележава и **импулс** за извршење радње (*испитати на основу симптома*). **Инклузивност** која управну радњу метафорички локализује у унутрашњост детерминатора обележава се прилошким изразима *У ОКВИРУ* + N_{GEN} (*обучавати у оквиру плана и програма*) и *У СКЛАДУ С(А)* + N_{INST} (*трансформисати у складу са хришћанском религијом*). Конструкције *ПРЕМА* + N_{DAT} (*регулисати према правилима уговора*) и *ПО* + N_{LOC} (*израчунавати по формули*) појављују се у значењу

¹¹⁹ Има и таквих конструкција у којима се примећује мешање значења основа с условним значењем, нпр. Лице за које постоји основана сумња да је учинило кривично дело може бити притворено само *на основу одлуке суда* ... (УРС, чл. 30) → ... може бити притворено само *ако суд одлучи*. Када је реч о критерију-услову, генитивом су тада формализоване именице *наредба, налаз, одлука* као експоненти радњи које врши агенс: Искључење возача се спроводи *на основу наредбе овлашћеног полицијског службеника* (ЗОБСНП, 279/4) – Управљач јавног пута мора обезбедити да се, *на основу налаза инспектора за јавне путеве*, сачини пројекат ... (ЗОБСНП, чл. 156).

локализатора-циља¹²⁰ као основа радње. Основ се, такође, испољава и као **извор** радње формализован конструкцијама ИЗ + N_{GEN} (*читати из додира*), НА ОСНОВУ+ N_{GEN} (*реконструисати на основу записа*) и С(А)+ N_{GEN} (*посматрати са реалније тачке гледишта*).

ПРЕСКРИПТИВ КАО ОСНОВ РАДЊЕ

Начин је обележен лимитативима који усмеравају реализацију радње њеним ограничавањем. Лексикализован је ознакама прескриптива (норме) те се у овом значењу појављују разна правна акта, облици друштвеног деловања као параметри оцене засновани на објективним чињеницама и сл.

Метафоризација основе на којој се темељи радња везана је за употребу слободног инструментала са значењем основа квалификативног типа. Беспредлошки инструментал се најчешће реализује у пасивним структурама, уз прелазне глаголе, односно у сценаријима у којима агенс има секундарну важност (те је зато анонимизиран), а у први план иступа експлицитни прескриптив којим се управна радња савлађује с оквиром у којем се реализује. Начинско значење оверено је могућношћу замене изразима НА ОСНОВУ и У СКЛАДУ С(А), нпр. *регулисати правилима саобраћаја ↔ регулисати на основу правила саобраћаја / у складу са правилима саобраћаја*, као и могућношћу парафразе начинском клаузом с везничким изразима *онако како* и *на основу тога како*: → *регулисати онако како / на основу тога како налажу правила саобраћаја*:

V + [Advj [Ø N_{Inst}]] / [Advj [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]: Међусобно првенство пролаза учесника у саобраћају ... регулише се *правилима саобраћаја* (ЗОБСНП, чл. 20) – ... покрајинским *прописима* могу се установити додатна права припадника националних мањина (УРС, чл. 79) – Постојање сукоба интереса и одговорност при његовом решавању одређују се *Уставом и законом* (УРС, чл. 6) – Средства новчаних казни су приход адвокатске коморе републике, а начин њиховог коришћења уређује се *статутом* адвокатске коморе републике (ЗОА, чл. 52) – *Решењем* о привременој забрани бављења адвокатуром одређује се и трајање привремене забране (ЗОА, чл. 28).

¹²⁰ Датив с предлогом ПРЕМА, који алтернира с локативом с предлогом ПО, у значењу основа на којем се темељи радња концептуализује се као апстрактни локализатор-циљ у чијем се правцу усмерава агенс приликом вршења радње (Антонић 2011: 175).

Посебност ових примера из административно-правног функционалног стила, у којима је инструментал лексикализован именицама типа *правило, пословник, закон* и сл., огледа се у томе што се у парафрази може појавити и глагол *усклађивати/ускладити*, који потврђује присуство значења прилошког израза у СКЛАДУ С(А) ($\rightarrow$ *међусобно првенство пролаза учесника у саобраћају регулише се овако: усклађује се са правилима саобраћаја*).

У активној структури, инструменталом се кодира објекат имплициране предикације с начинским везничким изразом *тако што: Већином гласова свих народних посланика Народна скупштина:...* бира судије и заменике јавних тужилаца (УРС, чл. 105).

Ексклузивно контактном падежном конструкцијом НА ОСНОВУ + N_{GEN} у сфери критеријског квалификатива примарно се реферише о локализатору на спољној страни просторног оријентира (Павловић 2008: 292). Лексички експонент предлошког израза представља именица *основа*, која означава површину, односно именица чија семантика подразумева простор.¹²¹

Начинско значење ове конструкције актуализује се у оним случајевима у којима је присутно значење угледања што омогућује њену замену конструкцијама с предлозима ПРЕМА и ПО или прилошким изразом у СКЛАДУ С(А), нпр. *закључити на основу закона* $\leftrightarrow$ *закључити према закону / у складу са законом*:

V + [Adjv [PP [НА ОСНОВУ N_{GEN}]]] / [Adjv [PP [НА ОСНОВУ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: У случају кад је уговор закључен у посебној форми, било *на основу закона* било по вољи странака ... (НЂ, 40) – Службена употреба других језика и писама уређује се законом, *на основу Устава* (УРС, чл. 10) – ... код уговора који се закључују *на основу општих услова* које је саставила једна страна (НЂ, 23).

Дативом с попредложеним прилогом ПРОТИВНО исказује се кршење одређеног критерија. Он је опозитни пар датива с предлогом ПРЕМА и локатива с предлогом ПО (Павловић 2000: 95), који начинско значење актуализује у споју с ограниченим бројем

¹²¹ Могло би се рећи да је овај предлошко-именички спој прошао кроз процес фразеологизације те у одређеним лексичким окружењима прерастао у прилошки израз уз који се појављује генитивни референт.

глагола¹²², а потврђује га могућношћу парафразе клаузом с начинским прилошким изразом *на начин који* и глаголом *кришити*. С обзиром на то да се радња остварује упркос ономе о чему реферише датив, долази до интерференције са значењем концесивности (нпр. *сакупљати радиоактивни отпад противно прописаним условима* → *сакупљати радиоактивни отпад на начин који криши прописане услове / иако се крише прописани услови*).

V + [Advj [pp [ПРОТИВНО N_{DAT}]]] / [Advj [pp [ПРОТИВНО [NS [ODet N_{DAT}]]]]]: као у Исуса Христа који је *противно* свим законима природе дигао Лазара из гроба (СС, 179) – ... сакупља, обрађује, складишти или одлаже радиоактивни отпад *противно прописаном начину и прописаним условима* (ЕК, 1708-08.txt) – ... забрани ... управљање саобраћајем које се изводи *противно закону и другим прописима, техничким нормативима и стандардима* ... (ЕК, 1431-09.txt).

ИМПУЛС КАО ОСНОВ РАДЊЕ

Начин је обележен функционисањем појмова који делују као импулс за извршење управне предикације у сценаријима у којима човек иступа као њен извршилац. Импулс може бити концептуализован као критериј-агенс, критериј-пацијенс и критериј-околност.

У првом случају, критериј на којем се темељи радња кодиран је беспредлошким инструменталом, а реализује се у пасивној структури и у активној предикацији промовише се у агенса: Начин рада и избора Савета националних заједница уређује се *покрајинском скупштинском одлуком и пословником* Скупштине (УРС, чл. 40) → *Покрајинска скупштинска одлука и пословник* Скупштине уређују ...

¹²² Уз остале глаголе, датив с овим прилошким изразом остварује концесивно значење, нпр. ... ако је *противно закону* била искључена јавност на главној расправи (ЕК, 3256-04.txt) → ако је била искључена јавност на главној расправи *иако то закон не налаже*; Било их је четрдесет на броју; неки су, *противно* травничким *обичајима*, чак и жене довели (ЕК, TH-komplet.xml) → ... неки су чак и жене довели *иако то не допуштају* травнички *обичаји*.

Начинско значење оверено је појавом клауза с начинским везничким изразом *онако* како и конструкцијом *на основу тога како*: → ... *уређује се онако како / на основу тога како прописују скупштинска одлука и пословник скупштине*.

Критериј-пацијенс се у парафрази промовише у објекат. Једно од средстава његове формализације је генитив с прилошким изразом НА ОСНОВУ (нпр. *испитати на основу симптома* → *испитати овако: проучити тренутне симптоме*):

V + [Adj_{pp} [НА ОСНОВУ N_{GEN}]]: ... требало би опширно испитати *на основу* тренутних симптома ... (КТПШ, 357) – Прориче се ... *на основу* укуса крви итд. (ГН, 114).

Критериј може бити обележен околностима које окружују реализацију управне радње а представљају имплицирану радњу чији извршилац може бити: 1. субјекат детерминисане радње: ... већ су „божје мишљење” тумачили *на основу прорицања* (ГН, 116) → тумачили су *онако како су прорекли*, и 2. субјекат имплициране радње: ... јер је тумачио пророчанства *на основу понашања* белог пастува ... (ГН, 61) → тумачио је пророчанства *онако како се понашао* бели пастув.

ИНКЛУЗИВНОСТ КАО ОСНОВ РАДЊЕ

Начин је обележен критеријем чије се метафоричко проширење заснива на инклузивној локализацији.¹²³ Критеријски квалификатив могуће је идентификовати инклузивно-спацијалном конструкцијом У + N_{LOC}, односно конструкцијама с прилошким изразима У ОКВИРУ уз генитив и У СКЛАДУ С(А) уз инструментал, који управну радњу локализују „у унутрашњост имплицитно или експлицитно проскрибованог модела као оријентира” (Павловић 2006: 247).

Датом процесу може се приписати интегративни карактер при чему ће „результат његовог деловања бити протумачен као продукт центрипеталне силе, што у језичком

¹²³ Познато је да у савременом језику постоји низ локативних конструкција с предлозима У и НА које у својству прилошких израза уз генитив врло често обележавају лоцирање у апстрактном смислу (Batišić 1972: 155).

погледу значи употребу предлога у” (Арсенијевић 2008: 156). Лексичке експоненте интралокационе локативне конструкције представљају именице *оквир* и *склад*.

Конструкцијама с прилошким изразом У ОКВИРУ радња се своди, како и сам израз каже, на оквир у којем је њена реализација остварива. У том смислу, она се квалификује као усклађена с оним у чијим оквирима делује, односно с оним што иступа као својеврсни „налогодавац“ који утврђује начин њеног извршења. То потврђује парафраза начинском клаузом и везничким изразом *онако како* и глаголом *налагати/наложити* (нпр. *обучавати у оквиру плана и програма* → *обучавати онако како налаже план и програм*):

V + [Advj [PP [У ОКВИРУ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [У ОКВИРУ [NS [ODet N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]:
Образовање лица за занимање возач моторног возила, као и ученика који се за возаче обучавају у *оквиру* редовног наставног *плана и програма* ... (ЗОА, чл. 207) – ... уређује урбанистичко, просторно и развојно планирање у *оквиру* *мера економске политике* Републике Србије (САПВ, чл. 29) – ... утврђује и води политику у *оквиру* *права и дужности* АП Војводине ... (САПВ, чл. 48).

Међутим, начинско значење није толико прозирно у случајевима у којима детерминативну функцију врше појмови чија је семантика таква да не могу иступати као „налогодавци”. Зато се радња може усклађивати само с основом на којој се врши, али не и с прописаним начином, те прилошком изразу У ОКВИРУ овде конкурише израз У СКЛАДУ С(А) (нпр. *предузимати мере у оквиру свог делокруга* ↔ *предузимати мере у складу са својим делокругом*):

V + [Advj [PP [У ОКВИРУ [NS [ODet N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{CL}]]]]]: У вршењу надзора надлежна министарства у *оквиру свог делокруга* предузимају и предлажу мере за остваривање и заштиту јавног интереса ... (ЗОА, чл. 298) – ... прописује прекршаје и прекршајне казне за повреде прописа које доносе у *оквиру своје надлежности* ... (САПВ, чл. 27) – ... утврђује и води политику... у *оквиру основа које утврђује Скупштина* (САПВ, чл. 48).

Када је реч о конструкцијама с прилошким изразом У СКЛАДУ С(А), значење усклађивања начина вршења радње с начином који прописује инструментални референт експлицитније је исказано него у претходној групи. Међусобну замењивост ове две

конструкције потврђују и следећи примери (уп. *учествовати /у образовању/ у складу са својим делокругом рада и предузимати и предлагати мере у оквиру свог делокруга*):

V + [Adj [PP [У СКЛАДУ С(А) N_{INST}]]] / [Adj [PP [У СКЛАДУ С(А) [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... да у складу са својим делокругом рада учествују у саобраћајном образовању и васпитању (ЗОБСНП, чл. 6) – ... који, у складу са законом, заступају на територији Републике Србије (КПЕА, чл. 2.2/3) – ... и предузме мере за санирање високо ризичних деоница пута и опасних места у складу са тим пројектом (ЗОБСНП, чл. 156) – ... или је трансформисали у складу са хришћанском религијом (ГН, 25) – У складу са традицијом, посебан зачин у кокпиту дају спортска седишта са препознатљивим карираним дезеном ... (ТС 5295).

У примерима: ... живи још преко двадесет народа у складу са вековном традицијом заједничког живота у толеранцији (ГН, 18) и: Вилењаци, иначе, живе у складу са природом ... (ГН, 151) видимо да централну позицију заузима глагол *живети*, који примарно не означава вољну радњу, већ стање. Међутим, значење основа је омогућено тиме што се у комбинацији с критеријским квалификативом значење овог глагола помера са стања на свесно, вољно понашање које се усклађује с оним што означава детерминатор. Зато је могуће да се у парафрази појави глагол *понашати се*: → преко двадесет народа понаша се у складу са вековном традицијом заједничког живота у толеранцији и Вилењаци се понашају у складу са природом.

Значење усклађивања здружено је са значењем локализатора у конструкцијама којима конкурише датив с предлогом ПРЕМА и локатив с предлогом ПО (нпр. *уписати у складу с прописима* ↔ *уписати према/по прописима*):

V + [Adj [PP [У СКЛАДУ С(А) N_{INST}]]] / [Adj [PP [У СКЛАДУ С(А) [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... оснива огранак привредног друштва ... који се у складу са прописима уписује у регистар привредних друштава (ЗОБСНП, чл. 207) – Ванредни превоз се мора обавити у складу са условима који су одређени у дозволи за ванредни превоз (ЗОБСНП, чл. 115) – ... даје сагласност да је пројекат израђен у складу са утврђеним режимом саобраћаја (ЗОБСНП, чл. 158).

Када су инструменталом формализоване деадјективне или девербативне именице чије је глаголско порекло прозирније него код осталих сродних именица, алтернација с конструкцијом ПО + N_{LOC} није могућа (*поступати у складу са сигнализацијом* ↔ *поступати према сигнализацији*, али **поступати по сигнализацији*):

V + [Adjv [PP [У СКЛАДУ С(А)N_{INST}]]]: Учесници у саобраћају дужни су да поступају у складу са саобраћајном сигнализацијом ... (ЗОБСНП, чл. 20) – Уколико се приликом надзора утврди да правно лице не обавља пробну вожњу на прописан начин и у складу са одобрењем ... (ЗОБСНП, чл. 310) – укаже помоћ повређенима, односно прву помоћ или медицинску помоћ у складу са својим знањима, способностима и могућностима (ЗОБСНП, чл. 168)

Ова алтернатија не долази у обзир ни кад је реч о конструкцији с именицама које се не концептуализују као дводимензионални објекти јер просекутивно значење предлога ПО подразумева простирање по површини локализатора:

V + [Adjv [PP [У СКЛАДУ С(А)N_{INST}]]]: ... пешак је дужан да поступа у складу са тим знацима (ЗОБСНП, чл. 97) – ... мора бити извршена у складу са смерницама које одређује произвођач возила ... (ЗОБСНП, чл. 250) – Казнени поени који су возачу изречени за време поседовања пробне возачке дозволе важе ... у складу са одредбама овог закона (ЗОБСНП, чл. 197) – Адвокат заступа независно, у складу са својим уверењима ... (КПЕА, 4.1/4).

V + [Adjv [PP [У СКЛАДУ С(А) [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... пре него што се возило привремено региструје у складу са ставом 1. овог члана ... (ЗОБСНП, чл. 277) – Практична обука кандидата за возача особа са инвалидитетом, може се обављати на возилу произведеном или преправљеном у складу са његовим потребама (ЗОБСНП, чл. 231).

ЛОКАЛИЗАТОР-ЦИЉ КАО ОСНОВ РАДЊЕ

Апстрактни локализатор кодиран је међусобно замењивим конструкцијама ПРЕМА + N_{DAT} и ПО+ N_{LOC} (Batistić 1972: 169–173; Palić 2007: 101–103).

У дативним конструкцијама с предлогом ПРЕМА, значење основа је резултат метафоричког проширења значења директивности. Радњу у том смислу карактерише усмереност према апстрактном циљном локализатору (уп. Антонић 2011: 175) с којим се радња усклађује. Употреба директивне конструкције, дакле, мотивисана је чињеницом да значење циља подразумева извесно усклађивање да би се он досегао.

Дативу с предлогом ПРЕМА (нпр. *регулисати према правилима уговора*) којим се кодира значење критерија начинског типа (Palić 2007: 101), зависно од семантике дативног референта, конкурише локатив с предлогом ПО, генитив с прилошким изразом НА ОСНОВУ и инструментал с изразом У СКЛАДУ С(А) (нпр. *поступати према знацима ↔ поступати на основу знакова / у складу са знацима*). У парафрази, уместо датива се

појављује начинска клауза с везником *онако како* ($\rightarrow$ *поступати онако како налажу знаци*):

V + [Adjv [PP [ПРЕМА N_{DAT}]]]: Учесници у саобраћају дужни су да поступају *према знацима* ... која дају овлашћена лица ... (ЗОБСНП, чл. 20) – Ако је возило својина више лица, региструје се на име једног од власника, *према њиховом споразуму* (ЗОБСНП, чл. 271) – ... налогопримац је дужан да изврши налог *према упутствима* које је добио од налогодавца ... (НЂ, 184).

V + [Adjv [PP [ПРЕМА [NS [ODet N_{DAT} / N_{DAT} Compl_{SUPST/CL}]]]]]: Подела уговора на именоване и неименоване извршена је *према њиховом законском регулисању* (НЂ, 44) – ... тако да се питање накнаде трошкова ... регулише *према правилима уговора* о пуномоћству (НЂ, 185) – ... налогопримац је дужан да изврши налог *према упутствима* које је добио од налогодавца ... (НЂ, 184).

Метафоричко проширење просторне дистрибутивности садржане у значењу перлативног предлога ПО на значење основа реализује се у сценаријима где се локативни референт концептуализује као апстрактан темељ по којем се простира управна радња, односно као апстрактан локализатор који радња пресеца (Антонић 2011: 175), а потврђује се могућношћу употребе прилошког израза НА ОСНОВУ (ЧЕГА), нпр. *израчунавати по формули* $\leftrightarrow$ *израчунавати на основу формуле*. У зависности од лексичке семантике управног глагола и локативне конструкције с предлогом ПО, значење основа остварује се на два начина (Редли 2012: 95). У првом случају, локативом се формализују именице типа *заповед, уредба, формула*, које својом семантиком упућују на обавезност или пожељност извршења радње на начин који се прописује:

V + [Adjv [PP [ПО N_{LOC}]]] / [Adjv [PP [ПО [NS [ODet N_{LOC} / N_{LOC} Compl_{SUPST}]]]]]: ... уколико су повреде тих одредби кажњиве и *по овом закону* (ЗОБСНП, 352/1) – ... одређује се и израчунава *по формули* ... (ИТП, 1) – ... да је древне богове могуће делити на добре и лоше само *по људским моралним критеријумима* ... (ГН, 45) – ... страни држављанин који није уписан у именик адвоката *по одредбама* овог закона може да обавља послове адвокатуре у појединим случајевима ... (ЗОА, чл. 14) – Изгласавањем прихватања одговора Народна скупштина наставља да ради *по усвојеном дневном реду* (УРС, чл. 129).

Има случајева и када се не може са сигурношћу утврдити да ли локативна конструкција има значење угледања или временско значење с обележјем антериорности: Суштинска аутономија Аутономне Покрајине Косово и Метохија уредиће се посебним законом који се доноси *по поступку* предвиђеном за промену Устава (УРС, 182/2) $\rightarrow$...

који се доноси *на основу поступка / након што се утврди поступак*. Ова антериорност је садржана и у начинском тумачењу што показује и парафраза читаве конструкције: → доноси се *овако: прво се утврди поступак па се, затим, на основу њега, доноси закон*.

Основа с којом се сравањује управна радња може се везивати за неку особину, потенцијал њеног објекта, нпр. *препознати по длановима ↔ препознати на основу тога какве дланове има / → препознати тако што се погледа какве дланове има*, или пак за имплицирану радњу коју он врши, нпр. *открити се по отисцима стопа → открити се на основу тога што оставља отиске стопа / открити се тако што се оставе отисци стопа*:

V + [Advj [PP [ПРЕМА N_{DAT} / N_{DAT} Compl_{SUPST}]]] / [Advj [PP [ПРЕМА [NS [N_{DAT} Compl_{SUPST}]]]]]: Треба рећи да се у породици Бранковића наследства додељују *према боји браде* (ПМ, 39) – ... па се „центар“ и „периферија“ чак и принципски разграничавају *према (не)подложности језичким контактима и структурним иновацијама* ... (РМ, 42) – Ова подела извршена је *према дељивости предмета* (НЂ, 19).

V + [Advj [PP [ПО N_{LOC}]]] / [Advj [PP [ПО [NS [N_{LOC} Compl_{SUPST}]]]]]: Мисли се да се вукодлак може препознати ..., рецимо *по длакавим длановима, спојеним обрвама ... по истој дужини кажипрста и средњег прста* ... (ГН, 162) – ... на коме се трава разликује од околине, *по боји* ... (ГН, 82) – ... и могу открити човека *по мирису* (ГН, 129) – ... неки кажу да би се вампир открио *по отисцима стопа* ... (ГН, 137).

ИЗВОР КАО ОСНОВ РАДЊЕ

Извор реализације радње представља метафоричко проширење просторног значења екстралокализације на значење начина. Генитивне конструкције с предлогом ИЗ могу се тумачити у значењу основа због његовог примарно просторног, аблокативног значења. У сценаријима ексклузивне локализације, формализованим примарно аблативном екстралокализованом конструкцијом (Пипер 2005: 727), генитивни референт представља исходни тачку из чије унутрашњости радња метафорички почиње да се удаљава од свог изворишта:

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ИЗ [NS [ODet_{PRON/ADJ} N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... али могу из прича, из много верзија једне исте приче да саставим измишљену успомену на њега ... (СС, 17) – ... можда се може назрети из једне *повести* ... (ПМ, 46) – Вишњић му је читао, из *додира*, оно питање ... (БЈС, 52) – ... а из многих *примера* знамо ... (ГН, 52) – Ако уговарачи нису одредили рок враћања зајма, нити се он може одредити из *околности зајма* ... (НЂ, 192) – То се види из *разлике ординати* м-н ... (ИТП, 6).

Концепт основе одговара оваквом виђењу односа јер се генитивом квалификују радње исказане когнитивним глаголима и глаголима перцепције, а спознаја нечега се темељи на спознајној основи.¹²⁴ Ово потврђује парафраза у којој се генитивна конструкција парафразира клаузом с прилошким изразом НА ОСНОВУ (нпр. *саставити нешто из прича* ↔ *саставити нешто на основу прича*). Начинско значење оверено је присуством заменичког прилога *овако* у конструкцијама у којима је генитивом формализована нека глаголска именица, нпр. *читати из додира* → *читати овако: додиривати (нешто) и на тај начин / тако тумачити*, док се упитно-односна заменица за особину *какав* појављује тамо где се у својству генитивног референта налази права именица, нпр. *одредити из околности зајма* → *одредити на основу тога какве су околности зајма*.

Значење критерија–извора имају и конструкције с изразом НА ОСНОВУ који уједно, као што је горе речено, конкурише истом семантичком типу генитива с предлогом ИЗ (нпр. *реконструисати на основу записа* ↔ *реконструисати из записа*). Конструкција НА ОСНОВУ + N_{GEN} има предност у оним случајевима када се у позицији управног глагола налазе конструктивни глаголи:

V + [Advj [PP [НА ОСНОВУ N_{GEN}]]]: Хронологија Бранковићевог живота и деловања најбоље се васпоставља *на основу писане исповести* ... и *на основу једне житејне иконе* ... (ПМ, 38) – ... реконструисано је *на основу* малобројних сачуваних *записа* других народа, али и *на основу* *обичаја* и *народног стваралаштва* (ГН, 24).

Као опозит конструкцији с предлогом НА, која се развила из просторне директивности, генитивном конструкцијом с предлогом С(А) исказује се начин као

¹²⁴ Примерима овог типа К. Фелешко (1995: 89) приписује функцију ситуационе одредбе која детерминише радњу преко најшире схваћеног значења 'сазнавати, закључивати' (*Из онога што сам доживио и из прича* које сам слушао тачно је да смо се љубоморно борили; Како је познато *из истраге*; *Из те моје преосјетљивости* за музику ... моји су у дјетињству закључили да ...; Како је рат *из перспективе цивилизованог човјека* протуприродна појава).

метафоричка просторна аблативност. Основа на којој се темељи радња концептуализује се као полазна тачка радње:

V + [Advj [PP [C(A) [ODet_{ADJ} N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]: ... посматрајући ствар *са реалније тачке гледишта* ... (НБ, 62) – ... гледано *са становишта* језичке *структуре* њене ... (РМ, 11).

Има и таквих израза који су прошли процес фразеологизације при чему је код неких значење основе прозирније: Добро је то саставио момак Пера ...! Све *из главе*, све слободноручно (КМ, 10); ... чак их и арапски географ Масуди у X веку помиње „*по чувењу*“... (ГН, 72) па тако *саставити из главе* значи ‘саставити по сећању’ (РСЈ, глава), односно ‘на основу онога чега се сећа’, а *по чувењу* ‘на основу причања, казивања других’ (РСЈ, чувење). С друге стране, код израза с високим степеном фразеологизованости, као што показује пример: Аника га и не зна, и он њу познаје само *из виђења* (АИ/АВ, 47), значење основе се не може реконструисати. *Познавати некога из виђења* значи ‘познавати некога површно по физиономији (из чешћих сусрета)’ (РСЈ, виђење), дакле, не ‘на основу тога што га виђа’.

СУБПОЉЕ НАЧИНА И КВАНТИФИКАТИВНОСТИ

У лингвистичкој литератури врло често се констатује да су семантичке категорије квалификативности и квантификативности толико блиске да чине дијалектичко јединство (Palić 2007: 27) због чега се могу сврстати у један категоријални комплекс с неколико семантички и синтаксички блиских категорија (Пипер 2005: 830), од којих су за нас значајне мероничност (део-целина) и негација. Секундарност категорије квантификативности у односу на квалификативност испољава се у томе што се квантитет увек односи на особину неког предмета, а не непосредно на њега, те се „količinom može smatrati izraženost razlike u osobini, odnosno stepen udaljavanja od jedne

osobine i približavanja drugoj” (Piper 1983: 93). Квантификација квалитета се испољава као степен, интензитет неког ентитета због чега се мешање начина и степена изражава кроз поређење (Николић 2014: 16, 27).¹²⁵

Начин прерастања квантитета у квалитет показују синтаксичка средства којима се исказују ужа значења унутар семантичког поља квантификативности. Димензивним квалитативом се, дакле, исказује мера која утиче на начин реализације радње и најчешће је реч о фразеологизованим изразима.¹²⁶

Падежне и предлошко-падежне конструкције које функционирају у овом семантичком пољу исказују различите односе као што су: 1. **интензитет радње**: *из петних жила, у пола гласа, на сав глас, свом силином*, 2. **брзина и реализација радње**: *преко ноћи, на пречац*, 3. **досезање радње до екстремних граница**: *до детаља, на живот и смрт, на мртво име*, 4. **поступност радње**: *килограм по килограм, у фазама*, 5. **вршење радње у потпуном складу**: *у стопу*, 6. **мера**: *у висину, том дужином*, и 7. **распон**: *од уста до уста, од краја ка почетку*.

ИНТЕНЗИТЕТ РАДЊЕ

Прерастање интензитета радње у начин омогућује метафоричко преношење значења удаљавања из унутрашњости локализатора због чега се ово значење кодира генитивом с аблокативним предлогом *из*. Њему конкурентна средства су синонимични квантификативно-начински прилози и прилошки изрази (*из цуга ↔ одједном, из петних жила / из све снаге ↔ јако, најјаче*), који показују позитивни тоталитет, односно изражавање радње у највећем степену (Николић 2014: 259):

¹²⁵ Категоријом степена у систему сложених реченица систематично се бави Марина Николић у својој монографији *Категорија степена у српском језику: сложена реченица* (2014), обрађујући, између осталог, и питање односа између категорије степена и других семантичких категорија.

¹²⁶ Морфолошки поприложени инструментали именица *сила, грохот, шапат* у примерима типа: Ипак није покушала да ме *силом* задржи (ХЂЉ, 62); Аника се смејала *грохотом* (АИ/АВ, 46); Говорила је готово *шапатом* ... (АИ/АВ, 85) нису предмет овог истраживања јер је реч о инструменталу у функцији правог прилога.

V + [Advj [PP [ИЗ N_{Gen}]]] / [Advj [PP [ИЗ [NS [ODet N_{Gen}]]]]]: Никад нисмо проговорили више од десетак речи *из једног угла* (КМ, 53) – ... труде се да испадну што духовитији (КМ, 16) – ... које сам *из све снаге* заклатио ... (СС, 183).

Начин се схвата као интензитет реализације радње уколико појам у акузативу квалификује радњу исказану комуникативним и акустичким глаголом. У том случају, обавезни детерминатор модификује акузативни референт. Његово испуштање у конструкцији с предлогом У, додуше, не доводи до неграматичности исказа, али утиче на промену његовог значења, нпр. *говорити у пола гласа* ‘говорити полугласно, тихо, шапалом’ : *говорити у глас* ‘сасвим гласно; отворено, јавно’ (СЕР, глас):

V + [Advj [PP [У N_{ACC}]]] / [Advj [PP [У [NS [ODet N_{ACC}]]]]]: Том молитвом, коју нисмо разумевали, обраћали смо се, сви у *један глас*, сваки дан богу (НБ, 75) – Модерно је шапутати или говорити *у пола гласа* (КМ, 13) – Чесма је жуборила *у сав глас* ... (АИ/АВ, 36).¹²⁷

До бесмисла, међутим, доводи испуштање детерминатора у примеру: ... и викао *на сав глас* да вечерас неког мора убити ... (АИ/АВ, 75). Израз **викати на глас* не би био граматичан јер је обележје гласноће садржано у семантици глагола *викати* (не може се *викати тихо*).¹²⁸

Нешто је другачије кад је реч о глаголу визуелне перцепције. Тада делова тела иступају као локализатори интралокативног карактера, а факултативни детерминатор интензификује начин реализације радње: Седео сам мирно и гледао те право у очи (СС, 118).

Начинско значење инструментала доследно лексикализованог именицама *снага*, *сила*, *интензитет* актуализује се преко метафоризације просторног паралелизма агенса и снаге коју он користи при вршењу радње, а потврђује га могућност замене одговарајућим квантификативно-начинским прилошким изразима (*таквом силином* ↔

¹²⁷ У вези са спојем генитива и заменице *сав*, К. Фелешко (1995: 88) истиче да су овакви примери малобројни те у извесној мери слични начинском инструменталу типа *говорити тихим гласом*, *ићи одлучним кораком* и сл.

¹²⁸ Разматрајући конструкције НА + N_{ACC} и У + N_{ACC} као пар који карактерише опозиција *дистрибутивност* : *кумулативност*, Н. Арсенијевић (2008а: 157) запажа да ова опозиција није карактеристична за други члан пара: *говоре у глас* : *говоре на глас*, те да предлог НА у том случају обележава интензитет радње.

тако силно; свом тежином ↔ снажно; удвострученом снагом ↔ дупло/двоструко снажније; свом снагом ↔ колико се год може);

V + [Adjv [NS [ODet N_{INST} (Compl_{SUPST})]]]: Један турски војник копљем погоди ту везену птицу *таквом силином* ... (ПМ, 73) – ... и паде *свом тежином* на под (АИ/АВ, 49) – ... викали су *удвострученом снагом* (АИ/АВ, 68) – ... није могао да удара *свом снагом* у врата ... (АД, 95).

БРЗИНА РЕАЛИЗАЦИЈЕ РАДЊЕ

Транспозиција брзине реализације радње у начин врши се путем израза с именицама у значењу временских одсека, које су подложне фразеологизацији.

Уз егзистенцијалне глаголе типа *постати, настати*, генитив лексикализован именицом *ноћ* тумачи се као параметарска величина, тј. брзина реализације радње, те се, у том смислу, остварује као потпуно фразеологизован израз са значењем ‘одједном, за кратко време, брзо, нагло’ (РСЈ, *ноћ*, *преконоћ*):

V + [Adjv [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]: Сељани су хвалили дечака који је, *преко ноћи*, постао човек ... (ВЈС, 39) – ... није реч о нечему што настаје *преко ноћи* (КС, 92).

Појам у генитиву може бити и део тела који квалификује радњу исказану глаголом *пити*. Сама семантика глагола (као и глагола *јести*) и множински облик генитива утичу на то да се он разуме као параметарска величина (уп. РСЈ, *нога*) те је у том смислу потпуно фразеологизован: ... *кафа се пије с ногу* ... (КС, 90) ↔ ... *кафа се пије на брзину* (*у стојећем положају*).

Квалификативно-квантификативни акузатив с предлогом *НА* лексикализован је именицама *брзина* и *пречац* у изразима којима конкуришу квантификативно-начински прилози *нагло* и *брзо*:

V + [Adjv [PP [НА N_{ACC}]]]: ... и овакав један поглед свакако одговара: не судити *на пречац* ... (РМ, 13) - Није ми промакло да је више пута *на брзака* склањао неки књижевни лист ... (КМ, 53) – ... или се љуби праштајући се *на брзину* (ПМ, 104).

Када је реч о беспредлошком инструменталу, он је готово доследно лексикализован именицама *брзина* и *темпо*:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} Compl]_{SUPST}]]: ... телескоп хрли увис *незамисливом брзином* ... (ЖЗ, 31) – ... време пролази *муњевитом брзином* ... (АД, 121) – ... кад шутнеш лопту а она лети ... баш *том брзином* ... (ВС, 51) – Возач бицикла не сме да се креће бициклическим стазом *брзином већом од 35 km/h* (ЗОБСНП, чл. 89) – Док смо возили у колони нешто *бржим темпом* ... (ТС 1708) – Сада, како године пролазе, ја објављујем *убрзаним темпом* (ЕК, kuldod00_n.txt).

С обзиром на то да је брзина инхерентна глаголима кретања, детерминација инструменталног референта је обавезна те се у ту сврху користе описни придеви и показне заменице којима конкуришу одговарајући прилошки изрази, нпр. *хрлити незамисливом брзином* ↔ *хрлити незамисливо брзо*. При том, описним се придевима увек конотира неки екстреман или бар већи степен интензитета (*незамислив, муњевит, већи, бржи, убрзан*).

ДОСЕЗАЊЕ РАДЊЕ ДО ЕКСТРЕМНИХ ГРАНИЦА

Радњу која досеже до екстремних граница (Palić 2007: 107) квалификују генитив с предлогом ДО и акузатив с предлозима НА и У.

Адлативност као прототипично значење генитива с предлогом ДО има метафоричка проширења на значење начина утемељена на концептуализацији степена квалитета радње као резултата, односно крајње тачке до које доводи реализација радње. Поред тога, генитивни изрази *до детаља, до танчина* и идиоматизован израз *до кости* замењиви су одговарајућим начинским и количинско-начинским прилозима, респективно: *детално, потанко, потпуно*:

V + [Advj [PP [ДО N_{GEN}]]]: Описивао сам Танкосави *до детаља* ... (СС, 12) – Да би се то установило, морају се *до танчина* упоредити геноми човека (потпуно завршен 2004) и шимпанзе (ЕК, poli070421.txt) – ... те догађаје разголићене *до кости*, тај до белог усијања доведен сиже илуструју гравуре ... (ЕК, basta.txt).

Аналогно метафоричком проширењу адлативности у случају генитива, значење контактне директивности се у овим сценаријима пресликава на начин тако што акузативни референти представљају циљну фазу реализације радње која резултује

одређеним интензитетом. При том, и висок степен фразеологизације омогућује тумачење ових израза у начинском смислу:

V + [Advj [PP [HA N_{ACC}]]] / [Advj [PP [HA [NS [ODet N_{ACC}]]]]]: ... присталице хазарског кагана боре се *на живот и смрт* ... (ПМ, 78) – Али, вратимо се нашој старој кући, коју је *на једвите јаде* подигао још после онога рата ... (КМ, 32) – ... и извређа мога деду *на мртво име* ... (КМ, 32).

V + [Advj [PP [У N_{ACC}]]]: То казивање у *длаку* потврђује и Швајнцер, који наводи бројку од 62 војника ЈНА ... (ЕК, poli060408.txt) – Обично шармантни, лако „театрални“, својствени неком ко позорницу познаје у *душу* (ЕК, poli061006.txt) – Познаје кметовске куће и кметове у *главу* (ХЂЉ, 124) – ... па онда био је и два пута из школе отпуштен те знао у *прсте* школске законе ... (НБ, 46).

ПОСТУПНОСТ РАДЊЕ

Посебан граматички облик за исказивање поступности радње представљају прилошки изрази с предлогом ПО у којима долази до репризе акузатива:

V + [Advj [NS [N_{ACC} [PP [ПО N_{ACC}]]]]]: Подигао сам скупљену шаку и гледао како из ње ... *кап по кап*, истиче сва вода (АД, 160) – ... упутила се полако, *корак по корак*, према Господар-Милошу ... (ВЈС, 62) – ... док се будете неутешно гојиле, *килограм по килограм* ... (КМ, 34) – *Једно по једно* прилазили смо ... (СС, 179) – Открива је *комад по комад* ... (ПМ, 45).

Овакво понављање речи указује на сукцесивни карактер ових израза¹²⁹ чиме се актуализује начинско значење ових конструкција. Наиме, прилошким изразима с поновљеним именицама означава се интензитет, који се у начинском смислу тумачи на основу тога што се супротставља начину који није сукцесивног карактера, нпр. *гојити се килограм по килограм* (полако, поступно, помало) : *гојити се* (уопште, без назнаке о брзини, количини).¹³⁰

Поступност исказана локативом с предлогом У квалификује радњу преко њене сегментације. Начинско значење актуализује се супротстављањем вршења радње у деловима према вршењу радње у целости, а потврђује га могућност замене

¹²⁹ М. Ивић (1951–1952: 200–201) ово сматра посебним дистрибутивним значењем сукцесивног карактера које се остварује „понављањем речи којом је означен део количине”. Уп. и Palić (2007: 112).

¹³⁰ Синтаксички и семантички другачији су изрази у примерима: Давали смо му *број по број* ... (КМ, 31) и ... Вук је проверавао *реч по реч* ... (ВЈС, 51). У њима детерминаторску функцију врши само акузатив с предлогом ПО, док су центри ових номиналних синтагми објекти радњи.

одговарајућим начинским прилозима (у *етапама* ↔ *етапно*; у *фазама* ↔ *фазно*; у деловима ↔ *вишекратно*):

V + [Adj [PP [Y N_{LOC}]]]: С скромним паробродом, у кратким *етапама*, обишао сам неколико медитеранских градова (АИ/ЈЖКН, 268) – Учење је дуг и сложен процес. Најчешће се одвија у *фазама* (ЕК, poli060131.txt) – ... синдикати су јединствени и у захтеву да регрес мора бити исплаћен одједанпут, а не у *деловима* (ЕК, poli010623.txt).

ВРШЕЊЕ РАДЊЕ У ПОТПУНОМ СКЛАДУ

Да би се могло говорити о вршењу радње у потпуном складу, њу мора обављати више вршилаца на начин као да је обавља један (Palić 2007: 107). Формализатор овог значења је акузатив с предлогом у чије се базично значење контактне директивности пресликава на значење усклађености на темељу чињенице да појам означен радњом улази у сферу акузативног референта:

V + [Adj [PP [Y N_{ACC}]]] / [Adj [PP [Y [NS [ODet N_{ACC}]]]]]: Једног од њих, неког кошаркаша, пратила сам у *стоју* око три недеље, отприлике (КМ, 49) – А Тане оборене главе, и опуштених узда, јаше у *корак* за њима (АИ/АВ, 66).

МЕРА

Акузативом с предлогом у и беспредлошким инструменталом формализоване су именице са значењем мерних јединица, а начинско значење актуализује се њиховим међусобним супротстављањем што је понекад видљиво чак и унутар истог примера:

V + [Adj [PP [Y N_{ACC}]]]: Почетком века порастао је у *висину* ... (АД, 102) – ... стабло наставља да расте у *дебљину* и у деловима који су престали да расту у *дужину* (ЕК, botanika.txt) – ... и сумња иде далеко и захвата у *ширину* и у *дубину* ... (ЕК, prokleAvli.txt).

У случају инструментала, квантитет и начин с једне стране, мешају се са спацијалношћу и инструментативношћу с друге:

V + [Adj [Ø N_{INST}]] / [Adj [NS [ODet N_{INST}]]]: ... кад шутнеш лопту а она лети... баш *том дужином* ... (ВС, 51) – ... сада их полако мерим *дужином*, *растојањима* од полазне тачке ... (ВС, 45).

РАСПОН

Фразеологизованим изразима формализованим генитивом с корелативним предлозима исказује се распон између почетне и крајње тачке уз интензификацију квантификативне семантичке компоненте (Palić 2007: 91):

V + [Advj [PP [ОД N_{GEN} [PP [ДО N_{GEN}]]]]]: У касаби, где се ... свака њена реч преноси *од уста до уста* ... (АИ/АВ, 74) – ... он је, као и увек у то доба дана, читао енциклопедију ради личног образовања. И то редом. *Од слова до слова* (КМ, 74) – ... ако се читају одређеним редом *од слике до слике* ... (ПМ, 87) – Онај што дрско загледа сваког *од главе до пете*? (ЕК, prokleAvli.txt).

Исто значење исказује и генитивно-дативни фразеолошки израз у којем се предлозима ОД и КА денотира процес који не мора достићи завршну тачку: ... Бранковић је у сну научио ... да сања снове *од краја ка почетку* (ПМ, 57).

СУБПОЉЕ НАЧИНА И МЕДИЈАТИВНОСТИ

Семантичка категорија медијативности (заступништва) заснива се на посредном реализовању радње управне предикације и блиска је категорији инструментативности. Ове две категорије се разликују на основу параметра самоактивности која је својствена категорији медијативности.¹³¹ У фокусу пажње су заступник (посредник) или заступани (посредовани) те се на основу тога ова категорија дели на категорију **медијатора** и категорију **медијата** (Павловић 2006: 209–218), чије присуство утиче на начин реализације радње.

МЕДИЈАТОР

¹³¹ Када је у питању посредничка и привидно посредничка функција инструментала, који је старог индоевропског порекла, поред ознака за органе и предмете појављују се ознаке којима су обележене именице са значењем живих ентитета (Ивић 1954а: 30–51).

На синтаксичком плану ове падежне и предлошко-падежне конструкције врше функцију атипичних начинских адвербијала проагентивног типа јер се примарно појављују као семантички експоненти агенса пресупониране предикације. Услов за реализацију значења медијатора укључује обележје [самоактивност +] јер живи ентитети развијају личну активност која омогућује реализацију управне радње (Ивић 1954а: 32).

На синтаксичком плану, агенс се одваја од позиције граматичког субјекта (Vasić 1996b: 93–94) због чега се кодира беспредлошким инструменталом и предлошко-падежним формама ПРЕКО / У ИМЕ / НА ИМЕ + N_{GEN}, КРОЗ + N_{ACC}, ПО+ N_{LOC}, и изједначава с аргументима адвербијалног типа. Семантички критеријум за декодирање агенса у неком од наведених косих падежа подразумева помереност фокуса пажње с правог вршиоца радње на посредника при чему његова удаљеност од прототипичног субјекта и субординирана синтаксичка функција имплицирају „његову ослабљену или ограничену контролу и одговорност за настанак или само исход радње која му се приписује” (Алановић 2006: 109).

Метафоричко проширење проагентивног значења постиже се транспозицијом овог примарно неначинског значења у начинско што потврђује чињеница да прави агенс предикације остварује управну радњу на посебан начин – користећи посредника који иступа у његово име. Оваква укљученост посредника у радњу схвата се као посебна околност под којом се остварује управна радња и која се као таква схвата као начин (Редли 2013: 92–93). На основу степена самоактивности коју посредник развија при вршењу радње, категорија медијатора се дели на две поткатегорије: 1. **посредника-омогућивача**, који не развија посебну самоактивност која би могла утицати на спречавање или другачије вршење радње, и 2. **посредника-извршиоца**, који самоактивност развија у потпуности тако да представља правог вршиоца радње (Ковачевић 1981: 152–154).

Ужа значења се исказују генитивом с предлогом ПРЕКО и прилошким изразима ПОСРЕДСТВОМ, ПУТЕМ и У ИМЕ (нпр. *преко анђела, посредством повереника, путем представника, у име клијента*), акузативом с предлогом КРОЗ (*кроз сина*) и локативом с предлогом ПО (*по служавки*).

Посредник-омогућивач

Проагенс кодиран генитивом с попредложеним изразом ПОСРЕДСТВОМ и предлогом ПРЕКО директно учествује у радњи тако што на себе преузима улогу посредника-омогућивача. Он омогућује да се реализује управна радња коју је иницирао агенс и при том с њим остварује извесно јединство¹³² што потврђује и парафраза „Х остварује радњу тако што користи Y”. Посредник у оваквом сценарију има обележје [живо +] јер је активан учесник у радњи (Ивић 1954а: 31–32), док неживи ентитети ову функцију могу остварити тако што агенс посредством њих врши управну радњу.

Уз предлог ПРЕКО и прилошке изразе ПОСРЕДСТВОМ, ПОМОЋУ и ПУТЕМ, појављује се генитив лексикализован ознакама живих ентитета, а на управној позицији су глаголи чија семантика захтева ангажовање посредника као носиоца радње идентичне оној коју обавља агенс (Павловић 2006: 209).¹³³ Употребом форме ПОСРЕДСТВОМ исказује се да радњу врши неко друго лице, тј. посредник на шта указује и сама етимологија датог адвербијализованог облика:

V+ [Advj [PP [ПОСРЕДСТВОМ N_{GEN}]]]: У оправданим случајевима изјава и потпис пуномоћја могу се прибавити ... *посредством лица у које и странка и адвокат имају поверење* ... (КПЕА, 23.2/13) – ... Вајс је највише трговао управо са Кањижом и околним местима, у првом реду *посредством* женине *родбине* (ЕК, pescanik.txt) – То му је предочено, *посредством гласника*, у сну ... (ЕК, famabicikl.xml).

V+ [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]: Сувереност потиче од грађана који је врше... и *преко* својих слободно изабраних *представника* (УРС, чл. 2) – Ниједна реч из те књиге послата *преко*

¹³² О разликама између значења омогућивача и посредника-омогућивача детаљно говори М. Ковачевић (1981: 152–154) разматрајући семантичке улоге генитива с предлогом ПРЕКО.

¹³³ Овај тип инструментала, који М. Ивић (1954а: 33, 52–53) назива „инструменталом посредничке функције”, изгубљен је још у прасловенском језику, али се може констатовати да су његови трагови остали у, и данас живој, окамењеној фрази *посредством некога*.

Анђела није сишла с неба да ми је он није казивао у перо ... (ЕК, hazarski.txt) – ... признао је да јој је писао *преко* вашег *сина* (ЕК, SaSilamaNe.xml).

У својству посредника појављују се предмети и групе предмета или појава као денотати секундарних вршилаца радње:

V+ [Advj [PP [ПОМОЋУ N_{GEN}]]]: бицикл је возило са најмање два точка које се покреће снагом возача ... која се *помоћу педала или ручица* преноси на точак... (ЗОБСНП, чл. 7/32).

V+ [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПРЕКО [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... на крају се сва та снага до подлоге преноси само *преко пнеуматика* (ТС 2941) – ... најважнији је део аутономије воље, будући да се она остварује претежно *преко уговора* (НЂ, 23) – тролејбус је аутобус који се *преко проводника* напаја електричном енергијом (ЗОБСНП, чл. 7/43) – ... најважнији је део аутономије воље, будући да се она остварује претежно *преко уговора* (НЂ, 23) – ... који преноси притисак *преко* еластичне гумене *дијафрагме* ... (ИТП, 21) – ... да су категорије квантификације и квалификативности највише међусобно повезане управо *преко категорије градуелности* ... (РМ, 24, нап. 19) – ... који су посредовани *преко вазодепресорних арена* ... (КТШ, 317).

V+ [Advj [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]]: Уколико полицијски службеник или надлежни инспекцијски орган у контроли саобраћаја *путем* видео *надзора* или фото *записа* утврди да је возило паркирано ... (ЗОБСНП, чл. 296) – Рачунар би у тренутку проласка поред сензора активирао *путем хидраулике* кочницу (ТС 2941).

Проагентивно значење акузатива с предлогом КРОЗ остварује се уз глаголе различите семантике, а лексикализован је денотатима живих ентитета као самоактивних посредника управне предикације. Мотивација за употребу предлога КРОЗ проистиче из концептуализује посредника као канала кроз који радња метафорички пролази и у чијем се облику агенс испољава:

V+ [Advj [PP [КРОЗ N_{ACC}]]] / [Advj [PP [КРОЗ [NS [N_{ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: Овим су Бог Отац, Син и Дух хтели да сва створења учествују у Њиховој вечној срећи *кроз* човека *Адама* ... (ЕК, bukvar_n.txt) – *Кроз жену* се Бог оваплотио, дошавши на земљу као човек (ЕК, spc_n.txt) – ... оптерећен од детињства меланхоличним оцем и његовом болесном амбицијом да *кроз сина*... откаје и своје грехе ... (ЕК, jerotic.txt) – ... и *кроз уста* *владике* Данила у свом спеву Његош је казивао своја суморна осећања и црне мисли ... (ЕК, ist_knjiz.txt).

Примарно перлативна локативна конструкција с предлогом ПО употребљава се у начинском значењу када се њоме кодира живи посредник уз глагол давања (*послати*), који својом семантиком упућује на кретање у простору у циљу преношења неке поруке (Ивић 1951–1952: 185).¹³⁴ У таквом сценарију посредник својим деловањем омогућује да

¹³⁴ За разлику од локатива с предлогом ПО, слободни инструментал се користи за обележавање средства лексикализованог именицама с обележјем [живо –] (Ивић 1951–1952: 187–188).

агенс оствари радњу што се показује у парафрази типа „X врши радњу тако што је за њега обавља Y”.

V+ [Advj [PP [ПО N_{LOC}]]]: ... није смио да напише оно писмо, а када га је већ написао, није смио да га пошаље *по служавки*... (ЕК, skladiste.txt) – ... да ли је примио паре које сам му наводно послао *по људима* у које је он имао поверења ... (ЕК, Flj-lasi_n.txt).

Ова конструкција у значењу посредника није нарочито продуктивна у савременом српском језику. Њена продуктивност је већа у сакралним текстовима преводне литературе (уп. Редли 2013: 94).

Посредник-извршилац

Посредник-извршилац кодиран је генитивом с прилошким изразима ПОСРЕДСТВОМ и ПУТЕМ и предлогом ПРЕКО. Субјекат у овим сценаријима, иако на семантичком плану има улогу агенса, заправо је само „наручилац” радње, а посредник је њен једини извршилац јер сопственом активношћу може утицати на њено остварење или неостварење.

У својству посредника-извршиоца иступају именице са значењем људских бића која врше радњу у име „надређеног“ агенса, нпр. *адвокат надзире израду преписа посредством поузданог повереника* → *адвокат надзире израду преписа тако што га у његово име надзире поуздани повереник*:

V+ [Advj [PP [ПОСРЕДСТВОМ N_{GEN}]]]: У циљу чувања тајне адвокат треба ... да лично, или *посредством* поузданог повереника, надзире израду преписа, копија или снимака поверљивих исправа (КПЕА, 15.5.4/8) – То писмо је затим, *посредством* *Копије и Ракосавлевича*, путовало брзо, и стигло, пре Павла (ЕК, seobe2.txt) – Шајнер оде у Рим где *посредством* *језуита* успе да се Галилеј изведе пред суд инквизиције (ЕК, carstvo_n.txt) – Француски радио и телевизија, који су *посредством* специјалних *извештача* из Београда, пренели инаугурацију четвртог по реду председника ... (ЕК, poli001009.txt).

Спојеви именица с обележјем [живо +] и предлога ПРЕКО или прилошког израза ПУТЕМ у значењу посредника-извршиоца везују се за административно-правни функционални стил:

V+ [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]: Свако коме се суди за кривично дело има право да сам или *преко браниоца* износи доказе у своју корист (УРС, чл. 33) – Држалац стана и друге

просторије има право да сам или *преко* свога *заступника* ... присуствује претресању (УРС, чл. 40) – Путем колективних права припадници националних мањина, непосредно или *преко* својих *представника*, учествују у одлучивању ... (УРС, чл. 75).

V+ [Advj [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]]: Грађани АП Војводине своје право на покрајинску аутономију остварују ... *путем* својих слободно изабраних *представника* (САПВ, чл. 5) – обезбеђујући да ти предлози буду пренети Странама *путем* Извршног *секретара* Економске Комисије за Европу ... (ЕК, 1201-09.txt).

Генитивом се формализује установа, институција, медиј и сл. као посредник–извршилац радње назначене манипулативним глаголом (Ковачевић 1981: 159). Иако је реч о неживим појмовима, њихово укључивање у ову групу омогућено је тиме што су метонимијски употребљени јер представљају људе који су у њима запослени:

V+ [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПРЕКО [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: ... која је и *преко* *радија* и *преко* *комитета* била сугерисана ... (СС, 165) – Општина, *преко* *својих органа* ... обавља и друге послове одређене законом (УРС, чл. 190) – Данас сам чула *преко* *Б92*, мислим да је рекао Ацо Томић, нисам потпуно сигурна ... (ЕК, zbornikFM_01.xml) – ... и о њима ће се извештавати на начин који је сврсисходан *преко* *гласила* секције (ЕК, dokument-sr.xml).

V+ [Advj [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПУТЕМ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: ... као и огласи учињени *путем* *штампе*, *радија*, *телевизије* или на који други начин ... (НЂ, 30) – Свака Страна ће, у року од месец дана од дана одлуке, обавестити друге стране, *путем* *секретаријата*, о било којим променама ... (ЕК, 1201-09.txt) – АП Војводина *путем* *својих органа*: – доноси Статут и одлучује о промени Статута (САПВ, чл. 27) – Припадници националних заједница ... *путем* *изабраних националних савета* остварују облик аутономије ... (САПВ, чл. 25).

Када је реч о генитиву именице *средство*, њему конкурише слободни инструментал:

V+ [Advj [PP [ПОСРЕДСТВОМ/ПУТЕМ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... изјава и потпис могу се прибавити *посредством* уобичајених *средстава комуникације* ... (КПЕА, 23.2/13) – Надлежни суд може спречити ширење информација и идеја *путем* *средстава* јавног *обавештавања* ... (УРС, чл. 50).

V + [Advj [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]: У оправданим случајевима изјава и потпис пуномоћја могу се прибавити уобичајеним *средствима комуникације* ... (КПЕА, 23.2/13).

Овакву алтернатију омогућује управо семантика генитивног референта јер је значење средства, поред просторног, једно од основних значења слободног инструментала.

МЕДИЈАТ

Посебан тип проагенса кодира се генитивом с прилошким изразом у име. У овим сценаријима долази до инклузије проагенса у агенс, односно у сферу његовог имена

(Павловић 2006: 217) при чему се изразом у ИМЕ кодира иницијатор као извор акције. Унутарсинтагматско значење ове конструкције је значење „садржаности” агенса у извору акције. У том смислу се овом генитивном конструкцијом, која се реализује уз глаголе манипулације, примања, кретања, идентификује концепт заступништва и наменског деловања јер агенс делује тако што заступа иницијатора, врши радњу за њега те тиме преузима његову функцију и обележја (Редли 2013: 93):

V+ [Advj [pp [у ИМЕ N_{GEN}]]] / [Advj [pp [у [NS [ODet N_{ime}]]]]]: На начин описан у правилу 25.1. Кодекса адвокат ће поступити и када новац, хартије од вредности или друге имовинске вредности од трећег лица прима у име ... *клијента* (КПЕА, 26.2/15) – Записано је да су се у име *Црнобога* одигравали најразличитији ритуали ... (ГН, 46) – ... па чак и да у име *богова* одлучују о рату или миру (ГН, 73) – Понуда мора да потиче од лица које жели да закључи уговор у *своје име* (НЂ, 29) – Иста биографија описује начин на који су свештеници Триглава прорицали у *његово име* (ГН, 50).

СУБПОЉЕ НАЧИНА НА НИВОУ ОПШТЕГ ПОЈМА

Начински прилошки изрази грађени по моделу НА Х НАЧИН представљају синтагматске прилошке изразе (Ковачевић 2007: 21) којима се радња квалификује преко квалификације понашања вршиоца у току њене реализације (Арсенијевић 2003/II: 61).

Реч је о вишелексемским јединицама у којима је именица *начин*, кодирана акузативом, експонент категоријалне семантике што указује на обележавање начина „на разини општег појма” (Palić 2007: 54), односно у његовом категоријалном значењу због чега је неопходно прецизирање значења ових адвербијала. Пошто именица *начин* захтева додатну детерминацију, функцију обавезног детерминатора врше конгруентни придевски атрибути (*на необичан начин*), допунске и релативне клаузе (*на начин да се не угрожава или омета возач, на начин који је предвидео произвођач возила*), заменичке речи (*на тај начин*) и бројеви (*на три начина*). Њихова семантичко–синтаксичка вредност је у томе што би, с једне стране, без њих читав израз био неинформативан, а с друге, они овим изразима дају прилошки карактер (Palić 2007: 54, 55).

Начински прилошки изрази попуњавају празно место у систему онда када за одређено значење нема еквивалентног прилога. С друге стране, постоје и такви прилошки изрази којима конкуришу прилози те, заправо, представљају вишелексемске спојеве настале декомпоновањем начинских прилога (Радовановић 2002: 26, 27; Ковачевић 2007: 21).¹³⁵ Они издвајају неко инхерентно својство појма денотираног декомпонованом лексемом и експлицирају га апстрактном именицом (Радовановић 2002: 26). Обавезност детерминатора тумачи се тиме што се прилог „декомпонује тако да се његова архисемска и све диференцијалне лексичке и лексичко–граматичке семе лексички осамостаљују постајући семантеме” (Ковачевић 2007: 21). Дакле, у односу конкуренције с начинским прилошким изразима стоје заменички прилози типа *овако*, *тако*, *онако*, који су у односу на њих необележени јер немају стилских обележја,¹³⁶ или начински прилози који су хомоформни придевима у својству обавезних детерминатора (нпр. *на претеран начин* ↔ *претерано*). Подела која следи заснива се управо на семантици обавезног детерминатора.

ВРЕДНОСНИ СУД

Начинским прилогом се даје вредносни суд о начину реализације радње, који при том остаје неименован, а цела конструкција је замењива одговарајућим прилошким образовањем, нпр. *на прави начин* ↔ *исправно/правилно*.¹³⁷ При том, обавезни детерминатор се реализује у форми описног придева:

¹³⁵ У погледу примењивости принципа декомпозиције, занимљиво је запажање М. Ковачевића који каже да, за разлику од групе начинских прилошких изрази који су настали декомпозицијом, они којима не конкуришу прилози могу се сматрати синтагматским изразима „компонованим” од семантема „које би у случају прерастања прилошког изрази у прилог у лексички интегрисаној прилошкој семантици имали статус семантичких компоненти” (Ковачевић 2007: 21).

¹³⁶ Упоредјујући начинске и заменичке прилоге, И. Палић примећује да су начински прилози ефикаснија средства јер је њима могуће указати на начин како без истицања његовог квалитета, односно његовом идентификацијом (*на овај начин* нећеш ући у кућу), тако и уз такво истацање (*на овакав начин* нећеш ући у кућу), док заменички прилози немају ту способност (*овако* нећеш ући у кућу) (Palić 2007: 55).

¹³⁷ О исказивању вредносног суда о начину вршења радње писала је М. Ивић (1995: 262–263) повезујући га са значењем „коментара”, који се може исказати како акузативном конструкцијом с именицом *начин*, тако и одговарајућим прилогом (*смешно* гестикулира ↔ гестикулира *на смешан начин*).

V + [Advj [pp [HA [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]: Како му се чини, да ли расуђујем *на прави начин*? (ХЋЉ, 54) – ... простор на којем су се ... извршавале смртне казне, *на необичан начин* (ВЈС, 82) – ... *на волишебан начин* створено мишљење ... (СС, 103) – Наиме, архитекта је камен употребио *на занимљив начин* ... (КС, 31) – ... нити да се позива на доказе за које зна да су лажни или прибављени *на незаконит начин* (КПЕА, 8.4/6) – Као огњена бића, створена *на магичан начин* ... (ГН, 169).

Експликацију садржаја именице *начин* може вршити и допуна у форми зависне (допунске и релативне) клаузе (нпр. *обављати превоз на начин да се не угрожава или омета возач*) или глаголске синтагме као кондензатора такве клаузе, нпр. *носити на начин прописан декларацијом произвођача кациге* → *носити на начин који прописује декларација произвођача кациге*. У парафрази се у овим случајевима појављује начинска клауза с сложеним везником *тако да* или *онако како* (нпр. *обављати на начин да се не угрожава или омета возач* → *обављати тако да се не угрожава или омета возач*; *користити на начин који је предвидео произвођач возила* → *користити онако како је предвидео произвођач возила*):

V + [Advj [pp [HA [NS [N_{ACC} (НАЧИН) Comp_{CL,VS}]]]]]: ... превоз се мора обављати *на начин да се не угрожава или омета возач* ... (ЗОБСНП, чл. 87) – Возач не сме да користи аудио, односно видео уређаје *на начин да не чује звучне сигнале* других учесника у саобраћају ... (ЗОБСНП, чл. 28) – ... дужни су да у саобраћају на путу користе сигурносни појас *на начин који је предвидео произвођач возила* (ЗОБСНП, чл. 30) – Возач и путник ... морају за време вожње носити на глави закопчану хомологовану заштитну кацигу, *на начин прописан декларацијом произвођача кациге* (ЗОБСНП, чл. 91).

ПОРЕЂЕЊЕ С ТИПИЧНИМ ПОНАШАЊЕМ

Начинским прилошким изразом се означава начин заснован на поређењу с типичним понашањем одређених особа као представника врсте или групе. У погледу замењивости начинским прилогом, не понашају се све акузативне конструкције исто. У онима у

У оба случаја, каже ауторка, дати коментар може се експлицирати додатном реченицом с релативизатором ШТО (гестификује *на Х начин, што је смешно*) при чему Х представља начин вршења који је познат говорном лицу те би се израз *на Х начин* могао заменити прилогом *овако*. Овај значењски тип С. Ристић (1990: 103–112) подводи под „прилоге са значењем оцене”, којима се изражава субјективни став говорника према садржају исказа у смислу оцене и емоционалног става. Надовезујући се на ова тумачења, Н. Асенијевић (2003/II: 72–73) додаје да се у овим конструкцијама коментар може односити и на избор једног од више могућих начина вршења радње при чему овај избор оцењује обликом компаратива или суперлатива, нпр. *развијају се на здравији начин* → *развијају се на Х начин што је здравије од Y начина*.

којима се у улози обавезног детерминатора налазе односни придеви којима се управни појам описује,¹³⁸ алтернација је могућа (*на демократски начин ↔ демократски; на мушки начин ↔ мушки*).¹³⁹

V + [Advj [pp [HA [NS [ODet_{ADJ/POSS} N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]: У складу са Уставом Републике Србије, њом ће се управљати *на демократски начин* ... (ЕК, poli080616.txt) – То је екипа која игра готово *на мушки начин* ... (ЕК, poli080111.txt) – Постоје људи који *на џентлменски начин* прихватају и победу и пораз (ПОЛ 26/6/2013).

Насупрот њима стоје прави односни придеви настали од именица у значењу етника, код којих таква алтернација није могућа због тога што би дошло или до суштинске промене значења реализацијом објекатске синтаксичке јединице (*читати на јеврејски начин ↔ *читати јеврејски /језик/*), или до неграматичности израза (*удавити на турски начин ↔ *удавити турски*).¹⁴⁰ Једини могући алтернант је поредбена клауза, којом се указује на особеност једне особе или заједнице (Арсенијевић 2003/II: 73) (*на јеврејски/турски/енглески начин → онако како / као што то чине Јереји/Турци/Енглези*):

V + [Advj [pp [HA [NS [ODet_{ADJ/POSS} N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]: ... да су удављени у самим лагумима, *на турски начин* ... (BJC, 57) – ... Бранковић је у сну научио да чита здесна улево *на јеврејски начин* ... (ПМ, 57) – Засладите се овом дивном питом припремљеном *на енглески начин* (ПО 328557).

ИДЕНТИЧНОСТ/НЕИДЕНТИЧНОСТ РАДЊЕ

Прилошким изразом се истиче идентичност или неидентичност радње, односно степен сличности или разлике у начину на који дату радњу врши исти агенс у различитим приликама или је спроводе различити агенси (Арсенијевић 2003/II: 74). Детерминативну функцију већином врши придеви *исти* при исказивању идентичности, док

¹³⁸ О односима присвојних и односних придева и њиховом разврставању у подразреде детаљније се обавестити у Znika (1999).

¹³⁹ Од придева на -ски који значе однос према предметима једне врсте творе се прилози истог облика, а из оваког односа произашло је значење поређења које се пренело и на поредбено (начинско) значење прилога (Стевовић 1974–1975: 91).

¹⁴⁰ Овим значењским типом бавили су се и Арсенијевић (2003/II: 73) и Ковачевић (2007: 33–34). Обоје су уочили да овим прилошким изразима конкуришу семантички еквивалентни начински прилози, при чему Н. Арсенијевић истиче да се као алтернант појављује спој предлога ПО и придева на -ски што илуструје примерима типа *грађени по јерменски – на јерменски начин*. Међутим, објашњење синтаксичко-семантичких услова под којима је замена оваквим прилозима могућа, односно њена ограничења, не даје ниједан аутор.

неидентичност чешће исказује број *други* у придевској служби, а прилошки израз је најчешће замењив одговарајућим начинским прилогом (*на исти/други/посебан/сличан начин ↔ исто/другачије/особено/слично*):

V + [Advj/Compl [PP [HA [NS [ODet_{ADJ}, NUM, PRON N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]: ... између народа Склавена и Анта који „живе *на исти начин* ...” (ГН, 17) – ... веома је тешко *на други начин* протумачити стихове ... (ГН, 24) – Ја своју жену волим *на један сасвим посебан начин* ... (КМ, 10) – ... те да је и он био коришћен за гатање *на сличан начин* ... (ГН, 69).

ВЕЗА ИЗМЕЂУ ДВЕ РАДЊЕ

Прилошки израз актуализује начинско значење довођењем управне радње у везу с неком другом радњом (Арсенијевић 2003/II: 74). Функцију обавезног детерминатора уз именицу *начин* врше заменичке речи (заменице *тај* и *сав*), придев *следећи* и број, упућујући на део контекста којим се открива нека инхерентна особина управне радње. Као конкурентна средства иступају начински прилози (*на следећи/тај начин ↔ овако/тако; на све начине ↔ свакако; на три начина ↔ тројако*):

V + [Advj [PP [HA [NS [ODet_{ADJ}, NUM, PRON N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]: А говорио је, отприлике *на следећи начин* ... (КМ, 50) – Иако је много словенских ритуала *на тај начин* претопљено у хришћанске обреде ... (ГН, 16) – ... демони га *на све начине* наводе на грех и уче га њему (ХЋЉ, 32) – Нагиби у калупу могу да се израде *на три начина* (ИТП, 9).

Уколико се у детерминативној функцији појави неодређена заменица *неки* или придев *известан*, начин вршења радње повезује се с неком другом, али неодређеном радњом.¹⁴¹

Одговарајући еквивалент у оба случаја је начински прилог *некако*:

V + [Advj [PP [HA [NS [ODet_{ADJ}, PRON N_{ACC}]]]]]: Један занимљив навод словеначког историчара Јосипа Мала *на неки начин* спаја обе представе ове мистериозне богиње ... (ГН, 66) – То је због тога, што вас *на известан начин* волим ... (КМ, 12).

Израз *на свој начин* реализује се уз глаголску лексему када се о начину вршења радње саопштава само то да је он својствен датом вршиоцу. Овај прилошки израз врши

¹⁴¹ Акузативну конструкцију *на неки начин* П. Мразовић и З. Вукадиновић укључују међу субјективне додатке редуктивног карактера којима се изражава лични став говорника, тако да се ограничава изнети садржај (Mrazović i Vukadinović 2009²: 495).

функцију тзв. прилога с личним значењем и нема конкурентног средства којим би се могао заменити јер у српском језику овакви прилози не постоје (Ковачевић 2007: 34):

V + [Advj [PP [НА [NS [ODet_{ADJ, PRON} N_{ACC}]]]]]: ... чудили су се и жалили га *на свој начин* (АИ/АВ, 22) – Била су два човека који су патили ... сваки *на свој начин*, тајно и скривено ... (АИ/АВ, 75) .

Као што се из свега изложеног види, начински прилошки изрази с акузативним спојем НА Х НАЧИН представљају веома продуктиван модел и често су замењиви начинским прилозима.¹⁴² С друге стране, немогућност такве замене условљена је творбеним, семантичким и контекстуалним моментима те се може закључити да се начински прилошки изрази и прилози налазе само делимично у односу супституентности (Ковачевић 2007: 32).

СУБПОЉЕ НАЧИНА И КОМПАРАТИВНОСТИ

Предлошко–падежне конструкције у функцији компаративних квалификатива остварују се у облицима генитива с предлогом ПОПУТ и акузатива с предлогом НА.

У сербо-кroatистичкој литератури, првенствено у граматикама, генитиву с предлогом ПОПУТ најчешће се додељује поредбено значење (Maretić 1963³: 575; Стевановић 1986: 356; Станојчић и Поповић 1989: 278). Ово значење унеколико другачије одређују Пипер и Клајн (2013: 339), који генитивно поређење у потврдним реченицама дефинишу као поређење по једнакости, док се поређење по неједнакости остварује у одричним. С друге стране, за ову конструкцију И. Прањковић каже да има значење сличности, односно симилатива (Pranjković 2001: 29).¹⁴³ Као начински, односно поредбеноначински, овај

¹⁴² Именица *начин* се у овим прилошким изразима, поред облика акузатива с предлогом НА, реализује и у облику беспредлошког инструментала. Према речима И. Палића, он је знатно ређи због чега њих ова међусобна замењивост није увек могућа (*увјеравао ме је у то на сваки начин* ↔ *увјеравао ме је у то сваким начином* према *окончали су то на успјешан начин* ↔ **окончали су то успјешним начином* (Palić 2007: 54)).

¹⁴³ На значење поредбених конструкција различито гледају Прањковић (Pranjković 2001: 29) и Пипер и Клајн (2013: 339). Док им први додељује значење сличности, други ово значење приписују „генитиву у

генитив дефинишу граматичари као Тежак и Бабић (Težak i Babić 2003¹³: 292) и Палић (Palić 2007: 99).

Анализирајући акузативне конструкције са начинским значењем, Н. Арсенијевић (2003/II: 81–84) закључује да се акузатив који служи за поређење појављује у конструкцији с предлогом НА и сврстава га у тип основне карактеристике учесника у радњи јер се карактеристичне особине детерминатора приписују субјекту или објекту глаголске радње (*мирисати на дуње*).

Семантичко поље компарације није тако разноврсно ни семантички ни синтаксички. Генитивом с предлогом ПОПУТ и акузативом с предлогом НА кодирају се значења поређења радње/стања (*милићи попут мрава*) и поређење својстава носилаца неке особине (*мирисати на вино*).

Генитивом с предлогом ПОПУТ обележава се поређење радње или стања којима се указује на истоветност између чланова поређења.¹⁴⁴ Поредбено значење може бити одређено као неоствариво (нереално) или оствариво (реално) зависно од тога да ли ће се у парафрази употребити клауза с поредбеним везником *као да*, која је маркирана контрафактивношћу,¹⁴⁵ односно *као што* (маркирана фактитивношћу) или пак њихова редукована варијанта КАО. Понекад су оба избора могућа, а којем ће се дати предност зависи од тога да ли се жели поредити својство субјекта или објекта током радње, нпр. *седела је попут каквог уснулог старца* → *седела је као да је уснули старац (а није)* или *сама радња*: → *седела је као што седи уснули старац*.

На основу семантике управних глагола, значење компаративности се дели на компарацију радње/стања и компарацију својства.

споју с локативним конструкцијама типа *у облику, у духу, у виду, у својству, у стилу, у тону*”, нпр. Направила је торту *у облику срца*.

¹⁴⁴ Истоветност, односно еквативност М. Николић (2014: 65, 74 и даље) посматра као саставни део степеновања, тачније, као нулти степен разлике у поређењу (подвукла Ј. Р.)

¹⁴⁵ Милка Ивић (1977: 3) указује на то да поред фактивних предиката, којима се исказује истинитост садржаја допунске реченице, постоје и контрафактивни – они који имплицирају неистинитост информације у допунској реченици – као и нефактивни који су у погледу фактивности немаркирани.

КОМПАРАЦИЈА РАДЊЕ/СТАЊА

Квалификативни детерминатор је носилац обележја [живо ±] којим се остварује поређење по једнакости. Начин је обележен поређењем понашања агенса детерминисане предикације с агенсом имплицитне радње при чему он иступа као типичан представник таквог понашања:

V + [Advj [PP [ПОПУТ N_{GEN}]]]: А где се гребете? — нагну се према мени *попут* јавне *туџибабе* ... (КМ, 97) – Седела је погнуто, немо, *попут* каквог уснулог *старца* ... (ЖЗ, 37) – На нашем броду, мој оче, посада мили *попут* *мрава* ... (ПМ, 35) – ... која у случају чеоног судара омогућава да се вратило *попут* *телескопа* скраћује (ТС 5515) – ... привукла ме је, *попут* *експлозије* светлости, фина изрека ... (ПД, 67) – Његов грохот још дуго је, *попут* *грмљавине*, одзвањао каменим ходником (ЖЗ, 15).

Начин може бити обележен и поређењем понашања објекта детерминисане радње преко поређења с објектом имплицитне радње (нпр. *убацивали су га попут* *вреће* → *убацивали су га као да убацују врећу*):

V + [Advj [PP [ПОПУТ N_{GEN}]]]: ... а потом је неко болно застењао, док су га, *попут* *вреће*, убацивали у хелију (ЖЗ, 15) – ... рожни слој који змија периодично одбацује у целини, скидајући је *попут* *чарпе* ... (ГН, 177).

КОМПАРАЦИЈА СВОЈСТВА

Акузатив је, за разлику од генитива, увек резервисан за поређење својстава носилаца неке особине, нпр. *мирисати на вино* → *мирисати онако како мириши вино* и увек је реч о денотацији стварног поређења. Акузативни референти одликују се обележјем [живо ±], а остварују се уз глаголе олфакторне перцепције (*мирисати*, *баздити*). На основу концепта на којем се заснива поређење, издваја се неколико подтипова.

Када се у централној позицији налази неки од глагола олфакторне перцепције типа *мирисати*, *баздити*, акузатив је лексикализован именицама са значењем хране, пића, хемијских средстава, зачина, биљака и осталих појава препознатљивог мириса:¹⁴⁶

¹⁴⁶ Овакве појмове М. Ковачевић назива ефекторима воња, сврставајући их у категорију узрока, која се преплиће са поредбено-начинским значењем (Ковачевић 1988: 99–100). У таквим синтагмама, детерминатор и детерминант не коегзистирају у простору и времену (осим када је реч о генитиву с

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]: Усред оног експреса који је баздио *на кисео купус* ... (КМ, 43) – ... замирисаће *на ментол жвакертоне и семенке* ... (КМ, 58) – ... човек чији је дах мирисао *на зачињено слатко вино* (ХТЉ, 110) – ... ваздух је мирисао *на морску траву* ... (ВЈС, 56).

Особина по којој се дати ентитети пореде најзначајнија је за стварање представе о детерминисаном појму, а формализација акузативом с предлогом НА актуализује квалификативно значење тако што саопштава о врсти мириса с којом је подударан мирис појаве која се пореди (Ивић 2007: 299–301).¹⁴⁷ На основу тога да ли се детерминатор остварује уз глагол *мирисати* или *баздити*, међу забележеним примерима издвајају се они који представљају пријатан чулни доживљај и они који изазивају непријатан доживљај.¹⁴⁸

Када је у функцији компаративног детерминатора неки апстрактан појам, поређење се често заснива на некој његовој примарној особини преко које се успоставља метафорички однос између детерминисаног појма и појма у акузативу:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]: ... а новине су баздиле *на сензације* и тек отиснуту штампарску боју (КМ, 54) – ... мирисало је *на мокар камен, зло и незнађе* (ВЈС, 57) – Врт је мирисао *на јесен* ... *На ране магле* (ХТЉ, 59).

предлогом ОД: Шума одише густим воњем *од трулежи и гљива* – али овде је ипак реч о адноминалној детерминацији и алтернацији с беспредлошким квалификативним генитивом (*воњ трулежи и гљива*) (нап. Ј. Р.). Генитив овде има исти статус с инструменталом и акузативом (*мирише печуркама / на печурке*) где се успоставља веза с агенсом, док изједначавање с локативом није могуће јер се њиме не актуализује агентивно значење (*мирише по печуркама* = околина мирише, а не саме печурке). М. Ивић (1954а: 94–95), такође, акузативу приписује поредбено значење, али не и инструменталу за који каже да има само значење агенса.

¹⁴⁷ Утисцима који се стичу чулом мириса и начинима на који се то исказује у српском језику М. Ивић је посветила читав рад (в. Ивић 2007).

¹⁴⁸ У вези с глаголским анонимним паром *мирисати* : *смрдеати*, М. Ивић (2007: 299) запажа да се глагол *мирисати* према глаголу *смрдеати* односи као немаркиран према маркираном јер се, између осталог, може употребити кад је реч и о пријатном и о непријатном мирису, док је глагол *смрдеати* резервисан само за исказивање непријатних утисака (*ту дивно мирише / ту грозно мирише*, али **ту дивно смрди*). Ову одлику констатује и Н. Арсенијевић (2012: 87) додајући да извори мириса/смрада могу бити директни у виду природних емитера (*омирисао је црни лук*) и индиректни у својству локализатора извора (*мирисао је бочицу*).

СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ

Друго семантичко поље у оквиру квалификативности чини поље пропратне околности. Основна дистинкција у односу на значење начина тиче се чињенице да пропратна околност која окружује радњу не утиче нужно на начин њене реализације. Реч је о предикацији која се истовремено реализује с управном радњом, али јој је подређена јер не мења њен квалитет (Тодоровић 2014: 407). Тако, на пример, у изразу *чекаати погнуте главе* генитивни референт не квалификује чин чекања у смислу начина, већ само ближе одређује агенса у току вршења дате радње. Дата особина није релевантна за реализацију радње јер није присутна у семантици глагола којим се управна радња исказује¹⁴⁹ те се неће тумачити у начинском смислу (Palić 2007: 64). То потврђује и парафраза у којој није могуће употребити заменички прилог *овако* ни начински везник *тако што*, нити прилошки израз *на тај начин што*, већ неки од пропратнооколносних везника као што су *и/а при том, при чему*:¹⁵⁰ *чекао је погнуте главе* → *чекао је при чему је погнуо главу*, али **чекао је овако: погнуо је главу*.

Када је реч о другом битном показатељу начинског значења – супротстављању – јединице с пропратнооколносним значењем међусобно не остварују однос бинарне опозиције, већ се врши избор једне околности из скупа многих других могућих међу којима не постоји никаква посебна веза (Palić 2007: 32). Тако ће, на пример, инструментал у примеру *ходати са штапом* имати начинско значење јер се супротставља ходању без штапа као помоћног средства. Насупрот томе, инструментал у

¹⁴⁹ Ополитни пар примера с истим глаголом лепо илуструју ову разлику: *лежати раширених руку* (начин) : *лежати просуте косе* (пропратна околност).

¹⁵⁰ Према М. Радовановићу, разлика између везника *и при том* и *а да при том* тиче се чињенице да је први семантички неутралнији, док се другим истиче нереализованост пратеће предикације (Radovanović 1977: 93). Исто тако, И. Палић сматра да „је уз везник *а да* наћелно увјек могуће уврстити прилог *притом*, који се може сматрати верификатором таква значења” (Palić 2007: 150). Међутим, М. Ковачевић нуди другачије везничко решење јер поменути везници уводе независносложену реченицу која обележава радњу напоредну с радњом на површинском плану. Тиме се нарушава правило по којем зависној реченици одговара увек једна прилошка одредба што представља неподударност језичких средстава на нивоу просте и сложене реченице. Због тога парафраза пропратнооколносних детерминатора треба да садржи везник *при чему* (Ковачевић 1991: 68 према Тодоровић 2014: 407).

примеру *трчати са гас-маском* само је један од могућих пратилачких детаља исказане радње (уп. *трчати са гас-маском* : *трчати с капом/наочарима/књигом* итд.

Дакле, основна разликовна обележја начинског и пропратнооколносног значења подразумевају: 1. релевантност/нерелевантност особине за остварење детерминисане радње, односно уграђеност/неуграђеност у семантику управног глагола, 2. могућност/немогућност успостављања односа супротности међу детерминаторима, и 3. семантички профил карактеризације вршиоца радње, а не радње.

СУБПОЉЕ ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ И СОЦИЈАТИВНОСТИ

Пропратном околношћу се квалификује агенс преко својства које се у току радње уз њега налази као интегрални део, пратећи детаљ или пратећа околност на метафоричкој паралелној путањи због чега она интерферира једино са социјативним значењем. Пропратнооколносни детерминатори су најчешће интегрални делови тела агенса (*чекати оборене главе* → *чекати и/или при том оборити главу*) и предмети које он поседује у време реализације радње (*трчати с гас-маском* → *трчати и при том носити гас-маску*).¹⁵¹

Пропратнооколносни детерминатори могу бити лексикализовани девербативним именицама са значењем неке активности или именицама које у својој семантици подразумевају неко дешавање, нпр. *стушити се са циком* → *стушити се и при том цикати*, али и деадјективним именицама онда када пропратну околност представља стање у којем се налази агенс током вршења радње, нпр. *мислити о нечему са стидом* → *мислити о нечему и при том осећати стид*.

¹⁵¹ У глаголску синтагму с инфинитивом немогуће је увести везник ПРИ ЧЕМУ, већ само сложени везник И ПРИ ТОМ. Разлог је то што је реч о два инфинитива као јединицама истог ранга (*чекати и при том оборити главу*) те се напоредни однос мора исказати саставним везником. О важности ранга за координацију в. Станојчић и Поповић (1992: 350)

У овом субпољу фунгирају конструкције интегративног, конлативног и синелативног значења, које могу имати атрибуто-прилошку и прилошку вредност. Значење интегралности остварује беспредлошки генитив с обавезним детерминатором, конлативно значење имају инструментал с предлогом С(А) и акузатив с предлогом УЗ, док је синелативно резервисано за генитив с предлогом БЕЗ, опозитни пар поменутом инструменталу.

ИНТЕГРАТИВ

О пропратнооколноном значењу говори се онда када се квалификује агенс током неког процеса. Квалификативна компонента произилази из чињенице да у датом процесу учествују ентитети инхерентни вршиоцу радње или носиоцу стања, дакле, они који с њим остварују јединство, а значење пропратне околности условљено је чињеницом да положај у којем се налази дати део тела не утиче нужно на начин остварења радње.

Синтаксички израз ових конструкција с атрибуто-прилошком вредношћу је беспредлошки генитив. Он је формализатор инхерентног својства агенса те се зато удружује с обавезним детерминатором. Особина њиме исказана квалификује вршиоца радње, али није релевантна за њену реализацију те се зато не може говорити о начинском значењу (*чекати оборене главе, ући набрана чела, доћи спуштена погледа и сл.*).

Интегрални део или инхерентна особина означава у каквом се облику појављује агенс у тренутку њене реализације. У парафрази се појављује клауза с везником ПРИ ЧЕМУ у којој пропратнооколносни детерминатор постаје објекат, нпр. *чекати оборене главе* → *чекати и при том оборити главу*. Могућа је и замена инструменталом с предлогом С(А), који се тада појављује у улози пратећег детаља радње (*чекати с обореном главом*).

У првом типу ових конструкција, функцију обавезног детерминатора врше описни и трпни придеви, и придев *пун* с генитивном допуном, који указују на карактеристичну особину интегралног дела у тренутку вршења радње или стање у којем се он тренутно налази:

V + [Advj [NS [ODet N_{GEN}]]]: ... *оборене главе*, терзија је чекао да им се придружи ... (BJC, 19) – ... пошто ће ући у моју собу једног дана *набрана чела* ... (CC, 170) – *Разрогачених очију* слушали су како помахнитали слуга вређа њиховог оца (ХЋЉ, 149) – Вишњић, који је обично певао *спуштених капака* ... (BJC, 51) – *Отворених уста*, са бичем у руци, посматрала су је чобанчад са високог шанца (АИ/АВ, 52) – Са руком на скривеном ножу, *стегнутих зуба*, савлађујући дрхтање, Михаило је пролазио улицама ... (АИ/АВ, 38) – Лежала је цео дан тако пресамићена, *просуте косе* ... (АИ/АВ, 52) – ... враћао се свакога дана кући тако *убрљаних прстију* од мастила ... (НБ, 64).

Уколико се уз генитив појави допуна у виду глаголске синтагме с трпним придевом и просторним адвербијалом, профилише се карактеристичан положај или место које интегрални део заузима у датом тренутку:

V + [Advj [NS [N_{GEN} Compl_{VS}]]]: ... и *главе спуштене на земљу*, али теменом, не челом, преклињао је и молио ћерку да му опрости (ПБ, 22) – Клечала би *очију упртих у свети лик* ... (ХЋЉ, 20) – ... кнез Михаило јаше, *руке управљене ка југу* ... (BJC, 24).

Агенс се квалификује преко свог физичког изгледа током реализације глаголског процеса при чему детерминацију врше појмови који нису органи, али јесу неодвојиви делови аниматног појма (*поглед, израз, крв*):

V + [Advj [NS [ODet N_{GEN}]]]: Дошла му је обучена отмено и строго. Озбиљна ... *Хладног израза и укоченог погледа* (ХЋЉ, 38) – ... он је морао ... *укочена погледа* и мукла гласа, да одговара ... (АИ/АВ, 15) – На свет је дошао *помешане крви* ... (ХЋЉ, 22).

С обзиром на то да се у функцији детерминатора појављују девербативне именице, у парафрази на њихово место долазе глаголске лексеме као заступници секундарне предикације с пратилачким значењем, нпр. *одговарати укочена погледа* → *одговарати и при том укочено гледати*. Као што се из примера види, функцију обавезног детерминатора има описни или трпни придев, које замењују начински прилози.

Када пропратнооколносни детерминатор остварује јединство с објектом радње, тј. када се у његовој функцији појављује интегрални део трпиоца, он трпиоца квалификује преко његовог физичког изгледа током глаголског процеса. Генитиву конкурише придев

или трпни придев као делимични синоним јер тада информација о томе који део трпи радњу остаје непозната (нпр. *одвести неког свезаних руку* → *одвести неког свезаног*):

V + [_{Advj} [_{NS} [_{ODet} N_{GEN}]]]: *Свезаних руку*, и пониженог, одвели су га у Преспу (ХЂЉ, 28) – Техника инфузије смоле учинила је ово пловило јачим, али *лакше структуре* ... (ТС5569).

КОНЛАТИВ

У оквиру овог значења издвајају се семантички типови пратећег детаља (*ићи са стегнутим уснама*, *трчати с гас-маском*) и пратеће околности (*казати уз осмех*, *треснути уз фијук*, *приметити са чуђењем*, *бележити са задовољством* и сл.).

Конструкције с атрибуто-прилошком вредношћу

Карактеристична појединост

Карактеристична појединост у својству пратећег детаља који представљају интегрални делови тела и појмови који чине живе ентитете, а у функцији пропратнооколносног детерминатора, остварује јединство с агенсом. Она се привидно везује за радњу јер се у време њене реализације просторно налази уз вршиоца (Ивић 1954а: 183–184; Павловић 2006: 223–224). Интегрални део у својству пратећег детаља има исту функцију као и онај са значењем начинског квалификатива типа *седети с рукама у крилу* и кодиран је инструменталом конлативног, пратилачког типа:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} Compl_{PP}]]]]]: ... како ме чека *са ногама у води* ... (КМ, 6) – ... села је под само кантило и *са рукама* скрштеним у *крилу* чекала човека (АИ/АВ, 49) – ... пробудио се ... *с косом под јастуком* и лаким боловима у *устима* (ПМ, 100) – *Са руком на скривеном ножу* ... Михаило је пролазио улицама ... (АИ/АВ, 38) – ... или просто луњају *сокаком, с рукама у џеповима* ... (АИ/АВ, 45).

У првом типу ових конструкција као допуна инструменталном референту појављује се предлошка конструкција с примарним просторним значењем (*чекати са ногама у води*). Њоме се профилише карактеристичан положај или место које интегрални део

заузима у датом тренутку што представља исти сценарио као и код раније описаног околносног квалитета.

Конструкције у којима функцију обавезног детерминатора има описни придев и генитив као допуна придеву *пун* означавају карактеристично својство које интегрални део има у тренутку вршења радње или стање у којем се он тренутно налази:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [ODetN_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... мала је ишла ... *са пркосно стегнутим уснама* и оборених очију (АИ/АВ, 27) – ... узјахао је свога мирног вранца и *са душом пуном горчине* вратио се у Добрун (АИ/АВ, 57) – ... и како су вас неке друге, већ одебљале жене гледале завидљиво *са устима пуним кремпита* ... (КМ, 35).

Појам у акузативу у функцији пропратнооколносног детерминатора обележава неко психичко стање у којем се налази агенс током реализације управне радње. При том, он сада том радњом остварује просторно и временско јединство што је у директној вези с његовим обележјем изразите контактности и директивности која одговара главном обележју акузатива – циљности:

V + [Advj [PP [УЗ N_{ACC}]]]: Тако се пребогати Јован Добрача клањао, *уз осмех* ... (ВЈС, 43) – Ноћ у којој су се житељи два Берлина *уз сузе, осмехе и загрљаје* спојили над рушевинама омраженог зида најавила је и уједињење поцепане Немачке ... (ЕК, poli091004.txt).

Директивност акузативног референта и његова метафоричка путања по којој он прати неки други ентитет везани су за концепт паралелизма због чега је могућа конкуренција с конструкцијом C(A) + N_{INST}, нпр. *казати уз осмех* ↔ *казати с осмехом*. Међутим, ова два конкурентна предлошко-падежна облика разликују се по томе што се инструменталом губи из вида појам контактности што се види из следећих примера:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]: ... како трчи, *са смехом*, кроз неки тежак кал ... (ВЈС, 39) – Мораш ли то, синко? упитао је старац *са малим осмехом* ... (ВЈС, 41) – ... Рига од Фере памти, *са смешком* ... (ВЈС, 55) – Модроока лепотица чека, *са сузама* у својим модрим очима ... (ЕК, cas-anatom.txt).

Да би се могло говорити о пропратнооколном значењу, у неким случајевима инструментални референт мора имати неку просторну допуну. У супротном, цео израз имао би социјативно значење (уп. *лежати са раном на јечерми* : *лежати са раном*):

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [(_{ODet}) _{N_{INST}} _{Compl_{PP}}]]]]]: Лежала је цео дан тако пресамићена ... *са* великом црном *раном на јечерми* ... (АИ/АВ, 52) – ... и настави да пише *са* оним истим *смешним и забринутим изразом на лицу* (АИ/АВ, 63) – ... ако се нешто чује када се прислони глава уз земљу, *са* *увом припијеним уз тле* ... (ЕК, pescanik.txt).

Међутим, експликација просторне допуне (*на лицу*) није неопходна када је инструменталом формализована именица *израз* јер је израз неодвојиви део (људског) лица те се не може схватити као пратилац одвојен од њега, односно не може бити речи о правом социјативном значењу. У том случају, а с обзиром на то да ова именица има неодређену семантику, довољно је присуство неке експликативне допуне или обавезног детерминатора:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet} _{N_{INST}} / _{N_{INST}} _{Compl_{SUPST}}]]]]]: Ту се нагнух преко стола ка Роберту Манџуки, *с изразом крајње конспирације на лицу* (КМ, 99) – Овде, наиме, има и дама ... – замјауках *с анђеоским изразом лица* (КМ, 40) – Вирио је кроз њих *с изразом научника* који управо изучава кретање бубашвабе ... (КМ, 94).

Функцију допуне може имати и релативна клауза којом се садржај појма у инструменталу експлицира преко истицања активности коју врши:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} _{Compl_{(SUPST)CL}}]]]]]: Келнеришка је стајала изнад стола *са изразом на лицу који је сликовито захтевао да најпре покажемо лову* (КМ, 62) – ... одлазим усправно, *са погледом који не пада на под* (ЕК, poli100916.txt) – ...ако се нешто чује када се прислони глава уз земљу, ... *са мислима које сврдлају у дубину земље* кроз геолошке наслагe ... (ЕК, pescanik.txt).

Пропратнооколносни детерминатор, лексикализован истим семантичким типом именица, може остваривати јединство и с трпиоцем радње, нпр. *очешљати некога са раздељком на среди* → *очешљати некога тако да тај при томе има раздељак на среди*:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} _{Compl_{SUPST}}]]]]]: ... очешљала ме *са раздељком на среди* ... (НБ, 64) – Сећам га се заиста живо ... *са ... биографијом на лицу* ... (СС, 16).

Да би се могло говорити о детерминацији објекта, а не субјекта радње, пропратнооколносни детерминатор мора бити квалификован неким придевским образовањем: Сећам га се заиста живо ... *са тим кучећим осмехом* ... (СС, 16). У овом случају израз *сећам га се с осмехом* тумачио би се као *сећам га се при чему се ја смешам*, док *сећам га се с тим кучећим осмехом* значи *сећам га се при чему је он имао тај кучећи осмех*.

Конструкције с прилошком вредношћу

Пратећи детаљ

Инструменталом се кодира пратећи детаљ чију улогу имају предмети који се налазе уз вршиоца радње током њене реализације. Присуство датог предмета представља посебну околност у којој се радња остварује, али не утиче нужно на њено остварење:

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]: ... натерао бих оног мог пуковника код куће да трчи на осми спрат без лифта и то *са гас-маском* (КМ, 81) – Беже људи Ресавском улицом у 12:20, *с кутијама и коферима* ... (ВС, 56) – Ја изађем *са* том *торбом* на улицу (ВС, 41) – ... он *с* исуканом *сабљом* стоји под дрветом ... (ПМ, 43) – ... а за њим је кренула читава булумента задригле, разуларене братије, *са* подигнутим *бакљама* ... (ЖЗ, 5) – И ја *с* *капом*, али без рупа у коси, изађем у зиму (ВС, 18).

Експлицирањем места на којем се налази пратећи детаљ током реализације управне радње, врши се додатна квалификација, и то на два начина:

а) Експликацијом дела тела као локализатора пратећег детаља уједно се квалификује и агенс преко свог изгледа у датом тренутку:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp]_{(SUPST)PP}]]]]: Вишњић, који је обично певао ... *са мреном одсутности на лицу* ... (ВЈС, 51) – ... *са ножем у руци*, звера око себе (АИ/АВ, 22) – ... доћи ће ми твој син, хаирлија, *са* цијелим суботњим *пазаром у рукама* (АИ/АВ, 48) – ... дуго седим непомичан *са кофером на коленима* ... (АИ/ЈЖКН, 265) – Увек се рукујете *са шеширом на глави?* – упита Зое саветника (ЕК, Кар_Zoe_n.txt).

б) Експликацијом места изван субјекта, ствара се визуелна представа о самом пратећем детаљу и његовој локацији без података о изгледу вршиоца радње:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp]_{(VS)PP}]]]]: ... од тог времена увек спавам *са будилником испод јастука* ... (КМ, 58) – ... да седим крај отвореног прозора, ујутру, *са чашом воде поред себе* ... (ВС, 50) – Најзад, једна жена га посаветова да заноћи *с ножем умоченим у сирће* ... (ПМ, 46).

Пратећа околност

Пратећу околност пропратнооколносног типа представља процес који прати реализацију радње, али не утиче нужно на начин њене реализације.

Акузативом с предлогом уз и инструменталом с предлогом с(А), о чијим је сличностима и разликама било речи у делу о значењу пратећег детаља, формализују се девербативне именице настале од активних глагола:

V + [Advj [PP [УЗ N_{ACC}]]] / [Advj [PP [УЗ [NS [ODet N_{ACC}]]]]]: ... и тада је, право из сунчаних небеса, уз *фијук*, треснула бомба ... (ВЈС, 19) – ... адвокат има право да из предмета у коме је заступање у току, уз *објективан приступ*, стручно обрађује коначно решена процесноправна питања ... (КПЕА, 20.3/11).

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]: У том часу сто двадесет мртвих душа стушило се на њих *са циком и урлањем* (ПМ, 55) – ... он би, будући се *с јауком*, хватао за дуван ... (АИ/АВ, 39) – ... да су ту ... *са криком* у ову исту воду тонули полуумлаћени људи (ТА, 33).

Пратећа околност се испољава и као стање, особина и осећања агенса у време реализације радње. Да детерминатор не утиче нужно на остварење радње, већ само квалификује агенса, показује парафраза у којој се инструментал не може заменити начинским прилогом, већ описним придевом у функцији актуелног квалификатива, нпр. *бележити фразе са задовољством* ↔ **задовољно бележити фразе*, али *бележити фразе задовољан*:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]: *Са олакшањем* које је било очигледно, први се мом смеху придружио Благоје (СС, 183) – *Са стидом* мисли о томе ... (ВЈС, 13) – ... и ослушкивати, *са грозом, са језом* ... (ТА, 33) – Мислим, те кишобране које носе *са крајњом озбиљношћу* (КМ, 51) – ... *са* неком чудном *благошћу* сећао сам се оних давних сусрета са незнанцима ... (ПД, 71) – ... окретао би се *с гнушањем* ... (АИ/АВ, 14) – *Са страхом* сам га послушао (СС, 119) – Прво је учинио *са жаљењем* ... (ВЈС, 74).

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Compl_{PP}]]]]]: Ако је из дома руског изасланика изашао *са неком тмином у себи* ... (ВЈС, 71) – Тако сам се не једном будио усред ноћи, *са горчином у устима, са немиром у утроби* ... (АИ/ЈЖКН, 276) – *Са мржњом у срцу* стајао сам и гледао како целат вади из свог турбана дугачку иглу ... (ХЋЉ, 48).

СИНЕЛАТИВ

Сценарији у којима се обележава однос одсуства неког ентитета исти су као и у случају начинског синелатива с том разликом што се конструкцијом која фунгира у субпољу пропратне околности обележава лишеност која не утиче нужно на сам начин вршења радње, већ се њоме квалификује њен вршилац у тренутку реализације.

Синтаксичко средство за исказивање овог значења је генитив с предлогом БЕЗ (*без гласа, без сукње, без оклевања* итд.).

У парафрази се појављује одрична клауза, нпр. *слушати без гласа* → *слушати и при том не говорити*. У неким случајевима, поред одричне предикације може се појавити и она с глаголом који одражава антониман однос према глаголу реализованом у полазној конструкцији (нпр. *слушати и при том ћутати*).

Конструкције с атрибуто-прилошком вредношћу

Одсуство карактеристичне појединости

Атрибуто-прилошку вредност имају конструкције са значењем карактеристичне појединости чији недостатак квалификује агенса у току радње. Денотати овог значења су именице са значењем појмова инхерентних живим ентитетима, чије одсуство не утиче на сам чин радње:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{PP}]]]]]: ... и слуша ... *без гласа* ... (АИ/АВ, 74) – ... сахранили би га *без суза*, са хладним и достојанственим некролозима о величини дела (ЕК, poli080412.txt) – ... она се заљуља и паде *без свести* (ЕК, cosicb_2_n.txt) – Овај је *без крви у лицу* стајао испред прозора ... (ЕК, pek-besnilo.xml).

Конструкције с прилошком вредношћу

Одсуство пратећег детаља

Пратећи детаљ којег је неки појам лишен најчешће је лексикализован денотатима одевних предмета, а спорадично се појављују и остале именице које означавају разне друге конкретне предмете:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{PP}]]]]]: Извините, господине, али не можете унутра *без кравате* (КМ, 87) – Лако одевена, ... *без папуча*, створи се ... пред Турчином (АИ/АВ, 75) – ... она је већ стојала преда мношвом *без сукње* ... (СС, 202).

Одсуство пратеће околности

Одсуство пратеће околности се актуализује преко понашања агенса детерминисане предикације у време реализације радње, нпр. *слушати без речи* → *слушати и при том не говорити*. Могућност конкуренције с одговарајућим начинским прилогом (нпр. *слушати ћутке/немо*) није сигнал за тумачење читаве конструкције у начинском смислу јер понашање агенса не модификује саму радњу:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN} / N_{DEV GEN}]]]: ... Михаило приђе полагано собним вратима и отвори *без оклевања* (АИ/АВ, 86) – ... заплака први пут у животу, наглас и *без уздржавања* (АИ/АВ, 72) – ... признаде он *без колебања* ... (ПМ, 66) – Фотограф је стамбени облик овековечио *без коментара* (КС, 36).

У неким случајевима, пропратна околност интерферира с допусним значењем (нпр. *прихватио је без размишљања* → *прихватио је при чему / иако није размишљао*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN} / N_{DEV GEN}]]]: Зато је, *без размишљања*, прихватио позив ... (ВЈС, 70) – У неко доба дигне се и оде готово *без поздрава*, а сутрадан опет дође (АИ/АВ, 45) – ... мучи ме највише то што непрестано упадаш у моју собу *без куцања* ... (КМ, 93).

Пратећа околност може се исказати и преко понашања агенса секундарне предикације у време реализације радње:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... често се догађа *без упозорења* ... (ВТ, 15) – ... али неке ствари се доиста догађају *без икакве наше намере* ... (АД, 157).

Иако се генитивне конструкције у овим примерима могу заменити начинским прилозима *непланирано, ненајављено, нагло*, тумачење у начинском смислу није могуће јер агенс главне предикације и агенс предикације имплициране генитивном конструкцијом нису исти. Тако се *нешто што се догађа без упозорења* заправо *догађа при чему нико на то не упозорава*, а *неке ствари се догађају без наше намере*, тј. *догађају се при чему / иако ми то не намеравамо*. Другим речима, управна радња се налази изван сфере деловања агенса имлицитно присутног у генитивној конструкцији те ће се читав израз тумачити у пропратнооколносном или допусном смислу.

Одсуство пратеће околности манифестује се као одсуство одређеног менталног, психофизиолошког и физичког стања агенса или одсуство неке његове особине, емоције, који су очекивани за дату ситуацију:

V + [Adj [PP [БЕЗ N_{DEV} GEN]]]: Добрача је, не *без чуђења*, налазио у себи неку опрезну суровост ... (ВЈС, 39) – Сећам се, рецимо, да сам већ *без* икакве *ватре* и *узбуђења* присуствовао бурним састанцима ... (СС, 165) – Дофурах пред њега потпуно *без даха* ... (КМ, 54) – Тела сасвим опуштена ... и *без мисли* као било која од тих твари, запловио сам сад низ воду ... (ТА, 32) – ... као да је погинула без борбе и *без самртних мука* (АИ/АВ, 87) – Аника га је слушала мирно, ... *без подругљивости* (АИ/АВ, 60) – ... он је *без стида* и *завора* пројахао кроз саму чаршију (АИ/АВ, 65) – ... само се спушта, *без страха*, у добри бездан (ВЈС, 48).

III. АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ

ПОЈАМ (НОМИНАЛНЕ) СИНТАГМЕ

Учење о синтагми као језичкој јединици која чини јединство значења и функције утемељио је Александар Белић (1998: 128), који је у својим синтагматским студијама проучавао односе између синтагме и реченице и својства која их одликују те установио разлику утемељену на разумевању везе између чланова. Тако синтагму карактерише јединство значења и функције, а реченицу двојство које се огледа у односу субјекта и предиката; синтагма је нешто што је дато као готово, као статика, оно се само описује, док се реченица заснива на динамици односа између субјекта и предиката (Белић 1953–1954а: 2). Заправо, Белић је разрадио теорију синтагматике као науке о спојевима речи у реченици и свео је на питање два односа – значења и функције.

Јединство значења и функције огледа се у Белићевом схватању синтагме као споја самосталних речи које су са управном речју органски повезане (Исто)¹⁵² при чему та повезаност открива однос на основу којег се синтагме тумаче као одредбене и допунске. Одредбене¹⁵³ су оне у којима се „каква особина која је латентна у језичком потенцијалу речи – открива зависном речју синтагме: *сиво небо, сухо дрвце, брзо похитају, јасно угледају* и сл.“, док су допунске оне у којима се „у зависној речи синтагме открива саставни део појма који је изван њега, али са којим дотични појам чини органску целину: *орати земљу, сећи дрва, сећи тестером, орати ралицом* итд.” (Исто: 129).

Белићево схватање о разлици између синтагме и реченице прихвата и М. Стевановић дефинишући синтагму као „јединство појма или представе (било у значењу било у

¹⁵² Да би илустровао шта тачно подразумева под органском повезаношћу скупова речи у синтагми, А. Белић помиње схватање Џона Риса и његово значајно дело *Zur Wortgruppenlehre*, Prag, 1928.

¹⁵³ У свом раду о синтагмама, А. Белић одустаје од назива ‘одредбена синтагма’ и прелази на термин ‘описна’ због тога што су, како истиче, и одредбене и допунске у извесном смислу одредбене, те додаје: „Ја их и називам на више места детерминативним. После тога је незгодно задржати назив одредбени (који је уствари једнак са називом „детерминативни”) само за једну врсту тих синтагма” (Белић 1953–1954: 5, нап. 1).

функцији”, док је реченица „веза двају појмова који се ствара у време њене употребе у језику” (Стевановић 1986: 155). Истичући ову разлику, он, као и Белић, одступа од Сосировог одређења синтагме као споја речи који обухвата и синтагму и реченицу. Његова подела синтагми у складу је с Белићевом те тако одредбене синтагме дефинише као оне које се састоје од главне речи и речи која је одређује, док се допунске одликују таквом везом у којој „зависни члан допуњава главни или управни члан овога скупа речи” (Исто: 153). Као и Белић, обе врсте синтагми назива детерминативним или зависним јер се одликују јединством појма, односно представе (Исто: 153–154).

Аутори средњошколске граматике, Станојчић и Поповић (1992: 185), синтагму одређују као „посебан тип синтаксичке јединице односно конструкције” за чију је творбу важна особина именица, придева, прилога и глагола „да њихово значење може бити одређено или допуњено значењем других синтаксичких јединица”. Конституенти или чланови синтагме, наводе аутори, деле се на главни или управни члан који чини лексичко језгро синтагме, и зависни конституент, који се својом синтаксичком функцијом везује за главну реч. Неке синтагме имају и трећи конституент – помоћну реч коју најчешће представља предлог, а такав спој предлога с именичком синтагмом у неком од зависних падежа чини предлошко-падежну конструкцију (Исто: 251–252). Према синтаксичкој функцији коју врше, зависне конституенте деле на одредбене и допунске.

Ј. Силић и И. Прањковић синтагму схватају нешто другачије и не поистовећују је са спојем речи (Silić i Pranjković 2005: 261–262). Спој речи или синтагмом је синтаксичка јединица која се састоји од најмање две пунозначне, међусобно повезане речи (тагмема) – главне и зависне (нпр. *мирно море*, *градити кућу*). Прелазак споја речи у синтагму условљен је његовим укључивањем у реченицу, односно изласком главног члана из свог основног облика (номинатива једнине, инфинитива), нпр. *мирно море*: Воле пловити

мирним морем; градити кућу: Градили су кућу *три године*. У том смислу, кажу аутори, „синтагмем се сматра изванреченичном јединицом, а синтагма унутарреченичном”.

Када се говори о номиналној синтагми, говори се о појму ширем од појма именичка синтагма јер се у функцији номинала могу појавити све именске речи, супстантиви – именице, придеви, заменице и бројеви (Kordić 1992: 27). Међутим, позицију управног члана најчешће заузима именица. Остале именске речи могу се употребити у улози супстантива само онда када је њихова функција деиктичка, када упућују на именицу која се већ појавила у познатом контексту, али и тада улога управног члана припада именици на коју оне упућују (Исто: 28–29).¹⁵⁴ Ближе одређивање номинала састоји се у детерминацији његовог садржаја преко атрибута као несамосталног реченичног члана, који врши синтагматску функцију унутар номиналне синтагме.¹⁵⁵

Посебну врсту детерминације представља адноминална квалификација којом се у номиналној синтагми (првенствено именичкој) управна именица детерминише помоћу неке друге именице која је, на тај начин, ближе одређује (Белић 1998: 167). Тако се главном члану синтагме приписује неко привремено или трајно својство чиме се он издваја из скупа истих или сличних ентитета те се на тај начин спецификује у односу на њих.¹⁵⁶ То својство изриче атрибут, а зависно од односа који успоставља с управном

¹⁵⁴ О статусу управног члана номиналне синтагме П. Пипер (2005: 35) каже следеће: „У главном делу именског израза је именица, или заменичка именица (*ја, ко, неко, нико* и сл.), или нека друга реч употребљена као да је именица” (подвукла Ј. Р.). При том, за П. Пипера ‘именски израз’ није у потпуности исто што и номинална синтагма. Он је скуп речи организованих око именице (нпр. *Јована и Светлана уче*) који се састоји од главног и зависног дела, али то може бити и сама именица (нпр. *Јована учи*). Именски изрази се повезују у синтагме, које представљају „пунозначне речи повезане истом синтаксичком и семантичком функцијом” (Исто: 34). Детаљније о појму именског израза в. у Пипер и др. (2005: 33–118).

¹⁵⁵ Према мишљењу М. Знике, да би се нека реч могла назвати атрибутом, она се мора везати за именицу или неку именску реч у функцији именице (Znika 1987: 192). Другим речима, увођењу атрибута у реченицу мора претходити постојање неке именице у некој синтаксичкој категорији преко које се дати атрибут посредно повезује с предикатом те зато не представља реченични члан. Другачији статус атрибуту дају Силић и Прањковић одређујући га као несамостални реченични члан (Silić i Pranjković 2005: 279).

¹⁵⁶ Квалификацију именичког појма С. Павловић (2006: 395) термилошки одређује као ‘спецификативност’ додељујући јој посебно семантичко поље у ширем пољу детерминације. Карактеристичну појединост која има улогу актуализатора управне именице аутор назива спецификатором. Овај појам није ни у каквој вези с појмовима спецификације и спецификатора који се

именицом, он може бити конгруентан и неконгруентан. Овом приликом, синтаксичко-семантичкој анализи биће подвргнути неконгруентни атрибути, који, за разлику од конгруентних, не остварују обличко слагање с управном именицом и појављују се у свим косим падежима.

Неконгруентним атрибутима посебну пажњу поклатио је М. Ковачевић у својој студији *Кроз синтагме и реченице* разматрајући њихове семантичке типове (Kovačević 1992: 9–29). Предност термину ‘неконгруентни атрибут’ аутор даје у односу на термин ‘предлошко-падежна конструкција у функцији атрибута’ јер овај други не обухвата прилоге у атрибутској функцији (Исто: 9). Под истим термином П. Пипер (2005: 47) подразумева ‘атрибутски именски израз’ у односу синтаксичке зависности „од другог именског израза који он одређује као његов неконгруентни атрибут”. Будући да је у нашој литератури врло уобичајен израз ‘предлошка синтагма’, И. Клајн (2005: 223) приклања се термину ‘предлошко–падежна синтагма’ или ‘предлошко–падежна конструкција’ јер таква синтагма по функцији није једнака предлогу, већ прилогу. Наше је опредељење, међутим, да користимо термине **падежна** и **предлошко–падежна конструкција** јер се у овом раду бавимо управо падежним и предлошко–падежним конструкцијама у исказивању квалификативности.

користе у генеративној граматичи, а чију позицију заузимају детерминатори у оном значењу које им приписују генеративисти (уп. Vukojević 1995: 232).

АДНОМИНАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

У досадашњој сербо-кroatистичкој лингвистичкој литератури посвећеној адноминалним падежима којима се означава квалитет постоји одређена разуђеност у њиховом дефинисању и типологији. Оно око чега се већина лингвиста слаже јесте да су формални изрази овог значења генитив и инструментал, оба блокирана обавезним придевским детерминатором, који се остварују по моделима $N + [_{ATR} [O_{Det}_{ADJ/DES} N_{GEN}]]$ и $N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [O_{Det}_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]$. Терминолошка разноликост резултат је различитог схватања значења квалитета и квалитативности уопште те се говори о генитиву са значењем ознаке, грађе или материје, и раскида (Maretić 1963: 572–576), квалитативном генитиву (Стевановић 1986³: 191–193; Ивић 1956; Фелешко 1995: 42–49; Станојчић и Поповић 1992: 271–272; Клајн 2006: 236), квалитативном генитиву (Mrazović i Vukadinović 2009²: 353; Vasić 1996a: 39–40; Антонић 2005: 159–163; Пипер 2005: 835). Међу ауторима варирају и различита типолошка решења у зависности од тога шта се подразумева под значењем квалитета. Ипак, већина је сагласна у томе да се на синтаксичком плану овај генитив појављује у функцији неконгруентног атрибута који одређује управни појам преко особине, својства, порекла и сл.¹⁵⁷

КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ И КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У ГРАМАТИКАМА

Квалитативним падежима већина граматичара назива само беспредлошки генитив у функцији атрибута (Brabec, Hraste i Živković 1961: 223; Barić i dr. 1997²: 562; Katičić 2002³: 463; Станојчић и Поповић 1992: 271; Silić i Pranjković 2005: 202; Клајн 2006: 236). Стевановић (1986³: 191, 456) му придружује инструментал с предлогом *с(А)*,

¹⁵⁷ Говорећи о функцији генитива који квалификује неки именички појам, одређени аутори се одлучују за другачија терминолошка решења. Тако ауторке „Граматики српског језика за странце” (Mrazović i Vukadinović 2009²: 350) користе термин ‘додатак’, В. Васић ‘(синтагматски) детерминатор’ (Vasić 1996: 39), а И. Антонић (2005: 159–160) ‘квалитативни детерминатор’.

док их други идентификују само на основу синтаксичке функције (Težak i Babić 2003¹³: 241). Осталим падежним конструкцијама којима се управни појам ближе одређује према некој особини они приписују значења материје, порекла и сл. без назнаке о припадности квалификативности као надређеној семантичкој категорији. У том погледу се једино разликују Антонић (2005: 159–290) и Пипер и Клајн (2013: 329–387), који међу свим косим падежима (осим датива) експлицитно идентификују и оне с квалификативним значењем.¹⁵⁸

У категорију квалификативног генитива све наше граматике сврставају конструкције у којима се генитивом обележава неки интегрални део (*јунак бијела лица, црни наусница*), инхерентна особина (*цвијет лепога мириса*), али Даничић (1858: 53–59) и Маретић (Maretić 1899: 525) појам квалитета схватају шире те у категорију квалификативног генитива сврставају и порекло детерминисаног појма (*Срби закона турскога у Босни*).¹⁵⁹ С друге стране, Стевановић (1986³: 192) раздваја значења својства и порекла иако напомиње да генитив порекла на одређени начин означава квалитет детерминисаног појма. Њихова је основна разлика у томе што је генитив порекла изразитије посесивног карактера те је управној именици истовремено и одредба и допуна (Исто: 193), док је квалификативни генитив увек у функцији одредбе.

Исте функције које има квалификативни генитив Стевановић приписује и инструменталу, док се по значењу само донекле поклапају. Дакле, и инструментал има функцију атрибута (*фес с кићанком, лице с крупним очима*) и означава саставни део управног појма (Исто: 456). Избор између ова два падежа зависи од тога да ли се жели истаћи одвојивост или одвојено посматрање детерминисаног појма и његовог детаља.

¹⁵⁸ Разлика између подела код ових аутора тиче се једино везе термина ‘квалификативни’ и синтаксичке функције датих падежа. Док Антонић квалификативно значење приписује падежима и у атрибутој и у прилошкој функцији, Пипер и Клајн овај термин додељују само облицима уз именицу.

¹⁵⁹ Док Даничић (1858: 53) овај генитив термилошки не одређује, већ само каже да се њиме „показује какво је друго што, чему припада стварь којој је она име”, Маретић га назива генитивом својства и извора односно ознаке (Maretić 1899: 525, 572).

Поред тога, аутор истиче обавезну употребу инструментала када је интегрални део неки ситан детаљ (*плавуша с младежом*) или кад означава неку привремену особину (тада има атрибутско-прилошку функцију), нпр. *девојка с бледилом на лицу*, јер несталност и привременост временски представљају одвојивост (Исто: 457–458).

Аутори *Граматики хрватско-српског језика* (Brabec, Hraste i Živković 1961) уопште не наводе квалификативни инструментал, а адноминалном квалификативном генитиву (генитиву „каквоће”) додељују функције атрибута (*партизани поносна и храбра срца*) и предиката (*бити рода јуначкога*). Остала квалификативна значења ова граматика региструје као материју и саставни део код генитива с предлогом ОД којим се исказују и године, својство и величина (*Старац Фочо од стотине љета; човјек од речи; срце од јунака; село од тридесет кућа*) (Исто: 226).

Другачију класификацију падежног система примењују аутори средњошколске граматике (Станојчић и Поповић 1992: 265–280). Примарни критериј на основу којег су падежи класификовани је падежна конституентска вредност те су падежи којима се означава квалитет, спецификација материје од које је именички појам и сл. сврстани у класу именичких јединица које се, по својим обележјима, подударају с квалификативним придевима, нпр. *плаве косе* ↔ *плавокос*, *од гуме* ↔ *гумен* (Исто: 267), а на функционалном плану се појављују као атрибути, копулативни и допунски предикативи и актуелни квалификативи (Исто: 271). У ову класу падежа у адноминалној позицији аутори укључују квалификативни генитив (нпр. *човек високог раста*) и инструментал с предлогом С(А), којима се конкретизују вредности неке карактеристичне особине именичког појма (нпр. *девојка са црним очима*) те генитив с предлогом ОД који има градивно значење (нпр. *ваза од кристала*) (Исто: 272–273).

У „Граматици српског језика за странце” (Mrazović i Vukadinović 2009²), чије је тежиште на синтаксичком опису језика, падежи квалификативног значења идентификују

се као додаци у именичкој фрази: именичка фраза у генитиву (*девојка плавих очију*) и предложна фраза (*девојка са црним очима*), којима се исказује нека особина управне именице (Исто: 354–355), затим пратећи додаци којима се обележавају неке „пратеће или недостајуће околности“ (*младић с трубом, човек без руке*).

У нацрту приручника „Основи граматике српског језика“ (Vasić 1996a) адноминалној детерминацији посвећена је много већа пажња него што је то до тада био случај. Као један од типова синтагматске детерминације издвајају се падежи с детерминативним (квалификативним) значењем, који преко функционалног и семантичког јединства остварују и позиционо, те су међусобно нераскидиво везани, нпр. *Заљубио сам се у девојку црне косе* (Исто: 39). Квалификативни генитив је забележен у три модела: с обавезним детерминатором, с предлогом и у слободној форми, док су за инструментал резервисани предлошки модели с детерминатором и без њега. С управном именицом ова два падежа већином остварују исте односе: однос интегралности дела и целине (*човек риђе косе – човек са великим носом*), инхерентности неке особине (*девојка веселе нарави – професор са искуством; слика тамне боје – стан са централним грејањем; жена од укуса*), одсуства интегралног дела или инхерентне особине (*човек без руке/савести – човек с ногом*¹⁶⁰). Остала значења резервисана су за појединачне падеже те се генитивом обележава још и једначење (*осмех пријатеља, злато од детета*), издвајање према просторној или временској припадности (*лице са екрана, друг из детињства*), порекло или припадност (*човек са југа, Милић од Мачве*), особина по пореклу/саставу (*чаши од кристала, торта од ораха*), а њиме се може и конкретизовати неки типски појам (*чин храбрости, последњи дани лета*). С друге стране, инструментал се употребљава када се жели истаћи придруженост једног појма другоме на основу припадности (*жена с*

¹⁶⁰ Значење одсуства интегралног дела или инхерентне особине инструментал остварује комбиновањем с предлогом С(А), где одсуство детерминатора на површинском плану указује на лишеност дела тела односно присуство његове замене: *човек с ногом* → *човек који има дрвену ногу*.

дететом, човек с наочарима) и спецификација по саставу, обличју и сл. (*суна с резанцима, блуза са џеповима*).

У „Хрватској граматичици“ квалификативни генитив аутори називају двојачко: генитив својства или генитив квалитативни (Barić i dr. 1997²: 562). Они на примеру показују како од реченица од којих је једна с квалификативним генитивом као лексичким делом копулативног предиката (*Упознао сам човјека. Човјек је добре нарави*) атрибуцијом прво настаје релативна реченица (*Упознао сам човјека који је добре нарави*) да би затим од ње настала номинална синтагма (*Упознао сам човјека добре нарави*). Значај оваквог погледа на овај семантички тип адноминалног генитива управо је у расветљавању односа који њиме исказана особина успоставља према свом носиоцу када је у позицији уз именицу и када се налази уз копулу.

Исти приступ сагледавању овог проблема налазимо и у „Синтакси хрватскога књижевног језика“ Р. Катичића, који истиче да се генитив својства јавља и као предикат чинећи синтаксичку и семантичку целину с именицом коју одређује „i onda se preoblikuje svim preoblikama kojima se i иначе predikati preoblikuju“ (Katičić 2002³: 441–2). Уз примере типа *ученик спорих покрета, старчић обријана лица*, аутор квалификативном генитиву прикључује и генитив порекла (*господа племенита свитла рода*) при чему га термилошки тако не одређује, већ и за њега каже да је генитив својства (Исто: 465).

Аутори „Српске синтаксе“ (Симић и Јовановић 2002) адноминалне квалификативне падеже, који припадају широј групи конструкција с претежно квалификативним значењем, сврставају у домен статичке квалификације, односно означавања особина као таквих. Оно што ову граматичку издваја од осталих јесте приступ који се заснива и на одређивању квалификативног значења на основу тонске и комуникативне доминације генитива и његове акценатске истакнутости у односу на детерминисани појам (Исто: 458). Аутори овом типу придружују и генитив порекла (*тежаци кришћанског закона*), а

то објашњавају констатацијом којом припадност повезују са својством: „[...] припадници су и истовремено носиоци те вере, као свог обележја”. При том, генитив порекла карактерише двосмерна посесивност јер како закон (вера) припада тежацима, тако и они припадају закону самим тим што спадају у ред људи хришћанске вере (Исто). Најинтересантнијом категоријом квалификативног генитива у овој се граматички сматра експликативни генитив типа *сплет риђе седе косе, свет бајке, кркљанац гостију*. Њега карактерише право посесивно значење, усложњено већим бројем односа који подразумевају не само облик, већ и начин постојања детерминисаног ентитета, затим двосмерни однос посесије, манифестован у међусобној припадности управног и зависног појма, али и у особини која управном појму припада (Исто: 467–468).

Клајнова „Грамматика српског језика” (Клајн 2005) уопште нема одељак о падежима, а у „Грамматички српског језика за странце” квалификативно значење има само генитив којим се исказује својство или обележје управне именице, нпр. *младић високог раста, кућа танких зидова* (Клајн 2006: 236), док се инструменталу типа *сандук с благом* додељује значење пратње.

У погледу овакве класификације, подударна с овом је и „Грамматика хрватског језика” Ј. Силића и И. Прањковића, који, осим термина ‘квалитативни’ користе и термин ‘генитив својства’, а информацију о значењу својства (квалитета) проширују напоменом да је реч о својству неотуђивог предмета или његовог дела (Silić i Pranjković 2005: 202). Као подврсту овог генитива, они наводе и тзв. ‘генитив доби’ (*мушарац средњих година, деца раног узраста*) у којем се квалификативно и темпорално значење мешају тако што се особина предмета исказује временским обележјима (Исто: 203). Што се тиче других падежа, значење квалитета региструју код инструментала с предлогом С(А) у атрибутој функцији (*соба с погледом на море, чај с лимуном, старац са сиједом брадом* и сл.) без помена о конкуренцији с квалификативним генитивом (Исто: 237).

У „Синтакси савременог српског језика”, И. Антонић (2005) даје детаљан синтаксичко–семантички опис падежа у српском језику, у који је укључила и примере с адноминалном квалификацијом. Анализу је спровела користећи интегрални приступ, а у неким детаљима служила се и оним теоријама језика које су усмерене прагматички и когнитивно при чему је падежне односе осветлила у првом реду на нивоу реченице, па онда и на нивоу синтагме. Падеже с квалификативним значењем поделила је на основу односа детерминације, тачније околносне детерминације, који они остварују с управном именицом (Антонић 2007а). Она све квалификативне падеже у адноминалној позицији дефинише као падеже „у функцији квалификативног детерминатора којим се именички појам одређује у погледу особине” (Антонић 2005: 159, 225, 255, 291). Квалификативни генитив уз именицу ауторка дели на четири типа: основни семантички тип (*човек седе браде, жена од укуса, чудо од детета, аутомобил године*), генитив одсуства карактеристичне појединости (*жена без капе, кутија без поклопца*), еквативни генитив (*осмех Мона Лизе, ход балерине*), и генитив материје (*блуза од свиле, торта од ораха*) (Исто: 159–162). У основни семантички тип инструментала она сврстава конструкције с предлогом НАД типа *цвет над цветовима*, а инструменталу који алтернира с генитивом (*девојка с плавим очима*) додељује значење карактеристичне појединости. Врло сличан њему је инструментал саставног дела с детерминатором (*очи с црним трепавицама, кутија с дрвеним поклопцем*) и без њега (*торта с орасима, пита с месом*). У вези с друга два типа, И. Антонић истиче да је њихово квалификативно значење у великој мери условљено контекстом (Исто: 256–258).

Аутори „Нормативне граматике српског језика” под квалификативним генитивом подразумевају онај којим се исказује опште значење особине (Пипер и Клајн 2013: 335–336). Он поседује и ужа значења те се тако у атрибутивној употреби јављају примери *дечак дуге косе, честитка од срца, напад с леђа, особа од поверења*. Као

квалификативно, посматрају још само значење материје, које се остварује у синтагмама *сако од твида, чај од нане*. Кад је реч о инструменталу, квалификативно значење приписују облику с предлогом С(А) који врши функцију атрибута и означава неку карактеристичну појединост, неиспустиви део целине (*коњ с белом гривом, пацијент са сломљеном ногом, кола са аутоматским мењачем*) код којег је, за разлику од квалификативног генитива, фокус на карактеристичном делу. С друге стране, бележе и примере код којих се део или својство дате целине не подразумева те се реализују без атрибута (*кошуља с монограмом, колач с јагодама*) (Исто: 380–381).

КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ И КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ У НАУЧНИМ

СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА МИЛКЕ ИВИЋ. У монографији М. Ивић „Значења српскохрватског инструментала и њихов развој” (Ивић 1954а) за нас је од значаја поглавље о инструменталу с предлогом С(А) у оквиру којег се посматра тзв. псеудосоцијативни инструментал типа *девојка с плавим очима*. Ауторка овај инструментал назива ‘инструменталом карактеристичне појединости’ и истиче да се њиме, када има придевску функцију (дакле, у номиналним синтагмама), обележава орган који употпуњује представу о лицу којем припада, али да може обележити и неки предмет који дато лице има уз себе, нпр. *гомилица чобана с накуљеним, црним хаљинама* (Исто: 203). Овом инструменталу, запажа она, конкурише квалификативни генитив који, такође, обележава категорију карактеристичне појединости, а разлика између њих тиче се обележености генитива: док се инструментал употребљава у свим случајевима, генитив долази у обзир само онда кад је реч о интегралним деловима тела и осталим појмовима који чине живи ентитет, а никако предмет (Исто: 204–5).¹⁶¹ Поред тога, инструменталом

¹⁶¹ Разматрајући семантичка ограничења у употреби квалификативног генитива, Б. Куна истиче да тврдња о његовој везаности за одређивање искључиво бића не одговара данашњем стању у језику (Куна

се открива карактеристика посебног саставног дела целине, док генитив служи за откривање карактеристике својствене личности као целини.

Даљу разраду односа између ова два падежа, као и веома значајан допринос расветљавању значења квалитета дала је М. Ивић у свом раду „Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала” у којем је истакла однос између два падежа у погледу квалификације (Ивић 1956). Ауторка је констатовала да оба падежа служе за обележавање особине неког ентитета те да је њихова међусобна замена могућа само онда када је реч о појму којим се обележава неки интегрални део тела (нпр. *старац беле браде* ↔ *старац са белом брадом*, али *човек средњег раста* ↔ **човек са средњим растом*). С друге стране, замена је онемогућена у синтагмама у којима је инструменталом кодиран предмет који се као посебан и посебно одређен детаљ укључује у представу о конкретној личности (*син са сјајном звездом на челу* ↔ **син сјајне звезде на челу*). Улога квалификативног генитива је, дакле, откривање особине карактеристичне за дати појам што се постиже квалификацијом његовог интегралног дела тела који с њим чини целину при чему такав квалитет мора непосредно квалификовати и сам појам (Исто: 263). У том смислу квалификативни генитив се понаша као прави придев.

ПРОУЧАВАЊА КАЗИМЈЕЖА ФЕЛЕШКА. Синтаксичко–семантичку анализу квалификативног генитива спровео је и приказао Фелешко (1995) у својој студији „Значења и синтакса српскохрватског генитива”. Језичку грађу испитивао је узимајући у обзир дубински план исказа и улогу језичког контекста и значење речи. Као основну функцију овом генитиву Фелешко приписује функцију атрибутског детерминатора и значење поседовања извесне особине. Он, такође, сматра да се квалификативни генитив удружује с обавезним детерминатором те да је његова суштина управо у томе што баш

2010: 76). Он добро примећује да је то контрадикторно самом називу ‘инструментал карактеристичне појединости’ (па и термину ‘катеорија карактеристичне појединости’ – нап. Ј. Р.) јер управна именица у овој синтагми означава управо нешто неживо, а оквалификована је генитивном конструкцијом. Потврду овој тврдњи илуструје примерима *кућа високе моде*, *аутомобил луксузне класе* и сл.

тај атрибут указује на квалитет центра синтагме. Упоредјујући ситуацију у српском и пољском језику, аутор закључује да се у пољским генитивним синтагмама најчешће појављује именица најопштијег значења, нпр. боје, врсте, облика, док су српске синтагме специфичне по томе што је у тој позицији велики број именица ужег значења. Тако се са значењем квалитета појављују апстрактне именице које обележавају интегралну особину бића и предмета (*писац првог реда, колотови разних величина и боја*), као и именице које означавају интегрални део центра синтагме (*риба белог трбуха, капут кратких рукава*). Специфичност српског (српскохрватског) језика је управо у типу из ове друге групе, који није познат осталим словенским језицима. Фелешко сматра да је адноминални квалификативни генитив конкурентан немотивисаном придеву (*очи плаве боје ↔ плаве очи*).¹⁶²

ПРОУЧАВАЊА МИЛОША КОВАЧЕВИЋА. У раду „Падежне и предлошко-падежне конструкције као именички додаци са значењем ‘карактеристичне појединости’ у дјелима Анђелка Вулегића” (1983) и студији „Кроз синтагме и реченице” (1992), М. Ковачевић је проучавао именичко–падежне синтагме са значењем карактеристичне појединости. Он карактеристичну појединост сматра много ширим појмом него М. Ивић, надређеним другим значењима.¹⁶³ Посматрајући је као квалитет интегралног дела који се управном појму приписује као његово стално или привремено својство, аутор издваја две семантичке категорије. Прву чине типови синтагми у којима зависни и управни чланови остварују однос део–целина при чему је интегрални како посебан део појма, тако и нека његова инхерентна особина (Исто: 158–163). Генитив и инструментал које Ковачевић убраја у овај тип означавају: а) интегрални део: N + ODet N_{GEN} (нпр. *човек сиједи косе, господин средњих година*), N + од ODet N_{GEN} (*балавац од петнаест*

¹⁶² Веза мотивисаног придева и именице може се посматрати као веза две именице што значи да је мотивисани придев онај који конкурише падежном облику (Фелешко 1995: 156).

¹⁶³ О томе како ово значење схвата М. Ивић (1954а: 200–207) већ је било речи у оквиру адвербијалне квалификативности.

година), N + c(A) ODet N_{INST} (*дијете с дугом косом*), б) недостатак интегралног дела: N + БЕЗ N_{GEN} (*човјек без гријеха*), в) материју: N + ОД N_{GEN} (*сандук од јеловине*), и г) пратилачки појам: N + Ø N_{INST} (*враг с роговима*).

У другу семантичку категорију Ковачевић (1983: 163–167) сврстава оне синтагме у којима карактеристичну појединост представљају бића и предмети из реалног света у својству пратилачког појма којим се открива изглед надређеног ентитета. И у вези с овим типом он потврђује закључке М. Ивић о употреби псеудосоцијативног инструментала у овом значењу (*човјек са црном капом*) (уп. Ивић 1954а: 201–210).

М. Ковачевић, такође, посматра и трансформационе могућности свих наведених типова синтагми, као и њихове синонимне облике. За синтагме првог семантичког типа констатује да се могу заменити одговарајућом придевском лексемом (нпр. *човјек сиједи косе* ↔ *човјек са сиједом косом* ↔ *сиједи човјек*; *опанак од коже* ↔ *кожни опанак*) зато што, осим атрибутске функције, имају и атрибутско значење (Исто: 156–160). Специфичност генитива с предлогом БЕЗ је у томе што се синонимни придев деривира префиксима *без-* и/или *не-* (*човјек без гријеха* ↔ *безгрешни (неогријешени) човјек*). Од овога одступа инструментал карактеристичне појединости зато што атрибутски карактер има само његова функција, док значење није атрибутско, већ псеудосоцијативно те се као једини његов синоним појављује релативна клауза с глаголом *имати* (*враг који има рогове*) (Исто: 159).

У вези с инструменталом другог семантичког типа, Ковачевић (Исто: 164–165) закључује да је трансформ релативна реченица с глаголом *имати* који може (а и не мора) бити допуњен неким прилошким изразом када се карактеризација врши преко неког другог бића или предмета, нпр. *жена са двоје дјеце* → *жена која има (уза се) двоје дјеце*.

ПРОУЧАВАЊА ИВЕ ПРАЊКОВИЋА. Квалификативни генитив и инструментал у расправи И. Прањковића „Недимензионални приједлози” посматрају се у оквиру значења

‘квалитатива’ (Pranjković 2001: 27). Аутор издваја четири типа овог значења: прототипично значење које се исказује беспредлошким генитивом (*напир бијеле боје*), социјативно–квалитативно формализовано инструменталом с предлогом С(А) (*столица с наслоном, лађа с јарболима*), затим њему антониман негативни или ексклузивни квалитатив у облику генитива с предлогом БЕЗ (*човјек без својстава, кошуља без рукава*), и градивни, материјални квалитатив у генитиву с предлогом ОД (*од злата јабука, кула од карата*). Такође се истиче и застарела употреба неких конструкција као, на пример, употреба предлога у првом типу (*напир од исте боје*) те устаљеност или фолклорна обележеност неких конструкција из четвртог типа.

ПРОУЧАВАЊА БРАНКА КУНЕ. Категорију квалификативног генитива посматрао је Б. Куна у раду „Квалитативни генитив у хрватском језику” (Kuna 2010). Поред утврђивања његових функција, синтаксичких и семантичких особености у виду присуства обавезног детерминатора и издвајања извесне особине дела или целине одређеног референта, аутор пажњу поклања и конкурентности с осталим средствима за обележавање квалитета. Осим тога што говори о конкурентности с квалификативним инструменталом, он врло детаљно разрађује услове под којима је алтернација с придевом могућа и утврђује три ситуације (Исто: 74–76). Када се генитивни референт квалификује преко свог дела који га у целости прожима, читаву генитивну конструкцију замењује придев као конгруентни атрибут (*играч снажне грађе ↔ снажан играч*). У другом случају, када је реч о истицању трајног или привременог својства интегралног дела, при чему придев мора бити двосложан, генитив алтернира с придевском сложеницом (*мачка кратке длаке ↔ краткодлака мачка*). Придевска сложеница може упућивати и на особине које се односе на цео ентитет, али његова обележја нису значењски кључна за његово одређење (*уређаји ниског напона ↔ нисконапонски уређаји*). Трећи случај се односи на конструкције којима се означавају унутрашња

својства карактера, интелигенције или телесне грађе. Тада се као конкурентно средство јавља придев изведен од именице у генитиву, који је квалификован поприложеним придевом (*ученик натпросјечне интелигенције ↔ натпросјечно интелигентни ученик*).

ЕКВАТИВНИ ГЕНИТИВ У ГРАМАТИКАМА

Генитив којим се управни појам изједначава с одређеном карактеристиком извесног физичког типа или карактера неке личности преко одговарајућег детаља до појаве рада М. Ивић „О еквативном генитиву српскохрватског језика” (1971), наши граматичари не бележе. У „Србској синтакси”, Ћ. Даничић (1858: 54) даје само примере с присвојним придевима (*један јунак лица ђевојачка*) за које каже да су то додаци који показују какав је управни појам те су најчешће заступљени придевима. О еквативном генитиву нема помена ни у неким каснијим граматицама, на пример, код Стевановића (1986³) чак ни у примерима који би одговарали том типу. Исти случај је и у граматицама Станојчића и Поповића (1992), Е. Барић и сарадника (Barić i dr. 1997), па и Силића и Прањковића (Silić i Pranjković 2005).

Мразовић и Вукадиновић (Mrazović i Vukadinović 2009²: 353), Васић (Vasić 1996: 40) и Антонић (2005: 161–162) еквативни генитив одређују као подтип квалификативног генитива и на примерима *осмех пријатеља, корак балерине, рука боксера* констатују да он карактерише управну именицу „преко изједначавања с појмом познате квалификације” (Антонић 2005: 161–162), односно тиме што „означава или неку типолошку особину или је властито име неке познате личности” (Mrazović i Vukadinović 2009²: 353).

За ауторе „Нормативне граматике српског језика” (Пипер и Клајн 2013: 338) еквативни генитив је подврста поредбеног генитива и служи „за квалификацију онога што се пореди с оним што значи именица у таквом генитиву” (*има душу детета, воли њен корак гимнастичарке, изглед бившег телохранитеља*). За разлику од осталих

граматичара, они еквативно значење приписују и генитиву с предлогом ПОПУТ (*Она је лепа попут њене сестре*) и оном са спојевима у ОБЛИКУ, у ДУХУ, у ВИДУ, у СВОЈСТВУ, у СТИЛУ, у ТОНУ, нпр. *направити тарту у облику срца*.

ЕКВАТИВНИ ГЕНИТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА МИЛКЕ ИВИЋ. Однос изједначавања (еквације) „između nekog detalja svojstvenog konkretnoj individui sa odgovarajućom pojedinošću vezanom za određeni fizički tip odnosno ljudski karakter” на којем се заснива значење генитива типа *ход балерине, поглед невинишета* уочила је М. Ивић те је била прва која га је и терминолошки одредила као ‘еквативни генитив’ (Ivić 1971: 305). У таквим синтагмама, ступањем управног појма као персонализованог носиоца особине и генитива као генерализованог, типског репрезентанта у однос интегралног дела према целини, управни појам се квалификативно одређује (Исто: 306-307).¹⁶⁴

ПРОУЧАВАЊА РАДМИЛЕ ЂУРИЋ. Спровodeћи детаљну синтаксичку и семантичку анализу адноминалног генитива на теоријским поставкама генеративне граматике, Р. Ђурић (2009) овај генитив дефинише као подврсту дескриптивног генитива и терминолошки га одређује као ‘класификаторни генитив’ јер „imenica posesora ima ulogu klasifikatorne modifikacije” с обзиром на то да се у тој функцији појављују имена познатих личности с карактеристичном особином (*осмех Мона Лизе, храброст Милоша Обилића, стас Наполеона*) или неке друге генерички употребљене именице (*ход балерине, ударац боксера* и сл.), којима је заједничко то што указују на „karakteristično svojstvo određenog tipa ličnosti” (Ђурић 2009: 78).

¹⁶⁴ Овај тип генитива региструје С. Стојановић у оквиру своје књиге „Бинарне релације посесије у енглеском и српскохрватском језику” (Stojanović 1996: 333) као генитив којим се идентификује класа детерминисаног појма путем преноса општих особина класе на индивидуу при чему именица у генитиву пролази кроз процес деиндивидуализације.

ЕКСПЛИКАТИВНИ ГЕНИТИВ У ГРАМАТИКАМА И НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

У сербо-кroatистичкој граматичкој литератури под експликативним се значењем традиционално подразумева значење генитива којим се јасније дефинише именица уз коју стоји а која је недовољно одређена сама по себи (нпр. *знак једнакости, дар немушког језика, стање мира, поглед блудника, боја дрвета, облик стабла* итд.). У неким граматичким приручницима експликативном генитиву посвећено је доста пажње (Katičić 2002³: 457–460; Barić i dr. 1997²: 560–561; Антонић 2005: 135–137), неке граматике га само помињу уз кратко објашњење (Silić i Pranjković 2005: 202), неке га не идентификују као таквог, већ га само помињу као генитив тицања или га сврставају под посесивни генитив (Стевановић 1986³: 175–179), док има и оних у којима се он уопште не помиње (Даничић 1858; Maretić 1963³; Станојчић и Поповић 1992; Пипер и Клајн 2013).

У својој студији о српскохрватском генитиву, Фелешко (1995: 34) издваја тзв. дефинициони генитив за који каже да обједињује све употребе генитива које се не могу сврстати у остале, семантички јасно прецизиране типове. Разматрајући примере типа *степен његове кривице, историја нашег доба, књиге историје* и сл., он закључује да се такав однос може тумачити увек вишезначно те да су употребе ових конструкција семантички празне због чега овај генитив класификује као граматички падеж. Аутор сматра да ове генитивне синтагме не изражавају ништа више од самог односа те, користећи трансформациони тест, закључује да се такав однос може тумачити увек вишезначно, као и да свим појединачним употребама ових синтагми, које су резултат тенденције спајања именица с генитивом, недостаје заједничка семантичка компонента

(Исто: 35).¹⁶⁵ У истој студији, К. Фелешко за експликативни генитив констатује да има нестабилне границе те је подложен субјективном тумачењу (Исто: 24). Он га надаље не издаја као посебну категорију.

Аутор „Савременог српскохрватског језика”, М. Стевановић, другачије схвата експликативни генитив јер Фелешкове примере (нпр. *знаци негодовања и презрења*) сврстава у посесивни генитив (Стевановић 1986³: 179). Он закључује да код експликативног значења управна реч објашњава појам у генитиву, али и да та објаснидбена функција иде и у супротном смеру (Исто: 210–11). Стевановић експликативно значење, за разлику од Фелешка, приписује примерима типа *рпа звона* са не тако очигледним аблативним значењем по којем се приближава генитиву с предлогом ОД (*рпа од звона*) јер генитив обележава појам од којег потиче слика у свести говорника.

У „Хрватској граматички” Е. Барић и сарадника експликативни (објаснидбени¹⁶⁶) генитив се реализује у синтагмама типа *пожар страсти* и одређује се као атрибут који се односи на исто на шта и управна именица те „*služi samo kao dodatno objašnjenje imenici uz koju stoji*” (Barić i dr. 1997: 560).¹⁶⁷ С друге стране, примере типа *израз жалости, слика насиља, књига мржње* и сл., дефинишу као ‘генитив садржаја’ „*kojim se izriče pripadnost općijeg pojma određenijem sadržaju*” и наводе да се њиме исказује облик или начин, струка, улога, положај и садржај управног појма (Исто: 559–560)

С овим је у складу и став Р. Катичића да је експликативни генитив онај који најчешће стоји уз именице пренесеног значења те представља сажето поређење (*пламен*

¹⁶⁵ Вишезначност ових синтагми потврђују различита трансформациона решења која аутор наводи: *степен његове кривице* [←степен којим је заступљена његова кривица], *историја нашег доба* [←историја коју захтева наше доба], *књиге историје* [←књиге које садрже историју].

¹⁶⁶ На основу увида у граматичку и осталу лингвистичку литературу, да се констатовати да је поменути преводни еквивалент у употреби на хрватском језичком подручју.

¹⁶⁷ Примери овог генитивног типа изостављени су из ове монографије и биће предметом посебног изучавања. Овакво опредељење наметнула је сама структура поделе на субпоља, која се заснива на преплитању семантичких категорија у језику. Изван таквог посматрања остаје наведени тип генитива који карактерише метафоричка употреба понајвише у поетском језику.

црнога ока, бисерје суза). Он овај генитив раздваја на генитив садржаја уз именице са значењем облика, које у оваквим спојевима не значе облик (*мрежица бора, срп мјесеца*) (Katičić 2002³: 455) и експликативни генитив у спојевима у којима се атрибут и управна именица односе на исто па се о једном предмету говори на два начина (*бисерје суза, слама косе*). С друге стране, Р. Катичић конструкције које наводи К. Фелешко разликује од експликативних и одређује их као ‘генитив садржаја’ који дефинише као именички атрибут са значењем припадања неког општијег појма неком одређенијем садржају (Исто: 454).¹⁶⁸

Преплитање експликативног и квалификативног значења налазимо у класификацији експликативног генитива коју даје И. Антонић (2005: 136, 161). Она у овај тип сврстава генитив с предлогом БЕЗ типа *посао без краја, поглед без сјаја*, који је врло сличан генитиву одсуства карактеристичне појединости (*жена без капе, кутија без поклопца*). Поред тога, генитиву у синтагмама *очи варљива сјаја* и *писма милионске вредности*, ауторка приписује експликативно значење на основу тога што се њиме управна именица идентификује „посредством експликације његове семантике или неке његове карактеристике, нпр. особине, места и сл.” (Исто). Из датих класификација и објашњења која иду уз њих може се закључити да је једина разлика у томе што експликативне конструкције кондензују релативне клаузе: → *посао који нема краја; поглед који нема сјаја; четкица која служи да се њоме перу зуби*.

Ако се вратимо на Катичићев став да се експликативним генитивом исказује однос припадања општијег појма неком одређенијем садржају, видећемо да супротно мишљење има М. Омеровић (Omerović 2011: 43–44), која сматра да је овде реч о обрнутом односу: атрибут обележава одређенији садржај управне речи која означава општи појам. Она овај

¹⁶⁸ Проучавајући посесију у енглеском и српском језику, С. Стојановић упућује на Kruising And Erades (1960) који на примерима из енглеског језика успостављају разлику између *defining genitive* и *classifying genitive*, при чему први одређује управну именицу, а други је сврстава у одређену класу (Stojanović 1996: 99).

генитив дели на две групе. Прву чине генитивне конструкције које конкретизују садржај лексема категоријалне семантике (*начин писања, врсте снега, облик стваралаштва, форма духовности* и сл.), док се у другој групи налазе све остале које додатно објашњавају управни појам конкретније семантике и са њим се поистовећују (*казна затвора, знак крепкости, магла прошлости, титула војводе* и сл.) (Исто: 45–48). Ван ове две групе остају конструкције типа *министар науке и образовања* и оне с предлогом *ОД* као што су *чудо од детета, грдосија од човека* итд. (Исто: 49).

У анализи експликативног генитива, утемељеној на когнитивној методологији, Г. Танацковић Фалетар закључује да је у случају експликативног генитива реч о концептуалној условљености управног појма његовим зависним чланом (Tanacković Faletar 2011: 76). С обзиром на то да је управна лексема прилично неодређене семантике те, у том смислу, несамостална, њено значење конкретизује генитив конкретније семантике.

ПОСЕБАН ТИП ГЕНИТИВА С ПРЕДЛОГОМ *ОД* У ГРАМАТИКАМА И НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

Конструкцији *ОД* + *N_{GEN}*, која означава неки унутрашњи аспект детерминисаног појма (*материјали од значаја, човек од акције*), у нашим је граматикама посвећивана неједнака пажња. О њима детаљније расправља М. Стевановић у својој Синтакси (1986³: 215–217) и раду „Значење и функције генитивне синтагме с предлогом *од*” (Стевановић 1964–1965). Свега два примера налазимо у граматикама Т. Маретића (Maretić 1963: 575) и Брабец, Храсте и Живковића (Brabec, Hraste i Živković 1961: 225–226), док га неке граматике уопште и не помињу (Katičić 2002³; Barić i dr. 1997²; Станојчић и Поповић 1992; Mrazović i Vukadinović 2009²).

Овај генитив граматичари класификују на мање-више сличне начине. Стевановић (1986³: 223, 225) каже да се он појављује у функцији атрибута заједничких именица

(*књижевник од заната, писац од талента*) и придева у предикату (*питање је од еминентне важности, бити од помоћи*) те да означава оно по чему се управни појам одликује. У складу с овим тумачењем, Силић и Прањковић га класификују као ‘атрибутни генитив’ приписујући му квалификативно значење (Silić i Pranjković 2005: 205), као и Антонић (2005) која га сврстава под основни семантички тип (в. стр. 200). Увидом у класификацију коју је извршила В. Васић (Vasić 1996), рекло би се да она, иако овај тип сврстава под квалификативни генитив, имплицитно указује на значење еквације тиме што га одређује као генитив чији се однос с управном именицом заснива на једначењу (в. стр. 197).

К. Фелешко (1995: 112) сматра да су ове конструкције „највероватније калкови одговарајућих облика из аналитичких језика који се граниче са сх. језичком територијом (исп. *човек од угледа* према тал. *uomo di merito*, нем. *Ein Mann von Charakter* итд.), те да могу бити и резултат аналогije с беспредлошким квалификативним генитивом типа *човек беле браде*. Он констатује да су ове конструкције доказ да се квалификативни генитив не може остварити као слободан падеж па се везује за предлог онда када уз њега не стоји атрибутска одредба.

М. Јоцић је овој врсти генитива посветила читав рад под називом „О синтагмама типа *човек од речи, злато од жене*” (1994) раздвојивши га на два типа: тип А (*човек од речи*) и тип Б (*душа од човека*).¹⁶⁹ Тип А се одликује тиме што је позиција детерминисаног појма ограничена на лексеме које означавају типичне представнике људског рода (*човек, жена, девојка, момак* и сл.), занимања (*књижевник, уметник, радник*) и неке предмете (*ствар, новац, хартија, посао* и сл.), а функцију квалификативног детерминатора врши зависни члан синтагме. Овај генитив, закључује ауторка, означава неко релевантно својство или скуп особина којима се могу оквалификовати нека личност, предмет или појам.

¹⁶⁹ Овим типом генитива не бавимо се у овој монографији јер, иако би се могао подвести под квалификативно значење у ширем смислу, његов структурно-семантички лик указује на то да он излази из оквира стандардне адноминалне детерминације те ће бити предмет неког другог истраживања.

Веома је значајан поглед који на класификацију синтагми овог типа има М. Омеровић (Omerović 2011: 49) ослањајући се на закључке М. Стевановића (1967) и И. Грицкат (1986). Она их сврстава у експликативни генитив уз важну напомену да вредност надређеног члана зависи од степена метафоричности лексеме у тој улози. Ради илустрације супротставља примере *питање просперитета* и *царство мрака* и закључује да се прва синтагма разликује од друге по степену метафоризације јер је њен надређени члан мање семантички информативан од надређеног члана друге синтагме, који носи већи семантички потенцијал због изразите сликовитости.

У релевантним граматикама и стручној литератури, како видимо, овај тип предлошког генитива описује се као генитив којим се означава неко својство, квалитет неког појма, а уколико се и укаже на присуство аблативног значења, оно се само констатује као значење порекла (потицања) без подробнијег објашњења о томе на који се начин успоставља веза између аблативности и квалификативности. Стевановић (1986³: 225) чак истиче да је аблативно значење овог генитива немотивисано те да он нема падежно значење односа. Другим речима, сматра се да је предлог ОД у овим примерима прошао кроз процес десемантизације и изгубио аблативно значење те да се не исказује никакав однос међу члановима синтагме (Јоцић 1994: 262). Исто тако, аблативност се искључује и зато што је у овом генитиву присутна нијанса посесивности (додуше, условне) ако се природа појма схвати као нешто што му припада (Грицкат 1986: 78). С друге стране, И. Антонић (2006: 139) указује на то да се обележје аблативности може транспоновати у друга семантичка поља те да се услови за конституисање генитива с предлогом ОД могу објаснити посебно уз примену когнитивносемантичког приступа (Исто 2006: 131). Исти став заступа и Љ. Шарић указујући на то да просторна метафора повезује генитивни референт као извор са детерминисаним појмом као његовим резултатом (Šarić 2012: 30). Дакле, просторно

значење које је садржано у генитивној конструкцији с предлогом *ОД* веома је погодно за метафоричка пресликавања на недимензионални домен квалификације.

КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У ГРАМАТИКАМА

Атрибутска функција увек се приписује предлошком акузативу за разлику од беспредлошког за који је резервисана функција правог објекта. Због тога су његови семантички типови разноврснији у односу на слободни акузатив, али се и у њима огледа основно акузативно обележје граничне директивности.

У сербо-кroatистичким граматикама квалификативни адноминални акузатив или се уопште не помиње (Barić i dr. 1997²; Klajn 2005 и 2006; Mrazović i Vukadinović 2009²) или се помиње узгредно и уз кратка објашњења при чему се у први (једини) план истиче његова атрибутска функција с минималним објашњењима његове семантике, која се махом везује за намену (Даничић 1858; Maretić 1899, 1963³; Katičić 2002³; Стевановић 1986³; Станојчић и Поповић 1992; Težak i Babić 2003¹³; Silić i Pranjković 2005). У том погледу се донекле разликују „Синтакса савременог српског језика” (Антонић 2005) и „Нормативна граматика српског језика” (Пипер и Клајн 2013) у којима се овај акузатив термилошки одређује као квалификативни.

У „Србској синтакси” једино се код акузатива с предлогом *УЗ* може наслутити значење квалификације јер му се приписује пратилачки карактер, који указује на то да, како Даничић каже, оно што се простире уз нешто, с њим је заједно, нпр. *пријеве уз здравице* (Даничић 1858: 552).

Маретић, такође, не приписује атрибутском акузативу квалификативно значење, а невелик је и број примера са значењем које би се могло тако схватити. Он истиче да акузатив с предлогом *ЗА* ретко означава сврху, нпр. *вода за пиће, јање за клање* те да се намена уочава и у примерима типа *грађа за роман, брашно за хљеб* (Maretić 1899: 569). Акузатив с предлогом *ЗА* у синтагмама *суд за ракију, каца за мед* сврстава у групу са

значењем „пристајања, приликовања” и придружује их примерима *важна за српски језик, то је за њега срамота* и сл. и додељује му функцију семантичке допуне именицама (Исто: 570; Maretić 1963: 590).

„Граматика хрватско-српског језика” (Brabec, Hraste i Živković 1961: 234) значење намене додељују свим акузативима с предлогом ЗА, тј. и онима којима се исказује чиста намена (*подесно за творницу*) и онима у којима је евидентно присуство квалификативне нијансе значења (*вода за пиће*).

Од наведених граматика не разликује се много ни Стевановићев „Савремени српскохрватски језик”. Он акузатив с предлогом НА у примерима типа *брод на једра, саонице на расклапање* одређује само као акузатив у функцији атрибута без икаквог даљег објашњења (Стевановић 1986³: 413). Мало је одређенији код акузатива с предлогом ЗА где истиче да конструкције у примерима *предмети за украс, хармоника за уста* и сл. имају значење праве намене, да врше атрибутску функцију и да су замењиви придевима: *украсни предмети, усна хармоника* (Исто: 429–30). Значајна је и његова констатација о присутности општег значења циља у свим наменским конструкцијама: „И све што се врши ради остварења неког циља, односно с неком намером, намењено је томе циљу, па је тешко одвајати циљ или намеру од намене” (Исто: 431).

У граматици Станојчића и Поповића (1992: 254) акузатив о којем је реч помиње се само у оквиру падежних атрибута с придевским значењем уз објашњење да се свим таквим атрибутима (*машина за писање, столица на расклапање*) исказује садржај именичког појма у виду његове квалификације.

Ауторке „Граматике српског језика за странце” (Mrazović i Vukadinović 2009²: 348–349) помињу адвербијалне допуне у акузативу типа *одлазак у Америку* које се реализују уз именице изведене од глагола с истом валентношћу. С друге стране, и неизведене

именице могу за себе везати такву допуну, а тада читава именичка фраза представља сажету реченицу без управног глагола (*аутопут води за Ниш* → *аутопут за Ниш*).

У приручнику В. Васић (Vasić 1996: 41), у оквиру адноминалног детерминативног акузатива, издваја се акузатив којим се врши спецификација особине или облика (*блуза на туфне, сукња у цвикле*), али и намене (*хаљина за изласке*). Ауторка примећује да је у оба случаја могућа замена придевом уколико творбене могућности именица то дозвољавају (*штрафтасте панталоне, балска хаљина*).

Одређење квалификативног акузатива, односно онога шта се под овим термином подразумева у „Синтакси савременог српског језика” није најдоследније спроведено (Пипер и др. 2005). Тако се на стр. 225 каже да се њиме именички појам одређује „преко саставног дела, карактеристичне појединости, покретача, облика, величине, намене и сл.) уз навођење разних примера с предлозима НА, ЗА и У (*авион на млазни погон, торта на спрат, четкица за зубе, крагна у штиц* итд.), док на стр. 835 наилазимо на објашњење да овај акузатив само „значи квалификацију по дезену или облику, а у његовом саставу су предлози *на* и *у*”, док сва остала претходно наведена ужа значења изостају.

Граматица Силића и Прањковића нигде не наводи квалификативно значење адноминалног акузатива, већ констатује његову атрибутску функцију с предлогом НА у примерима типа *осуђеник на смрт, бродница на једра и лежај на расклапање* (Silić i Pranjković 2005: 226). Значење намене посматра се у конструкцијама с предлогом ЗА, међу којима се при том не одвајају оне уз именицу од оних уз глагол те се за нас интересантан пример, *строј за кемијско чишћење*, налази у истој групи са примером *Мама шије за цијелу обитељ*. Једини додатни коментар у овој граматици јесте да је ово значење једно од најчешћих те да је различито нијансирано.

„Нормативна грамика” се у погледу овог падежа од осталих разликује по томе што термин ‘квалификативни’ приписује акузативу уз именице, док онај уз глаголе назива

начинским. Тако квалификативни акузатив има функцију одредбе „са значењем особине онога што значи именица уз коју стоји и коју одређује” а остварује се у примерима *свеска на линије, договор у танчине, убиство на свиреп и подмукао начин* (Пипер и Клајн 2013: 371). Значење намене није уврштено у овај тип, већ се помиње у оквиру циљног акузатива без икакве напомене о могућем мешању с квалификативношћу (Исто: 374).

КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА СВЕТОЗАРА ГЕОРГИЈЕВИЋА. Акузативне конструкције у атрибутој функцији биле су предмет и појединачних радова. Њих помиње С. Георгијевић у раду „Атрибутске синтагме у нашем језику” (1953–1954: 302), који каже да су синтагмама типа *вода за пиће, кутија за цигарете, полука на лакат* (па и оним у осталим падежима) као узор послужиле генитивне у чијој се базичној структури појављује глагол *бити*, док је код осталих падежа то неки други глагол па тако *вода за пиће* значи *вода која се употребљава за пиће*.

ПРОУЧАВАЊА МИХАИЛА СТЕВАНОВИЋА. Стевановић, у раду „Падежне синтагме с предлогом *за*” (1961), адноминалним акузативним конструкцијама с наменским значењем приписује атрибутоку, односно детерминативну функцију, којом се означава однос између облика речи (*предмети за украс, камен за зидање кућа, одијела за купање и сл.*). Другачије наменско значење приписује примерима типа *песник за слободу и заштиту сиротиње, осећај за лопту, основа за успех*, без додатног објашњења у чему се дата разлика огледа, док код синтагми типа *борба за индивидуални опстанак* указује на мешање значења намене и намере.

ПРОУЧАВАЊА МИЛОША КОВАЧЕВИЋА. О супстантивним неконгруентним акузативним синтагмама са значењем намене М. Ковачевић је посветио један део свог рада „Неколика значења падежних атрибута” (1983а: 90). Аутор констатује да је предлог *за*

најфреквентнији за исказивање намене те да се у улози управног појма најчешће појављује именица која означава неки предмет (нпр. *виле за шљунак, полуке за прагове, чамци за спасавање*). За њом долазе именице са значењем неке животиње при чему се тада акузативом формализује нека девербативна именица, нпр. *коњ за вучу терета, овце за мужу, телад за продају*.

На другом месту Ковачевић (1983: 159–60) региструје и један пример акузатива с предлогом НА у значењу карактеристичне појединости (*кућа на овакве спратове*). За њега констатује да се одликује веома ограниченим бројем лексема у управној позицији и то онима које значе објекте за становање, док се у зависној позицији увек налази лексема *спрат*. Обавезни детерминатор у облику неког нумеричког квантификатора (нпр. *кућа на два спрата*) не мора бити експлициран ако се у тој улози налази број *један* (*кућа на спрат*).

Карактеристикама које, с једне стране, повезују наменско и намерно значење, а с друге их раздвајају, бавио се М. Ковачевић у студији „Кроз синтагме и реченице” (1992: 99–129). Посматрајући релевантан број примера, аутор је закључио да је намерно значење било основа за стварање наменског које је „*stalna, apstrahovana namjera, odvojena od svog pokretača i prenesena na produkt njegove aktivnosti*” (Исто: 129). Међутим, намена представља посебну семантичку категорију са сопственим језичким изразом, а њихова се разлика уочава како на контекстуалном нивоу, тако и по томе што је управни члан у наменским синтагмама увек статичног типа, док је у намерним доследно динамичан.

ПРОУЧАВАЊА НАДЕ АРСЕНИЈЕВИЋ. За нас је од посебног значаја студија Н. Арсенијевић „Акузатив с предлогом у савременом српском језику” (2003) у оквиру које се посматра и акузатив који остварује значење квалификације именичког појма и има детерминативну функцију. Ауторка је веома темељно представила овај семантички тип посматрајући га у светлости његових унутарсинтагматских односа поделивши га на два

основна типа: *акузативне конструкције с наменским значењем* и *акузативне конструкције са значењем карактеристичне појединости*. Значење адноминалне квалитативности приписује предлошким акузативним конструкцијама са *квалитативно-идентификативним значењем* (Арсенијевић 2003/II: 111–133), а овакву поделу ауторка објашњава тиме што особина која је латентна у језичком потенцијалу управне речи представља или појам којем је нешто намењено или одређену карактеристичну појединост. Значење намене потврђује се као доминантно и одликује се обележјем индиректности (нпр. *приче за децу*), док се за значење карактеристичне појединости везује директност јер је акузативом формализован неки интегрални део управног појма (нпр. *бунар на ђерам*). Међу овим конструкцијама указује се и на оне које имају прилошко значење, посебно просторно и временско (*кућа уз море* → *кућа која се налази уз море*). Следећи Белићево схватање да су предлози носиоци и општег и специфичног значења (Белић 1998: 91), ауторка посебно истиче улогу предлога у устројавању семантичких типова па и у случају исказивања намене констатује да је предлог ЗА најфреквентнији.

Посебну пажњу завређује анализа наменских конструкција чију класификацију ауторка заснива на семантици управног члана синтагме издвајајући два основна типа: акузативне конструкције уз појмове живе природе и уз појмове неживе природе. У оквиру знатно продуктивније прве групе, региструје десет подтипова са управним чланом веома разноврсне семантике (*четкица за зубе, пилуле за спавање, соба за госте, капа за купање, чоколада за кување, читанка за пети разред, органи за слух, комисија за избор кандидата, факултет за уметност, конференција за новинаре*). Другу групу чине конструкције које квалификују аниматни појам углавном из класе *nomina proffessionis* (*министар за образовање*).

ПРОУЧАВАЊА МИРЕЛЕ ОМЕРОВИЋ. Ово значење анализирао је и М. Омеровић у монографији „Неконгруентни атрибут у босанском језику” чији се корпус ограничава на текстове из научног и административног функционалног стила (Omerović 2011: 110–117). Ауторка врши поделу на основу поделе Н. Арсенијевић при чему истиче да, због специфичности функционалних стилова на којима се заснива њен корпус, није пронашла примере који би потврдили постојање подгрупа људских органа, гардеробе и оних који се односе на друштвене манифестације (Исто: 111).

КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У ГРАМАТИКАМА

Квалификативном локативу у номиналним синтагмама није посвећивано довољно пажње у нашој лингвистичкој литератури. Неке граматике га уопште не региструју (Katičić 2002³; Mrazović i Vukadinović 2009²; Težak i Babić 2003¹³; Симић и Јовановић 2002; Silić i Pranjković 2005; Klajn 2005; Клајн 2006; Пипер и Клајн 2013), а уколико га помињу, то чине углавном уз локатив у адвербијалној позицији без детаљнијих коментара.

Метафоричко преношење просторног значења Даничић (1858: 616–617) констатује код локатива с предлогом НА уз именицу (*јунаци на гласу*) и у копулативном предикату (*бити на помоћи, бити на терету*). Пренесено значење види и у локативу с предлогом ПО када се у централној позицији налази именица са значењем родбинских односа: *Јетрвице по богу сестрице; Не узми је, мој по богу брате* и сл. (Исто: 629), као и у изразу *бити по вољи* (Исто: 631). Метафоричку „опкољеност” управног појма Даничић приписује локативу с предлогом У са значењем облика: *дукати у злату, нарицања у стиховима, кисео купус у главицама* итд. (Исто: 637). Истом падежном конструкцијом формализује се и „опкољеност” радњом, стањем и другим апстрактним стварима: нпр. *бити у животу/разбору/невољи/дугу/најму/миру; остати у жалости* и сл. (Исто: 638–639).

У „Граматичи и стилистичи”, Т. Маретић бележи само примере обличког локатива, исте које налазимо и код Даничића, али каже да он има значење онога „од чега је што састављено“ (Maretić 1899: 576–577).

Брабец, Храсте и Живковић само помињу локатив којим се ближе одређују именице и придеви. Он се реализује с предлозима ПО (*рођак по оцу, славан по свом дјелу*) и У (*Ако сам и простак у ријечи, али у разуму нисам*) (Brabec, Hraste i Živković 1961: 237–238).

Детаљније о овом локативу говори Стевановић истичући да локатив с предлогом У има функцију именичке одредбе придевског карактера, нпр. *човек у белим рукавицама, куће у пламену, роман у наставцима, девојка у годинама* (Стевановић 1986³: 500). Што се тиче локатива с предлогом ПО, он наводи примере *социјалисти по схватањима и песимист по духу*, које дефинише као допуне управне речи (Исто: 511–512). Атрибутску функцију приписује примерима са значењем угледања¹⁷⁰ (*колега по поезији, деда/брат по оцу, син по пророштву*) и напомиње да је реч о одредбеној функцији (Исто: 513). Придевску функцију, према аутору, има и локатив који се односи само на именицу коју одређује (*доручак по швајцарском начину, чланови по положају и по народном избору*) (Исто: 513–514).¹⁷¹

Адноминални локатив квалификативног типа без додатних објашњења региструје и средњошколска граматика (Станојчић и Поповић 1992: 254) у оквиру падежних атрибута с придевским значењем (*младић у сивом џемперу, човек у годинама*).

В. Васић (Vasić 1996: 41) наводи да се локатив у адноминалној детерминативној функцији појављује само с предлозима НА и У, те да се детерминација врши преко спецификације по особини или обличју сталног типа (*сам на торњу*) или привременог (*жена у црном, жена у црини*) и рестрикције придевског детерминатора (*широк у*

¹⁷⁰ Да је реч о овом значењу потврђују Стевановићеве речи: „Локатив с предлогом *по* у служби казивања п р е м а ч е м у је неко или нешто оно што се о њему говори управном речју синтагме [...]” (Стевановић 1986³: 513).

¹⁷¹ Стевановић у овој функцији издваја и социјативни локатив с предлогом ПРИ у примерима типа *чиновник при жупанији ↔ жупанијски чиновници* сл., али за њега нисмо нашли потврде у нашем корпусу.

раменима, румен у лицу). Осим ових, наводи се и израз *људи у белом* (= лекари) којим се илуструје фразеологизованост уз напомену да је она у локативу знатно ређа него у генитиву. О конкуренцији локатива и придева ауторка констатује да је она присутна онда када је реч о спецификацији сталне особине (*службеник на шалтеру* ↔ *шалтерски службеник*). С друге стране, у дубинској структури увек је присутна релативна клауза, нпр. *човек у кожном капуту* [← *човек који је у кожном капуту* ← *који има/носи кожни капут*].

Под адноминалним квалификативним локативом у „Синтакси савременог српског језика” (Антонић 2005: 291) подразумевају се само конструкције с предлозима у и на, које представљају мање или више фразеологизоване изразе. У њима позицију зависног члана заузимају лексеме *година* (*човек у годинама, човек у младим годинама*) и *глас* (*професор на гласу*), а њихов фразеолошки карактер, иако се то не експлицира, види се у парафрази у којој се уместо локативне конструкције појављује синонимни придев (*стар човек, млад човек, познат професор*).

КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ У НАУЧНИМ СТУДИЈАМА И РАДОВИМА

ПРОУЧАВАЊА СВЕТОЗОРА ГЕОРГИЈЕВИЋА. С. Георгијевић у свом раду (1953–1954) посматра и локативне конструкције типа *род по крви, месо при кости, другари у војевању* и сл. и истиче да су и оне настале по угледу на синтагме с предлошким генитивом, односно онда када су престале да се употребљавају уз глагол (в. стр. 217).

ПРОУЧАВАЊА ТАТЈАНЕ БАТИСТИЋ. Т. Батистић је један део своје студије посветила адноминалном локативу у којем се види значење квалификативности (Batistić 1972: 194–195). Њиме су формализовани денотати одеће и обуће, те га ауторка доводи у везу с инструменталом карактеристичне појединости и функцијом сталне или привремене одредбе (нпр. *момак у прљавој коцкастој кошуљи и заврнутим сукненим чакирама*).

Као и све локативе у адноминалној позицији, и овај се трансформише релативном клаузом, што је доказ постојања везе с глаголом *бити* (*налазити се*), који подлеже супституцији глаголом *имати* због чега локатив прелази у акузатив. Ауторка даље констатује да је онда када је локатив блокиран детерминатором, могућа и замена генитивом (нпр. *медаљон у величини цекина* ↔ *медаљон величине цекина*, *слике у живим бојама* ↔ *слике живих боја*), јер је управо он услов за јављање квалитативног генитива.

ОвOME би се могло додати да се код одређених конструкција може говорити (и) о квалитативном значењу. Такав је, на пример, спацијални локатив у примеру *службеници на шалтерима* (Исто: 191), који алтернира с придевом *шалтерски*, те се може говорити о квалитацији према сталној особини (уп. Vasić 1996a: 41). И локатив уз неке апстрактне именице може се тумачити у квалитативном смислу: *живот у заједници* је живот који је супротстављен животу ван заједнице, одређене групе, колектива (СЕР, заједница), а *органи у општинама, републикама и федерацији* јесу *општински, републички и федерални органи*.

ПРОУЧАВАЊА МИЛОША КОВАЧЕВИЋА. Квалитативни локатив предмет је рада М. Ковачевића (1983) као један од падежних облика са значењем карактеристичне појединости. Њега аутор сврстава и у први и у други семантички тип при чему је први онај чији се однос с управним појмом заснива на односу део-целина (*човек у годинама*) (Исто: 161), док другом придружује локатив који се ограничава на лексеме са значењем одеће и обуће (*човек у чудном одијелу*). Конструкције првог типа увек у централној позицији имају лексему с обележјем [живо +], а на месту зависног члана именицу *година*, којој увек претходи (експлициран или неексплициран) обавезни детерминатор *поодмакле*. За примере другог семантичког типа карактеристична је замена релативном реченицом с глаголом *бити* (*човек у униформи* → *човек који је у униформи*), док

алтернација с глаголом *имати* захтева увођење израза *на себи* или *на глави* (*човјек који на себи има униформу, човјек који на глави има капу*) (Исто: 164–165).

СТРУКТУРА СЕМАНТИЧКОГ ПОЉА КВАЛИТЕТА

Квалификативно значење обједињује различита специфична, ужа значења садржана у номиналним синтагмама чије центре детерминишу бројне семантичке улоге падежних и предлошко-падежних конструкција, које се реализују у осам семантичких субпоља. Свако од ових субпоља функционише као посебан тип с фазичним границама, а функције квалификативних одредаба и допуна реализују се зависно од односа који успостављају с центром синтагме. Пошто субпоља представљају отворен систем (Kovačević 1988: 93), поједина значења, са својим синтаксичким изразом, не ограничавају се само на једно субпоље, већ се појављују у више њих. Тако се, на пример, значење форме из субпоља квалитета и спацијалности, с формалном реализацијом $N + у N_{LOC}$, у примерима типа *демон у људском обличју* може сврстати и у субпоље компаративности јер означава извесно поређење два ентитета (*демон у људском обличју* је демон који изгледа као људско биће).

Позицију управних чланова синтагми заузимају семантички врло разнородне, конкретне и апстрактне, лексеме. Конкретне појмове представљају ентитети с обележјима [живо +] и [живо –] при чему су појмови неживе природе нешто чешћи. Разлог је тај што у семантичко поље квалификативности улазе разна значења при чему се квалификација бића у највећем броју случајева своди на физиономијску¹⁷² и психолошку квалификацију (*жена црне косе, девојчица са великим очима, епски јунак у људском обличју, личности од утицаја*).

¹⁷² ‘Физиономијска спецификативност’ је термин С. Павловића, који се односи на квалификацију управног појма његовим интегралним делом (Павловић 2006: 396–411).

Међу апстрактним појмовима који подлежу квалификацији налазе се они који означавају материју (*смеша, плетиво*), појмове из физичке и духовне сфере човека (*празници, литература, музика, глас, књига*), стварност и феномене стварности (*простор, висина, стварност*), физичка стања и својства ентитета (*мирис, боја, облик, израз*), номинализоване глаголске радње (*поклич, савијање, израда, молитва*), именице са значењем стручних ангажмана и оне којима се конотира присуство човека (*спортиста, стручњак, комисија, испит*).

У функцији квалификатора налазе се именице које, у највећем броју, представљају посесуме управних појмова у парафрази: *лице племенитих црта* → *лице које има племените црте*; *капа широког обода* → *капа која има широк обод*; *марципан с румом* → *марципан који (у себи) има рума* итд. Смер предикације у базичној структури овог типа квалификативног значења супротан је оном који се остварује у прототипичном посесивном значењу, у конструкцијама с посесивним генитивом где је посесор детерминисани члан.¹⁷³ Квалификативност се у овим конструкцијама актуализује редукцијом предикације на позицију обележја (Stojanović 1996: 15) што је оверено могућношћу парафразирања релативном клаузом с релативизатором *који*. Посесивни однос на којем се заснива квалификативно значење у номиналним синтагмама тиче се успостављања два основна вида релације између дела и целине.¹⁷⁴

У неким примерима квалификатор је експонент субјекта: *шпорет на струју* → *шпорет који покреће струја*; *пут са једносмерним саобраћајем* → *пут на којем се одвија једносмерни саобраћај*; или објекта: *чизме од седам миља* → *чизме у којима људи прелазе седам миља*; *маска за лице* → *маска која негује лице*, а може представљати и

¹⁷³ Посесивност се остварује на две релације. Њен прототипични вид реализације од посесора ка посесуму подразумева употребу посесивног генитива (*сестрина кућа*), док се посесивност као припадност реализује у предикацијама чији смер иде од посесума ка посесору (*кућа моје сестре*) (Stojanović 1996: 14). У везу с тим могу се довести истраживања С. Павловића усмерена на квалификативни генитив у којима аутор истиче да значење квалитета представља инверзивну посесивност (Павловић 2007а, 2007б).

¹⁷⁴ Однос део-целина М. Ивић (2008: 277) дефинише као „однос између две појаве (А и Б) од којих се једна (Б) поима као саставни део оне друге (А)”.

вербални елемент који подлеже начинској, односно поредбеној детерминацији: *човек једноставног понашања* → *човек који се једноставно понаша*, *божанство тотемског изгледа* → *божанство које изгледа као тотем*.

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ПОСЕСИВНОСТИ/СОЦИЈАТИВНОСТИ

Значење особине интерферира са социјативним и посесивним значењем када је кодирано падежним и предлошко-падежним конструкцијама којима се исказује какво трајно или привремено својство управног појма. У овом субпољу функционирају беспредлошки генитив с обавезним детерминатором који има ужа значења **интегралног дела, инхерентне особине и приписане особине**, инструментал с предлогом *С(А)*, који остварује **пратилачко (комитативно) значење**, а у прототипичним сценаријима овог типа остварује се у значењу социјатива,¹⁷⁵ те генитив с предлогом *БЕЗ* као његов опозитни пар. Критеријум за овакву поделу заснован је на схватању квалитета као присуства одређене особине, конституционалне или стечене, која временски и просторно коегзистира заједно са својим носиоцем. Дакле, њихова коегзистенција је у тесној вези с посесивношћу јер свака особина представља својство које неко има или нема и с којим дати ентитет чини једну целину.

Квалификаторе са значењем интегралног дела остварују денотати интегралног дела тела и саставних делова предмета, као и појмова који чине живе ентитете, чија се формализација своди на беспредлошки генитив с обавезним детерминатором (*девојке дугуљастих лица, молитвеник пожутелих листова*).

Значење инхерентне особине обухвата неколико ужих значења што га чини комплекснијим од значења интегралног дела. Тако се живи и неживи ентитети квалификују према некој карактеристичној особини кодираној генитивом с обавезним

¹⁷⁵ О значењу предлога *С(А)* в. поглавље о адвербијалној квалификативности, Интензитет радње, стр. 157.

детерминатором (*човек једноставног понашања*). Ова особина се може манифестовати и као форма, облик, а средства њене формализације представљају падежи најчешће блокирани обавезним детерминатором: беспредлошки генитив (*чаше оштрих линија*) и генитив с предлогом ОД (*зграда од једног или два спрата*). Особина може бити и афективног типа уколико означава особину која производи одређени чулни ефекат. У овим синтагмама, квалификацију на синтаксичком плану врши генитив с обавезним детерминатором: (*јастук пурпурне боје, сир буђонијевског укуса*). Значење интегралности, односно инхерентности карактеристично је за адноминални генитив, којим се открива квалитет као стална особина неког ширег појма с којим он чини јединствену целину. У сценаријима парцијално-инклузивне употребе генитива¹⁷⁶ кодирају се управни појмови који су са генитивним референтима повезани неотуђивом посесијом заснованом на односу део-целина. Дакле, генитивни референт се појављује у својству семантичког посесума у односу на управни појам – посесор, али је ова врста посесивности инверзивног типа јер детерминативну функцију има посесум, а не посесор као у случају посесивног генитива (Павловић 2007: 436). Зато се уместо синтагми као што су *ждребац дуге гриве* и *жена строга и непријатна изрази лица* у парафрази појављују релативне клаузе са релативизатором КОЈИ и глаголом *имати* (*ждребац који има дугу гриву, жена која има строг и непријатан израз лица*). Парафраза генитивне синтагме такође је и посесивно-релативна клауза са заменицом ЧИЈИ у којој управни појам представља семантички субјекат, а придевски атрибут лексички део копулативног предиката, нпр. *ждребац дуге гриве* → *ждребац чија је грива дуга*.

Структурна специфичност генитивних синтагми тиче се присуства обавезног детерминатора уз квалификатор, којом се он експлицитно издваја и која представља

¹⁷⁶ Будући да овај тип генитива означава неотуђив део целине, Павловић (2007а: 435–436) семантичку сферу његовог појављивања дефинише као сферу инклузивне физиономијске квалификативности парцијалног типа.

његово темељно обележје. У ситуацији у којој семантичког посесора представљају аниматни појмови, генитив је лексикализован ознакама делова тела или појмова који чине биће (нпр. *девојке дугуљастих лица*). С друге стране, саставни део може чинити целину и с неким појмом неживе природе и тада се неживом посесору приписује интегрални део као инхерентни ентитет целине (нпр. *молитвеник пожутелих листова*).¹⁷⁷ У случају квалификације неком особином, генитивни референти се остварују уз појмове и живе и неживе природе (*човек мирне савести, пропис савезног карактера*). У том смислу, квалификацијом интегралне особине путем експлицирања придевског атрибута спецификује се и управни појам као посебан у односу на остале појмове исте врсте. Поред тога, обавезни детерминатор указује на придевско значење генитива интегралне особине јер овим синтагмама врло често конкуришу описни, неререференцијални придеви, који могу бити њихови значењски синоними (нпр. *ждребац дуге гриве ↔ дугогриви ждребац*), а и не морају уколико унутрашњи садржај падежне конструкције припада истом значењском типу (Ивић 1956: 264), нпр. *жена строга и непријатна израза лица ↔ антипатична жена*). Као конкурентно средство може се појавити и инструментал с предлогом *С(А)* при чему постоје одређене семантичке разлике у употреби ове две конструкције које се тичу промене фокуса, док лексички моменти нису релевантни за избор једног или другог падежног облика.¹⁷⁸

Да бисмо показали да присуство интегралног дела или инхерентне особине представља перцептивну модификацију њиховог носиоца, неопходно је укључити и прагматичку компоненту у граматички опис. Комуникацијски контексти у којима употребљавамо овај подтип квалификативног генитива јесу случајеви у којима пажњу

¹⁷⁷ Д. Сааведра (1997: 75) наглашава да синтагме у којима се на позицији управног члана налазе предмети нису довољно проучаване иако су веома честе у српском језику.

¹⁷⁸ Употребу генитива Д. Сааведра везује за значајније, примарније делове тела, док је инструментал чешће резервисан за сценарије у којима се управни појам квалификује преко другоразредних органа као што су *њушка, шаке, вилице* и сл. (Сааведра 1997: 74).

саговорника усмеравамо према одређеном објекту који је теже уочљив из разних разлога. Истицањем одређене карактеристичне појединости, чија је сврха да помогне при идентификацији датог објекта, њега издвајамо из скупа сличних ентитета или га концептуално чинимо лакше доступним. Овај процес састоји се из три фазе (Tanacković Faletar 2011: 89). У првој фази, посматрач уочава карактеристичну појединост (квалитет) која тај предмет чини перцептивно приступачнијим, да би се у другој фази пажња посматрача почела кретати од интегралног дела ка читавом предмету као целини. У трећој фази профилише се перцептивно обухваћен целовит предмет, који се тако квалитативно одређује у својој целокупности прецизним локализовањем особине карактеристичне за целину.

Инструментал с предлогом *с(А)* основни је синтаксички облик за обележавање значења конлатива и представља експонента објекта–посесума у релативној клаузи с глаголом *имати*. У овом облику се могу појавити именице с обележјем [живо +] и тада цела конструкција има социјативно значење пратиоца (*човек с псом*). Значење пратећег детаља имају именице различите семантике, али је свима заједничко то што су обележене неотуђивом или отуђивом посесијом (нпр. *девојчица с великим очима, руке с најнежнијом кожом, бурек са сиром, кутија с пудером, мушкарац с капом на глави*). Значење пратеће особине остварују оне именице којима се обележава каква особина живог или неживог ентитета (*људи са слабостима, камен са сјајем слонове кости*), односно околност која га окружује (*кућа с функционалном поделом*).

Насупрот конлативу стоји синелатив чији је синтаксички израз генитив с предлогом *БЕЗ*. Будући да има обележја [живо +] и [живо -], њиме се означава одсуство неке особине, конкретног ентитета, особе или детаља, које (као и у случају конлатива) карактеришу обележја отуђивости и неотуђивости (нпр. *очи без трепавица, глас без боје и живости, младић без оца и мајке*). Генитивни референти су исказани у

номинализованим структурама с имплицитно присутном негацијом (Radovanović 1990) те у парафрази остварују синтаксичку функцију објекта–посесума у негираној релативној клаузи с глаголом *немати*, нпр. *очи без трепавица* → *очи које немају трепавице*.

ИНТЕГРАТИВ

Интегрални део

Значење интегралног дела се остварује у генитивним и инструменталним конструкцијама лексикализован именицама чија семантика упућује на саставне делове живих и неживих појмова. Најпродуктивније синтагме овог значењског типа у позицији квалификатора имају именице с ознаком органа, делова тела и појмова који чине живи ентитет, као и интегралних делова предмета, у атрибутој функцији.

Важно је напоменути да значење интегралног дела актуализују оне именице које означавају веће делове тела као што су *лице, руке, ноге*, док се од делова тела мањих димензија појављују они који су ближи лицу. Тако су најфреквентније лексема *лице* и оне које се односе на његове делове. Уз ове генитиве, у својству обавезног детерминатора налазе се описни придеви (*девојке дугуљастих лица*) и релативне реченице с релативизатором *који* (*младић коже која је преко чела затегнута*). Ове се синтагме парафразирају релативном клаузом с глаголом *имати* (нпр. *девојке дугуљастих лица* → *девојке које имају дугуљаста лица*), а конкурише им инструментал с предлогом *С(А)* (*девојке с дугуљастим лицем*). Конкурентност с осталим језичким средствима условљена је одређеним лексичко-семантичким и творбеним ограничењима. На основу те законитости, значење интегралног дела може се поделити на неколико подтипова који фунгирају као квалификатори у номиналној синтагми.

Уколико се живи ентитет квалификује преко трајног или привремене особине свог дела, која при том врши модификацију читавог бића, и уколико то дозвољавају творбене могућности мотивних именица, генитиву конкурише одговарајућа придевска сложеница (нпр. *дуге браде* ↔ *дугобради*) или изведени придев (нпр. *велике главе* ↔ *глават*):

N + [Attr [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: Замишљан је као зрео човек *дуге браде* ... (ГН, 40) – Руђина је била прелепа мелескиња ... *светлих очију* (ХЋЈЉ, 97) – У галерију је тада ушла жена *црне косе* ... (АД, 92) – Замишљали су је као жену *велике главе и дугих руку* ... (ГН, 66) – Белопутан, *црвене длаке* ... Јакша је био сушта супротност своме оцу (АИ/АВ, 53) – ... окретали су се у истом часу, сви заједно, и кретали за црвенкастим ждријепцем *дуге гриве* ... (СМ, 71).

Алтернација с инструменталом проистиче, како је већ речено, из промене фокуса, док лексички моменти, бар како наш корпус показује, нису релевантни за избор једног или другог падежног облика (нпр. *старац са буном косом* ↔ *старац бујне косе*):

N + [Attr [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]: То је био старац *са бујном косом* ... (АИ/АВ, 13) – ... расла је мршава и висока девојчица *са великим очима* ... (АИ/АВ, 27) – ... привиђење, али и стварна жена *са слатком крви* ... (АИ/ЈЖКН, 267) – ... јеромонах Доситеј, тај омањи, пуначак старац *са безазленим лицем* ... (ВЈС, 70).

Правило о парафрази придевским сложеницама важи уколико су у функцији обавезног детерминатора двосложни придеви. Иако је реч о истом значењском типу, оваква замена није могућа код тросложних придева (*младић наперјасте браде* ↔ **наперјастобрадати младић*), синтагми с више од једног придевског атрибута (*дечак насмејаних дивних очију* ↔ **насмејанодивноок дечак*), глаголских синтагми (*молитвеник пожутелих листова* ↔ **пожутелолисни молитвеник*) и допуна у виду релативне клаузе (*младић коже која је преко чела затегнута*):

N + [Attr [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{CL} / N_{GEN} Compl_{VS}]]]: То је био белолик, танак и висок *дечак, насмејаних дивних очију*, али малоуман (АИ/АВ, 26) – Корача са неким веома мршавим младићем *наперјасте браде* ... (КМ, 7) – Колено на нози је глава младића *... чистог, стреловитог носа ... коже која је преко чела затегнута* ... (СС, 8) – ... црвена и крупна полусељанка *састављених обрва* (АИ/АВ, 45) – ... стари молитвеник, сав искрзан, *пожутјелих листова* (СМ, 13).

N + [Attr [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Compl_{VS}]]]]]: Онда је одједном, као да је неко окренуо некакав шалтер, нестало добре, патријархалне бакице *с бијелом чистом косом и сухим ружичастим лицем* ... (СМ, 123) – ... јеромонах Доситеј, тај омањи, пуначак старац *са безазленим лицем* ... (ВЈС, 70) – Тане кујунџија, мршав, *с безбојним увек раширеним очима* у изможеном лицу ... (АИ/АВ, 45) – ... две девојке, дугуљастих лица и *с косом чврсто везаном у реп* [...] (АД, 150).

Замену придевском сложеницом није могуће извршити ни у изразима у којима су генитивом формализоване именице од којих се не могу извести придеви:

N + [_{Attr} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{GEN}]]]: ... да су сељаци прелазили из Срема, са великим санкама и коњима *крвавих губица* ... (БЛ, 16) – ... две девојке, *дугуљастих лица* ... (АД, 150) – ... на њеној глави била је некаква ваљкаста капа *широког обода* ... (ЖЗ, 36).

Питање присуства генитивне допуне поставља се код квалификатора који су кодирани инструменталом, а лексикализовани именицама *тело, глава, лице* и *лик*. Избор између посесивног придева (*чудовишта са птичјим телом*) и допунског, посесивног генитива (*чудовишта са телом птице*) тиче се одређености, конкретизације првог (Стевановић 1986³: 184; Купа 1999: 5) и неодређености другог, односно имплицираности детерминатора *неког (било којег)*:¹⁷⁹

N + [_{Attr} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]]]: Крилата чудовишта *са птичјим телом и женском главом* ... (ХЋЉ, 160) – Наказе *са човечијим телима* ... (ХЋЉ, 160).

У следећим примерима ова дистинкција налази своју пуну потврду.

N + [_{Attr} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} Compl_{SUPST}]]]]]: ... а онда Баш-Челик, тај непобедиви, *са ликом Турчина* ... (ВЈС, 20) – Тај банкар, *са лицем* продуктовог *пацова* ... (ВЈС, 17).

Дакле, употреба посесивног генитива је условљена чињеницом да се генитивом истиче нека врста контакта, односа (Ivić 1995: 212–214). Генитивна допуна представља посесора с којим посесум ступа у однос изједначавања: *лик Турчина* → *лик какав има (неки) Турчин*; *лице пацова* → *лице какво има пацов*, те је овде, заправо, реч о тзв. еквативном генитиву,¹⁸⁰ који уз управни појам остварује допунску функцију.

Међу синтагмама у којима се у функцији квалификатора налази именица *руке*, издвајају се два примера. Обавезни детерминатор *раширених* у примеру: Све је било стално ту: ... и девојка у белој хаљини, *раширених руку* ... (АИ/ЈЖКН, 267) условљава другачију интерпретацију генитивне синтагме. Разлика у односу на синтагме у којима се интегрални део квалификује описним придевом тиче се семантичког ограничења које налаже детерминација трпним глаголским придевом *раширен*. С обзиром на то да

¹⁷⁹ О конкуренцији и функцијама посесивног придева и посесивног генитива врло детаљно расправља Фелешко наводећи теорију А. Хајнца (Фелешко 1995: 37–41).

¹⁸⁰ О овом значењском типу биће речи касније у раду.

је раширеност руку привремена, упитно је да ли се генитивна синтагма може парафразирати релативном клаузом коју уводи релативизатор *који*: → ?*девојка која има раширене руке*. Обавезни детерминатор ће овде пре бити семантички предикат релативне клаузе, а генитив објекат радње: → *девојка која је раширила руке*, али исто тако може се закључити да је читава номинална синтагма резултат испуштања копуле у дубинској структури (Znika 1977: 157) и преласка номинатива у генитив: → *девојка којој/чије су руке раширене*.

У примеру: Терзији Мехмеду се допадао овај младић *златних руку* ... (ВЈС, 27), реч је о изразу који је достигао висок степен фразеологизације јер је генитивна синтагма претрпела метафоричко проширење лексичких значења споја *златне руке*. Наиме, лексема *рука* метонимијски стоји за активност (вештину) која се изводи рукама (Kövecses 2010: 243). За метафоричко проширење значења кључан је атрибут *златан*, који лексему *руке* одређује преко концептуалне метафоре ЗЛАТНО ЈЕ ДРАГОЦЕНО. Спајањем ова два домена читава синтагма добија ново, померено значење ‘момак који је веома вешт у послу који обавља рукама’ (СЕР, рука). Висока фразеологизованост оваквих изрази онемогућује алтернатију с инструменталом (уп. **младић са златним рукама*), што и јесте једна од карактеристика квалификативног генитива (Сааведра 1997: 78).

Апстрактни појмови који чине аниматни појам, заступљени именицама *глас* и *поглед*, концептуализују се као неутуђиви делови човека јер представљају производе људских органа:

N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]: Нису ни помишљали да се тај слепи певач, *изломљеног гласа* невидљиво смеши над узбуђењем ... (ВЈС, 48) – ... тај добрунски прото, прав као проштац, *дубока и свечана гласа, укочена погледа* ... (АИ/АВ, 57) – ... висока, пуна Крстиница, *риђе косе, јаких руку и ватрена погледа* (АИ/АВ, 79).

N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]: ... замирући пред кордоном целата с бајонетима и *са ... сулудим погледима* ... (ТА, 34) – Истраживање научника с Харварда показује да мушкарци *с дубоким гласом* имају у просеку више деце ... (ЕК, poli071021.txt) – ... и онда

се несигурно котрљају латинске ријечи свештеника *са јектичавим гласом* ... (ЕК, bespuce.txt).

Одређени број примера показује да се различита писмена и усмена остварења квалификују присуством садржаја који прати свог садржатеља на метафоричкој путањи, тј. да семантички посесум квалификује семантички посесор преко његовог састава. На недељивост садржаја од квалификованог појма указује њихова међусобна концептуална условљеност. Генитивне и инструменталне конструкције се парафразирају предикацијом с глаголом *састојати се* или *имати* (нпр. *књига Фасбиндерових текстова* → *књига која се састоји од Фасбиндерових текстова* / *има Фасбиндерове текстове*; *писмо са одређеном садржином* → *писмо које се састоји од одређене садржине* / *које има одређену садржину*):

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES}, POSS N_{GEN}]]]: ... а онда сам налетео на књигу коју сам тражио годинама, књигу *Фасбиндерових текстова*, и то за само 150 динара (BC, 6) – ... јер је од других, исто толико моћних, добијао поруке *другачијег садржаја* ... (BJC, 10).

N + [Atr [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST/PP}]]]]]: ... ја сам мислио о том као о стварном писму одређене личности, *са одређеном садржином* (АИ/ЈЖКН, 274) – Све је спаковано у кутију. И игрица и књига *са текстовима социолога* ... (ЕК, poli070105.txt) – Многи штрајкачи носили су транспаренте *са порукама против произвођача аутомобила „Фијата“* (ЕК, rts100625.txt) – И то изгледа као писмо *са густим, правилним редовима* (АИ/ЈЖКН, 275).

На ову садржинску семантику упућује и конструкција с генитивом који је у функцији допуне придева *пун*, којом се истиче особина испуњености неког ентитета одређеним садржајем (*очи пуне суза*):

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ(ПУН)} N_{GEN}]]]: ... на којима носе црева *пуна* смрдљивог *измета* и бешику *пуну мокраће* ... (CC, 106) – А понекад се будио очију *пуних осушених суза* ... (ПМ, 98) – ... у засебном дијаграму *пуном дијаграма* ... (ПМ, 95).

Квалификативно значење оверено је двома чињеницама. Прво, не може бити реч о релационој употреби придева *пун* у којој би се синтагме одликовале партитивношћу јер се управним појмовима приписује особина испуњености, а главна именица не означава мерну јединицу. Зато се група N + N_{GEN} не може употребити самостално, нпр. **очи суза* (Redli 2010: 15). Друго, особина испуњености ступа у опозитни однос према особини

неиспуњености те се, нпр. *очи пуне суза* супротстављају *очима без суза*. Ово није случај у синтагмама с партитивним значењем где управни појам има улогу неке мерне јединице (уп. *чаша сока* према *количина сока која стане у једну чашу*).

Интегрални део човека представља и његово име, које је, такође, семантички посесум. Тако се у овом значењу појављује именица *име* у беспредлошком генитиву блокираном придевским атрибутом, нпр. *Грк чудног имена* → *Грк који има чудно име*, која може бити формализована и инструменталом с предлогом *с(А)* (*Грк с чудним именом*). Имена, називи и наслови представљају заступнике појмова на које се односе, тј. иступају као њихова ознака, средство њихове идентификације.¹⁸¹

Међутим, тиме што се неки појам идентификује одређеним називом, он уједно пролази и кроз процес квалификације. Квалификативно значење актуализује се издавањем датог појма као јединственог, посебног, путем назива својственог само њему, који на тај начин иступа као његов интегрални део.¹⁸² Мотивација за генитивно кодирање полази од тога што се у први план ставља нераздружива веза између управног појма и квалификатора, којом се истиче неотуђивост имена од његовог носиоца:

N + [Atr [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]: ... дугокоси је Грк, *чудног имена* ... писао брзо ... (BJS, 53) – Наиме, на основи „ролс ројса“ представљена је студија *необичног и дугачког имена* „Ролс ројс јонкхир аеродајнамик купе II” (ТС 5542).

Алтернативна формализација подразумева употребу инструментала при чему се у својству пратећих детаља човека појављују именице *име* и *родослов*. Будући да је реч о инхерентним особинама (јер име и порекло су нераздруживо везани за свако људско биће, било да је реч о индивидуи или читавој врсти), придевска одредба се не може

¹⁸¹ Инструментал ознаке спомиње још Маретић, илуструјући га примерима као што је *калуђер именом Максим* (Maretić 1963³: 596).

¹⁸² Примере сличне овима посматрао је С. Павловић (2006: 400) проучавајући категорију спецификативности у старосрпској пословноправној писмености. Реч је о конструкцијама са слободним инструменталом лексикализаним именицама *име* или *род* „које иступају као ознаке једног од аспеката детерминисаног појма”, нпр. *село именом Куцово, улијар именом Добрена*. У вези с тим, Павловић упућује на занимљиво „прастаро поимање имена као еквивалента појединца, мере људског бића или просто као двојника“ (Бандић 1991: 105 према Павловић 2006: 400, нап. 510; Раденковић 1996: 11; Грковић 1999: 10).

изоставити. У случају детерминације именицом *име*, идентификација појма отвара пут његовој квалификацији као посебног, јединственог представника врсте:

N + [_{Att} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]: ... привиђење, али и стварна жена *са* слатком крви, *драгим именом* ... (АИ/ЈЖКН, 267) – Постоји и неколико сличних врста митских демонских бића *са различитим именима* (ГН, 198) – Родио се наследник *са најчистијим родословом* у Европи ... (ХЋЉ, 101).

Инхерентна особина

За значење инхерентне особине начелно вреди све што је речено и за значење интегралног дела. Кључна разлика је у томе што су овим конструкцијама формализовани апстрактни појмови којима се денотирају одређене особине (Redli 2014: 202).

Карактеристична особина

Карактеристична особина представља унутрашњи аспект који квалификује различите предмете и стања, односно појаве као њихова инхерентна особина, издвајајући их на тај начин од осталих примерака исте врсте. Уколико је управни појам [живо +], инхерентна особина је обележена унутрашњим аспектом личности или психофизичким карактеристикама. Остварује се у облику генитива с обавезним детерминатором и инструментала с предлогом C(A), а релација део-целина, која се успоставља између зависног и управног појма, видљива је у парафрази где генитив и инструментал заузимају позицију посесума.

Парафраза придевом у функцији конгруентног атрибута примењива је када се управни појам квалификује преко истицања особине која га у целости прожима, тј. оних особености којима се дати појам карактерише у целини и придружује скупу ентитета с истим или сличним обележјима. Детерминативна именица је у том случају

сувишна јер се подразумева да сваки ентитет има дату особину те је неотуђивост јаче наглашена, нпр. *племенитих црта ↔ племенито*:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]: Лице младо ... али лепо и *племенитих црта* (ХЋЉ, 37) – ... Закон о облигационим односима, који је био донет као пропис *савезног карактера* ... (НЂ, 14) – ... јесте да се њиме може срочити и тако заумна синтагма, готово онострано „*фазичне*” *семантике* ... (РМ, 13).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]: ... да је највиши облик змаја баш епски јунак у људском облику, али *са неким посебним обележјима* ... (ГН, 172) – ... које би брижљиво лице *са просечним знањем и искуством* лица истог занимања и струке као купац могло лако опазити ... (НЂ, 64) – ... два одвојена митолошка бића *са потпуно различитим особинама* (ГН, 163) – ... епски јунак *са карактеристикама полубога* ... (ГН, 29).

Уколико се у генитиву појави девербативна именица, поред парафразе придевом (*човек једноставног понашања ↔ једноставан човек*), могуће је и да се она појави у улози семантичког предиката релативне клаузе. При том, придевски атрибут ће добити форму начинског адвербијала: *човек једноставног понашања → човек који се понаша једноставно* или поредбеног члана КАО-конструкције уколико је заступљена класификативним придевом: *божанство тотемског изгледа → божанство које изгледа као тотем*:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]: ... дошао је млад човјек, брадат, прилично неуредно обучен, *једноставног понашања* (СМ, 156) – ... пао би ничице пред божанством *тотемског изгледа* ... (СС, 15) – ... и радни кутак сасвим *модерног изгледа* (КС, 19).

Ипак, парафраза ових израза глаголским лексемама може наметнути и такво тумачење да се дате особине схвате као привремене (нпр. *човек који се сада једноставно понаша*). Да би се избегла оваква могућност, у првој групи примера предност ће се дати парафрази копулативним предикатом, нпр. *→ човек који је једноставног понашања*.

Уколико је генитивом формализована деадјективна именица, целом споју конкурише придев изведен од именице у генитиву, који је најчешће модификован поприложеним придевом¹⁸³ (*човек непоновљиве једноставности ↔ непоновљиво*

¹⁸³ Термин 'поприложени придев' односи се на придев који се у парафрази појављује као прилог (Купа 2010: 75).

једноставан човек). Спој прилога и именице изостаје у оним случајевима у којима придевски атрибут може да понесе целу информацију о квалитету управног појма, нпр. *трава магичне моћи ↔ магична трава*:

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]: ... други кум је био секретар школе Шухо, човјек *превасходне и непоновљиве једноставности* (СМ, 57) – Стефан је ... човек *ретке доброте* ... (ХЋЉ, 37) – Ови змајевити јунаци рађају се из веза жена са змајевима, као деца *изузетне снаге* ... (ГН, 172) – Заиста, били су налик младићима *неописиве лепоте* (ХЋЉ, 9) – Расковник је трава *магичне моћи* (ГН, 111).

Ако се истиче особина дела ентитета или је квалификатор права именица, такво се устројство не може успоставити, нпр. *човек мирне савести ↔ *мирно савестан човек*; *каменови посебних својстава ↔ *посебно својствени каменови*:

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN} (Compl_{SUPST})]]]: ... као што човек *мирне савести* ... може заспати (НБ, 61) – ... младић *затворене душе и неразвијена разума* ... (АИ/АВ, 76) – ... као и каменови *посебних својстава* ... (ГН, 99) – Понекад је излазила са старијом женом увијек у хаљинама тамних боја, *строга и непријатна израза лица* ... (СМ, 136).

N + [Atr [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: Чињеница да је граница лексема *са примарно просторним значењем* ... (РМ, 58) – ... важну улогу у магијским обредима Словена имали су и поједини предмети *са нарочитом магијском снагом* (ГН, 99) – Лак за нокте *са ефектом мозаика* (АВ 4/2013).

Форма

Форма означава специфичну карактеристику живог или неживог појма која га одређује на основу његове спољне површине дефинисане границом те нас ове падежне и предлошко-падежне конструкције информишу о облику и структури неког ентитета. Специфичност форме огледа се у њеној променљивости те тако један исти ентитет може мењати свој изглед при чему његова суштина остаје иста. У том смислу, форма је начин постојања, делања и испољавања неког ентитета.¹⁸⁴ Квалификација формом актуализује се на два начина: преко детерминације саставних делова неког ентитета и преко његовог састава.

¹⁸⁴ За Аристотела, материја се састоји од оних елемената за које се, када неки ентитет настане, може рећи да су постали тај ентитет, док је форма уређеност или организација путем које су одређени елементи постали дати ентитет. Тако су цигле и малтер материја која, кад добије један облик, постаје кућа или, кад добије други, постаје зид (Aristotle 2008: 1811).

У парафрази, квалификатор има синтаксичку функцију објекта-посесума: *чаше оштрих линија* → *чаше које имају оштре линије*. Генитивом с обавезним детерминатором кодира се изглед саставног дела неког тела, предмета или лика због чега су њиме формализоване именице са значењем интегралних делова чијим структурирањем и ближим одређењем управни појам добија перцептивно уочљиву форму. Интегралне делове представљају и апстрактне именице које у свом семантичком потенцијалу садрже податак о форми јер се у свести читаоца/слушаоца ствара визуелна представа о облику детерминисаног појма (*шалеи врхунске савремене архитектуре*). Функцију квалификованог појма остварују појмови са значењем предмета:

N + [_{AT} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]: ... хермафродитски трапез *заобљених углова и лучних ивица* (СС, 205) – Зато је група „Pure Concept“ пројектовала и изградила неколико *шалеа врхунске савремене архитектуре, дизајна и технологије* (КС, 72) – Пројектујте савршену кућу *врхунског дизајна* (КС, 29) – Свакако највећа сличност са ривалом ... су карактеристична врата *кружног облика* (ТС 5542) – Кров *сложене и захтевне морфологије* покривен је ... (КС, 47) – Туфнасти дезен чини да и хаљина *најкласичнијег кроја* изгледа допадљиво (БЖ 15507).

Конкурентност других језичких средстава условљена је истим законитостима које важе у случају значења интегралног дела и инхерентне особине јер ова два значења леже у основи форме. Зато је замена описним придевом могућа када нека интегрална особина квалификује управни појам у целисти, нпр. *трапез заобљених углова* ↔ *заобљени трапез*; *шалеи врхунске савремене архитектуре и технологије* ↔ *врхунски, савремени шалеи*; *врата кружног облика* ↔ *кружна врата*; *кров сложене и захтевне морфологије* ↔ *сложен и захтеван кров*.

Када је у генитиву именица која представља резултат неке радње, у парафрази га замењује трпни глаголски придев или копулативно-партиципски предикат. Појава начинског прилога уместо обавезног придевског детерминатора зависи од типа придева: *кућа врхунског дизајна* ↔ *врхунски дизајнирана кућа* / *кућа која је дизајнирана*

врхунски; хаљина најкласичнијег кроја ↔ најкласичније скројена хаљина / хаљина која је скројена најкласичније.

Постоје и случајеви у којима конкурентна средства нису истозначна јер синтагма с конгруентним атрибутом има шире значење:

$N + [_{\text{Attr}} [_{\text{NS}} [\text{ODet}_{\text{ADJ/DES}} N_{\text{GEN}}]]]$: ... као и коктел чаше *оштрих линија* ... (КС, 76) – ... колико је најсавременији „Energy“ мотор *новије конструкције* способан да се избори са значајно снажнијим CDTI мотором (ТС 5089).

Тако *оштре чаше* могу означавати и чаше које имају оштре ивице, на које се неко може посећи, али и чаше које нису нимало заобљене. *Новији мотор*, исто тако, може значити и мотор који је тек изашао у продају, али и нови тип мотора.

Облик може бити обележен и структурним устројством целине, односно саставом који представља сложеност од више елемената. Тада се обличка модификација генитивним конструкцијама заснива на квалификовању грађевинских објеката, предмета и апстрактних појмова просторне семантике преко њихових саставних делова. Избор између различитих предлошких решења зависи од тога шта се жели истаћи када се одређује дати појам. Уколико је у фокусу само информација о одређеном саставу без спецификовања конкретних елемената, употребиће се беспредлошки генитив с обавезним детерминатором:

$N + [_{\text{Attr}} [_{\text{NS}} [\text{ODet}_{\text{ADJ/DES}} N_{\text{GEN}}]]]$: ... остварују се у активној средини *одређеног састава* ... (ИТП, 284) – Стемасто каљење се примењује за комаде *сложене конфигурације* ... (ИТП, 291).

Мотивацију за употребу инструментала с предлогом *с*(А) представља чињеница да је у фокусу само информација о одређеном саставу без спецификовања конкретних елемената:

$N + [_{\text{Attr}} [_{\text{PP}} [C(A) [_{\text{NS}} [\text{ODet}_{\text{ADJ/CLASS}} N_{\text{INST}} / N_{\text{INST}} \text{ Compl}_{\text{SUPST/PP}}]]]]]$: ... добили би се одливци *са* јасно израженом *анизотрпном структуром* ... (ИТП, 6) – На почетку су у рачунар унели одлике човека од 70 килограма, *са склопом костију и мишића* врхунских *спортиста* ... (ЕК, poli070901.txt) – Signage PlayerBox може да пренесе UHD слике ... уз додатну опцију пружања јединствене FHD резолуције *са конфигурацијом до 10x10* (САМС).

Ако желимо да истакнемо конкретне елементе које поседује управни појам или да пажњу посматрача усмеримо на њих, определићемо се за генитив с предлогом ОД: Око њега је подизана зграда *од једног или два спрата* (ХЋЉ, 96). У овој се конструкцији, оствареној по моделу $N + [_{\text{Attr}} [_{\text{PP}} [\text{ОД } \text{ODet}_{\text{NUM}} \text{N}_{\text{GEN}}]]]$, имплицира предикација чији је заступник глагол *састојати се* што намеће квалификацију управног појма преко квантификације његових елемената, коју врши нумеричка допуна. Зато конкурентно средство овом генитиву представља придевска сложеница (*једносратна или двосратна зграда*).

Афективни квалитет

Афективни квалитет се односи на оне особине чије присуство у неком ентитету производи одређени чулни ефекат на посматрача.¹⁸⁵ Утицај таквог квалитета испољава се на два начина: ентитет који га поседује квалификује се као такав и такав због самог присуства дате особине, али исто тако и због тога што она има моћ да утиче на човекова чула. У том смислу, афективни квалитет је обележен перцептивном квалификацијом управног појма при чему модификативну улогу имају ентитети доступни људским чулима. Језичка средства у својству афективних квалификатора остварују се у облику генитива с обавезним детерминатором у виду описног придева (*знакови беле боје*) и супстантивном синтаксемом (*мелескиња коже боје какаовог праха*).

Квалификатор означава визуелни утисак и заступљен је именицама *боја, тон* (у значењу нијансе) и *дезен*. Обавезност детерминатора уз генитив условљена је истим семантичким разлозима који важе за било који генитив особине:

¹⁸⁵ Термин 'афективни квалитет' користи Аристотел у свом филозофском спису „О категоријама” (Aristotle 2008: 27–28).

N + [_{ATR} [_{ODET_{ADJ/DES}} N_{GEN}]]]: ... може бити регулисано и светлосним саобраћајним знаковима *беле боје* (ЗОБСП, чл. 137) – Госпа са Исусом на кићеном олтару пуном пешкира и *златнобијеле боје* (СМ, 32) – ... ставила сам сомотски јастук *пурпурне боје* (ХЋЉ, 121) – Струкирани блејзер *упадљивих, јарких боја* комбинујте са једноставном, једнобојном сукњом (БЖ 15507) – Ако је дан хладнији, обуците кончани кардиган *нежних браон-беж тонова* (БЖ 15507).

Видимо да генитиву конкуришу описни придеви типа *бео, пурпуран, јарка*, а могућност парафразе релативном клаузом с глаголом *имати* указује на чињеницу да се афективни квалитет схвата као посесум, односно као саставни део посесора.

Уместо обавезног детерминатора, уз генитив може стајати и квалификативна допуна (нпр. *локне боје злата*). Разлика у употреби две конструкције тиче се функције таквог генитива као реченичног аргумента у парафрази (→ *боје какву има злато*) и чињенице да се концептуализација генитивне допуне заснива на концепту потицања (*боја злата је боја која потиче од злата*):¹⁸⁶

N + [_{ATR} [_{NS} [_{N_{GEN}} Compl_{SUPST}]]]: Руђина је била прелепа мелескиња *коже боје какаовог праха* ... (ХЋЉ, 97) – ... како су испробавале перикле са локнама *боје злата* ... (КМ, 6).

Важно је напоменути да концепт обавезност/необавезност треба раздвојити од концепта одвојивост/неодвојивост с обзиром на то да се неки необавезни део (као што је дезен неке одеће), чим се дода неком ентитету, може сматрати елементом који се више не може од њега одвојити. Управни појмови са значењем предмета се, дакле, квалификују саставним деловима који могу и не морају представљати њихове обавезне елементе:

N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODET_{ADJ/DES}} N_{GEN}]]]: Три четврт беж панталоне комбинујте са кошуљом *цветног дезена* (БЖ 15507) – Кејт је на полуфиналу носила хаљину свог омиљеног *туфнастог дезена* (БЖЗрсмwt8) – Атрактиван столњак *карираног дезена* унеће радост и ведрину у вашу кухињу (БЦ).

N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} N_{INST}]]]: Носила је хаљину *са цветним дезеном* ... (АД, 92) – У складу са традицијом, посебан зачин у копиту дају спортска седишта *са препознатљивим карираним дезеном* ... (ТС 5295).

¹⁸⁶ О овим генитивним допунама више ће бити речи у опису субпоља експликативности и значења перцептива.

Генитиву и инструменталу конкуришу описни придеви (*цветна кошуља, туфнаста хаљина, карирани столњак*), који указује на то да се врши квалификација појма у целини и наглашава идеја о здружености дела и целине.

Придеви који одређују именице као њихове особине могу прећи у прилоге једино под условом да и ти прилози могу означити како особина учесника радње, тако и саме радње. Тако се придеви у наведеним синтагмама могу заменити одговарајућим прилозима у синтагмама где на позицији управног члана остаје именица (*цветно дезенирана кошуља, туфнасто дезенирана хаљина, карирано дезениран столњак*). Међутим, они немају могућност комбиновања с глаголом, односно предикатом, јер не представљају никакву особину саме радње нити околности под којима се она врши, те би реченице **кошуља која је дезенирана цветно, *хаљина која је дезенирана туфнасто и *столњак који је дезениран карирано* биле бесмислене.¹⁸⁷ Имајући у виду наведена семантичка ограничења ових прилога, па самим тим и од њих изведених придева, треба додати и то да придев *цветни* има градивно значење ‘који је од цвећа’ (СЕР, цветан) што је још један разлог зашто се од њега не може градити прилог. Могућа замена генитивне конструкције укључује замену акузативом с предлогом НА (*кошуља на цветове, хаљина на туфне, столњак на каро*).¹⁸⁸

Конструкције с квалификаторима у значењу аудитивних, олфакторних и густаторних утисака заступљени су везаним генитивом именица *укус, задах, звук*:

N + [A_{IT} [N_S [O_{Det}_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]: Горгонзола, будало једна блесава, није презиме аргентинског нобеловца, већ назив за талијански специјалитет — сир изванредно *буђонијевског укуса* (КМ, 71) – Крилата чудовишта ... *кужног задаха* (ХЂЉ, 160) – Сима је пратио речи *непознатог звука* ... (ВЈС, 16).

¹⁸⁷ Прилоге са значењем својства учесника радње и саме радње детаљно је описала С. Ристић (1990: 74–84) истакавши при том да се често реализују и необични спојеви као што су синтагме с прилозима насталим од градивних придева (нпр. *теразије метално звекнуше, бела брада вунасто пада*). С друге стране, М. Ивић (1995: 271) указује на чињеницу да употреба прилога не долази у обзир уколико се неки квалитет не може интерпретирати детерминативно у односу на радњу.

¹⁸⁸ О значењу акузатива с предлогом НА које је настало метафоричким проширењем просторног значења биће речи касније.

Ови генитиви нису замењиви придевским образовањима јер представљају саставне делове управних појмова који их не прожимају у целини. Дакле, семантички фокус носи појам у генитиву те, уколико би се замена извршила (што творбене могућности детерминатора омогућују), дошло би до померања значења (*сир буђонијевског укуса* ≠ *буђонијевски сир* = сир који потиче од буђи; *чудовишта кужног задаха* ≠ *кужна чудовишта* = заразна чудовишта, чудовишта која болују од куге; *речи непознатог звука* ≠ *непознате речи* = речи које су нове, чије значење није познато).

Ови квалификатори формализовани су и обликом инструментала праћеном супстантивном допуном која експлицира садржај именица олфакторне семантике:¹⁸⁹

N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} Comp_{SUPST}]]]]]: Још на вратима собе ме је запухнуо мирис јела *са благом аромом доброг дувана и слабим*, али тако карактеристичним *и тихом вискија* (CC, 205) – ... уопште није знао да је у међувремену Југославија постала најважнији увозник пластичних коски за псе, *са аутентичним мирисом праве кости* из спреја (KM, 86).

Приписана особина

Квалитет обележен приписаним особинама произилази из оних одлика које су на било који начин узроковане споља, односно нису конституционалне. Он, дакле, не представља инхерентну особину ентитета који га поседује, већ одлику стечену у одређеним околностима, у одређеној средини и одређеном времену, или је резултат субјективне процене, због чега је непрепознатљива у другој средини или се може брзо уклонити.

Ово значење остварује већ описани генитив блокиран обавезним детерминатором (*забаве мањег значаја*) и генитив с предлогом ОД (*пут од општег значаја*), замењиви инструменталом с предлогом с(а) (*забаве с мањим значајем*, *пут с општим значајем*) и синонимичним описним придевима (*мање значајне забаве*). У парафрази,

¹⁸⁹ Супстантивне допуне инструменталних референата у парафрази представљају реченичне аргументе. О њиховом перцептивном значењу у субпољу експликативности биће више речи касније.

квалификативни детерминатори имају синтаксичку функцију објекта посесума, нпр. *забаве мањег значаја* → *забаве које имају мањи значај*, а заступљени су именицама *значај*, *вредност*, *интерес* уколико одређују неживи појам, а уколико је тај појам човек, функцију квалификатора остварују именице *утицај*, *везе*, *углед*, *иметак* и *акција*. Метафоричко проширење аблативног значења на значење квалитета видљиво је у концептуализацији особине ентитета у номинативу као активног извора начина на који се тај ентитет остварује:

N + [_{AGR} [_{NS} [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]: Но све су то биле моје забаве *мањег значаја* ... (НБ, 43) – ... је превалио дуг пут од раскошног аутомобила, преко отпада у Њу Џерсију, до данас колекционарског примерка *непроцењиве вредности* (ТС 5542).

У парафразираним структурама, како видимо, детерминација особине, односно посесума није обавезна те је могуће рећи, нпр. *значајне забаве* и *забаве које имају значај*. Разлог је тај што су именице као што је *значај* обележене те се њима увек конотира позитивна особина.¹⁹⁰ Ово је главна одлика по којој се разликују појмови с обележјем инхерентности од оних који представљају неку стечену карактеристику.

Међутим, инструментал лексикализован именицом *проводљивост* може се тумачити двојачко јер проводљивост неког материјала не мора бити инхерентна особина. Недоумицу решава семантика управне именице: зависно од материјала од којег су направљени, калупи могу бити и проводљиви и непроводљиви, те се у том контексту проводљивост тумачи као стечена особина:¹⁹¹ ... што се постиже применом материјала или боја за калупе *са ниском проводљивошћу топлоте* ... (ИТП, 5).

Уколико је генитивом формализована деадјективна именица, целом споју конкурише придев изведен од именице у генитиву, који је најчешће модификован

¹⁹⁰ За разлику од њих, необележене именице увек ће захтевати некакву одредбу, нпр. *пропис савезног карактера* (в. значење инхерентне особине). У тим случајевима није могуће рећи, нпр. **пропис који има карактер*, већ се карактер мора ближе одредити.

¹⁹¹ Да се у улози управног појма налази, нпр. именица *злато*, проводљивост би била инхерентна особина.

поприложеним придевом (нпр. *операција истог квалитета ↔ једнако квалитетна операција*):

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]: У Србији ће пацијент добити операцију *истог квалитета* као у некој развијеној земљи Европе (ЕК, poli100919.txt) – Остала неорганска једињења (укључујући дестилисану или електропроводљиву воду и воду *сличне чистоће*) ... (ЕК, 1023_10.txt) – Урлих је био човек *многих несклада* (ХЋЉ, 72).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]: Ђурађ је био ... владар *са највећим богатством и угледом* (ХЋЉ, 46) – Врло сличан обред, сасвим сигурно *са идентичним смислом* ... (ГН, 107).

Генитив с предлогом ОД најчешће долази без одредбе јер је у већини случајева лексикализован обележеним именицама, нпр. *подаци од значаја*. Уколико се ипак у тој форми употреби нека именица немаркиране семантике, одредба мора бити експлицирана (уп. *трговац од многих веза*, а не **трговац од веза*). Могућност замене описним придевом указује на квалификативну компоненту значења (*значајни подаци*), док се посесивно значење открива у парафрази с глаголом *имати* (→ *подаци који имају значај*):

N + [Atr [PP [ОД N_{GEN}]]] / [Atr [PP [ОД [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: анализира, прати и унапређује систем безбедности саобраћаја (развој и коришћење јединствене базе података *од значаја* за безбедност саобраћаја) (ЗОБСНП, чл. 9/1) – ... окружен гостима који су обично били и личности *од утицаја* ... (ВЈС, 70) – Трговац *од великог угледа и многих веза* ... (ВЈС, 42) – ... марвени трговац *од угледа и од иметка* ... (ВЈС, 77).

Ограничене могућности парафразе показују се онда када је генитив замењив једино релативном клаузом, нпр. *трговац од многих веза* → *трговац који има много веза*. Исто тако, ако је у генитиву именица *интерес*, она успоставља метонимијску везу с оним за шта стоји (Šarić 2012a: 30) – ИНТЕРЕС за БИТИ ВАЖАН, ЗНАЧАЈАН ЗА НЕКОГА: Технички преглед возила је делатност *од општег интереса* ... (ЗОБСП, чл. 255). Врло често се ови генитиви сматрају идиомима као што је то случај с изразом *хартије од вредности* (РСМ, вредност): На начин описан у правилу 25.1. Кодекса адвокат ће поступити и када новац, *хартије од вредности* ... *прима у име, за рачун и по овлашћењу клијента* (КПЕА, 26.2/15).

КОНЛАТИВ

Квалификативно значење везује се за овај тип инструментала јер се између управног појма и његове карактеристичне појединости успоставља однос метафоричког друштва, који се манифестује као паралелно постојање у простору и времену. Метафоричко проширење социјативног значења у значење квалитета карактерише губљење самосталног односа инструменталног референта који, тиме што добија подређен статус према управном појму, постаје његова карактеристика (Ивић 1954а: 195) и с њим остварује просторно-временску везу као експонент посесума (Исто: 207), нпр. *баба с великим ноктима* → *баба има велике нокте*; *писмо с одређеном садржином* → *писмо има одређену садржину*. Као и у случају квалификативног генитива, и овде је реч о инверзивној посесивности јер детерминативну функцију врши посесум, а не посесор (Павловић 2006: 396).

Будући да предлог С(А) има социјативно значење, његова употреба у овим инструменталним конструкцијама утемељена је на појмовној метафори ОСОБИНА ЈЕ САПУТНИК. Присуство карактеристичне појединости у статичним сценаријима овог типа представља перцептивни паралелизам у процесу идентификације ентитета те је у погледу одвојивости/неодвојивости дела од целине овај инструментал немаркиран у односу на интегративни инструментал (Ивић 1956: 267–268). Темељну разлику између ова два инструментала представља чињеница да се првим означавају особине целине (*старац с бујном косом*, *биље с магичним својствима*), док други квалификује управни појам присуством неког детаља (*баба с великим ноктима*), који не мора бити његов природни део (*бурек са сиром*) (Редли 2017: 136). Исто тако, овим инструменталом означавају се својства одређених саставних делова целине (Ивић 1956: 268), нпр. *руке с најнежнијом кожом*, *квачило с вишеламеластом спојницом*. Због тога он не подлеже

ни замени квалификативним генитивом (**руке најнежније коже, *бурек сира*) нити адјективизацији (**кожасте руке, *сираст бурек*).

На основу семантике квалификатора и односа који успоставља с управним појмом, издвајају се три подзначења у оквиру конлатива: пратилац (*човек с псом*), пратећи детаљ (*руке с најнежнијом кожом, бурек са сиром*) и пратећа особина (*људи са слабостима, возила с електричним погоном*). Овом значењу придружује се и синелатив, којим се исказује одсуство неког пратећег појма те се у оквиру њега издвајају значења одсуства пратиоца (*младић без оца и мајке*), одсуства пратећег детаља (*очи без трепавица, хаљина без струка*) и одсуства особине (*очи без снаге, мржња без обличја*).

Пратилац

Пратилац се испољава као карактеристична појединост која квалификује неки живи ентитет успостављањем бинарне опозиције *присуство : одсуство пратиоца* при чему и квалификовани и квалификатор морају имати обележје [живо +]. Њихово паралелно постојање на линијама метафоричког кретања мотивише инструментално кодирање и омогућује концептуализацију два појма као целине. Замена беспредлошким генитивом (*човек са псом ↔ *човек пса*) није могућа јер пратилац представља аниматни појам, који је зато одвојив од целине и има привремени карактер:

N + [Atr [pp [C(A) N_{INST}]]]: ... а из српског табора дојаха мањи одред коњаника *са* живим голубовима у рукама (ПМ, 71) – Наишао је један човек *са псом* (ВС, 44) – ... него га, сувише, још и жалио, удовца *са* женским дететом ... (ПБ, 21) – ... стоје једна поред друге Матисова слика „Раскош“ из 1907. и Пикасов „Коњоводац“ (дечак *са коњем*) из 1906. ... (ЕК, kuldod02_n.txt).

У прва два примера на први поглед је нејасно да ли је инструментал у адноминалној позицији или адвербијалној, односно да ли је реч о детерминацији именице: коњаници *са голубовима* и човек *са псом* или се ради о детерминацији глагола: коњаници су дојахали *са голубовима* односно човек је наишао *са псом*. У оваквим случајевима

дилему решава ред речи. Позиционирање инструментала непосредно иза именице и његова удаљеност од глагола управне радње наводи на закључак да у овим примерима инструментал врши функцију атрибута.¹⁹²

Пратећи детаљ

Инструментални референти квалификују живе ентитете преко њихових физичких карактеристика, док квалификацију неживих ентитета врше предмети. Квалификативно значење актуализује се и могућношћу успостављања опозитног односа према ентитету са супротним карактеристикама (нпр. *руке с најнежнијом кожом* : *руке с грубом кожом*) или према ентитету који нема дати пратећи елемент (нпр. *штиво са сликама* : *штиво без слика*). На основу физичких карактеристика квалификатора, издвајају се неодвојиви и одвојиви пратећи детаљи.

Неодвојив пратећи детаљ

Неодвојиви пратећи детаљи деле се на обавезне и необавезне. Обавезност и неодвојивост нису синонимни с интегралношћу јер интегрални део мора имати кључну улогу у идентификацији свог носиоца, тј. мора вршити његову перцептивну модификацију (Tanacković Faletar 2011: 89). Зато интегративном инструменталу конкурише генитив (*старац с бујном косом* ↔ *старац бујне косе*), док замена није могућа код инструментала којим се формализују својства саставних делова целине (*квачило с вишеламеластом спојницом* ↔ **квачило вишеламеласте спојнице*) јер је они не прожимају у целисти те је и не квалификују као целину (Редли 2017: 138).

У оквиру ова два типа, издвајају се подтипови којима се открива однос између саставног дела и целине коју он одређује. Први тип карактеришу појмови који

¹⁹² Овим питањима бави се Фелешко упућујући на Апресјана, који сматра да се уз именицу најлакше позиционирају они падежни облици чија је веза с глаголом најслабија. Аутор констатује да се у случају таквих слабо регираних облика припадност адноминалној или адвербијалној позицији може одредити на основу реда речи, интонације и сл. (Фелешко 1995: 89–90).

представљају мање, другоразредне органе¹⁹³ и делове који детерминишу свог носиоца (баба са великим ноктима, руке с најнежнијом кожом, „ролс ројс“ с округлим вратима, мајица с ресама). При том се обележје неодвојивости посматра према управном појму који представља прототип. Тако се, нпр. *струк* схвата као неодвојиви део хаљине у примеру *хаљина са високим струком* јер се прототипичном хаљином сматра управо онаква какву је цртају деца – сужена у средини, тј. струкирана. Другом типу припадају квалификатори који су необавезни јер се од управног појма могу одвојити у било којем моменту (*кутија с пудером, зделице са сиром*).

Обавезан пратећи детаљ. Саставни делови који квалификују управни појам заједно с њим се концептуализују као један ентитет. Због неодвојивости дела од целине инструментални референт мора бити ближе одређен те се управни појам квалификује преко квалификације његовог дела (као и у случају квалификативног генитива), при чему је експлицирање одредбе обавезно:

N + [Atr [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... Михаило јој сагледа руке, снажне и лепе, *са најнежнијом кожом и бледоруменим ноктима* (АИ/АВ, 43) – ... босих слоновских стопала *са два витка глежња и једанаест прстију* ... (СС, 186) – Има и своју планину *с највишим врхом* од 1.205 метара ... (БЖ 15494) – ... видио је да жена иде у подераним ципелама *с искривљеним петама* (СМ, 121) – ... носите хаљине *са високим струком* (БЖ 15528).

Међутим, у примерима који следе, инструментал није замењив квалификативним генитивом иако се у управној позицији налазе именице са значењем живих ентитета:

N + [Atr [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: То је стара и ружна баба *са великим ноктима*, понекад *и гвозденим зубима* ... (ГН, 199) – Треба само да видиш мог професора фискултуре — један такав надувенко, *са лажним мишићима* (КМ, 36) – Обично се змајевитим сматра епски јунак ... *са ... бичем вучје длаке* на десној, „доброј“ мишици (ГН, 172) – У Русији се чак замишљао као оријаш *са једним оком* ... (ГН, 52).

Замена генитивом у прва три примера није могућа због семантике тзв. квази-партонима – мањих, ситнијих делова тела. Њих карактерише већа удаљеност од лица те

¹⁹³ Употребу генитива Д. Сааведра везује за значајније, примарније делове тела, док је инструментал чешће резервисан за сценарије у којима се управни појам квалификује преко другоразредних органа као што су *њушка, шаке, вилице* и сл. (Сааведра 1997: 74).

се с целином повезују посредним путем, нпр. нокат преко прста, зуби преко уста итд. (Ivić 2008³: 288; Сааведра 1997: 74). С обзиром на то да се на помисао о било којем бићу у нашој свести појављује првенствено његов лик¹⁹⁴ те да је, како смо напоменули, део тела на већој перцептивној удаљености од лица, фокус остаје на том детаљу и не помера се на читав живи ентитет. С друге стране, замену инструментала генитивом у последњем примеру онемогућује присуство нумеричког атрибута јер он врши квантификацију, а не квалификацију интегралног дела тела због чега се не може квалификовати ни његов посесор.

Инструментал се појављује и без обавезног детерминатора, односно може се реализовати с факултативним детерминатором или чак и без њега. У тим случајевима, квалификатор означава саставне делове који или имају довољно информативну семантику (*канџе, младеж*) или су привременог карактера (*ожиљак, брада, бубуљице, осмех*), или су пак неуобичајени за појам уз који стоје (*реп, крила, рогови*):

N + [A_{IF} [P_P [C(A) N_{INST}]]]: Крилата чудовишта ... са оштрим канџама ... (ХТЉ, 160) – Обично се змајевитим сматра епски јунак ... са малим крилима испод мишица и са змијским младежом ... на десној, „доброј“ мишици (ГН, 172) – Је л' преводиш? — упитах преводиоца, неког младог лингвисту са бубуљицама ... (КМ, 22) – Трећа је била девојка од порцулана, врло светлих очију и са осмехом на уснама (НБ, 32) – ... који су сусретали дугокосог певача са ожиљком на образу ... (ВЈС, 47) – Водени дух је наг и космат старац, са брадом и рибљим репом ... (ГН, 154) – ... шестоного чудовиште са крвавим роговима ... (ГН, 168) – ... и описом одговарају малим људима са крилима ... (ГН, 181).

Обавезне пратеће детаље представљају и појмови који су накнадно додати, најчешће током производње, те се у позицији управног појма по правилу појављују именице са значењем возила (нпр. *мерцедес, аутићи, ролс-ројс*) и њихових делова (*квачило, управљач*). Замена генитивом није могућа јер накнадност искључује инхерентност (нпр. *мерцедес са бензинским мотором ↔ *мерцедес бензинског мотора*):

¹⁹⁴ Когнитивни значај назива појава (нпр. делова тела) огледа се у чињеници да се у човековој свести аутоматски активира слика ентитета чији је назив он чуо или прочитао а који се под њим подразумева (Landau et al. 1998 према Ivić 2008: 291–292).

N + [A_г [P_р [C(A) [N_с [O_{Det}_{ADJ} N_{INST}]]]]]: Као тест возило нам је послужио „мерцедес А200” *са бензинским мотором* ... (ТС 5496) – Уникатни и један једини до сада произведени „ролс ројс“ *са округлим вратима* је превалио дуг пут ... (ТС 5542) – ... електрично контролисано хидраулично квачило *са вишеламеластом спојницом* ... (ТС 318) – ... а на првим фотографијама се истиче и задебљан управљач *са три паока* заравњен у доњем делу (ТС 5295).

Необавезан пратећи детаљ. Квалификација се остварује и преко ентитета који представља необавезан пратећи садржај неког појма јер није присутан у његовом семантичком потенцијалу. Управни појам, заправо, може постојати и без таквог квалификатора јер је он само један од могућих елемената његовог садржаја (нпр. писмо мора имати текст, али тај текст не мора имати форму ни значење поруке). Због тога је омогућена квалификација без обавезне детерминације инструменталног референта:

N + [A_г [P_р [C(A) N_{INST}]]]: Сива мајица *са розе ресама* даје целој комбинацији дозу ексцентричности (БЖ 15507) – ... где сваки сто има лампу *са абажуром* ... (КМ, 10) – ... поред рингли од шпорета које се котрљају по улици, бочица *са цуцлом* ... (КМ, 28) – Али кад би сутра освануло њено писмо, *са порукама* ... (АИ/ЈЖКН, 276) – ... највећи број младих Београђанки живи у чаробном свету који се сакрива међу корицама ... поучног штива *са сликама* (КМ, 33).

Ентитети биљног и животињског порекла метафорички прате појмове у чијем се простору налазе тако што их спецификују према њиховој намени која се најчешће односи на тип производње:

N + [A_г [P_р [C(A) N_{INST}]]]: ... простирала се башта *са воћем и поврћем* ... (ХЂЉ, 118) – Ето, видите, онде где је она леја *с луком* ... (КД/УДК, 42) – ...чокоте *са лозом* што дозрева под добрим сунцем одувек је доживљавао као мала бића ... (ВЈС, 69).

Разни састојци биљног и животињског порекла, као и козметичка средства, иступају као пратећи детаљ уског круга денотата прехрамбених производа. Њиховим истицањем управни појам се са значења [опште] помера на [специфично]. Употреба инструментала мотивисана је тиме што ови састојци нису и основни, једини састојци ентитета који одређују:¹⁹⁵

¹⁹⁵ О условима под којима је могућа алтернација инструментала с предлогом C(A) и генитива материје с предлогом ОД биће речи у делу посвећеном семантичком пољу својства, где ћемо се бавити значењем материје.

N + [Atr [pp [C(A) N_{INST}]]]: Након тога умешајте и марципан *с румом* (БЖ 8616) – ... који уместо хлеба једе бурек *са сиром* (СС, 102) – ... и удавио у чорби *с купусом* (ПМ, 67) – ... где купујем ружицу, чоколаде *са леишницима*, цигарете и жвакертоне (КМ, 7) – Ставили бисмо у торбу два велика сендвича *са саламом и сиром* ... (КМ, 13) – Маска *са глином* за поре на лицу ... (АВ, 4/2013) – Шампон *са копривом и чичком* (АВ, 4/2013) – Крема за руке *са глицерином, калцијумом* ... (АВ, 4/2013).

N + [Atr [pp [C(A) [NS [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: Нежни гел за туширање *са екстрактима камилице и овса* (АВ, 4/2013) – Балзам за усне SPF 15 *са семеном грожђа и витамином Е* (АВ, 4/2013).

Унутар обележја необавезности, може се извршити и подела управних појмова на појмове који се квалификују трајном особином и оне који подлежу модификацији у одређеном времену те је њихова квалификација привременог карактера.

Појмове који се квалификују према трајној особини, заступају грађевински објекти и њихови делови, одећа и обућа, различити предмети и појмови у простору:

N + [Atr [pp [C(A) N_{INST}]]]: Не може свако да има засебну кућу *са вртом* на обали Сене ... (КС, 36) – Споља гледано, „Сан Арбоа“ је класична планинска брвнара *с терасама* ... (КС, 72) – Женствена широка сукња *са жипоном* ... прави је избор ... (БЖ 15507) – На окуци је видио непознату жену ... у црвеној хаљини и високим ципелама *с плутом* ... (СМ, 82) – ... лампа ... *са потписом* звучног дизајнерског имена ... (КС, 76) – Дигитални часовник на табли *са инструментима* ... (АД, 163) – ... уређен је мали простор *са поплочаним стазама* (ВЈС, 67) – ... и множе се на тој малој планини *с* ... вјечно бистрим језером ... (СМ, 63).

Појмови који подлежу квалификацији у одређеном времену лексикализовани су именицама са значењем годишњих доба и временских одсека. Квалификатори у оваквим спојевима привременог су карактера, али докле год прате управни појам, неодвојиви су од њега:

N + [Atr [pp [C(A) N_{INST}]]]: ... кад је оваква новембарска јесен *са много лиића* ... (АМ, 12) – Кад наиђе студен дан *са суснежицом* ... (АИ/АВ, 29) – Једног тмурног новембарског јутра, *са кишом* што пробија до костију, млекарница се, на дечју радост, појавила (ЕК, poli010527.txt).

Одвојив пратећи детаљ

С обзиром на обележје одвојивости, инструментални референти се уз управне именице реализују у слободној форми, нпр. *кутија с нудером*. Међутим, експликација придевске одредбе или супстантивне допуне обавезна је у оним случајевима када је

неопходно допунити садржај неке именице у функцији инструменталног квалификатора, нпр. *радње са тканим и везеним производима, продавнице са производима од коже*.

Управни појам са значењем тродимензионалног садржатеља или дводимензионалног носитеља (*двориште, плафон, плажа* итд.)¹⁹⁶ подлеже квалификацији преко различитих ентитета који с њим остварују однос део-целина:

а) Материје прашкасте и течне структуре:

$N + [_{\text{Attr}} [_{\text{PP}} [C(A) N_{\text{INST}}]]]$: Колико је пута господин судија однео кући кутију *с пудером* ... (НБ, 42) – ... он запечаћени сандук *с хаишиом* повремено шаље скоротечом чак у Пешту ... (ПМ, 44) – ... на коме је држала хлеб и малу чинијицу *са сољу* (СС, 178) – ... да би се на крају нагнуо над сто и шоље *са хладним чајем* ... (АД, 118) – ... и подрум у који су ... стизала, као поклон, мала бурад *са вином* (ВЈС, 71) – Усред куле био је бунар *са водом* (ХЂЉ, 118).

Концептуализација неживих ентитета као тродимензионалних садржатеља појмова у инструменталу омогућује тумачење ових синтагми и у партитивном значењу због чега се инструментал може заменити једном врстом партитивног генитива – генитивом мере (нпр. *кутија с пудером* ↔ *кутија пудера*; *шоља са чајем* ↔ *шоља чаја*).¹⁹⁷ Међутим, семантика инструментала није иста генитивној (Сааведра 1997: 76) јер је у синтагмама с инструменталом доминантно значење материјала као представе о садржају за разлику од партитивног значења које фаворизује представу о количини.

б) Прехрамбени производи:

$N + [_{\text{Attr}} [_{\text{PP}} [C(A) N_{\text{INST}}]]]$: ... који су у Паризу грешком купили конзерве *са храном* за псе ... (СС, 179) – ... и приносила све нове и нове зделице *са ... сиром, путером, кајмаком, кобасицом, паштетом, гушчијом машићу* ... (СС, 198).

¹⁹⁶ Насупрот садржатељу који је отворен с горње стране, носитељ је обележен затвореношћу (Klikovac 2006²: 47).

¹⁹⁷ Овај тип генитива Фелешко (1995: 49–50) издваја у оквиру партитивног генитива и истиче да га карактерише схватање управног појма као јединице мере. Примере којима илуструје ово значење могуће је заменити инструменталом (*кутије цигарета* ↔ *кутије са цигаретама*) за разлику од генитива дела (*грудвице сира* ↔ **грудвице са сиром*) и генитива целине (*шпил карата* ↔ **шпил са картама*) иако аутор ту могућност не помиње. Оно што он ипак експлицитно износи јесте да је у неким примерима могуће „видети елементе генитивних типова као што је материјал, припадност, порекло и др. између којих су границе нестабилне и омогућавају субјективну интерпретацију [...]” (Фелешко 1995: 50).

в) Скуп једнаких ентитета:

N + [Attr [PP [C(A) N_{INST}]]]: ... да је нашао *ћуп са златницима* ... (BJC, 32) – Анастасијевић је оставио барону вреће *са новцем* ... (BJC, 78) – ... чинијица *са бисквитима* ... (АД, 104).

У овим синтагмама квалификатор је увек у облику множине (*златници, бисквити, дискови*) или генеричке једнине (*новац*). Значење мноштва ентитета оверено је могућношћу замене експликативним генитивом као допуном придева *пун* (*ћуп са златницима* ↔ *ћуп пун златника; врећа с новцем* ↔ *врећа пуна новца; чинијица с бисквитима* ↔ *чинијица пуна бисквита; кофер с дисковима* ↔ *кофер пун дискова*), док могућност тумачења у партитивном смислу потврђује конкурентност партитивног генитива у свим наведеним примерима осим у примеру *кофер с дисковима* ↔ **кофер дискова* због тога што се кофер никада не узима као мерна јединица.

Немогућност замене појмова концептуализованих као садржај партитивним генитивом проистиче из семантичких ограничења именица у позицији управног појма. Семантика ових појмова веома је уска тако да уз себе везује веома мали број денотата због чега се никад не узима као мерна јединица.¹⁹⁸ Тако се, на пример, уместо *несесер са прибором за бријање* не може рећи **несесер прибора за бријање*:

N + [Attr [PP [C(A) N_{INST}]]]: ... *несесер са прибором за бријање* ... (АД, 115) – И још сам осећала као да сам изгубила албум *са својим најдражим фотографијама* са мале матуре (КМ, 54) – Победник је спустио и отворио свој кофер *с дисковима* (ВС, 56).

г) Производи који се продају у објектима одређене намене:

N + [Attr [PP [C(A) N_{INST}]]]: У старом делу града су продавнице *са сувенирима* ... (БЖ 15494) – ... смрад заглибљених радњица, *са месом и рибом* ... (BJC, 82) – Поглед ка прилазном путу преко салона *са савременим намештајем* ... (КС, 31).

Овде су на управној позицији *potina loci* у којима се обавља радња садржана у парафрази (Фелешко 1995: 29) те инструменталу конкурише беспредлошки генитив који не садржи семантичку компоненту партитивности, већ актуализује објекатско значење (нпр. *продавнице са сувенирима* ↔ *продавнице сувенира*). Поред тога, због

¹⁹⁸ Потврду ове своје тврдње добили смо у СЕР-у у којем се за одреднице *несесер, албум* и *кофер* може наћи свега по једно значење.

семантике управне именице, у парафрази се појављује локативна прилошка одредба за место ($\rightarrow$ *продавнице у којима се продају сувенири*).

Експликација супстантивне допуне или придевске одредбе обавезна је уз именицу *производ* с обзиром на то да су производи, без обзира на врсту којој припадају, иманентни свим продајним објектима: У старом делу града су продавнице *са* традиционалним *производима од коже* (сандале, ташне, јакне) као и бројне радње *са* *тканим и везеним производима* (БЖ 15494).

д) Пратећи делови појмова у простору:

N + [_{Att} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]: ... биоскоп *са* три сале и најмодернијом *опремом* на Балкану ... (КС, 2) – ... као и библиотека *са* модерном *скулптуром* у форми ока испред (КС, 89) – ... и одселио се у тамо неко двориште *са* заједничком *чесмом* у средини (КМ, 32) – ... градска плажа, дугачка три километра, *са* *лежаљкама и сунцобранима* ... (БЖ 15494).

Ограђени дводимензионални простори квалификују се, такође, присуством саставних делова врло разноврсне семантике. Немогућност замене генитивом произилази из чињенице да дводимензионални садржатељи¹⁹⁹ немају способност везивања генитива јер не могу означити количину као што то могу *кутија, сандук, ћуп, врећа, буре* и сл. (нпр. *двориште са чесмом* $\leftrightarrow$ **двориште чесме*).

Поред садржаја, квалификатори могу бити и ентитети који се додају управном појму а који се у сваком тренутку могу од њега одвојити свлачењем (*столњак*), извлачењем (*учкур*), одвајањем (*приколица, привезак*), неутрализацијом и/или поправком (*рупа, флека*) итд.:

N + [_{Att} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]: ... око великог писаћег стола *са* *столњаком* од шареног сомота ... (СС, 180) – ... један од оних интелектуалаца за које сте сасвим сигурни да је ... носио дугачке гаће *са* *учкуром* (КМ, 69) – ... нежне дугачке огрлице *са* великим *привеском* ... (БЖ 15528) – ... седи за управљачем импровизованог моторног возила *с* *приколицом* ...

¹⁹⁹ Значење садржатеља могу имати не само тродимензионални ентитети, већ и дводимензионални иако се они углавном концептуализују као носитељи. Реч је заправо о промени перспективе гледања односно о преласку на ниво гледања одгоре. Овакву концептуализацију врло добро објашњава Д. Кликовац, која каже да се утисак дводимензионалности у оваквим случајевима добија тиме што се, с једне стране, у свести посматрача занемарује висина бочних страна, граница датог садржатеља, а с друге, дводимензионални простор као што је *двориште, авлија* и сл. постаје садржатељ онда када је дефинисан оним што се на њему налази (Klikovac 2006: 79–80).

(BC, 54–5) – ... док је мој Стефан стајао пред њима. У обући *са рупом* на потплати (ХЋЉ, 110) – Носио је ... огртач *са* великом *флеком* на леђима (ХЋЉ, 123).

Формализација инструменталом пратећих детаља који се налазе у сфери човека значи да они имају неинтегралан, одвојив карактер, као и да представљају предмете који своје носиоце прате свакодневно (Ивић 1954а: 203):

$N + [_{\text{Agr}} [_{\text{PP}} [C(A) N_{\text{INST}}]]]$: ... неки високи мушкарац *са* тамним *огртачем* (ЖЗ, 39) – ... да из чиста мира мало причам о једној девојци *с* *наочарима* огромне диоптрије ... (КМ, 16) – ... замирући пред кордоном целата *с* *бајонетима* ... (ТА, 34).

Свим овим пратећим предметима заједничко је то да су локализовани на субјекту: на раменима – огртач, у руци – бајонети, на очима – наочаре. С обзиром на то да је реч о уобичајеном месту локализације, оно је имплицитно присутно.

Међутим, пратећи предмети могу бити и експлицитно локализовани на човеку и тада је локализатор исказан просторном генитивном или локативном конструкцијом (овом другом чешће). Ове супстантивне допуне дају нову информацију о посесору (Ивић 1954а: 203) и успостављају визуелну представу пратећег детаља и његовог носиоца као јединствене целине у датом тренутку:

$N + [_{\text{Agr}} [_{\text{PP}} [C(A) [_{\text{NS}} [N_{\text{INST}} \text{ Compl}_{\text{PP}}]]]]]$: Продавац кромпира, крупан мушкарац ... *са* црном вуненом *капом* на глави ... (BC, 28) – Чинило ми се да поред мене пролази поворка *са* *маскама* на лицима (АИ/ЈЖКН, 265) – ... ја онако мали и сићушни *са* *цигаром* у устима попушим до краја ... (СС, 176) – ... приказују мушкарца *са* великим *рогом* *изобиља* у рукама ... (ГН, 61) – ... као бога *са* три главе и златним *повезима* преко уста и очију ... (ГН, 48).

Уколико би се квалификатор реализовао без локативне допуне, тумачење би могло бити двојако, нпр. *мушкарац са капом* → *мушкарац који носи капу у руци / на глави*. У том су смислу занимљиви денотати *капа*, *маска*, *цигара*. Експлицирање њихове локализације условљено је чињеницом да је учесталост њиховог стављања и скидања, односно промене места већа него што је то случај с другим пратећим детаљима.

Пратећа особина

Пратећа особина је обележена унутрашњим аспектом личности уколико се у позицији управног појма налазе денотати људских бића. Ако творбене могућности зависног члана дозвољавају, овим изразима конкурише описни придев (нпр. *лопов с обзирима* ↔ *обзиран лопов*):

N + [_{Attr} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]: Шта би се десило да тај лопов *с обзирима* није ушао у стан? (СМ, 133) – ... да људи *са* ситним *слабостима* нису подобни за крупне подвиге (НБ, 41) – ... у којој је довољно безопасно непристајањем освојити углед човека *са ставом* (СС, 106).

Унутрашњи аспект појма представљају и различити покретачи и процеси. Већ семантика датих квалификатора указује на то да они упућују на одговарајућу предикацију, нпр. *возила са електричним погоном* → *возила која покреће мотор*; *голф VII са интегралним погоном* → *голф VII који покрећу сва четири точка*:

N + [_{Attr} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... што не укључује масу батерија *возила са електричним погоном* ... (ЗОБСНП, чл. 7/38) – ... лансирајући „голф VII” *са интегралним погоном* (ТС 5515) – ... када возило има мотор *са унутрашњим сагоревањем* ... (ЗОБСНП, чл. 7/34) – ... захваљујући чему се сваки „4 моушн голф” понаша као спорски аутомобил *са блокадом диференцијала* (ТС 5515).

Појмови са значењем психичких и физичких карактеристика квалификују управне чланове са семантичким обележјем [живо +] као њихова пратећа особина, која свог носиоца карактерише само у одређеном временском периоду и на тој временској линији нераздрживо је за њега везана. Недовољна информативност апстрактних именица у функцији квалификатора условљава експликацију придевске одредбе, односно супстантивне допуне:

N + [_{Attr} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST} / Compl_{SUPST}]]]]]: Је л' преводиш? — упитах преводиоца, неког младог лингвисту *са* ... обавезним *осећањем мање вредности* (КМ, 22) – ... лица *са ограниченом пословном способности* могу предузимати све остале правне послове ... (НБ, 26) – ... понашао се као расни спортиста *са задњом вучом* (ТС 1708).

Пратећа околност

Значење околности која прати, окружује неки ентитет представља особину која не квалификује управни појам као целину, већ у фокус ставља један његов карактеристичан детаљ. Када се у улози квалификатора нађу именице са значењем процеса или њихових резултата, реч је о заступницима имплициране предикације (нпр. *пут са једносмерним саобраћајем* → *пут на којем се одвија једносмерни саобраћај*):

N + [_{Att} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}/ N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: ... који се налазе на средини пута *са једносмерним саобраћајем* ... (ЗОБСНП, чл. 57) – ... и другим зонама *са повећаним присуством рањивих учесника у саобраћају* ... (ЗОБСНП, чл. 6) – Неопходно је да се ради о двостраном уговору *са истовременим извршењем обавеза* ... (НЂ, 67).

Процес или његов резултат заступају имплицирану предикацију при чему је придевска одредба експонент, најчешће, начинског детерминатора, нпр. *одливци с минималним напрезањима* → *одливци који се минимално напрежу*:

N + [_{Att} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]: Била је то грешка *са кобним крајем* (ХЂЉ, 45) – ... да се добију *одливци с минималним напрезањима* ... (ИТП, 6) – За легуре *с повећаним скупљањем* ... препоручује се ... (ИТП, 14).

Присуство придевског образовања у неким примерима указује на постојање глаголског или прилошког елемента у парафрази што утиче на његов синтаксички статус. Тако у примеру: Поремећаји слични синкопи *са смањеном свести или њеним потпуним губитком* (ТВ, 18), придев има статус допуне који му обезбеђује предикатски статус у парафрази: → синкопа *током које се свест смањује или потпуно губи*, док му одредбени статус у примеру: ... изненадни пролазни губитак свести *са спонтаним опоравком* (ТВ, 15) обезбеђује функција начинског детерминатора: → губитак свести *која се враћа спонтано*.

Уколико се у својству пратеће околности људског бића појави нека болест, поремећај или посебно психофизичко стање, квалификација има трајни или привремени карактер:

$N + [_{\text{Agr}} [_{\text{PP}} [C(A) N_{\text{INST}}]]] / [_{\text{Agr}} [_{\text{PP}} [C(A) [_{\text{NS}} [O\text{Det}_{\text{ADJ}} N_{\text{INST}} / N_{\text{INST}} \text{ Compl}_{\text{SUPST}}]]]]]$: ... као место за паркирање за возила за особе *са инвалидитетом* (ЗОБСНП, чл. 66/20) – ... за кретање лица *са посебним потребама* ... (ЗОБСНП, чл. 66/14) – ... код пацијената ... *са опструкцијом излазног тракта леве коморе* ... (КТШ, 321).

Квалификација путем болести доводи у неким примерима и до мешања квалификативног с узрочним значењем видљивим у парафрази. Тако су *пацијенти са опструкцијом излазног тракта леве коморе* заправо *пацијенти који болују (name) од опструкције*. Дакле, у основи инструменталног квалификатора лежи активни узрок типа ‘ефектор’, којим се уједно и квалификује начин испољавања процеса или стања (Radovanović 1977: 133).

СИНЕЛАТИВ

Значење синелатива односи се на одсуство какве дистинктивне особине живог или неживог ентитета, а формализовано је генитивом с предлогом БЕЗ. Метафоричко проширење просторног односа у означавању непросторног заснива се на квалификовању управног појма преко одсуства пратиоца (*младић без оца и мајке*), пратећег детаља (*очи без трепавица, лак без ацетона*), пратеће особине (*глас без боје и живости*) или пратеће околности (*смрт без муке*).

У тако кодираном сценарију концептуално је истакнут управо онај детаљ који управном појму недостаје, којег је он лишен. У том је смислу очит разлог због чега су генитивни референти исказани у номинализованим структурама с имплицитно присутном негацијом. Могућност парафразе релативном клаузом с глаголом *немати*, нпр. *човек без лица* → *човек који нема лице*, показује присуство значењске компоненте посесивности што сигнализира чињеницу да човек концептуализује квалитет као нешто што постоји или не постоји, нешто чега има или нема (Redli 2014: 203). Заправо, однос који остварује генитив с предлогом БЕЗ према инструменталу с предлогом *С(А)* у парафрази представља однос супротности између негације и афирмације (Павловић

2006: 406). Појачана експресивност овог генитива манифестује се у семантички неубичајним спојевима (нпр. *змија без тела, говори без речи*).

Генитивним конструкцијама конкуришу и описни придеви који су њихови лексички синоними (*човек без части* ↔ *бешчастан/нечастан човек*) или семантички (*лице без осмејка* ↔ *озбиљно лице*). Што се тиче негације референта, она може бити потпуна онда када он није детерминисан придевском одредбом (нпр. *очи без трепавица*) или делимична када се, заправо, негира сама одредба, а не појава представљена управном речју (Stojanović 1996: 446). Тако у примеру: ... о томе како је „гомила песка“... појам *без оштре границе* ... (РМ, 35) предлог БЕЗ не негира постојање границе уопште, већ упућује на појам који је слабо ограничен. Делимична негација остварује се и у неким примерима с генитивом без одредбе као што је случај са синтагмом *пустиња без граница*. Ту избор придевског конкурента може оставити последице по значење. Уколико би се генитив *без граница* заменио придевом *неограничен*, негација би била делимична – ‘пустиња која је нема одређене, утврђене границе’ (СЕР, неограничен). Међутим, замена придевом *безграничан* читавој синтагми дала би једну нову семантичку компоненту – могла би се тумачити и у квантификативном смислу као ‘огромна, превелика, предугачка пустиња’ (СЕР, безграничан).

У улози управних чланова појављују се именице различите семантике. Тако су забележени појмови који означавају аниматне појмове (*човек без свога лица*), конкретне предмете (*хаљина без струка*), апстрактне појмове (*морал без предубеђења*) и органе (*очи без снаге*).

Одлика која овај генитив доводи у везу са пратилачким значењем заснива се на схватању да одсуство неког ентитета прати стање у којем или ситуацију у којој се налази детерминисани појам.

Одсуство пратиоца

Управни појам се квалификује одсуством бића. Генитиву, у неким случајевима, могу конкурисати супстантивне речи као његови семантички синоними (*младић без оца и мајке* ↔ *сироче*):

N + [A_Г [P_Р [БЕЗ N_{ГЕН}]]]: ... и неки Коста, звани Грк, богат *младић без оца и мајке* (АИ/АВ, 51) – Постао је, рекао је Даниел Атијас ... *целат без жртве* (АД, 176) – Шта ми се то дешава, зашто сам овако одвојен од света – као глува кучка, као пањ, као човек *без пријатеља*, као осуђеник (ЕК, poli101020.txt) – Тако је живео у Травнику, тај лекар *без пацијената* (ЕК, TH-komplet.xml).

Одсуство пратећег детаља

Одсуство неодвојивог пратећег детаља

Уколико је пратећи детаљ саставни део којег је лишен појам неживе природе, генитиву спорадично конкурише описни придев у функцији придевске одредбе као његов семантички синоним (*стомак без шлауфа*” ↔ *раван стомак*; *лице без осмејка* ↔ *озбиљно лице*; *уста без пљувачке* ↔ *сува уста*). Квалитет је тада обележен интегралним деловима чије одсуство разбија представу о њиховој здружености с управним појмом у целину:

N + [A_Г [P_Р [БЕЗ N_{ГЕН}]]]: Из тога лавиринта бора гледале су велике округле очи *без трепавица* ... (АИ/АВ, 57) – Две велике беоначе *без дужица*, као превучене млечном скрамом (ХЋЉ, 53) – ... резултат ће бити само један – леп стомак *без шлауфа*” (БЖ 15520) – Између њеног муклог, тешког гласа, белог лица *без осмејка* ... (АИ/АВ, 42) – Језик уштављен од дувана, црн и задебљао у устима *без пљувачке* (СС, 192).

Када се у позицији управног појма налази девербативна именица настала од глагола који денотира радњу чији вршилац може бити искључиво аниматни појам, део тела се везује за дату радњу у чијем је семантичком потенцијалу садржан податак о његовој активацији: *Ујед без зуба*. *Кобни загрљај без руку* (СМ, 177) → *Ујед током којег се не користе зуби*. *Кобни загрљај током којег се не користе руке*.

Квалификативно значење се актуализује метафоризацијом генитивних конструкција преко одсуства саставних делова појмова везаних за простор и време:

N + [_{AG} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... има нешто од заборављеног, пустог сокака, *без ваздуха и без неба* ... (ВЈС, 53) – ... из ледене магле над Савом, огромном и тмастом, *без обала* ... (ВЈС, 28) – Заспати, спавати сном *без снова*, мртвим сном, ... (АИ/ЈЖКН, 254) – Тако сам, опет једном, за јесењег дана *без сунца*, под сивим небом, стајао изгубљен у степи ... (АИ/ЈЖКН, 261) – ... јер је, уосталом, растао у времену *без историје* и у земљи *без историје* ... (АД, 106).

С обзиром на то да су ови елементи садржани у семантичком потенцијалу управне именице, квалификативно значење се актуализује неуобичајеношћу појма добијеног оваквим противречним спојевима којима понекад конкуришу описни придеви као семантички синоними (*сокак без ваздуха ↔ загушљив сокак; дан без сунца ↔ тмуран дан; сан без снова ↔ празан сан*).

Одсуство интегралних делова чија семантика указује на покривање, ограничавање, попуњавање нечега квалификује управни појам као отворен, неограничен или неиспуњен, односно пуст:

N + [_{AG} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]: Штала и стаја *без крова* (ХЋЉ, 120) – Лијено је мислио: море – ... пут *без граница* ... (СМ, 19) – ... долазила ми је као врела пустиња *без граница, без травке и воде* (АИ/ЈЖКН, 254).

Одсуство појмова који су интегрални делови одеће актуализује квалификативно значење спецификавањем другачије форме од оне коју управни појам има када су интегрални делови присутни. Генитиву лексикализованом именицом *струк* конкурише придев с префиксом *не-* (*хаљина без струка ↔ неструктурирана хаљина*):

N + [_{AG} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... носи ону широку трапезасту хаљину *без струка* ... (КМ, 7) – ... док идеш у својој јединој ципси-сукњи и жутој мајици *без рукава* ... (КМ, 2).

У својству пратећих детаља којих су лишени аниматни појмови налазе се именице са значењем интегралних делова тела. Такви изрази се везују за врло узак круг денотата те нису веома продуктивни у српском језику. Разлог је тај што лишеност неке особе од било које њене инхерентне особине представља неуобичајену ситуацију те одсуство интегралног дела тела управни појам квалификује као непотпун или оштећен:

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Atr [pp [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... ниједна није хтела за човека *без ногу* ... (ЕК, poli080705.txt) – Ружићеви су живјели у лијепој великој вили, ... с венецијанским лавом ... *без једног уха и без дијела гриве* ... (СМ, 136) – Змија *без тијела* (СМ, 177) – Чума или Куга је баба *без ноктију* ... (ГН, 200) – ... и витлао га је све дотле док петао *без главе*, раширених крила, не паде у снег (ЕК, koreni.txt)

Уколико је генитив лексикализован именицама *образ* и *лице*, квалификативно значење се актуализује преко појмовне метафоре или метонимије:

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: А Турска је добила младог господара, силника *без образа* ... (ХЋЉ, 69) – Онда је он човјек *без свога лица*, човјек који показује лице какво би желио да му други виде (СМ, 151).

У фразеологизму *силник без образа* примећује се деловање метафоре. На концепту ОБРАЗ ЈЕ ЧАСТ почива разумевање читаве синтагме. Образ је део тела који црвени уколико се човек застиди или се осети кривим због неког свог поступка. У том смислу, човек који је без образа заправо је човек који се ничега не стиди, неморалан човек.²⁰⁰ Фразеологизам *човек без свог лица* утолико је другачији што се у њему појављује деловање метонимије. Концепт на којем он почива је метонимија ЛИЦЕ ЗА КАРАКТЕР, ЛИЧНОСТ преко које се читав израз тумачи као ‘човек који нема карактер’.

Интегралног дела могу бити лишени и неживи ентитети. Осим тога што је могућа парафраза негираном предикацијом с глаголом *имати*, генитив се може заменити описним придевом као семантичким синонимом (нпр. *дрво без сока* ↔ *суво дрво*) и придевом с префиксом *без-/не-* (нпр. *стабло без плода* ↔ *бесплодно/неплодно стабло*).²⁰¹

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Atr [pp [БЕЗ [NS [ODetN_{GEN}]]]]]: ... тврдо дрво *без сока и сласти* (АИ/АВ, 17) – Оставиће ... ову спржену тврду траву *без сокова* ... (СМ, 19) – Једно квргаво, повијено стабло *без плода* (КД/УДК, 42) – ... једино дрвеће око њих, на тротоару, голо *дрвеће*, *без иједног листа* (ВС, 13).

²⁰⁰ Денотативно значење лексеме *образ* прошло је кроз процес семантичке трансформације путем које се развио фразеологизам ‘бити поштен, частан’. Пренесено значење ове лексеме резултат је психофизиолошке реакције навирања крви у образе приликом каквог узбуђења, које укључује и осећање стида (Шипка 2008: 564–565).

²⁰¹ Имајући на уму описане разлике између семантике префикса *без-* и *не-*, примећујемо да избор између ова два придевска решења зависи од ширег контекста на основу којег би се могло утврдити да ли је реч о дрвету које у датом тренутку нема плода или о дрвету које уопште не рађа.

Одсуство одвојивог пратећег детаља

Истицањем одсуства састојака који се на концептуалној разини понашају као пратећи елементи разних конкретних и апстрактних појмова, управни појмови се или квалификују као празни, пусти (као у случају *јалове воде*) или се доживљавају као такви због одсуства неког важног елемента:

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: Зимска вода, јаловица, *без рибе, без инсекта, без прута и листа, без нагризене воћке* ... (АИ/ЈЖКН, 257) – ... чај *без шећера* делује много јаче (КС, 85) – Истина, није било куће *без распећа* ... (ХЋЉ, 92) – Кратко парченце плавог неба *без облака*, зачас сам прешао (ЕК, strah.txt).

Одсуством неког додатка, за разлику од ентитета који се схватају као садржај, у први план се не истиче празнина управног појма, већ пре недостатак каквог очекиваног пратећег елемента:

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Atr [pp [БЕЗ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]: ... јер је то резерват, као велики кокошињац, *без видљивих ограда, без жица* ... (СМ, 73) – Возач је дужан да моторно, односно прикључно возило, осим мотоцикла *без бочног седишта* ... (ЗОБСНП, чл. 67) – Французи имају веома познате цигарете *без филтера*, „житан” (ЕК, poli070301.txt)

Квалификација живог ентитета преко одсуства управо оног предмета чије се присуство обавезно очекује обележена је неуобичајеношћу положаја у којем се он налази:

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... уз ивицу провалије прибијена су три борца *без хране и оружја* ... (СС, 107) – ... на своме печату је ... имао скаредни облик жене *без одеће* (ХЋЉ, 72) – ... тешко је поверовати да је, рецимо само контролор викао, а да је путник *без карте* био миран (ЕК, poli081101.txt).

Одсуство пратеће особине

Управни појам може бити лишен неке своје карактеристичне особине (*људи без стрпљења*), форме у којој се испољава (*мржња без обличја*), неке афективне (перцептивне) одлике (*очи без боје*), као и особине која му се приписује у одређеном времену (*питање без важности*). Уз овај генитив детерминатор није обавезан што

указује на чињеницу да се одсуство особине схвата као пратилачки елемент који не квалификује свог носиоца у целости.

Разни ентитети с обележјем [живо ±] могу бити лишени какве физичке карактеристике или неке друге карактеристичне особине. Таква врста одсуства најчешће врши негативну квалификацију управног појма. Зависно од творбених могућности именице у генитиву, могућа је замена придевским образовањем као лексичким или семантичким синонимом (нпр. *људи без стрпљења ↔ нестрпљиви људи; очи без снаге ↔ слабе очи*):

N + [A_Г [P_Р [БЕЗ N_{ГЕН}]]]: ... тромо кружећи очима *без снаге*, чекао је и желио да се нешто деси ... (СМ, 16) – ... био је то лаки хуј, ситан звиждук, замах *без жестине* ... (СМ, 69) – Град *без својстава*, авет (БЛ, 13) – Пацијенти су тешки људи, захтевни, *без стрпљења*, и то је тако (ВС, 35) – ... страшно створење *без стида и разума* (АИ/АВ, 72) – ... да бежи ... као човек *без части* и кривац (АИ/АВ, 81).

Квалитет је обележен одсуством форме, облика као начина испољавања, те се у својству квалификатора појављују именице којима се облик непосредно исказује (*обличје*) или оне чија семантика омогућује стварање визуелне представе о одређеној форми:

N + [A_Г [P_Р [БЕЗ N_{ГЕН}]]]: Али, не: као да су сви које је сусретао били сатерани у исти страх са много обличја и у исту мржњу *без обличја* (ВЈС, 47) – Ширила се територија у њему, настањивале су је утваре из прича које је давно чуо. Лица *без облика*, тек мисао на неко поподне у кројачкој радионици ... (ЕК, velikic-sr.xml) – аутопут је државни пут ... *без укритања* у нивоу са другим путевима и железничким или трамвајским пругама ... (ЗОБСНП, чл. 7/5).

Квалитет је обележен одсуством ентитета доступних чулима, којима се квалификује неки део тела или појам из сфере аниматног појма. Генитиву конкурише описни придев као његов семантички синоним (нпр. *очи без сјаја ↔ мутне очи*) и описни придев с префиксом *без-* (нпр. *очи без боје ↔ безбојне очи*):

N + [A_Г [P_Р [БЕЗ N_{ГЕН}]]]: Очи ситне, утонуле у меснате образе, и мутне, *без боје и сјаја*, као испране алкохолом (ХЂЉ, 142) – ... речи *без боје и мириса* ... (СС, 200)... говорио је ... – дубоким гласом *без боје и живости* (АИ/АВ, 13).

Одсуство приписаног квалитета подразумева одсуство одлика које је појам с обележјем [живо ±] стекао у одређеним околностима, у одређеној средини и одређеном

времену. Као што је већ раније речено, ове одлике су специфичне по томе што су на неки начин приписане ентитетима који их поседују те су нестабилне и променљиве. Зато се истицањем њиховог одсуства врши квалификација негативног типа (*ствари без користи* ↔ *бескорисне ствари*):

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: ... јер је неимаштина без понижења очувала у њима младалачку драж уживања у лијепим стварима *без користи* (СМ, 140) – Све те мале зајеве, вечере Пен-Клуба, читања и интриге *без важности* су ... крај дела о којима Глигорић или није хтео или није могао да каже ... (ЕК, cosicb03_n.txt) – Ако је то небитна, безначајна партија *без утицаја*, зашто је онда тако јако заступљена у медијима (ЕК, poli001220.txt) – Удала се за човека ... *без положаја* (ХЋЉ, 63).

Одсуство пратеће околности

Одсуство околности утиче да управни појам, заступљен апстрактним именицама, мења стање у којем се налази. У колико творбене могућности деадјективне именице у генитиву дозвољавају, генитив се може заменити одговарајућим придевом (*смрт без мира и извесности* ↔ *немирна и неизвесна смрт*):

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Atr [pp [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{pp}]]]]: Она поседује личну слободу, морал, *без предубеђења* ... (СМ, 37) – Нека све иде својим редом, и живот и смрт ... *смрт без муке* (СМ, 214) – ... живот не би био ово што јесте: *смрт без мира и извесности* (АИ/ЈЖКН, 254) – ... прича о рату *без поделе на крвнике и жртве* ... (ЕК, poli060911.txt).

Када се у позицији управних чланова нађу појмови просторне и временске семантике, они се на концептуалној разини понашају као метафорички садржатељи денотата исказаних генитивом:

N + [Atr [pp [БЕЗ N_{GEN}]]]: Београд јесте био место *без наде* (ХЋЉ, 145) – Објаснила сам му још и то да волим свет *без мистификације* ... (КМ, 71) – ... изићи ће у неки нови свијет *без слободе* (СМ, 74) – Нека све иде својом редом, и живот и смрт, живот *без зла* ... (СМ, 214) – У доба ретко на Балкану, *без ратовања* ... (ВЈС, 31).

У случају квалификативног значења ових израза, парафраза ће садржати релативну клаузуу с прилошком ознаком места, која се уводи релативизатором КОЈИ са предлогом

у или НА.²⁰² Тако се, нпр. *место без наде* концептуализује као *безнадежно* јер означава *место у/на којем нада не постоји*.

Када је у позицији управног члана аниматни појам лексикализован именицом из класе *nomina agenti* и *nomina deadjectiva*, квалификативно значење се актуализује неубичајеношћу противречних спојева: Постао је, рекао је Даниел Атијас, кривац *без кривње*, злочинац *без злочина...* (АД, 176).

У оваквим комбинацијама долази и до мешања квалификативног значења с допусним: *постао је кривац иако није крив; постао је злочинац иако није починио злочин*.

Одсуством обољења управни појам се квалификује у позитивном смислу:

N + [_{AG} [_{PP} [БЕЗ [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]: ... и код испитаника *без срчаног обољења* ... (КТШ, 327) – Код спортиста *без структуралне срчане болести* ... (КТШ, 355) – ... проценат деце *без каријеса* на млечним и сталним зубима, на нивоу целе Србије, износи 19, 74 одсто ... (ЕК, poli070511.txt).

Придевски атрибут уз именицу *обољење/болест* има статус обавезног члана синтагме јер би његовим изостављањем генитиву *без обољења/болести* конкурисао придев *здрав* као његов семантички синоним (нпр. *спортисти без болести* ↔ *здрави спортисти*), а то није значење ових синтагми.

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ДЕСТИНАТИВНОСТИ

Адноминална квалификација дестинативног типа односи се на детерминацију супстантивних речи према намени, служби коју њима означени појмови треба да остваре, односно сврси за коју су створени или која им је додељена (Павловић 2006: 412) и која је усмерена на потенцијалног корисника. С обзиром на то да служба

²⁰² Избор између овог језичког средства и релативне клаузе коју уводи прилошки релативизатор ГДЕ условљен је тиме да ли је нагласак на идентификацији управног појма или се жели истаћи додатно значење места (Kordić 1995: 235).

представља циљ који неки појам треба да достигне, примарно просторно значење директивности обележава намену као метафоричку усмереност неког ентитета ка одређеном циљу. Та усмереност има обележје статичности јер намену остварује ентитет који не предузима свесну акцију ради постизања циља (Kovačević 1992: 124). Ове конструкције обележене су и индиректношћу (Арсенијевић 2003/II: 112) будући да управни појам не мора достићи оно што је обележено наменским квалификатором. Необавезност достизања циља представља основну разлику између наменских и намерних конструкција при чему се прве везују најчешће за предмете, а друге за жива бића (Kovačević 1992: 124).²⁰³ Метафоричким проширењем директивног значења на недимензионално значење квалификације, настају врло продуктивне конструкције са значењем намене.

У конституисању наменског значења учествују квалификатори формализовани акузативом с предлогом ЗА (*тоник за косу, четкица за зубе, боја за стакло, рата за кредит* итд.) и, његовим опозитом, генитивом с предлогом ПРОТИВ (*балзам против перути*). Осим наведених конструкција, наменско значење има, додуше врло ретко, беспредлошки генитив замењив акузативом с предлогом ЗА (*министар саобраћаја ↔ министар за саобраћај*).

У акузативним конструкцијама са предлогом ЗА доминантан је концепт спецификације по циљу, који представља метафоричко проширење просторног циљног значења.²⁰⁴ Акузативно кодирање је мотивисано чињеницом да контакт квалификованог и квалификатора није профилисан, већ се намена концептуализује као

²⁰³ М. Ковачевић значење намене разликује од финалног (намерног) значења по томе што намену приписује предметима као „objektivnu službu čega”, док намеру дефинише као свесно деловање живог бића усмерено ка одређеном циљу. Ипак, оба значења се на концептуалном нивоу остварују као циљ што потврђује и његова примедба да намена увек укључује намеру јер предмети сами по себи немају намену све док им је човек не одреди, а такво деловање човека јесте циљно деловање (Kovačević 1992: 124). С Ковачевићем се слаже Павловић када каже да је категорији дестинативности (термин којим обухвата намену, службу и употребну вредност) иманентна интенционалност, те истим чињеницама подупиरे своју тврдњу (Павловић 2006: 412).

²⁰⁴ За предлог ЗА, осим просторног значења постлокативности, карактеристична су и недимензионална финална значења (Pranjković 2001: 9, 21).

метафоричка циљна тачка на којој дати ентитет треба да оствари своју сврху. Та сврха, као његова употребна вредност, управо својом латентном особином квалификује успостављени однос између два ентитета. Зато управни појмови у највећем броју случајева имају обележје [живо -], док наменска квалификација живих ентитета истиче област деловања управног појма, нпр. *тоник за косу* → *тоник којим се негује коса*; *стручњак за фудбал* → *стручњак који влада знањем у области фудбала*; *представник за штампу* → *представник који некога заступа пред штампаним медијима*.²⁰⁵

Наменске квалификаторе заступају лексеме различите семантике, а намена управног појма усмерена је на објекат имплициране радње, садржани појам, околност у којој се одвија дата радња, кориснике, учеснике разних догађаја, затим на процес или радњу, стручну област итд. На синтаксичком плану, акузатив има функцију неконгруентног атрибута, а у парафрази уступа место одговарајућем предикату или објекту радње. На основу семантике квалификатора, издвајају се разноврсни семантички типови који представљају наменска подзначења.

Тако се у значењу **објекта имплициране радње** издвајају именице с обележјем [живо -], којима се обележавају:

- интегрални делови човека: *тоник за косу* → *тоник који негује косу*;
- предмети, врсте задужења, храна: *боја за стакло* → *боја која боји стакло*; *рата за кредит* → *рата која отплаћује кредит*; *рецепт за салату* → *рецепт који прописује како да људи праве салату*;
- научне и стручне области: *колеџ за дизајн* → *колеџ на којем људи студирају дизајн*.

²⁰⁵ Већу фреквентност неживих ентитета према живима у позицији управних чланова ових синтагми региструје и Н. Арсенијевић (2003/II: 113), а као разлог наводи чињеницу да је употребна вредност карактеристична управо за предмете.

Резултативни карактер имају неке именице које иступају као целина у односу на појам у централној позицији, а обележавају резултат радње која се врши уз употребу одређеног ентитета, нпр. *месо за гулаш* → *месо које људи користе да би направили гулаш*.

Генитив као семантички еквивалент акузатива могућ је у оним синтагмама у којима је намена управног појма усмерена на спречавање негативних стања и појава: *балзам против перути* → *балзам који уклања перут*; *лекови за прехладу* → *лекови који лече прехладу*. Појмови живе природе формализовани генитивом с предлогом ПРОТИВ у парафрази врше функцију објекта независне клаузе, а субјекта зависне, при чему је намена усмерена на сузбијање њихових активности, нпр. *мере против несавесних трговаца* → *мере које спречавају трговце да се несавесно понашају*.

Семантички објекат радње може бити и објекат локализације, односно садржани појам уколико се реализује уз именице са значењем садржатеља или носитеља. Функцију таквих објеката врше именице са значењем појмова у унутрашњости локализатора и на његовој спољашњости, нпр. *посуда за млеко* → *посуда у којој људи држе млеко*; *сто за компјутер* → *сто на којем људи држе компјутер*. Девербативна именица у акузативу праћена генитивном допуном експонент је предикације с објектом, нпр. *чаша за остављање вештачких зуба* → *чаша у коју људи остављају вештачке зубе*. С друге стране, значење локализатора и функција адвербијалне допуне у парафрази резервисани су за појмове који означавају просторије и прибор и иступају као садржатељи или носитељи управног појма, нпр. *душек за плажу* → *душек који се користи на плажи*.

Акузативни референт у парафрази иступа као **субјекат** онда када обележава вршиоце имплицираних радњи: *испит за возача* → *испит који полаже будући возач/ особа да би постала возач*. Као што се види, ове синтагме се могу тумачити и у намерном смислу. Функцију семантичког субјекта имају и они акузативи који

обележавају живе и неживе кориснике управног појма, нпр. *колица за инвалиде* → *колица која користе инвалиди*; *делови за моторе* → *делови које користе мотори*.

Појава девербативних именица у акузативу актуализује намену коју управни појам остварује вршећи одређену активност. Тако се ове именице у парафрази реализују као **предикати релативне клаузе**, док се улоге управних појмова дефинишу као:

- средство: *спреј за заштиту косе* → *спреј који штити косу*;
- локализатор: *вреће за спавање* → *вреће у којима се спава*;
- објекат: *макета за гађање* → *макета у коју се гађа*;
- агенс: *група за пребацивање лица преко државних граница* → *група која пребацује лица преко државне границе*;
- домен: *могућности за дизајн* → *могућности да се дизајнира* → *дизајнерске могућности*.

Функцију наменског квалификатива остварују појмови који се комбинују с именицама типа *именовање*, *назив*. Ове именице се према акузативним референтима односе као део према целини што омогућава тумачење акузатива у смислу **посесора**: *стари словенски назив за Каунас* → *Каунас има стари словенски назив*.

Еквивалентност генитива није ограничена само на примере с предлогом ПРОТИВ, већ је присутна и у случајевима конкуренције акузатива с предлогом ЗА и беспредлошког генитива. Такве су синтагме у којима се исказује намена аниматних појмова при чему су акузативом формализовани топоними (*представник за Босну* ↔ *представник Босне*) и појмови који се односе на скуп, односно систем истих или сличних ентитета (*представник за штампу* ↔ *представник штампе*; *министар за науку* ↔ *министар*

науке).²⁰⁶ Међутим, еквивалентност ових синтагми није потпуна јер се генитивом топикализује целина, односно истиче се значење посесивности.

НАМЕНА НЕЖИВИХ ЕНТИТЕТА

Намена је усмерена на објекат имплициране радње

Намена је спецификована објектом имплициране радње која се предузима ради постизања позитивног ефекта, нпр. *тоник за танку косу* → *тоник којим људи негују танку косу*, те управни појам представља средство којим се врши намењена радња.

Намена хемијских производа

Функцију наменских квалификатора врше делови тела и појмови који чине људско тело. Именице са значењем козметичких средстава и органских једињења у позицији управног члана имплицирају присуство девербативне именице која је експонент предикације усмерене на објекат радње, нпр. *тоник за косу* → *тоник за неговање косе* → *тоник који негује косу*.

N + [A_{IT} [P_P [3A N_{ACC}]]]: Серум за суве *крајеве* за све типове косе (AB 4/2013) – Пилинг за *тело* (AB 4/2013) – Направите природну маску за *лице* ... (БЖ 15531) – Оловка за *обрве* (AB 4/2013) – ... а затим ружем за *усне* написах преко огледала ... (KM, 16).

Те радње исказују управо они глаголи од којих су изведене именице засноване на инструментативном значењу. Оне се позиционирају на централном месту у синтагми, а глаголи од којих потичу су експлицирани у парафрази (*боје за стакло* → *боје којима се боји стакло*):

N + [A_{IT} [P_P [3A N_{ACC}]]]: ... дизајнер обилато користи боје за *стакло* ... (КС, 12) – Други пут сам, опет, дочепао кутију фикса за *ципеле* ... (НБ, 33) – Светлуцава сенка за *очи* у праху (AB 4/2013) – NailwearPro+ лак за *нокте* (AB 4/2013).

Функцију квалификатора врше и деадјективне именице које у парафрази представљају ефекат који постиже управни појам (*спреј за сјај косе* → *спреј којим се*

²⁰⁶ СЕР бележи да је *штампа* 'заједнички, општи назив за све дневне и периодичне листове; све оно што се штампа', а *наука* 'систем знања, систем схватања, тумачења, скуп чињеница и сл.'

прска коса да би била сјајна). Тај ефекат, међутим, може исказати и факултативни детерминатор (*подлога за блистав тен* → *подлога која се ставља да би тен био блистав*):

N + [_{Attr} [_{PP} [_{NS} [_{3A} Det_{Adj} N_{ACC} / N_{ACC} Compl_{SUPST}]]]]: Умирујућа подлога за *блистав тен* (АВ 4/2013) – Спреј за целодневни *сјај косе* (АВ 4/2013) – Третман за бисерни *сјај ноктију* (АВ 4/2013) – Балзам за пуноћу усана (Авон 4/2013).

Намена прибора

Прибори су намењени вршењу радње над одређеним деловима тела при чему имплицирани вршилац има обележје [човек +] (Арсенијевић 2003/II: 118) што је и логично јер се појам у централној позицији понаша као својеврсни инструмент у рукама његовог корисника:

N + [_{Attr} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]]: Говориће вам да сте одсвирали своје док се помоћу кашике за *ципеле* будете увлачили у прошлогодишњи костим за купање (КМ, 34) – ... стрпала ми у цеп чисту и лепо савијену мараму за *нос* ... (НБ, 64) – Прво ћеш их зачешљати нагоре и све дуге длачице пажљиво скратити *маказицама за нокте* (БРАВО) – У потпуној тишини, коју је прекидало само жвакање оних пословњака и звекет прибора за *јело* ... (КМ, 62).

У синтагмама *четкица за зубе* и *отварач за флаше*, управне именице чине *nomina instrumenti* које су изведене од глагола експлицираних у парафрази: ... ту је и четкица за *зубе* ... (КМ, 6) → ... ту је и четкица *којом се четкају/перу зуби*; Пошто се сетио да у куполи нема отварач за *флаше*, Мишелино се врати поново унутра ... (КМ, 56) → Пошто се сетио да у куполи нема отварач *којим се отварају флаше*.

Намена средстава плаћања

И средства плаћања се понашају као својеврсни инструменти. Када је њихова намена спецификована појмовима који означавају врсту задужења, имплицирану предикацију заступају глаголи типа *платити/отплатити/уплатити*:

N + [_{Attr} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]]: Управо је пошао у друго село, на пошту, да пошаље мјесечну рату за *кредит* ... (СМ, 81) – Чак му је укинула новац за *лутрију* ... (СМ, 201) – Бескућник јој је дао новац за *такси* (НОВ 17/12/2014) – Али откуд им паре за овакво *одело* (ЕК, ТН-komplet.xml).

Намена неутрализатора

Намена може бити усмерена и на сузбијање, спречавање, отклањање неког, по правилу негативног, стања (Арсенијевић 2003/II: 121), нпр. *балзам против перути* → *балзам који уклања перут*. У тим синтагмама, употребну вредност имају појмови који означавају хемијска средства као што су лекови²⁰⁷ и разни козметички препарати. Прототипичну конструкцију за исказивање овакве намене представља генитив, а његово комбиновање с недимензионалним предлогом ПРОТИВ обележено је наглашеном супротношћу према конструкцији ЗА + N_{ACC}.²⁰⁸ Дакле, генитивно кодирање се темељи на обрнутој концептуализацији односа између управног и зависног члана синтагме, који тако ступају у опозитни однос.²⁰⁹

N + [A_Г [P_Р [ПРОТИВ N_{GEN}]]]: 2 у 1 шампон и балзам *против перути* (АВ 4/2013) – CelluDefy лосион *против целулита* (АВ 4/2013) – Попио сам лек *против болова* ... (ВС, 5) – Мелем *против хемороида* је потпуно природни препарат ... (ХСЛ) – Инстант третман *против акни* (АВ 4/2013)²¹⁰ – Као, управо измишља серум *против беснила* ... (КМ, 11).

Употребу акузатива с предлогом ЗА у сценаријима отклањања негативних, штетних стања оправдава имплицирана предикација с глаголима такве семантике, нпр. *лекови за прехладу* → *лекови који сузбијају/лече прехладу*:

N + [A_Г [P_Р [ЗА N_{ACC}]]]: Многи предозирани лекови *за прехладу* ... имају антихолинергичне нусефекте ... (КТШ) – ... послао је експериментални лек *за еболу* у Африку ... (БЛИЦ

²⁰⁷ М. Ковачевић наглашава (и примерима показује) да се у позицији управног члана најчешће појављује лексема *лек* (Ковачевић 1992: 126). Иако ми бележимо и лексеме *балзам*, *лосион*, *третман*, не може се сумњати да је Ковачевић у праву јер се лек дефинише као ‘средство које служи за отклањање, спречавање или ублажавање болести’ (СЕР, лек).

²⁰⁸ М. Ковачевић употребу генитива с предлогом ПРОТИВ тумачи као онемогућавање деловања „опога што је обилјежено determinantом” и сматра га конкурентном конструкцијом генитиву с предлогом ОД (*лек од опекотина*) (Ковачевић 1992: 126–127). Ова конкуренција је могућа јер се на темељу оријентационе метафоре ОДСУТНОСТ ЈЕ ДАЛЕКО, заштита од негативног стања концептуализује као метафоричка удаљеност од њега, тј. његових последица. У конкурентан однос аутор ставља и акузатив с предлогом ЗА што илуструје примерима *мантил за кишу* и *платнени хаљетак против вјетра*.

²⁰⁹ У складу с тим, И. Антонић (2005: 175) овај генитив издваја као засебан тип и назива га ‘опозитним генитивом’.

²¹⁰ У синтагми *третман против акни*, управна именица је метонимијски употребљена. Реч је о девербативу који има значење ‘употреба лекова, или других поступака при лечењу; терапија’ (Клајн и Шипка 2007², третман), али он овде замењује препарате који се користе у ту сврху.

503330) – Dr Plant Mammy мелем за брадавице ублажава болне и испуцале рагаде (EC 151)
– Маска са глином за *поре* на лицу са салицилном киселином 0,5% (AB 4/2013).²¹¹

Девербативне именице у значењу активности са позитивним и негативним ефектом не дозвољавају алтернацију с акузативом јер би таква конструкција означавала активност супротну од сузбијања. Тако *бајалица* или *молитва против смрти* значи *бајалица* или *молитва која спречава да неко умре*, док би *бајалица* или *молитва за смрт* значила *бајалица* или *молитва која призива смрт*.²¹²

N + [Atr [pp [ПРОТИВ N_{GEN}]]]: ... да су механичке навике најсигурнија заштита *против* нервних *стресова* ... (CM, 146) – ... и волио би кад би знао молитву или бајалицу *против смрти* (CM, 176).

Иако обе генитивне конструкције имају исто значење, алтернација предлога ПРОТИВ и ОД могућа је једино у своју *заштита против/од стресова*.²¹³ Разлог је семантика управне именице која се у РСЈ дефинише као ‘одбрана, обезбеђење ..., средство против оштећења, пропадања’, али и семантика глагола *заштитити* од којег је та именица настала: ‘заклонити од опасности, одбранити, сачувати од непријатности, од тешкоћа’. Дакле, *заштита* се концептуализује као средство које служи држању неког негативног стања на довољној удаљености чиме се потврђује могућност замене предлога ПРОТИВ аблативним предлогом ОД.

²¹¹ Пресудну улогу за сврставање овог примера у дату групу има семантика именице *поре*, која означава ‘ситне отворе знојних жлезда на површини коже’ (СЕР, *пора*) због чега овде не може бити реч о нези *пора*, већ о њиховом затварању ради лепшег изгледа *коже*.

²¹² Иако оба генитива у синтагмама *заштита против стресова* и *молитва или бајалица против смрти* имају исто значење, алтернација предлога ПРОТИВ и ОД није могућа у другом примеру, а разлог је семантика управних именица. У првом примеру управни појам је глаголска именица и представља резултат концептуалног померања познатог као концептуална реификација, која не утиче на појмовни садржај процеса садржаног у семантици глагола од ког је настала (Langacker 2008: 95; Radden & Dirven 2007: 78–79). Тако се *заштита* концептуализује као предузимање одређених мера ради спречавања последица негативног психичког стања (уп. са значењима која наводи СЕР под одредницом *заштита*). У ширем смислу, *заштита* је последична реакција коју узрокује одређено стање. Зато је алтернативна употреба предлога ОД мотивисана управо овим узрочно–последичним односом. С друге стране, *молитва* и *бајалица* се не концептуализују као последице, већ као скуп радњи чија је намена неутралисање датог психичког стања, које у том смислу не означава узрок (СЕР, *молитва* и *бајалица*).

²¹³ Комбиновање предлога ОД с именицама *молитва*, *лек* и сл. било је обично за старији српски језик и присутно је у примерима из дела писаца 19. века, које наводи Стевановић (1964–1965: 253). Он добро примећује да употреба овог предлога упућује на одвојеност управног појма од појма у генитиву, на раскинуту везу између њих. Неуобичајеност ових спојева у савременом стандардном српском језику указује на другачију концептуализацију ових односа, али то би могао бити предмет неког другог истраживања које би обухватило дијахроно–синхрони план.

У овим синтагмама присутна је и нијанса намерног значења јер се у позицији управног члана налазе именице чија семантика указује на „svesnu, voljnu, dakle, par excellence intencionalnu predikaciju“ коју уводи семантички дистинктиван предлошки израз С ЦИЉЕМ ДА (Radovanović 1977: 86), нпр. *заштита против стресова* → *заштита која се спроводи с циљем да се спрече стресови*.²¹⁴

Посебан тип представљају конструкције у којима квалификатор обележава просторно–временску околност у којој употребна вредност управног појма долази до изражаја:

N + [Atr [pp [ZA N_{ACC}]]]: Позициона светла морају бити укључена све време када је укључено дуго, односно кратко светло, односно светло *за маглу* (ЗОБСНП, чл. 78) – Када правите избор наочара *за сунце* водите рачуна само да и облик и боју прилагодите вашем лицу и стилу (НОВ 29/07/2014) – Данас они не представљају само британски мантил *за кишу* већ су популарни широм света ... (НМНС).

То значење садржано је у парафрази ових конструкција, које представљају просторне или временске адвербијале, односно зависне просторне или временске клаузе: *светло за маглу* → *светло које се пали по магловитим местима / кад је магловито време*; *наочаре за сунце* → *наочаре које се носе по сунцу / кад сија сунце*; *мантил за кишу* → *мантил који се носи по киши / кад пада киша*.²¹⁵ При том, управни појам означава средство чија је намена обележена ефикасношћу његове употребе против негативног деловања појма означеног акузативом. Тако је, на пример, *светло за маглу* заправо *светло против магле* јер побољшава видљивост током возње тако што спречава негативно деловање магле.

Алтернација с конструкцијом ПРОТИВ + N_{GEN} није могућа једино у примеру: она не би успела много да разазна без наочара *за даљину* ... (ЖЗ, 39). Иако на концептуалном плану наочаре спречавају негативно деловање даљине тако што свом кориснику

²¹⁴ М. Радовановић истиче да је у оваквим конструкцијама тешко разликовати значење намере од значења семантичке допуне те да би се задржало намерно значење, уводи везник С ЦИЉЕМ ДА, који је семантички дистинктиван у односу да неутрално ДА (Radovanović 1977: 86).

²¹⁵ О овим појмовима писала је М. Ивић (1951–52: 179–180) посматрајући локативне конструкције с предлогом ПО које се реализују с просторним и временским значењем.

помажу да види удаљене предмете (→ *наочаре које неко носи да би могао видети у даљину*), замена није могућа јер се даљина, за разлику од осталих ентитета у зависној позицији, схвата као појам који не развија самоактивност, који је „пасиван”. Другим речима, маглу, сунце и кишу карактерише својеврсно (метафоричко) кретање, па тако и кажемо *магла/киша пада, сунце сија*, док даљина ту „способност” нема.

Намена је усмерена на објекат локализације

Објекат преко којег управни члан синтагме остварује своју сврху уједно је и објекат локализације и објекат имплициране радње: *посуда за млеко* → *посуда у којој људи држе млеко*. Дакле, управни појам остварује своју сврху као предмет–садржатељ, односно локализатор акузативног референта.

Намена садржатеља

Именицама са значењем појмова који се конзумирају и разних предмета спецификује се намена предмета-садржатеља. У парафрази се појављују глаголи *држати, чувати* и прилошко образовање с обележјем интралокативности, нпр. *посуда за млеко* → *посуда у којој се држи млеко*, или глаголима који у својој семантици садрже везу с објектима њима означених радњи, односно означавају радње типичне за дати појам при чему је присутно обележје аблокативности, нпр. *сервис за ракију* → *сервис из којег се служи и пије ракија*. Акузативни референти могу се остварити у оба граматичка броја, а који ће се употребити зависи од природе појма те се множинско образовање појављује код именица које се могу издвојити као појединачни ентитети (*соба за бубњеве*), док се у једнини реализују именице у генеричком значењу (*шкриње за накит и ручни рад*) (Арсенијевић 2003/II: 123):²¹⁶

²¹⁶ За избор плуралске или сингуларске форме од значаја је и фокализација. Ако су нам у фокусу појединачни ентитети, определићемо се за множину, а ако желимо да истакнемо да је реч о одређеној врсти ентитета, употребимо облик једнине. О тзв. генеричкој употреби једнине говори и М. Ивић

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]] / [Atr [PP [3A [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: ... нису у стању да им пружи ништа више сем оног идиотског сервиса *за ракију* од кристала купљеног на некој распродаји (КМ, 33) – Преписао је стихове у стару женину свеску *за кухарске рецепте* ... (СМ, 82) – ... није казао шта се налазило у кутији *за пенкало* (АД, 118) – Је л' оно тамо соба *за бубње*? (ВС, 57) – ... отпратили су ме све до моје куће, то јест до киоска *за новине* ... (КМ, 24) – Од намештаја је имала ... шкриње *за накит и ручни рад* ... (ХЋЉ, 120) – Неколико држача *за свеће* искривљено (ХЋЉ, 120).

Специфичност спојева у којима семантика управне именице садржи појам о врсти активности у којој акузативни референт учествује као објекат имплицитне радње уочила је Н. Арсенијевић, указавши на конкурентност овог акузатива с генитивом уколико управни појам има обележје агентивности, тј. ако се доживљава као самоактивни појам (Арсенијевић 2003/II: 120, нап. 443). У нашим примерима, ово својство има само спој *држач за свеће* ↔ *држач свећа*. У одређеном броју осталих спојева, генитивним кодирањем би се актуализовало партитивно значење те би управна именица функционисала као ненумерички квантификатор (нпр. *зделица за шећер* : *зделица шећера*):

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]] / [Atr [PP [3A [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: Волим да поклањам чаше *за црно вино* ... оне *за шампањац* ... као и коктел чаше оштрих линија *за мартини* ... (КС, 76) – ... посуда *за млеко*, *зделица за шећер* ... (АД, 104) – ... када сам за скромне хонораре исликавао амбаре и силосе *за жито* (АД, 171) – ... сећање, распарана кеса *за новце*, виси празно (ВЈС, 25).

Намена носитеља

Намена предмета-носителја усмерена је на објекте који се лоцирају на површини. У парафрази се зато појављују глаголи *држати* и *стајати*, и прилошко образовање са значењем супралокативности, нпр. *сто за компјутер* → *сто на којем се држи / стоји компјутер*:

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]]: Сто *за компјутер*, актуелна форма расвете ... (КС, 19) – ... јер су у њему биле полице *за кухињске потрепштине* (КС, 33) – Од намештаја је имала ... чивилук *за огртаче* ... (ХЋЉ, 120).

објашњавајући разлику између употребе плуралског и збирног образовања (*сви ЦВЕТОВИ су оштећени* : *пита се да ли да јој однесемо чоколаду или ЦВЕЋЕ*) (Ivić 2008: 15–17).

Намена је усмерена на локализатор

Намена је спецификована појмовима којима се денотира простор,²¹⁷ односно локализаторима који, зависно од тога да ли се концептуализују као тродимензионални или дводимензионални, могу иступати као садржатељи или носитељи управног појма и у парафрази имају прилошко значење „X се користи у/на Y”, нпр. *славине за купатило* → *славине које се користе у купатилу*; *душек за плажу* → *душек који се користи на плажи*:

N + [Attr [pp [3A N_{ACC}]]]: GROHE славине за купатило уједињују награђиван дизајн ... (ГРОХЕ) – Његови радови, када је реч о ситним предметима за дом ... (КС, 12) – ... мада ми прија идеја о савршеним техничким уређајима за кућу ... (КС, 51) – Човек би мирно могао да га употребљава као душек за плажу (КМ, 36).

Намена је усмерена на корисника

Намена је спецификована живим и неживим корисницима управног појма, који иступају као семантички субјекти предикација с глаголом *користити*: *колица за инвалиде* → *колица која користе инвалиди*; *делови за моторе* → *делови које користе мотори*.

Намена прибора, оруђа, инструмената

У позицији управне именице, комплементарно овом наменском типу, појављују се појмови у значењу средстава која дати ентитети користе да би остварили своју функцију или реализовали неку радњу:

N + [Attr [pp [3A N_{ACC}]]]: ... спусти се унатрашке на тротоар у својим колицима за тешке *инвалиде* (КМ, 55) – ... очна и слушна помагала за *одрасле* (ЕК, 2519-05.txt) – Први на списку је бицикл за *децу* ... (ЕК, poli081231.txt) – Кћерка Катарина је набавила сенилној мајци школску торбу, за *основце* ... (СМ, 124).

²¹⁷ Н. Арсенијевић напомиње да се разлика између атрибутског и прилошког значења ових конструкција примећује на дубинском плану на којем се имплицира предикација базирана „на ефикасности коришћења управног појма“ онда када је реч о правом наменском односу (Арсенијевић 2003/II: 121).

Када је реч о предметима, они значење корисника остварују посредно, преко особе која их користи. Тако су, на пример, *делови за мотор* делови које користи човек да би поправио или направио мотор. Ови предмети уједно представљају и саставне делове акузативног референта. Уколико деривационе могућности зависних именица то дозвољавају, акузатив алтернира с придевом у функцији конгруентног атрибута, нпр. *делови за моторе* ↔ *моторни делови*:

N + [Atr [pp [3A N_{ACC}]]]: У тој радионици смо производили ... некакве делове *за моторе* ... (BC, 27) – „Јеси ми купио батерије *за транзистор*?“ питао би (BC, 36) – Шофер Дрнда ишао често у Трђу да набаци делове *за колиџа* (KM, 88) – Свако правно лице и предузетник који обавља делатност производње, одржавања, стављања у промет, поправљања или преправљања возила или уређаја, резервних делова и опреме *за возила* ... (ЗОБСНП, чл. 4).

Намена језичких остварења

Намена писмених и усмених остварења у сфери школовања, права и информација такође је усмерена на живе кориснике (*књиге за децу* → *књиге које читају деца*):

N + [Atr [pp [3A N_{ACC}]]]: Написала је и неколико књига *за децу* (ЕК, rts090822.txt) – ... намеравају да праве новине *за све грађане* Суботице (ЕК, poli060713.txt) – ... нетачно је, господине Николићу, да је Центар послао уговор *за 11.000 акционара* (ЕК, poli010326.txt).

Неки акузативни референти имају метонимијски карактер те стоје за кориснике управног појма с којима су у вези, нпр. *читанка за први разред* је *читанка за ученике првог разреда*.

N + [Atr [pp [3A [NS [ODet_{NUM/ADJ} N_{ACC}]]]]]: ... историја ове крчме почиње са првим лекцијама из читанке *за први разред* гимназије (KM, 62) – У уџбенику *за четврти разред* моја ћерка има и задатке о обиму, површини, са једначинама, разломцима ... (БЖ 15498) – Највише им одговара кад добију припремљене збирке *за пријемне испите* ... (БЖ 15498).

Намена установа

Установе везане за просвету, уметност, смештај представљају места намењена задовољавању одређених људских потреба. Сврха њиховог постојања имплицирана је значењем именице у акузативу (*студио за музичаре* → *студио у којем свирају и снимају музичари*):

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]] / [Atr [PP [3A [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: ... у близини малог дрвеног моста и студија за музичаре ... (АД, 125) – ... да ли да на Ади Циганлији отворим ... Школу за моментално заосталу децу ... (КМ, 68) – ... која нема намере да у својој рођеној кући отвара дом за дојенчад ... (КМ, 28).

Намена простора

Појмови примарно просторног (неконвенционалног) карактера актуализују своју намену као места предвиђена за спровођење одређених активности. У парафрази се остварују као антецеденти просторних предлога и заменичког релативизатора *који* или прилошког релативизатора *где*, којима се наглашава спацијално значење, док су акузативни референти експоненти семантичког субјекта, нпр. *саобраћајна трака за спора возила* → *саобраћајна трака по којој се крећу спора возила* / *где се крећу спора возила*:

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]] / [Atr [PP [3A [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: саобраћајна трака за спора возила је саобраћајна трака којом се морају кретати спора возила ... (ЗОБСНП, чл. 7/14) – Одбацио сам тврдњу да је прозор рентираниог собичка гледао на каменим луком надсвођен улаз за кола у No. 30 ... (ЕК, рек-новиЈерu.xml) – ... на стајалишту за возила јавног саобраћаја ... (ЗОБСНП, чл. 66/9).

Уколико је акузативни референт аниматни појам, а управна именица означава неку врсту просторије, актуализација квалификативног значења остварује се у виду визуелне представе о димензијама и целокупном изгледу објекта који је намењен његовом смештају (*ходници за инвалиде* → *ходници кроз које пролазе инвалиди*). Међу акузативним референтима с обележјем [човек +] могу се појавити и *nomina agentis* и *nomina professionis*:

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]]: ... има „ходнике за инвалиде, куле за астрономе, и балконе за љубавнике“ (АД, 102) – Вратих се тако у свој кавез за канаринца ... (КМ, 76) – Ушли су на улаз за глумце ... (ПМ, 53) – ... на путу који се спуштао према паркингу за посетиоце ... (АД, 142).

Намена прехранбених производа

Намена прехранбених производа спецификује се њиховим конзументима као експонентима субјекта у парафрази с глаголима *јести* и *пити* (*храна за јариће* → *храна коју једу јарићи*):

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]] / [Atr [PP [3A [NS [N_{ACC} Compl_{VS}]]]]]: ... запиткује Милоја о кукурузу, о храни *за јариће*, о порезу (СС, 17) – ... Југославија постала најважнији увозник пластичних коски *за псе* ... (КМ, 86) – Због тога су наше Хумана кашице *за бебе* доступне у неколико укуса (ХУМ) – Aqua Gala идеално је пиће *за спортисте, рекреативце и особе изложене физичком напору* (ДЕЛ).²¹⁸

Квалификативно значење додатно потврђује могућност замене акузатива присвојним придевима или полусложеницама ако творбене могућности именица то дозвољавају: *храна за јариће* ↔ *јарећа храна*, *коске за псе* ↔ *псеће коске*, *кашице за бебе* ↔ *беби-кашице*, *пиће за спортисте* ↔ *спортско пиће*.

Намена околности радње

У комбинацији с именицама које означавају вршиоце имплицитних радњи, намена управног појма заступљеног именицама из класе *nomina acti* спецификује се као околност у којој се одвија дата радња. У таквим спојевима, акузативни референт је експонент субјекта радње која тек треба да се оствари у будућности те је присутно и намерно значење, нпр. *испит за возача* → *испит који полаже будући возач / особа да би постала возач*:

N + [Atr [PP [3A N_{ACC}]]]: спроводи стручни испит *за испитивача*, организује семинаре унапређења знања и обавља провере знања *за испитиваче* на возачком испиту (ЗОБСНП, чл. 9.7) – ... које је положило возачки испит *за возача* одређене категорије моторних возила, односно скупа возила (ЗОБСНП, чл. 179.4).

²¹⁸ У оквиру групе примера с прехранбеним производима у позицији управног члана, Н. Арсенијевић бележи и акузатив заступљен глаголским именицама (*вода за пиће*, *чоколада за кување*) и констатује да глаголска именица указује на то да је „намена оваквих управних појмова најизразитија при конзумирању” (Арсенијевић 2003/II: 124).

Намена је усмерена на активност

Девербативна именица у акузативу, пореклом од прелазног глагола, означава процес или радњу чијом активацијом управни појам остварује своју намену. Она за допуну најчешће има објекатски генитив, експлицитно или имплицитно присутан, нпр. *спреј за заштиту косе, гел за бријање (браде)*, а да ли ће допуна реализовати зависи од неколико фактора. Ако је већа комбинабилност активности кодиране акузативом с различитим објектима (*спреј за заштиту косе/коже/дрвета/стакла* итд.), генитивна допуна је обавезна (*спреј за заштиту косе : *спреј за заштиту*). С друге стране, допуна у генитиву није обавезна: а) ако управни појмови имају делотворно дејство (*пилула за смирење*), б) ако је њихов објекат познат, односно присутан у семантици имплицираних радње (*гел за бријање /браде/*), и в) ако за њихову намену није релевантан корисник, већ врста употребе (*вреће за спавање*).²¹⁹

Ове конструкције могу се поделити у три групе зависно од значења управног појма: 1. средство које омогућује реализацију радње, 2. локализатор процеса, стања, и 3. објекат над којим се врши радња заступљена појмом у акузативу.

Намена средства

Значење средства које омогућује реализацију радње имају именице с обележјем [живо -], које иступају као омогућивачи имплицираних радње садржане у зависним члановима именичких синтагми.

Управне именице са значењем хемијских (најчешће козметичких) препарата или природних средстава обично заступају девербативне именице настале од прелазних

²¹⁹ Ова семантичка ограничења добро је уочила Н. Арсенијевић (2003/II: 118–120) уз констатацију да семантика и управног и зависног члана синтагме утиче на начин реализације акузатива.

глагола. Уз њих се остварују генитивне допуне које у парафрази преузимају функцију објекта, нпр. *спреј за заштиту косе* → *спреј који штити косу*:²²⁰

N + [A_т [P_р [ЗА [N_с [N_{DEV/ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: Спреј за заштиту косе током фенирања (АВ 4/2013) – Лосион за дневну негу лица (АВ 4/2013) – Anew Vitale гел за чишћење лица (АВ 4/2013) – Уље за јачање ноктију (АВ 4/2013) – Ideal Flawless beauty балзам за тонирање лица SPF 15 (АВ 4/2013) – Алфа блокатори за лечење хипертензије ... (КТШ, 322) – Мелем за регенерацију коже на бази уља кантариона и невена ... (ПЛ).

Управо сценарији у којима је семантика управног појма таква да подразумева спречавање негативних стања омогућују алтернацију конструкција ПРОТИВ + N_{GEN} и ЗА + N_{ACC},²²¹ што није случај у наведеној групи примера који показују да је реч о постизању позитивног ефекта где употреба овог генитива није могућа.²²²

Примећујемо да су ови примери слични онима описаним под *Наменом хемијских производа* (*тоник за косу, крема за лице, оловка за обрве* и сл.). Оно по чему се разликују и због чега су издвојени у посебну групу условљено је неколиким моментима. Девербативна именица у акузативу експлицирана је онда када обележава једну од могућих активности на које је усмерена намена управног појма (Арсенијевић 2003/II: 201). Тако се *спреј за заштиту косе* може супротставити *спреју за бојење косе, лосион за самопотамњивање лица* може стајати насупрот *лосиону за чишћење лица* итд.

С друге стране, кад се и у зависној позицији нађе именица са значењем козметичког препарата, експликација девербатива је обавезна јер би спој две именице из исте семантичке класе, при чему је прва врло уопштене семантике, био бесмислен и неинформативан (**лосион за шминку, *средство за лак/шминку*):²²³

²²⁰ Допуна девербативне именице у акузативу може се појавити и у форми девербативне именице којом се исказује секундарна предикација. У функцији њене допуне појављује се конкретна именица која у парафрази постаје субјекат секундарне радње: *Roll-on за успоравање раста длачица* (АВ 4/2013) → *Roll-on који успорава да длачице расту*.

²²¹ В. Намена неутрализатора, стр. 289.

²²² Уп. пример: Ћутали смо и био је то прави реквијем за *стару, славу Скадарлију* ... (КМ, 63) у којем именица *реквијем* означава композицију црквеног карактера чија је сврха добијање милости за мртве (Клајн и Шипка 2007², реквијем).

²²³ Разматрајући услове појављивања девербативне именице на површинском плану, Н. Арсенијевић (2003/II: 201) је уочила да се она реализује и онда када је реч о специфичној намени управног појма (*посуда за дестилацију воде*). Насупрот томе, када се исказује његова основна намена, службу детерминатора преузима „права“ именица (*посуда за воду* → *посуда у којој се држи вода*).

N + [Atr [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Compl]_{SUPST}]]]]]: Лосион за скидање шминке око очију (АВ 4/2013) – Хранљиво средство за скидање лека са ноктију без ацетона (АВ 4/2013) – Средство за уклањање дуготрајне шминке (АВ 4/2013).

Генитивна допуна може бити и имплицирана онда када је објекат познат, односно када на њега указује сама семантика имплициране радње (Арсенијевић 2003/II: 201), нпр. *гел за бријање* = *гел за бријање браде*:²²⁴

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC}]]]: Mediterranean Olive Oil серум за затезање (АВ 4/2013) – Мултивитаминаска водоотпорна крема за сунчање (АВ 4/2013) – 4 у 1 гел за бријање и туширање, шампон и балзам (АВ 4/2013) – Даса само спусти чашу на сто па оде до тоалета да попије пилулу за смирење (КМ, 75).

Кад управна именица означава уређаје, направе, они се према сврси могу поделити у две групе: 1. они намењени дезинтеграцији објекта радње (*направе за черечење*) или спречавању његовог ангажовања (*уређаји за заустављање*), и 2. они намењени омогућавању реализације радње (*помагала за ходање*). У централној позицији, осим поменутих, појављују се и именице са значењем прибора, средстава плаћања, превозних и осталих средстава.

У оквиру ових група, издвајају се девербативне именице у акузативу које се везују за експлицирану објекатску допуну (*мехови за растиривање пламена*), и девербативне именице с имплицираном објекатском допуном (*направе за сакаћење* = *направе за сакаћење људи*):

N + [Atr [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Compl]_{SUPST}]]]]]: Напињао ми је груди као мехове за *растиривање пламена* ... (СС, 183) – А када су живи људски језици у питању, и њихова средства за квалификовање вредности ... (РМ, 19) – пешачко острво је обележени или уздигнути део коловоза који је одређен за привремено задржавање пешака који прелазе преко коловоза, улазе или излазе из возила за јавни превоз путника (ЗОБСНП, чл. 7.29).

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC}]]]: ... иако је ... у позадини стајала сва сила направа за *сакаћење, черечење, одсецање, комадање и дробљење* (ЖЗ, 14) – Помоћу ужета не сме да се вуче моторно возило на коме су неисправни уређаји за *управљање* или уређаји за *заустављање* ... (ЗОБСНП, чл. 72) – Сада је пронашао две машине за *фотокопирање* ...

²²⁴ У вези с овим типом наменског акузатива, Н. Арсенијевић (2003/II: 122) истиче да има и таквих примера у којима је предикација имплицитна и то илуструје примерима типа *средства за измокравање* → *средства која „помажу“ да се избаци мокраћа*. Овде би требало додати и то да се имплицираност предикације уочава не само у оваквим случајевима, већ и у онима у којима су и акузатив и генитив заступљени правом именицом, нпр. *лек за прехладу* → *лек који уклања прехладу*; *маска за поре на лицу* → *маска која затвара поре на лицу*; *лекови против депресије* → *лекови који ублажавају/уклањају депресију*.

(BC, 20) – Ако немате од кога да позајмите опрему за *кречење*, уложите мало више новца (БЖ 15510) – Наочаре за *читање* ... склизнуле су јој на доњу половину носа ... (ЖЗ, 38).

Истом семантичком типу припада и пример: Ја нисам више био само мали радозналац, већ права машина за *питања* ... (НБ, 34). Разлика у односу на дату групу своди се на присуство објекта имплициране радње а одсуство девербативне именице којом је та радња заступљена. Овакво граматичко решење произилази из чињенице да је радња довољно позната да се не мора експлицирати, односно семантика именице у акузативу (*питања*) за себе везује једину могућу радњу (*постављати*).

Такође се издвајају конструкције посебне по томе што је девербативна именица у акузативу пореклом од непрелазног глагола те не може бити речи ни о каквој објекатској допуни, чак ни имплицираној. Такав акузативни референт је експонент радње коју врши неки субјекат уз помоћ управног појма (*помагала за ходање* → *помагала помоћу којих човек хода*):

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC} {← V_{INTRANZ}}]]]: Инфузије, инјекције, лекови, десетак дана у колицима, а онда са разним помагалима за *ходање* ... (BC, 13) – Возач не сме да користи телефон, односно друге уређаје за *комуникацију* ... (ЗОБСНП, чл. 27).

Управна именица означава разне врсте докумената, уредаба и осталих писаних језичких остварења чија је намена усмерена на активности које предузима њихов корисник. У овој позицији појављују се лексеме *дозвола, правила, тужба, подаци* и сл.:

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC}]]]: ... када је то одређено у дозволи за ванредни *превоз* (ЗОБСНП, чл. 111.1) – Путокази за *лечење* су такође објављени ... (КТШ, 363).

Управни појам је поступак који омогућује да се оствари радња имплицирана девербативном именицом у акузативу (*поступак за производњу* → *поступак помоћу којег се нешто производи*):

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC}]]] / N + [Atr [PP [3A_{NS} [N_{DEV/ACC} Compl_{SUPST}]]]]: Ово омогућује да се примени машински поступак за њихову *производњу* (ИТП, 18)²²⁵ – ... ремедијација јесте

²²⁵ Разлог одсуства супстантивне генитивне допуне у вези је са дистрибутивним ограничењем присвојне заменице. Да је употребљена именица на коју заменица упућује, она би се реализовала у генитиву, с десне стране управног члана, те би вршила функцију објекатске допуне (*поступак за производњу шупљина*). Овако, пошто је уместо именице употребљена присвојна заменица, неопходно је испунити два услова да би синтагма била граматична: 1. заменица мора претходити управном појму те вршити функцију његове

процес предузимања мера за заустављање загађења и даље деградације животне средине ... (ЕК, 3630-04.txt) – ... јер је заједнички обед један од најбољих начина за утврђивање споразума (ГН, 29) – Најефектнија метода за спречавање образовања пукотина ... (ИТП, 285).

Намена локализатора

Управни појмови су локализатори процеса, стања чија се намена квалификује преко околности у којима се користе, а њихова семантика утиче на то да се као конкурентно средство акузативној конструкцији појави спој предлога У и НА и релативизатора *који* у локативу или акузативу, нпр. *вреће за спавање* → *вреће у којима се спава*. Исто тако, у парафрази се може појавити и релативна клауза коју уводи прилошки релативизатор *где* (→ *вреће где људи спавају*). На основу семантике управног појма, овај акузатив делимо на неколико семантичких група.

Управна именица означава **садржатеље** и **носитеље** чију квалификацију врше активности које се у њима одвијају. Субјекти који су стварни вршиоци тих активности присутни су у парафрази, нпр. *сала за играње* → *сала у којој / где људи играју*:

N + [_{AG} [_{PP} [_{ZA} N_{DEV/ACC}]]]: У атељеу имам цак *за спавање* (КМ, 43) – Главна просторија за *ислеђивање* налазила се у подруму ... (ЖЗ, 15) – ... он никад није ни крочио у салу *за играње* (СМ, 38) – ... сан главног јунака је да пронађе столицу за *љуљање* (ЕК, kuldod00_n.txt) – ... одбио је да радикали добију још један први ред клупа *за седење* ... (ЕК, poli090506.txt) – ... на паркинг месту које је ... обележено као место *за паркирање* ... (ЗОБСНП, чл. 66.20).

Гардероба и одећа у позицији управних чланова представљају метафоричке садржатеље људског тела. Имплицирана предикација, као парафраза акузативне конструкције, представља радњу коју врши имплицирани субјекат, односно околност у којој се квалификовани ентитет користи, нпр. *костим за купање* → *костим у којем се неко купа / који неко облачи када се купа*:

одредбе (*поступак за њихову производњу*), јер 2. функцију допуне не може вршити генитив личне заменице (**поступак за производњу њих*). Ипак, има примера и употребе генитива личних заменица (*Што више ружа! За пијанство и лудило њих; твоја душа свијетли са дна мене* и сл.) чије одступање од норме Б. Куна оправдава поетско–стилским разлозима (Куна 2003: 165).

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC}]]]: Говориће вам да сте одсвирали своје док се ... будете увлачили у прошлогодишњи костим *за купање* (КМ, 34) – ... и као поседници одређених магичних предмета, попут чизама *за брзо путовање* ... (ГН, 165).

Генитивне допуне акузативних референата у парафрази могу имати аргументски или одредбени статус. Тако се реализују оне које су експоненти субјекта радње (*место за седење возача* → *место на којем возач седи*) и (чешће) оне с објекатском функцијом (*простор за смештај терета* → *простор у/на који људи смештају терет*):

N + [Atr [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: Аутобус је возило за превоз путника које има ... место *за седење возача* ... (ЗОБСНП, чл. 7.42) – ... могу се превозити лица у простору *за смештај терета* (ЗОБСНП, чл. 116) – ... презентовали су доказе да је у источној Србији, у доба неолита, постојала радионица *за топљење и прераду бакра* ... (ГН, 19) – Епизоде могу бити провоциране у лабораторијама *за тестирање аутономне функције* ... (КТШ, 376) – Потукли су се око места *за продају пиратских дискова* (ВС, 56) – ... узани канали *за одвод воде* у раменом појасу ... (ТС 2941).

Неаргументски статус у парафрази имају генитивне допуне које остварују функцију просторног адвербијала, нпр. *саобраћај у оба смера* → *саобраћај који се одвија/тече у оба смера*:

N + [Atr [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: Аутопут је државни пут ... са физички одвојеним коловозним *тракама за саобраћај из супротних смерова* ... (ЗОБСНП, чл. 7.5) – На бициклическим стазама *за саобраћај у оба смера* возила, возач бицикла мора да се креће десном страном у смеру кретања возила (ЗОБСНП, чл. 89).

Намена објекта

Управни појам је објекат над којим се врши радња имплицирана девербативном именицом у акузативу, нпр. *гајба за издавање* → *гајба коју неко издаје* → *неко издаје гајбу*. Зависно од семантике глагола од којег потиче девербативна именица, објекат уједно може бити и локализатор дате активности, нпр. *макета за гађање* → *макета у коју/коју неко гађа* → *неко гађа макету / у макету*:

N + [Atr [PP [3A N_{DEV/ACC}]]] / [Atr [PP [3A [NS [ODet_{ADJ} N_{DEV/ACC}]]]]]: ... матори није стигао од силног узбуђења да исприча маман како су их (то нас) избацили из раније *гајбе за издавање* ... (КМ, 28) – ... за све то време осећате се као нека блесава *макета за гађање* ... (КМ, 51) – ... и упознавање са иновативним компакт детерџентима *за кућну употребу* ... (БЖ 15509) – За ливене конструкције које се обрађују треба да буду предвиђени додаци *за обраду* (ИТП, 11).

Намена је усмерена на домен

Управни појам лексикализован девербативним, деадјективним и апстрактним именицама своју намену остварује преко домена за који се везују њиме означене околности. Допунски карактер овог акузатива оверен је у парафрази где се уместо њега појављује допунска клауза, нпр. *могућности за дизајн* → *могућности да се дизајнира*, односно објекат радње, нпр. *лист за науку и забаву* → *лист који пише о науци и забави*. Могућност конкурентног придевског образовања потврђује одредбену улогу наведених примера (*дизајнерске могућности*, *научни и забавни лист*, *метафизичка ревија*):²²⁶

N + [_{Attr} [_{PP} [_{3A} N_{DEV/DEADJ/APSTR ACC}]]]: ... који пружа безграничне могућности за дизајн ... (КС, 6) – Дужег века и већег утицаја била је Седмица, „лист за науку и забаву“ ... (ЕК, ist_knjiz.txt) – ... који има поднаслов „Оглед о мисли Емануела Левинаса“, преузет из „Ревиије за метафизику“ ... (ЕК, nin0203_n.txt).

Акузативни референти с којима управни појам успоставља однос замене, односно накнаде, нпр. *награда за цртеж* → *награда коју је неко добио као замену/накнаду за нешто што је нацртао*, такође означавају домене везане за догађаје на друштвеним манифестацијама. Придевска одредба у неким примерима квалификује врсту награде при чему даје потпуну информацију и с управном именицом чини устаљени израз::

N + [_{Attr} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{Attr} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [O_{Det}_{ADJ} N_{ACC}]]]]]: Прошлогодишњи лауреати Награде за цртеж ... (КС, 6) – ... и добитнику специјалне награде за анимацију ... (КС, 6) – Тај момак ће, на часну реч, једнога дана, ако не и раније, мазнути награду за животни дело ... (КМ, 66) – ... има много оних који би његовом деди одали признање за послератну активност ... (АД, 119).

Намена је усмерена на посесум

Допунска функција акузатива у конструкцијама у којима се намена спецификује **ознаком** прелази у одредбену када акузативни референт у односу на управни појам

²²⁶ Н. Арсенијевић (2003/II: 174–175) ове акузативне конструкције посматра у оквиру семантичких допуна, слажући се при том с Белићевим ставом да је могућ прелаз допунских синтагми у одредбене (Белић 1998: 129–130). Иако је допунска функција ових акузатива очигледна, сматрамо да овим конструкцијама не треба спорити квалификативно значење управо зато што могућа придевска образовања показују да овај акузатив квалификује управни појам издвајајући га у односу на остале могуће истоврсне појмове. Мада квалификативно значење ових конструкција ауторка не помиње, она им ипак признаје и одредбену функцију као њихово дистинктивно обележје (Арсенијевић 2003/II: 174, нап. 524).

има дистинктивну улогу. Овај допунски карактер обележен је значењем посесивности које је присутно у парафрази исказа: *назив за Каунас* → *Каунас има назив*.

Централну позицију у синтагмама заузимају именице *именовање*, *назив*, *израз*, *термин*, а у парафрази се појављују глаголи *означавати* и *именовати*, нпр. *назив за Каунас* → *назив који означава/именује Каунас*. Уз именице *именовање* и *назив* као конкурентно средство акузативу може се појавити генитив (*назив за специјалитет* ↔ *назив специјалитета*):

N + [АГ [РР [ЗА N_{ACC}]]] : ... антрополошко и неурофизиолошко објашњење откуд „темељни термини *за боје*“... (РМ, 76) – ... стари словенски назив *за Каунас* ... (ГН, 41) – ... емпиријска мотивација у усвајању именовања *за биљке и животиње* ... (РМ, 76) – Верује се да отуд потиче онај народни израз *за преварене мужеве* – рогоње (ЕК, *magazi01_n.txt*).

НАМЕНА ЖИВИХ ЕНТИТЕТА

Синтагме у којима позицију управног члана заузимају аниматни појмови нису толико продуктивне у односу на оне у којима се акузатив намене комбинује с појмовима неживе природе. Разлог за ово могао би се тражити у констатацији М. Ковачевића (датој у уводном опису наменског значења) који намену приписује предметима, а намеру бићима. Зато је лексема са значењем појмова живе природе знатно мање при чему се значење намене, односно службе своди на узак круг денотата. Њима се денотира стручна област или садржај и предмети из области њиховог поља деловања²²⁷ те се зато у својству управног појма појављују именице које означавају људе с професионалним и стручним ангажманом.

²²⁷ Ослањајући се на закључке М. Ивић (1995: 238) о денотативној и конотативној карактеризацији неког ентитета, Н. Арсенијевић (2003/II: 129, нап. 450) истиче да овај акузатив спада у денотативне одредбе јер се њиме не конотирају моралне особине стручне особе. Денотативно значење се, дакле, везује за исказивање својства особе која је стручно оспособљена за дату професију (Ivić 1995: 240), односно за указивање на одређену класу ентитета (Lyons 1977: 207).

Намена је усмерена на професионалне области

Акузатив именица са значењем научних и стручних области остварује се уз именице *nomina professionis*, а његова генеричка употреба доприноси типизацији датих спојева, односно њиховом преласку у устаљене изразе (Арсенијевић 2003/II: 129). Зато, уколико творбене могућности именице дозвољавају, акузатив је замењив придевским образовањем што указује на то да се ради о сталној особини, нпр. *стручњак за фудбал* ↔ *фудбалски стручњак*, *лекар за животиње* ↔ *марвени лекар* или пак синонимном *nomina professionis*, нпр. *лекар за животиње* ↔ *ветеринар*:

N + [Atr [pp [3A N_{ACC}]]] / [Atr [pp [3A [NS [N_{DEV/ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: ... он је највећи стручњак за фудбал којег познајем (BC, 12) – Данас бисмо, место „марвени (лекар)” радије рекли – лекар за животиње или сл. ... (ЕК, kuldod01_n.txt) – Не постоји лекар, па то не бих могао ни ја, као специјалиста за анестезију и реанимацију ... (ЕК, poli060921.txt) – Звање тренера: виши спортски тренер за кошарку (УКТС) – Кинески агент за безбедност тада је зграбио Келија за руку ... (ТЕЛ 2936496).

За разлику од генерички употребљеног акузатива, конструкције с референцијалним значењем указују на особине привременог карактера те не могу прећи у устаљене изразе нити се могу заменити одговарајућим придевом:

N + [Atr [pp [3A N_{ACC}]]] / [Atr [pp [3A [NS [ODet_{PRON} N_{ACC} / N_{ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: ... важим за највећег европског стручњака за ту врсту питања (КМ, 53) – У ствари, она има дјевојку, има чак и двије, за кухање и спремање куће ... (СМ, 40) – Јешић од Варге, који је специјалиста за овакве задатке, по доласку у Београд очекује исцрпан извештај ... (ЕК, poli060729.txt) – ... омиљени мотив оних вазелинских уштви из мог одељења, стручњака за улизивање (КМ, 33).

Акузативу у овим синтагмама може конкурисати посесивни генитив, такође у функцији неконгруентног атрибута. Ова конкуренција могућа је само онда када се акузативом формализује нека конкретна именица (нпр. *представник за Босну* ↔ *представник Босне*, али *представник за питања ратних злочина* ↔ **представник питања ратних злочина*) или пак именица која је у метонимијском односу с неким другим појмом (нпр. *представник за штампу* ↔ *представник штампе*, при чему *штампа* стоји за све дневне и периодичне листове). Међутим, ови алтернанти нису

истозначни: акузативом се истиче наменско значење, док генитив успоставља значење припадности (*штампа има свог представника*).²²⁸

N + [Atr [pp [3A N_{ACC}]]] / [Atr [pp [3A [NS [N_{ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: ... високи представник *за* (заједничку) европску спољну *политику и безбедност*, салутира у знак почаст? (ЕК, poli001204.txt) – „Тренутно нисам у могућности да кажем да је контакт у потпуности успостављен“, рекла је представник *за штампу* Вера Медведкова (ЕК, poli001227.txt) – Кинески министар *за науку и технологију* Ван Ганг истакао је ... (ЕК, rts090407.txt).

Намена је усмерена на област професионалног деловања

Управни појмови који остварују ову врсту намене лексикализовани су именицама са значењем друштвених група и установа везаних за просвету (*кабинет, колеџ, одсек, катедра, институт*), уметност (*студио, галерија*), разне делатности (*агенција, сервис, центар*), и формалних друштвених група (*радна организација, комисија, тим, група, одбор*). У овим синтагмама присутна је метонимија ОРГАНИЗАЦИЈЕ/ПРОСТОРИЈЕ за ЉУДЕ јер се управним именицама конотира присуство људи који у датим зградама/просторијама раде.²²⁹

N + [Atr [pp [3A [N_{ACC}]]] / [Atr [pp [3A [NS [N_{DEV/ACC} Compl_{SUPST}]]]]]: Ово је кабинет *за палеолингвистику*, зар не? (ЖЗ, 40) – Посебно ће бити занимљиво видети скице н-блокове, студије *за керамику и слике* ... (КС, 8) – Складиште као уметничка галерија *за мурале* (Б92 774260) – ... радио је као шеф катедре на Веckams колеџу *за дизајн* у Стокхолму (КС, 12) – Влада ... оснива Агенцију *за безбедност саобраћаја* ... (ЗОБСНП, чл. 9) – Изградњу друмских саобраћајница обавила је Радна организација *за путеве* „Зајечар“ (ЕК, naskraj3_n.txt) – ... Комисија *за набавку* стране *литературе* и Радна група *за увођење* јединствене *евиденције* у библиотекама (ЕК, visokoSkBibl.xml) – Процену ризика узимања ћелија и ткива по здравље даваоца цени тим *за трансплантацију ћелија* ... (ЕК, 2302-09.txt) – Зато сам формирао Радни одбор *за прикупљање прилога* ... (ЕК, sl_hir_luc.txt) – ... а сада га организују Национални центар *за контролу тровања* ВМА ... (ЕК, poli060929.txt).

²²⁸ Ову разлику запазила је Н. Арсенијевић на истом примеру (Арсенијевић 2003/II: 130). Она примећује да је посесивно значење приметније у спојевима с управном именицом која, поред значења институције, има и значење колектива (*члан клуба, шеф одељења, представник комисије*). Овој констатацији можемо додати и то да се управо значење колектива остварује и код појмова с метонимијским проширењем (*представник за штампу* према *представник штампе*).

²²⁹ О семантичким проширењима према метонимијској формули у којима долази до појаве регуларне полисемије говори Д. Гортан-Премк (1997: 67–79). За разлику од М. Ивић на чије се истраживање веома често позива, ауторка сматра да организације без сопствених зграда, које при том имају препознатљиве карактеристике, као што су банка, школа и сл., и налазе се у неким привременим просторијама, не развијају регуларну полисемију иако могу бити метонимијски употребљене (Исто: 77).

Наменски однос који се у овим синтагмама успоставља јесте однос објекта изучавања и других видова човековог деловања и простора у којем се имплицирана активност одвија (нпр. *кабинет за палеолингвистику* → *кабинет у којем истраживач/научник изучава палеолингвистику*; *колеџ за дизајн* → *колеџ у којем студенти студирају дизајн*) представљају вршиоце имплициране предикације која се појављује у надређеној клаузи у парафрази. Девербативне именице у акузативу су експоненти имплициране предикације заступљене одговарајућим прелазним глаголом, док њени објекти могу бити експлицирани у облику генитива, нпр. *тим за трансплантацију ћелија* → *тим који трансплантира ћелије*. У неким спојевима, улога конгруентног атрибута заснива се на прецизирању делатности којом се бави нека група или установа (Арсенијевић 2003/II: 126):

N + [_{Attr} [_{PP} [_{3A} [_{NACC}]]] : ... па се умеша ... међу студенте Института за *стране језике* ... (BJS, 15) – Одсек за *српски језик и лингвистику*, са својим двома катедрама – Катедром за *српски језик* и Катедром за *српски језик као нематерњи*, матични је одсек за две студијске групе (ФФ).

Када се у управној позицији нађу лексеме са значењем друштвених група, конститутивне елементе базичне предикације чине глаголи *бавити се* и *обављати* (Арсенијевић 2003/II: 127) и глаголи сличне семантике (*секција за токсикологију* → *секција која се бави токсикологијом*; *комисија за докторски испит* → *комисија која спроводи докторски испит*):

N + [_{Attr} [_{PP} [_{3A} [_{NACC}]]] / [_{Attr} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [_{ODetADJ} [_{NACC}]]]]]: ... којем је он недавно био председник у комисији за *докторски испит* ... (ПМ, 105) – Израдила их је Радна група за *стандарде* универзитетских библиотека ... (ЕК, visokoSkBibl.xml) – У Бујану је образован Народноослободилачки одбор за *Косово и Метохију* ... (ЕК, PetranovicIs.xml) – ... одлучују о појединим правима грађана, правних лица или других странака, као и између општинских управа за *поједине области* ... (ЕК, 4311-07.txt) – ... а сада га организују ... и Секција за *токсикологију* Српског лекарског друштва (ЕК, poli060929.txt).

Акузативу конкурише одговарајући придев, који га може заменити онда када се зависна именица не комбинује с обавезним детерминатором (Арсенијевић 2003/II: 127), нпр. *комисија за испит* ↔ *испитна комисија*; *кабинет за палеолингвистику* ↔

палеолингвистички кабинет; студио за керамику и слике ↔ керамичарски и сликарски студио; колеџ за дизајн ↔ дизајнерски колеџ; секција за токсикологију ↔ токсиколошка секција.

Међутим, алтернација није могућа када постоје лексичко-семантичка и творбена ограничења именица која утичу на другачији квалитет информације. Тако *група за стандарде* не може бити **стандардна група* јер би то значило да она ‘одговара стандарду’ (СЕР, стандардан) уместо да утврђује стандарде. Ни *одбор за Косово и Метохију* не може бити замењен посесивним придевом **косовскометохијски одбор* јер он не припада КиМ, већ је задужен за питања КиМ и не мора се обавезно налазити у тој нашој покрајини. Кад је реч о *галерији за мурале* и *организацији за путеве*, творбена ограничења именица у акузативу не допуштају замену.

Као што се из наведених примера види, реализација акузатива с једне стране и придевског решења с друге има мање-више исти опсег, односно не ограничава се на комбиновање само с одређеним лексемама.²³⁰

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И СПАЦИЈАЛНОСТИ

Значење простора у значење квалитета транспонује се падежним и предлошко-падежним конструкцијама с примарним аблативним, адлативним и локативним значењима. Метафоричким проширењима овог типа подложни су генитив с предлозима ИЗ и С(А) (*адут из потаје, снег с крова*), акузатив с предлогом НА (*вила на спрат*), инструментал с предлогом ПОД (*сећање под насловом: ‘Мишелино — мој дужник’*) и

²³⁰ Н. Арсенијевић (2003/II: 127) је као задатак за нека наредна истраживања поставила да се испита ово понашање акузатива и њему конкурентног придева. Она је, посматрајући свој корпус, уочила да се алтернација акузатива с одговарајућим придевом углавном појављује уз именице *група* и *секција*, а наш корпус потврђује овакву еквивалентност и акузатива именица *екипа, тим, одбор, центар, комисија, кабинет, студио, колеџ*.

локатив с предлозима НА и У (*запис на латинском, жена у црвеној хаљини*). У ову групу смо сврстали и беспредлошки генитив, као и генитив с предлозима ОД, ИЗ и С(А), с општим значењем порекла, који има ужа значења материје и потицања, јер представља метафоричко исходиште управног појма, а остварује функцију неконгруентног атрибута. Зависним чланом истиче се извориште управног појма, које може бити обележено оним од чега је нешто направљено, као и припадношћу заједници, класи и сл.

Квалификативно значење у свим овим случајевима актуализује чињеница да се метафоричким лоцирањем објекат локализације квалификује у виду особине која произилази из такве локализације.

ТРАНСПОНОВАНА АБЛАТИВНОСТ

Место

Транспозицију просторног значења аблативности у значење особине врши генитив с предлозима ИЗ и С(А), који представља метафорички објекат локализације (*адут из потаје, снег с крова*) и научну област и људске делатности (*задатак из математике, испит из прве помоћи*).

Међу овим конструкцијама су најзаступљеније конструкције с предлогом ИЗ, чије је прототипично значење аблативност и интралокативног типа будући да се њиме означава просторно удаљавање управног појма из унутрашњости квалификатора (што га чини контактено маркираним унутрашњошћу), који се зато концептуализује као извор–садржалац (Šarić 2012a: 13).

Генитивне конструкције с предлозима ИЗ и С(А) кодирају тродимензионалне садржалаце или дводимензионалне носитеље.

Објекат локализације

У предлозима ИЗ и С(А) садржан је аблативни концепт који у овим синтагмама добија метафоричко проширење с просторног на непросторни однос квалитета тако што генитивни референт модификује управни појам удаљавањем из метафоричке унутрашњости, односно с метафоричке површине локализатора. Квалификативно значење ових израза оверено је могућношћу замене генитива одговарајућим придевским образовањима уколико творбене могућности именица то дозвољавају (*из потаје* ↔ *потајан*, *из заседе* ↔ *скривен*, *из боце* ↔ *флаширан*, *са улице* ↔ *улични*):

N + [Atr [pp [из N_{GEN}]]]: Друго, додатна опција Меркелове – адут *из потаје* у предстојећим преговорима са либералима (ЕК, poli090928.txt) – Цекић смењен због конкурса *из заседе* (ЕК, rts080805.txt) – Тај и такав човек, ненадмашни „Дух *из боце*“, вероватно нам се и сада смеје (ЕК, poli090118.txt).

N + [Atr [pp [C(А) N_{GEN}]]]: Док удишемо рески фебруарски ваздух помешан са мирисом швапских крава и сунце топи снег *са крова* куће на спрат (ЕК, poli080511.txt) – Пет ватрогасних кола гаси пожар *са улице* (ЕК, poli001006.txt) – ... натандрчила је омању тезгу *са улице* са јефином шминком (ЕК, Trecisekto.xml).

Научне области и људске делатности

Истицањем порекла према некој научној области или људској делатности која се метафорички удаљава из стручне сфере као фиктивног садржатеља, управни појам се квалификује на основу уског круга, врло специфичних карактеристика. Генитиву тада конкурише присвојни придев:

N + [Atr [pp [из N_{GEN}]]]: ... свим својим великим знањем *из философије и богословља* ... посветио се испуњењу онога што је Марку обећао (ХЂЉ, 133) – ... Ања, као, ради задатак *из математике* ... (ВС, 28).

Неким генитивним конструкцијама конкурише начинска клауза коју уводи спој предлога и корелатива *из тога* и начински прилог *како*. Уколико се уз генитив девербативне именице појави супстантивна допуна у инструменталу, она је експонент спроводника:

N + [_{Attr} [_{PP} [_{из} [_{NS} [_{ODet_{NUM}} N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... које је положило испит *из прве помоћи* (ЗОБСНП, чл. 179/4) – За то време онај даса у кожњаку, што је испљувао деда Гаврила као проклетог буржуја, узимао редовно лекције *из једења ножем и виљушком* ... (КМ, 32).

Порекло

Примарно аблативно значење, најпрозирније у генитиву с предлогом *од* (Стевановић 1964–65: 239),²³¹ садржано је и у генитивним конструкцијама с предлозима *из* и *с(А)*, као и у беспредлошком генитиву, у чијем је значењу присутна семантичка компонента одвајања, садржана у сценарију припадности некое/нечему. Ова метафоричка аблативност зато алтернира с дативом којим је кодирана „особа–мета”,²³² нпр. „*гольф*” *седме генерације* → *гольф који припада седмој генерацији*.

Из значења порекла проистекло је и посесивно значење генитива (Stojanović 1996: 438) што показује и могућност парафразе неких генитива порекла релативном клаузом с глаголом *имати* (*другови сељачког порекла су другови који имају сељачко порекло*). Посесивност је, према томе, секундарна за генитивно значење јер генитив нема прецизну посесивну вредност (Павловић 1964–1965: 235–236; Stojanović 1996: 438).

Као и генитив потицања, и генитив материје карактерише секундарна посесивност. Прототипична конструкција не садржи глагол *имати*, већ *направити*, нпр. *сладолед од чоколаде* → *сладолед који се прави / је направљен од чоколаде*, али с обзиром на то да је генитивом кодирана материја од које се нешто прави, она је последично и материја коју дати ентитет има у себи (*сладолед има чоколаду /у себи/*).

²³¹ Описујући генезу генитива с предлозима *од* и *из*, Белић наводи да је стари аблатив *идем куће* значео ‘идем од куће’, те да му се додавао предлог *из* у прилошком значењу *идем куће из* тако да је читава конструкција добијала значење ‘идем (од) куће из унутрашњости (њене)’ (Белић 1998: 92). Повлачење слободног генитива на рачун предлошког највероватније је почело у позном прасловенском, у време кад су се почели конституисати појединачни словенски језици (Павловић 2006: 408).

²³² Концепт особе–мете увела је Ана Вјежбицка (Wierzbicka 1988), а његов граматички експонент је датив. Особа–мета је особа која индиректно трпи последице деловања неког процеса или стања зато што они, иако нису непосредно усмерени на њу, захватају неки ентитет у њеној близини. Концепт особе–мете се семантички проширује и на предмете те тада говоримо о персонификацији предмета којима се на тај начин, такође, додељује лична сфера (Palić 2010: 33).

У складу с овим прототипичним значењем, као формализатори иступају беспредлошки генитив, слободан и везан детерминатором (*смеша склада и несклада, трка интернационалног типа, деца добрих родитеља*) и генитив с предлозима ОД (*сладолед од чоколаде*) и ИЗ (*одливак из легуре*).

Кад је реч о значењу материје, позицију квалификатора заузимају именице које означавају састојке (*сладолед од чоколаде; нога од мишића, жлезда и крви*) и материјале (*веш од синтетике*), док се у својству метафоричке материје²³³ налазе појмови са значењем стања, особине (*мешавина од љубави, неповерења и суревњивости*) и ентитети који производе чулне ефекте (*колибица од светлости*).²³⁴ С друге стране, значење потицања дели се на два типа. Први тип представљају синтагме у којима је генитив семантички посесор, лексикализован апстрактним и конкретним именицама које означавају какву заједницу или скуп (*облици несавршене врсте, трка интернационалног типа, голф седме генерације* итд.). Други тип чине оне синтагме у којима је посесор управна именица, а генитив означава део целине (*празници соларног порекла*).

У парафрази, генитив материје фунгира као адвербијална допуна глаголима *састојати се* и *правити* у релативној клаузи, нпр. *сладолед од чоколаде* → *сладолед који се састоји/прави од чоколаде; веш од синтетике* → *веш који се прави од синтетике*. Генитив потицања је семантички посесор релативне клаузе с глаголом *припадати*, нпр. *голф седме генерације* → *голф који припада седмој генерацији* или посесума клаузе с глаголом *имати*, нпр. *празници соларног порекла* → *празници који имају соларно порекло*.

²³³ О фигуративној употреби генитива материје говори Стевановић (1964–65: 255) и наводи примере типа 'И ја сам сав од среће, од прозирне среће'.

²³⁴ Занимљиво је запажање М. Ковачевића (1983: 162) да генитив материје представља интегралну особину управног појма. Овакво одређење има потпуног основа имајући у виду да је материја од које је сачињен неки ентитет његов неодвојиви део који га квалификује у целости. С друге стране, и значење потицања садржано је исто тако у неким изразима са значењем инхерентне особине па се, на пример, *лице племенитих црта* може разумети и као *лице које је сачињено (састављено) од племенитих црта*.

Избор предлошког решења зависи од семантике квалификатора. Основно значење предлога ОД је просторно значење аблативности. У прототипичним сценаријима кретања, објекат локализације се удаљава од локализатора као просторног полазишта, док се метафоричко проширење на значење квалитета огледа у квалификовању неког ентитета преко материјала, односно саставног (градивног) елемента од којег је сачињен.²³⁵ Из сценарија аблативности који је кодиран генитивом с предлогом С(А) произилази идентификација управног појма чије потицање карактерише удаљавање с метафоричке површине локализатора (Redli 2014: 205). За предлог из такође је прототипично значење аблативности, али интралокативног типа будући да се њиме означава просторно удаљавање објекта локализације из унутрашњости локализатора.²³⁶

Материја

У оваквом сценарију, просторни извори пресликавају се на материјал од којег је нешто начињено те тако генитивни референт представља метафорички извор, а управни појам његов резултат. Ово тумачење заснива се на појмовној метафори МАТЕРИЈАЛ ЈЕ ИЗВОР КОНАЧНОГ ПРОИЗВОДА (Šarić 2012a: 23). Зато се квалификација може реализовати и као модификација управног члана појмом који представља градивни елемент и метафоричку материју. Прву групу чине: а) „састојци“ чијим спајањем настаје нека целина (*сладолед од чоколаде*), б) интегрални делови аниматног појма (*нога од мишића, жлезда и крви*), и в) материјали (*веш од синтетике*). У својству метафоричке материје појављују се: а) особине и емоције (*мешавина од љубави, неповерења и суревњивости*) и б) појмови који производе чулне ефекте (*колибица од светлости*). Управне именице означавају ентитете чија лексичка семантика садржи семему ‘правити’ (Антонић 2006) и

²³⁵ О употреби аблативног предлога ОД у значењу квалитета или начина говорио је још Белић (1972: 228) истичући да материја већ сама по себи означава некакву каквоћу. У вези с овом конструкцијом Фелешко (1995: 109) истиче да је генитив с предлогом ОД у функцији атрибута семантички маркиран када означава какав материјал или порекло.

²³⁶ Термином ‘аблативна интралокализација’ С. Павловић (2000: 17) одређује параметар кинетичког аспекта просторне детерминације предлогом ИЗ чиме истиче базично значење одвајања из унутрашњости.

значење ‘оно што је настало спајањем саставних делова’ те појмови кодирани генитивом представљају исходиште појавног облика, порекло ентитета у чијем се саставу налазе или од којих су сачињени.

Састојци чијим спајањем настаје управни појам као целина.

Генитивом су кодирани именице у значењу састојака биљног и животињског порекла. Управни појам је немогуће дезинтегрисати уклањањем датих састојака и у највећем броју га заступају производи за јело и пиће, а затим и хемијски производи и предмети који служе у медицинске сврхе.

Прехрамбени производи се квалификују преко материје од које су настали те та материја представља њихов основни састојак, састојак без којег они не би могли постојати због чега генитив нема алтернативу у инструменталу с предлогом *C(A)*, којим се истиче пратилачка особина њиме кодираног ентитета (нпр. *снег од беланаца* ↔ **снег са беланицима*). Генитиву конкуришу номинатив у функцији апозитива (*сос од парадајза* ↔ *парадајз-сос*) и градивни или присвојни придев у функцији конгруентног атрибута (*напици од биља* ↔ *биљни напици*; *уље од кокоса* ↔ *кокосово уље*):

$N + [_{\text{AT}} [_{\text{PP}} [\text{ОД } N_{\text{GEN}}]]$: ... па постепено умешајте у крем *од јаја* (БЖ 8616) – ... и на крају чврст снег *од беланаца* (БЖ 8616) – ... личи на обичан *сос од парадајза* ... (КМ, 11) – Светла пива *од јечма, пиенице или зоби* (ХЂЉ, 143) – ... доносила му топле напитке *од биља* ... (ХЂЉ, 165) – 1/4 шоље уља *од кокоса* ... (БЖ 15531).

Замена градивним придевом у функцији конгруентног атрибута у случају именица страног порекла није могућа: Најчешћи додатак је *сладолед од манга* (ЕК, poli090817.txt), осим када је градивни елемент чоколада јер, иако је и именица *чоколада* страног (италијанског) порекла, у српском језику се толико одомаћила да је не осећамо као страну: ... *лижеш сладолед од чоколаде* ... (КМ, 2) ↔ *чоколадни сладолед*.

Алтернатија с конструкцијом $C(A) + N_{\text{INST}}$ могућа је у оним случајевима у којима детерминативну функцију врше елементи који не чине једине саставне делове квалификованог ентитета. Такви квалификатори се комбинују с именицама које

означавају хемијске производе (нпр. *пилинг од рузмарина и лимуна ↔ пилинг са рузмарином и лимуном*):

N + [A_Г [P_Р [ОД N_{ГЕН}]]]: За пилинг *од рузмарина и лимуна* потребно је ... (БЖ 15531) – Направите природну маску за лице *од папаје, јогурта и меда* (БЖ 15531) – ... што је познавао и друкчију апотекарску вјештину справљања лијекова *од трава и соли*, као и мириса и мирисних bouquet-а *од есенције и разних додатака* (СМ, 145) – Мењала сам му облоге. *Од сирћета и брашна. Од козјег лоја. Од загрејане свињске масти. Од истопљеног воска* (ХЂЉ, 166).

Генитив лексикализован именицама које означавају интегралне делове тела и појмове који чине жива бића може квалификовати неки живи или неживи ентитет и преко материје сачињене од састојака који се не могу уклонити: ... *нога од мишића, жлезда и крви* ... (СС, 24). Уколико се уз именицу са значењем људског бића у својству квалификатора нађе именичка синтагма *крв и месо*, читава шира синтагма има пренесено значење и представља фразеологизовани израз: И потпуно исто као са женом *од крви и меса* ... (АИ/ЈЖКН, 251).

Генитивни референт означава и састојке од више истоврсних ентитета при чему се у управној позицији појављује појам који је могуће дезинтегрисати њиховим уклањањем:

N + [A_Г [P_Р [ОД N_{ГЕН}]]]: Такође се и вилама приносе жртве у цвећу, пољским плодовима или венцима *од биља и трава* (ГН, 104) – ... блех-оркестри на палубама, окићени гирландама *од цвијећа* (СМ, 33) – Положили су га на носила *од пушака* ... (ВЈС, 26) – ... кућа се срушила као кула *од карата* (КД/УДК, 43) – ... или чак помало кичаста, али бескрајно шармантна, са висуљцима *од разнобојних стаклића* (КС, 76).

Када је појам у генитиву градивни елемент, квалификативно значење се актуализује могућношћу замене градивним придевом, који прецизније одређује именицу у смислу квалитета (*лустери од звожђа ↔ гвоздени лустери*). С друге стране, замена придевом није могућа у изразима у којима су генитивом формализоване именице од којих се не могу извести придеви, као што су именице страног порекла (*предмети од цинка ↔ *цинковани предмети*²³⁷). Управну позицију у овим синтагмама заузимају именице различите семантике, које носе једно заједничко обележје – све означавају неку врсту предмета:

²³⁷ Придев *поцинкован* има другачије значење: ‘пресвучен танким слојем цинка’ (СЕР, поцинковати).

N + [_{Att} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]: Странци су јели и пили из блештаве чаше *од метала* ... (АИ/АВ, 16) – Са таваница су висили лустери *од звожђа* ... (ХЋЉ, 119) – Пространи кокпит *од тиковине* је и елегантан и практичан са гарнитуром у облику С ... (ТС 5569) – Сто на подијуму с белим чаршавом *од лана* (ХЋЉ, 121) – ... наслонио се на ограду *од камена* ... (ВЈС, 40) – ... многа словенска племена правила су лутку *од крпа и сламе* са ликом Моране ... (ГН, 65) – ... многобројне продавнице са вероватно најлепшим производима *од керамике* у Грчкој (БЖ 15494) – Поручио је ... веш *од синтетике* ... (СМ, 99).

Следећи примери показују мању фреквентност предлога ИЗ у истом значењу и његову комбинабилност с појмовима везаним за област машинства:

N + [_{Att} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]]: При стврдњавању одливка *из чистог метала* ... (ИТП, 2) – Стврдњавање одливка *из легуре* са широким температурним интервалом ... (ИТП, 2) – За одливке *из ковнога лива и челика* ... (ИТП, 6).

Одливци се добијају топљењем метала, који се, затим, улива у калуп и оставља да се охлади, из чега је јасно да је метал материја од које настаје одливак.²³⁸ С обзиром на то, употреба предлога ИЗ на рачун предлога ОД не би била оправдана јер је реч о прављењу нечега од неке целине, а не из њених делова.²³⁹ Поред тога, иако је значење исходишта, удаљавања заједничко обама предлозима (Pranjković 2001: 10), темељна разлика између генитива с предлогом ИЗ и оног с предлогом ОД, осим што се тиче чињенице да је употреба конструкције ИЗ + N_{GEN} у овој функцији ограничена те да је исказивање материје својствено махом генитиву с предлогом ОД (Белић 1998: 296; Фелешко 1995: 89), тиче се и почетног односа између локализатора и објекта локализације. У случају конструкције с предлогом ИЗ, управни појам полази из унутрашњости локализатора, дакле, ентитет није захваћен њиме у целости, док у конструкцији с предлогом ОД полази из позиције непосредног површинског контакта (Tanacković Faletar 2011: 110) чиме се наглашава учешће целине у профилисању значења материје. Управо на основу овог

²³⁸ За детаљан опис процеса ливења одливака в. документ са сајта Катедре за производно машинство: <http://cent.mas.bg.ac.rs/nastava/statut99/ma/tehnedusis/radstud/livenje.pdf>

²³⁹ Стевановић наводи примере у којима је у значењу материје употребљен предлог ИЗ, истичући да је уз генитив материје јасно „не само што се употребљава облик за одвајање него и што уз тај облик стоји предлог који ближе одређује да се потребна грађа узима између делова целине” (Стевановић 1986: 240), али ипак предлаже употребу предлога ОД у оваквим случајевима. Ситуација у старом језику била је пак нешто другачија. У својству конституената старог, прасловенског слободног генитива материје на словенском југу углавном се појављивала конструкција с предлогом **otъ*, док је на северу у употреби био предлог **ъzъ*. Као илустрацију, Павловић (2006: 408, нап. 522) наводи руски пример *посуда из сребра*, словеначко *kadilnice iz zlata* и сл.

обележја предлога ИЗ, његова употреба у горенаведеним примерима ипак се показује оправданом. У основи овог односа налази се метафора НАСТАНАК ЈЕ ИЗЛАЖЕЊЕ, односно ОБЈЕКТ ИЗЛАЗИ ИЗ МАТЕРИЈЕ²⁴⁰ преко које се управни појам (*одливак*) концептуализује као производ који је у почетној фази чинио јединство са материјом (*метал, челик*) да би, затим, из интралокативног стања прешао у екстралокативно и доживео физичку промену (Belaj 2008: 109–110).

Метафоричка материја.

Квалитет је обележен метафоричком материјом када су у генитиву апстрактне именице па тада цела синтагма има фигуративно значење (Стевановић 1964–1965: 255–256). Генитивни референт је лексикализован апстрактним именицама које означавају стање или емоцију (нпр. *склад, несклад, љубав*), односно поименичним придевима са значењем особине (*иреално, истинито*):

N + [AГ [Ø N_{GEN}]]: ... умео је да пронађе ону смешу *склада и несклада* ... (ВЈС, 67) – Нисам то могао иако је поређење мамило мешавином гротескно *иреалног и истинитог* ... (ТА, 32).

Као конкурентно средство беспредлошком генитиву иступа генитив с предлогом ОД. Тиме се потврђује значење материје, а не значење интегралне особине која је формализована истим језичким средством (*смеша склада и несклада* није **складна и нескладна смеша*, већ *смеша (сачињена) од склада и несклада*).²⁴¹ Због природе како апстрактних именица, тако и целе синтагме, замена придевским образовањем није могућа (*мешавина од љубави, неповерења и суревњивости* ↔ **љубавна, неповерљива и суревњива мешавина*):

N + [AГ [PР [ОД N_{GEN}]]]: ... постојала је одувек нека привлачност, нека мешавина *од љубави, неповерења и суревњивости* (АИ/АВ, 82) – ... и решен да једном рашчистим то плетиво *од обмана* ... (АИ/ЈЖКН, 276).

²⁴⁰ Више о овим појмовним метафорама в. у Lakoff & Johnson (2003²: 73–74), Klikovac (2006²: 219) и Belaj (2008: 108).

²⁴¹ На нелогичност тумачења у смислу инхерентне особине утиче и антонимни пар *склад : несклад*, док семантика саме именице *смеша* указује на то да генитивни референти имају значење састојака.

Генитивом могу бити формализовани и појмови који производе одређен чулни ефекат. Такав појам лексикализован је деадјективним и девербативним именицама или онима које означавају извор датог ефекта. Замена описним придевом, без последице по значење, могућа је ако уз локализатор не стоји придевски атрибут (*колибица од светлости* ↔ *светлосна колибица*):

N + [АГ [РР [ОД N_{GEN}]]]: ... чинило се да везир пребива у колибици *од светлости* ... (ВЈС, 69) – ... аутомобили лете низ падину, ка Дунаву, у колонама, преко коловоза *од црног сунца* ... (ВЈС, 7) – ... где има лепих седишта *од камена* и грчког *мрака* ... (ПМ, 51) – Сутрадан, пред јунско подне *од тамног блеска* ... (ВЈС, 18).

Потицање

Када је реч о модификацији аниматног појма ентитетом који се схвата као исходиште његовог порекла, у основи квалификације према потицању доминантније је значење ‘припадати, потицати од’ него значење ‘имати’. Тако значење потицања у извесним случајевима садржи у себи и однос посесивности (Белић 1998: 167): *деца добрих родитеља* → *деца која потичу од добрих родитеља*, али и → *деца која припадају добрим родитељима* те се у парафрази појављује релативна клауза с глаголом *припадати* при чему се генитивом профилише однос припадности одређеној класи.²⁴² С обзиром на то да је класа хиперонимни појам према особи која јој припада, детерминисани појам представља део који је квалификован особином целине у виду припадности специфичном ентитету као класи (Павловић 2007: 439) што је супротан процес ономе који се дешава код синтагми са значењем интегралног дела. Другим речима, квалификатор је семантички посесор, док у значењу интегралног дела и

²⁴² Категорије квалификативности и посесивности додирују се управо у примерима овог типа, који је постојао још у прасловенском језику (Pavlović 2007: 133–134).

инхерентне особине ту улогу има управни појам.²⁴³ Дакле, у значењу потицања мешају се посесивно значење и значење инхерентне особине (Павловић 2007: 436).²⁴⁴

Припадност заједници или групи истих ентитета.

Квалификацију управног појма преко припадности заједници или групи истих ентитета врше појмови неживе и живе природе. Генитивном референту у таквим спојевима конкурише придевски атрибут.

Кад је генитив лексикализован именицом *врста*, уз њега је обавезан детерминатор чије је конкурентно средство: 1. придевска сложеница (*ствари исте врсте ↔ истоврсне ствари*), 2. показна или општа заменица (*разматрања ове врсте ↔ оваква разматрања; губитак сваке врсте ↔ свакакав/сваковрстан губитак*), и 3. придев (*облици несавршене врсте ↔ несавршени облици*). Алтернација с придевском сложеницом остварује се уколико је генитивни референт блокиран једносложним или двосложним детерминатором:

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES, PRON} N_{GEN}]]]: ... зајмодавац је дужан да у уговореном року врати исту количину ствари, *исте врсте* (чл. 562. ст. 1. ЗОО) (НЂ, 192) – ... аристотеловска „тврда“ логика, као ментални алат *своје врсте* ... (РМ, 12).

У случајевима у којима је генитив блокиран показним заменицама типа *овај/тај*, одредба алтернира и с општом или показном заменицом која упућује на претходни садржај (*разматрања ове врсте ↔ оваква разматрања*):

N + [Atr [NS [ODet_{PRON} N_{GEN}]]]: ... шта би у том смислу био општи научни (филозофски и логички) оквир за разматрања *ове врсте* (РМ, 15) – Једно време изучавала сам детаљно најидиотскије одговоре *те врсте* ... (КМ, 53) – ... он је гледао како му доносе губитак *сваке врсте* (ВЈС, 44).

²⁴³ С обзиром на то да појам у генитиву представља некакву класу, С. Павловић (2007: 439) га одређује као носиоца класификационе посесивности.

²⁴⁴ На примерима генитива порекла, Фелешко (1995: 89–90) изводи закључак да предлошко-падежне конструкције у адноминалној позицији врше функцију околносног атрибута, наводећи и примере у којима је околносно значење прозирно (нпр. *слике из српско-бугарског рата*), али и оне у којима то значење није јасно, нпр. *трговци из Басре* и *поклоници из Марока и Либије*.

Постоје и случајеви у којима је могућа једино замена придевом. Разлог су структурна ограничења вишесложних придева, која не дозвољавају комбиновање с именицом уз коју стоје (*облици врло несавршене врсте ↔ врло несавршени облици*):²⁴⁵

N + [_{Attr} [_{NS} [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]: ... подразумевају употребу посебног, лековитог биља, тачно *одређене врсте* ... (ГН, 104) – ... мисли претворене у граматичке облике *врло несавршене врсте* ... (СС, 172).

Синонимно конструкцијама с именицом *врста*, појављују се оне с именицом *тип* (СЕР, *врста*), које врше модификацију конкретних појмова као што су предмети и бића, али и неких апстрактних. С обзиром на то да се ради о истозначним речима, семантичке разлике између конструкција с лексемама *врста* и *тип* нема. Поред тога, и њих карактерише могућност супституције придевом у функцији конгруентног атрибута (*трка интернационалног типа ↔ интернационална трка*), док се оваква замена не може остварити код примера код којих се лексема *тип*, уместо с одредбом, остварује с каквом супстантивном допуном (*појмови типа нејасности ↔ *нејасни појмови*):

N + [_{Attr} [_{NS} [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]: ... одржавала се сваке године традиционална бициклическа трка *интернационалног типа* ... (КМ, 85) – Општи „западни” научни оквир утемељен је превасходно у „тврдој” логици *аристотеловског типа* ... (РМ, 16) – ... зато што је била култура *усменог типа* ... (ГН, 17).

N + [_{Attr} [_{NS} [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]: ... аутори спремни да се озбиљно базирају на појмове *типа „нејасности”* ... (РМ, 52) – ... формира декор *типа геометријске орнаментике* ... (КС, 47).

Када се генитив реализује уз именице с обележјем [живо +], конкурентска средства су условљена одређеним синтаксичко–семантичким ограничењима. Тако се генитиви блокирани детерминаторима у виду присвојне заменице *његов* и описним придевом *нов* не могу заменити присвојном заменицом нити придевским образовањем јер би дошло до потпуног померања значења: *фолиранти његовог типа ≠ његови фолиранти; младић новог типа ≠ нов младић*. Ни еквивалент генитива којем претходи показна заменица *тај* не може бити детерминатор *та* (*родитељка тог типа ≠ та родитељка*). Замени,

²⁴⁵ О овој специфичности већ је било речи у одељку о Интегративу.

заправо, подлежу једино генитиви са заменичким атрибутима, и то замени показном заменицом *такав*:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, PRON} N_{GEN}]]]: ... и где нема места за фолиранте *његовог типа* ... (КМ, 71) – ... да Аца стекне позитивну идентификацију са женском родитељком *тог типа* ... (ЕК, Trecisekto.xml) – Није млади Дефосе само и искључиво снажан и безбрижан младић *новог типа* ... (ЕК, TH-komplet.xml).

Значење класификације према припадности заједници имају и генитиви лексикализовани именицама *генерација* и *серија*, који се реализују по моделу N + [ATR [NS [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]: ... Фолксвагенов „голф” *седме генерације* освојио је још једно престижно признање (НОВ 05/03/2015). Конкурентност атрибутива условљена је тиме што семантику генитивног референта прецизира нумерички детерминатор (*голф седме генерације* ↔ *голф седмица*).²⁴⁶

Потицање по рођењу такође се схвата као припадност некој врсти родбинске заједнице. Експонент овог значења је генитив лексикализован именицама *сој*, *род*, *раса* и *пасмина*, који се реализује уз аниматне појмове:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: Са свим знацима човека *господског соја* ... (АИ/АВ, 57) – Син *племенитог и снажног рода*, угледа предака додао је свој (ХЂЉ, 13) – Стециште људи ... *Разних раса* (ХЂЉ, 91) – Замишљао је романтичну причу о неком коњу *племените пасмине* ... (СМ, 63).

Придевска одредба може конкурисати овом генитиву, али би се у том случају изгубила информација о томе да се датом особином одликује не само његов носилац, већ и читав род којем он припада, нпр. *људи племенита рода* упућује на то да су племенити и људи и род од којег потичу, док *племенити људи* квалификује само људе, али не и род од којег потичу.

Значење заједнице имају и именице *вероисповест*, *вера*, *обичај*, *правило*. Дистинктивно обележје које их сврстава у посебну групу јесте особина променљивости (нпр. *вера* се може мењати, док *раса* не може). Заправо, овде није реч о партонимијском,

²⁴⁶ Употреба атрибутива овог типа врло је уобичајена у разговорном језику. У СЕР-у се као једно од значења ових бројних именица наводи и ‘оно што је обележено бројком, цифром X (нпр. возило, ...)’ (уп. СЕР, двојка, тројка, четворка итд.).

већ о таксонимијском односу према којем се семантички посесум разуме као једна од појавних врста датог ентитета, а не као његов неотуђиви део (Ivić 2008³: 289):

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]: Калуђери *фрањевачког и доминиканског правила* (ХЂЉ, 91) – Стециште људи *разних обичаја* (ХЂЉ, 91) – За министра војног узели смо нашег друга *јеврејске вероисповести* ... (НБ, 47) – ... и код словенског становништва *исламске вере* ... (ГН, 27).

Када се у својству квалификатора нађе именица *порекло*, односно њен синоним *провенијенција* (СЕР, провенијенција), као и именица *оријентација*, концептуализација посесивног односа иде у обрнутом смеру јер је семантички посесор означен у управном члану те се парафраза с вербалним елементом *имати* остварује као ‘X има Y’, односно појам у генитиву представља саставни део, нпр. *празници соларног порекла* → *празници који имају соларно порекло*. Овакав однос условљен је тиме што *порекло* и *оријентација* представљају хипонимне појмове у односу на управне.

Могућности алтернације с другим језичким средствима показују да, уколико се у централној позицији налази живи ентитет, генитиву конкурише именица (*другови сељачког порекла* ↔ *другови сељаци*), док генитив уз појмове неживе природе алтернира с придевом (*празници соларног порекла* ↔ *соларни празници*):

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]: ... таман довољно шик порекла, да би импоновала друговима *сељачког порекла* ... (СС, 106) – ... појављују се семантичари *лингвистичке, филозофске и психолошке оријентације* ... (РМ, 67) – У новијој балканолошкој литератури *лингвистичке провенијенције* ... (РМ, 29) – ... да су Бадњи дан и Божић празници *соларног порекла* ... (ГН, 25).

Следећа група квалификатора специфична је по томе што се зона преклапања значења квалитета и порекла проширује и на просторно значење. Тако се простор и порекло транспонују у квалитет преко генитива с предлозима ИЗ, ОД, С(А) (*људи из старих добрих породица, принц од Велса, тканине с Истока*). Из сценарија аблативности произилази квалитет чије потицање карактерише удаљавање с метафоричке површине или из метафоричке унутрашњости локализатора.

Тачке преклапања просторне аблативности, порекла и квалитета налазе се у генитивима с предлозима ИЗ, ОД и С(А). Они су лексикализован апстрактним и конкретним именицама које означавају место (*човек из равнице, принц од Велса, тканине с Истока*) или време потицања (*слова из прошлости*).

Значење потицања актуализује се преко екстралокализације ових ентитета, која почива на корелацији *бити У/НА – долазити ИЗ/С(А)*. У синтагмама у којима је генитив блокиран предлозима, однос између независног и зависног члана, поред одвајања, означава и потицање (Стевановић 1986³: 233; Šarić 2012a: 21). Другим речима, прототипични аблативни концепт добија метафоричко проширење на непросторни однос квалификације тако што генитив спецификује управни појам (најчешће лексикализован именицама у значењу људских бића) местом његовог настанка, потицања. Мешање са значењем порекла видљиво је у парафрази релативном клаузом с глаголима *долазити* и *живети*, унутар које генитивна конструкција фунгира као просторна допуна, нпр. *пријатељ из Трста* → *пријатељ који живи у Трсту / долази из Трста; племићи с острва* → *племићи који живе на острву / долазе с острва*.

Значење потицања садржано је и у конструкцијама с генитивом и предлозима ОД и С(А) као експонентима релативне клаузе с глаголима *потичати*, *долазити*, који указују на нераскидиву повезаност просторног и непросторног у значењу порекла.

Место и време потицања.

Место и време потицања управног појма исказују се генитивом којим су кодирани географски појмови и остали појмови просторне семантике. У својству управног члана иступају ентитети с обележјем [живо ±] као експоненти субјекта предикације којом се реферише о њиховим активностима. Генитивни референт је у том случају семантичка просторна допуна.

Када су генитивом заступљени топоними и остали географски појмови, а управни појам има обележје [живо +], квалитет је обележен местом потицања те, према томе, и особинама којима се одликује. С тим у складу, у парафрази се појављује релативна клауза с глаголима *долазити* и *живети* у којима генитивна конструкција врши функцију просторне допуне, нпр. *пријатељ из Трста* → *пријатељ који долази из Трста / живи у Трсту*. Генитиву може конкурисати и форма етника (*адвокат из Трста* ↔ *адвокат Трићанин*) или етноида (*племени с острва* ↔ *племени острвљани*), али и посесивни придев (*трићански адвокат*):

N + [_{Attr} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]] / [_{Attr} [_{PP} [ИЗ [_{INS} [ODet_{ADJ/POSS} N_{GEN}]]]]]: ... Оскар Рибарж, у оно време један од водећих адвоката *из Трста* ... (ЕК, poli060428.txt) – Дошли су му гости *из Сарајева*, двојица угојених Османлија (АИ/АВ, 73) – ... ко би нормалан уложио све наде у неког студента *из провинције* ... (КМ, 29) – ... нарочито када је у питању човек *из равнице* ... (АД, 127).

Исти концепт преноси се и генитивном конструкцијом с предлогом С(А):

N + [_{Attr} [_{PP} [C(А) N_{GEN}]]]: А тражили су ме рођаци мојих зетова, племићи ... *са острва* (ХЋЈ, 35) – ... али откако је упознао навике људи *са севера Европе* ... (АД, 99) – ... неког давно ишчезлог племена *с обала Црног мора* ... (ПМ, 61) – ... као и у варијанти многобројних група *са друштвене или сексуалне или религијске маргине* ... (АД, 127).

Употреба генитива с предлогом ОД у истом значењу и истој функцији резервисана је махом за титуларна обележја те фунгира као саставни део личног имена (Стевановић 1986: 223):²⁴⁷

N + [_{Attr} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]: Живот дечака из трговачке породице и принца *од Велса* ишао је истом путањом ... (ПД, 73) – Александар Карло, принц *од Виртемберга*, који је постао командант у Србији ... (ЕК, seobe2.txt) – ... и да је и ово куда сада треба да га поведе, гегуцајући, његов хроми заштитник, моћни кнез *од Беневента*, само део тога круга који је сав беспуће (ЕК, ТН-komplet.xml).

Сценарио који се овде успоставља заснива се на близини објекта локализације у односу на локализатор, а не на његовој интралокализованости као у случају синтагми типа *адвокат из Трста* (Даничић 1850: 223; Šarić 2012a: 18).²⁴⁸

²⁴⁷ Данас је ретка употреба овог генитива као саставног дела нечијег имена (Стевановић 1964–65: 251). Изолован пример представља име нашег познатог сликара, Милића Станковића, који је широј јавности био познатији под псеудонимом Милић од Мачве.

²⁴⁸ На примеру *ага од Рибника*, Фелешко (1995: 110) преноси тумачење Р. Алексића засновано на теорији индоевропског генитива А. Хајнца по којој су партитивност, посесивност и аблативност различити

Потицање према каквом конкретном месту обележеном географским појмовима, односно областима одређује управни појам приписујући му карактеристике датог места при чему се дати концепт може исказати беспредлошким, али и генитивом с предлозима ИЗ и С(А). Узмимо за пример именицу *ваздух*. Будући да долази с пучине, он може бити свеж, мирисан, пријатан и сл. те је на тај начин спецификован у односу на ваздух који долази с копна. Уколико се у својству локализатора појави неки географски појам, он се квалификује преко приписивања њему типичних својстава, нпр. *тканине са Истока* су тканине које се одликују специфичним дезеном, материјалом и сл. С обзиром на то да квалификовани ентитет има обележје [живо-], у парафрази не може бити употребљен глагол *живети*, нпр. *тканине са Истока* → **тканине које живе на Истоку*, већ *долазити*: *тканине које долазе с Истока*:

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ/POSS} N_{GEN}]]]: ... како то већ бива у проређеном ваздуху *брдских врхова* (ЖЗ, 27).

N + [Atr [PP [ИЗ N_{GEN}]]]: *Стакло из Мурана* (ХЋЉ, 91) – Као да је оживљавао неке далеке успомене *из прасвијести и дивљине* ... (СМ, 197).

N + [Atr [PP [C(А) N_{GEN}]]]: ... у собу је јурнуо мирисан ваздух *с пучине* (СМ, 182) – ... да се осуши на мирисном ветру *с Босфора* ... (ПМ, 46) – ... биле су изложене најфиније тканине углавном *са Истока* (ВЈС, 75) – То може да буде вода *са неког лековитог извора* ... (ГН, 108).

Разлика између ове три конструкције тиче се концептуализације квалификатора. У конструкцијама с беспредлошким генитивом јаче је изражена компонента посесивног значења па се генитив може заменити посесивним придевом: *ваздух брдских врхова* је *брдски ваздух*. С друге стране, предлозима ИЗ и С(А) наглашава се метафоричко кретање (*стакло из Мурана* је *стакло које трговци доносе из Мурана*, а *ваздух с пучине* је *ваздух који се шири с површине мора*).

Квалификација генитивом који је лексикализован именицама са значењем установа, фирми и објеката одређене намене обележена је одређивањем управног појма према

аспекти једне исте појаве. Наиме, конструкција *ага од Рибника* изводи се из *ага који је од Рибника*, а *ага рибнички* из *ага из Рибника*. Односи које оне исказују, у виду порекла, посесивности (припадности) и придевске детерминације, присутни су у њима истовремено.

подручју какве делатности. У парафрази се тада појављује релативна клауза с глаголом *радити* или *боравити*, нпр. *човек из киоска* → *човек који ради у киоску*; *пајтос из стационара* → *пајтос који је боравио с неким у стационару*:

N + [_{Att} [_{PP} [ИЗ/С(А) N_{GEN}]]]: ... испричаћу вам случај са човеком *из киоска*, па куд пукло да пукло (КМ, 51) – Зора, Мињина старија другарица *из канцеларије* ... (СС, 207) – ... а њему су се, одасвуд, неприметно, примицали људи *из полиције* (ВЈС, 56) – Метода коју су развили научници *са Института „Стенфорд“* могла би да помогне лекарима ... (БЖ 15538).

Генитивом су кодиране активности и места где се те активности одвијају. У парафрази се уместо генитива појављује релативна клауза, нпр. *лица из пратње* → *лица која прате некога*, а могућа је и замена придевом као семантичким синонимом, нпр. *друг са разбојишта* ↔ *ратни друг*:

N + [_{АГ} [_{РР} [ИЗ/С(А) N_{ГЕН}]]]: ... као и да се придржава наредби које му дају лица *из пратње* ... (ЗОБСНП, чл. 107) –... као да ми је друг *са разбојишта* ... (ХЋЉ, 39) –... као да ми је друг ... *из шенлука* или *из лова* (ХЋЉ, 39).

Потицање обележено делом тела специфично је по томе што се генитивом кодира изворишно место неког ентитета, које омогућује да се он смести под одређену врсту. Генитив у оваквим примерима може бити блокиран инструменталним изразом ПОРЕКЛОМ, као и предлогом С(А). О генитиву с предлогом С(А) већ смо говорили те ћемо се овде осврнути на први случај.

Мотивација за употребу инструменталног изрази ПОРЕКЛОМ у вези је с концептом паралелизма карактеристичног управо за инструментал (Tanacković Faletar 2011: 224–260). Место порекла у том смислу представља ентитет који се синхронизовано креће на метафоричкој путањи с појмом који одређује, односно схвата се као његово стално обележје:

N + [_{АГ} [_{РР} [ПОРЕКЛОМ ИЗ/С(А) N_{ГЕН}]]]: Атонички напади и напади *пореклом из* фронталног *режња* могу бити кратки ... (КБ, 382) – Количинска ограничења и мере које имају исто дејство на увоз индустријских производа у Србију *пореклом из Заједнице* укидају се ступањем на снагу овог споразума (ЕК, 1475-08.txt) – ... 300 хектара пустаре право је царство за крдо од 40 расних коња и десетак бивола *пореклом са Урала* (ЕК, magazi03_n.txt) – Друштво им праве поштоваоци регеа, госпела, и соке (врста традиционалне карипске музике, *пореклом са Тринидада и Тобага*) (ЕК, poli090320.txt).

Постоје и случајеви у којима цела синтагма поприма карактер фразеологизованог изрази. Такав је пример: ... то мора да буде нешто што ће ме спасити осећања да сам модни вазал, колонија, дама *из друге руке* ... (КМ, 34), где је у функцији атрибута нумерички детерминатор који читавом изразу даје идиоматски карактер. Тако се *дама из друге руке* схвата као жена која није права дама, аналогно значењу фразема *из друге (треће итд.) руке* где генитив има значење ‘путем посредника, преко посредника’ (Оташевић 2012: 804–805).

Изворишно место или место потицања представља и породица при чему кућа може метонимијски стајати за породицу (метонимија КУЋА ЗА ПОРОДИЦУ):

N + [ATR [PP [ИЗ [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]: Стидљив као сви људи из старих добрих породица ... (АИ/АВ, 16) – Живот дечака из трговачке породице ... (ПД, 73) – Испостави се да све девојке из бољих кућа одлазе томе доктору Манџуки (КМ, 94).

Генитив с предлогом ИЗ истозначан је с беспредлошким генитивом из исте семантичке групе. Употребом овог предлога само се наглашава потицање из групе која се концептуализује као метафоризован тродимензионални објекат. Таквој концептуализацији доприноси наглашавање постојања више типова који чине дату серију: ... на паркингу хотела, где смо преузимали тест-аутомобиле није било ниједног примерка из „RS” „GT3” или „GT2” серије ... (ТС 1708).

Квалификацију према потицању врше и именице *племе* и *топ-листа*, које означавају скуп ентитета исте врсте. С обзиром на то да се *племе* схвата као заједница људи затвореног типа, концептуализација генитива као тродимензионалног објекта захтева реализацију по моделу N + [ATR [PP [ИЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]: ... ставих длан на уста и у мртвачкој тишини испустих свој чувени ратни поклич из племена *Сијукса* ... (КМ, 97).

Топ-листа као врста списка поима се као дводимензионални предмет што отвара пут детерминацији предлогом С(А): Специјално одређен диск-џокеј преко целе ноћи му је пуштао врхунске шлагере с *топ-листе* ... (КМ, 98). Генитиву с овим предлогом конкурише релативна клауза са спацијалним локативом блокираним предлогом НА (*шлагери који се налазе на топ-листи*) и описни придев у суперлативу (*најпопуларнији шлагери*).

Метафоричко проширење временског домена на домен квалитета показује конструкција ИЗ + N_{GEN} којом је кодиран неки временски периоди који свог носиоца метафорички прати на временској оси.²⁴⁹ То својство врши и додатну функцију квалификовања издвајањем према временској припадности што је осведочено у

²⁴⁹ Време потицања може се схватити и као околност која окружује неки ентитет, из које се он метафорички издваја. Ова значењска нијанса свакако се може оправдати тиме што се време концептуализује као апстрактно кретање у простору. Још је Аристотел говорио о времену као о броју промена у односу на пре и после (Aristotle 2008: 762).

могућности замене генитива придевским образовањима као својим семантичким синонимима (Redli 2014: 204):

N + [Аг [РР [ИЗ N_{GEN}]]]: ... њише се сабласно по ритму музике *из снова* ... (СС, 6) – Као да је оживљавао неке далеке успомене *из прасвијести* и дивљине ... (СС, 197) – Умрла је усмрћена истодобно словима *из прошлости* и *из будућности* (ПМ, 37).

Квалификативно значење постаје јасније ако се синтагме у оваквим сценаријима протумаче помоћу појмовних метафора. Метафора СНОВИ СУ ОМЕЂЕН ПРОСТОР на којој се заснива значење синтагме *музика из снова* указује на време потицања које утиче на квалитет, особину музике те јој додељује специфичан карактер најлепше, ванвременске музике. Запажа се, дакле, да генитивни референт конотира временско значење упућујући на музику какву чујемо док сањамо или маштамо, док денотација квалификативног значења проистиче из постојања одређеног квалитета, особине, која квалификованом појму додељује специфичан карактер остварен у највишем степену. У том смислу, конструкција ИЗ + N_{GEN} означава сталну особину управног појма по којој он постаје препознатљив. Синтагма *успомене из прасвести* такође представља метафоричко проширење на временски домен. Успомене су настале у неком прошлом времену при чему се та давна прошлост, старина, у складу с појмовном метафором ПРОШЛОСТ ЈЕ ПОСУДА, концептуализује као особина која свог носиоца прати на временској оси и које се метафорички извлачи на видело човековом одређеном менталном активношћу. Та особина врши и додатну функцију квалификовања управног појма његовим издвајањем према временској припадности јер се *успомене из прасвести* могу парафразирати као *веома старе, древне успомене*.

Генитив може бити употребљен и као део фразеологизованог израза: ... те „вести *из минута у минут*” које ждери људе ... (ВС, 8). У таквим случајевима, редупликацијом именице са значењем неке временске јединице профилише се сценарио који почива на односу извориште–циљ. Тај однос на синтаксичком плану заступа конструкција у којој је

први члан ИЗ + N_{GEN}, а други У + N_{ACC}. Квалификативно значење ових конструкција обележено је одређивањем начина на који се појављује управни појам преко учесталости чиме се он карактерише као сталан, непрекидан и сл.²⁵⁰ Квалификација временом потицања, као што се види, чешћа је у идиоматизованим изразима.

Уколико се као квалификатор појави јединица мере времена, она генитив у овој употреби чини маркираним средством: ... има и много од замаха јунака социјалистичког рада *из касних четрдесетих година* овог века ... (BJC, 21). Он је, заправо, сведен на ону функцију којом се управном појму приписују карактеристике својствене датом временском периоду.

ТРАНСПОНОВАНА АДЛАТИВНОСТ

Као и начин вршења радње, и особина неког предмета може бити резултат метафоричког проширења значења циља у значење квалитета. Зато се значења **форме** и **манипулативне способности** кодирају акузативом с предлогом НА као синтаксичким средством за исказивање прототипичног циљног значења. Акузативни референт се у овим сценаријима схвата као резултат метафоричког усмереног кретања с обележјем контактне директивности.

Форма

Форма неког предмета коначни је резултат уобличавања те представља његов метафорички циљ. Употреба акузатива с предлогом НА омогућена је метафоричким пресликавањем просторног домена на домен квалитета тако што се физички ентитети профилишу као перцептивни циљни ентитети који омогућују фиктивно кретање те су у парафрази експоненти адвербијала, нпр. *вила на спрат* → *вила која се издиже на*

²⁵⁰ Појаву ових конструкција уз глаголе региструје М. Стевановић (1986³: 237) истичући да представљају начинске адвербијале. Такво темпорално–начинско значење констатује посебно код истозначног генитива с предлогом С(А), који се такође комбинује са конструкцијама У/НА + N_{ACC} (Исто: 250–251).

спрат. У том смислу, поменути перцептивни циљ представља форму насталу у резултату сегментације, којом се управни појмови визуелно спецификују и, истовремено, квалификују стављањем у однос супротности према сличним ентитетима (*вила на спрат*²⁵¹ : *приземна вила*):

N + [Atr [pp [HA N_{ACC}]]]: Стане пред кућом на углу, некада господском, *на спрат* ... (ВЈС, 11) – ... ова зграда *на спрат* била је, до његове погибије, конак Кучук–Алије ... (ВЈС, 70) – Ружићеви су живјели у лијепој великој вили, *на спрат* ... (СМ, 136).

Акузативни израз у примеру: Сећам се ... крова *на четири воде* ... (СС, 11) претрпео је висок степен фразеологизације и означава један од три типа крова (пored *крова на једну воду* и *крова на две воде*). Квалификативност се заснива управо на детерминацији одређеног типа који има посебну, препознатљиву структуру и специфичан облик као резултат сегментирања и квантификације.²⁵²

Акузативом с предлогом НА кодира се и облик лексикализован именицама *квадратићи* и *цветићи*, које, заправо, означавају облик украсних шара, односно одређени тип дезена:

N + [Atr [pp [HA N_{ACC}]]]: ... нисам га користио скоро две године, само хемијске оловке и свеске *на квадратиће* ... (ВС, 13) – А Гиле ти, ни пет ни шест: „Извео ме“, каже; „на вечеру онај балет-мајстор из позоришта што носи кошуљу *на цветиће* и пудра се (КМ, 27).

Ова група примера се од претходне разликује по томе што се њима не исказује фиктивно кретање према циљном ентитету, већ је реч о израженој контактности између управног и зависног члана. Будући да је та контактност управног појма везана за ентитет који га квалификује, могућа је замена конструкције НА + N_{ACC} социјативним инструменталом: *свеске на квадратиће* ↔ *свеске с квадратићима*, *кошуља на цветиће* ↔ *кошуља с цветићима*. Актуализација квалитета је при том оверена могућношћу

²⁵¹ Ова конструкција замењива је придевским образовањем *спратна вила*, док њен семантички опозит нема предлошку-падежну алтернативу (**вила на приземље*). Разлог је тај што ми у свом искуству не концептуализујемо приземље као простор на који се може нешто издизати нити који је издигнут (као што спрат јесте), самим тим што оно означава део зграде који се, као што му и име каже, налази при земљи.

²⁵² Према мишљењу Н. Арсенијевић (2003/II: 133), овакве конструкције се не одликују идентификативном функцијом што потврђује мала вероватноћа да ће се поставити питање *Коју?*.

ступања ових израза у опозитни однос према генитивним изразима с предлогом БЕЗ: *свеске без ичега (квадратића, линија) = празне свеске; кошуља без детаља, дезена = једнобојна кошуља*. Међутим, у случају замене конструкцијом C(A) + N_{INST}, губи се из вида компонента контактности, а више се истиче здруженост дела са целином.

Следећи примери, такође, показују изражену метафоричку контактност, а квалификативно значење је јасно из значења самих идиома у којима његову актуализацију омогућују придевске одредбе које алтернирају с придевима у конкурентним структурама. Тако *мисао на женску руку* значи мисао која је својствена женама,²⁵³ *радни однос на одређено/неодређено време* је привремен/сталан радни однос, а *љубав на први поглед* тренутна љубав (СЕР, на први поглед):

N + [_{AP} [_{PP} [_{HA} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ/DES} N_{ACC}]]]]: То је била више мисао *на женску руку* (АИ/ЈЖКН, 278) – Контролори техничког прегледа морају бити у радном односу *на одређено или неодређено време* са пуним радним временом ... (ЗОБСНП, чл. 259) – ... један психијатар покушава да излечи Ану од љубави *на први поглед* (КМ, 93).

Манипулативна способност

Уколико се у позицији акузатива с предлогом НА нађе девербативна именица, читава конструкција имаће значење манипулативне способности (Арсенијевић 2003/II: 131), које се показује и у парафрази где радња формализована акузативом прелази у радњу формализовану предикатом, нпр. *сто на склапање* → *сто који се склапа*. Овом својом особином неки појам се издваја из скупа сличних ентитета и ставља у однос супротности према онима који ту способност немају (нпр. *сто на склапање*, односно *сто који се може склопити стоји у супротности према столу који ту способност нема*):

²⁵³ Значење фразема *на женску руку* не даје ниједан релевантни речник те је он вероватно творевина самог писца. Зато његово значење 'мисао на женски начин' изводимо аналошки према форми фразема *на своју руку* (СЕР, рука) и према семантици фразема *женска логика* (СЕР, логика), који значи 'расуђивање које се заснива на осећањима, а не на објективним разлозима'. Изведено значење потврђено је и у ширем контексту у којем се анализирани фразем појављује: *Остала је ту тренутак-два непомична (упоредо са њом застао је и мој дах), а онда ми је положила руку на раме. Не бих могао казати како ни по чему сам то осетио. То је била више мисао на женску руку* (подвукла Ј. Р.).

N + [Atr [PP [HA N_{DEV/ACC}]]]: Од намештаја је имала ... чак и сто *на склапање* ... (ХЋЉ, 120)
 – Филм подсећа на старе списе католичких мисионара из 17. века који описују домородачку игру у којој се гумена лопта *на надувавање* контролише стопалима (Б92, СП)
 – Округао изрез ће се добро слагати са истим оним огрлицама које иду и уз кошуљу *на закопчавање* (БЖ 26020).

Квалификативно значење је, осим опозитним односом, оверено и у парафрази где акузативна конструкција заузима позицију предикације коју уводи начински везник *тако што*, нпр. *играчке на навијање* → *играчке које се покрену тако што се навију*.

N + [Atr [PP [HA N_{DEV/ACC}]]]: Са оближње висоравни ти исти радници поред гигантских машина подсећају на играчке *на навијање* (ЕК, poli090927.txt) – ... изгледа да ће телефони *на преклоп* поново постати популарни међу корисницима (БЛИЦ 511557).

Акузативна формализација квалификатора у свим примерима утемељена је на обележју контактне директивности будући да се свака врста манипулације којој је неки предмет подложен може сматрати циљем имплицитне радње која датом предмету омогућује да оствари своју функцију. При том, процеси имплицирани девербативним именицама имају дистрибутивни карактер због чега су кодирани акузативом с предлогом НА, који, у свом примарном, просторном значењу, претпоставља лоцирање на површини дводимензионалног локализатора.²⁵⁴ У том смислу, метафоричко проширење се огледа у томе што манипулативна способност предмета представља циљну фазу самог процеса дистрибуције.

ТРАНСПОНОВАНА ЛОКАТИВНОСТ

Просторно значење локативности транспонује се у значење квалитета употребом инструментала с предлогом ПОД и локатива с предлозима У и НА при чему квалификативни карактер ових конструкција актуализује тумачење квалитета као метафоричког локализатора који спецификује појавни облик објекта локализације.

²⁵⁴ О различитој перцепцији процеса исказаних акузативом с предлогом НА и оним с предлогом У већ је било речи у оквиру дистрибутивног значења акузативних конструкција у адвербијалној позицији.

Транспонована сублокативност

Квалификативно значење кодирано инструменталом с предлогом ПОД произилази из метафоричког проширења примарно просторног значења којим се положај управног појма одређује с обзиром на доњи део локализатора. У том смислу, однос означитеља (назива) и означеног (носиоца назива) концептуализује се као однос надређеног и подређеног, у којем се квалификација ознаком схвата као врста контроле над означеним. Осим значења подређености садржаног у семантици предлога ПОД, кодирање инструменталом мотивисано је и паралелним постојањем квалификатора и управног појма, односно њиховом нераскидивом повезаношћу (Танасковић Фалетар 2011: 257):

N + [A_{tr} [P_P [ПОД [N_S [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: Писаће чланке и сећање *под насловом: 'Мишелино — мој дужник'* (КМ, 56) – ... покренула је нову иницијативу са циљем промоције одрживог развоја *под називом „Пројекат ефикасности ресурса производа за прашкасте детерџенте у земљама западног Балкана”* (БЖ 15509) – ... у књизи *под насловом Најлепши потписи сабљом* ... (ПМ, 95) – ... као што ћу још поменути чувену Меримеову мистификацију *под именом Ла Гузла* ... (ЕК, zivot-lit.txt).

Кодирање односа управног појма и квалификатора овом конструкцијом мотивисано је и концептом паралелизма који се остварује у статичном просторном сценарију у којем се положај сублоцираног појма одређује у односу на доњи део локализатора. Зато је овде реч о метафоричком проширењу описаног односа којим се неки ентитет квалификује с перцептивног аспекта. У таквим случајевима, инструментал с предлогом ПОД алтернира с инструменталом с предлогом С(А) који има значење пратећег детаља:

N + [A_{tr} [P_P [ПОД N_{INST}]]]: На окуци је видио непознату жену ... *под шеширом* широка обода ... (СМ, 82) – г . Зоран Цвијановић ... ствара лик Човека *под капом*, религиозног фанатика који често цитира Библију (ЕК, poli090712.txt).

Управни појмови (*жена, човек*) су прекривени квалификаторима који уз њих приањају (*шешир, капа*) и који се, тиме што представљају делове одеће који се стављају на главу, тј. на горњи део тела, концептуализују као одвојиви делови и средства њиховог ближег одређења. Значење ове конструкције у оваквом сценарију

једнако је значењу инструментала с предлогом С(А) (*жена са шеширом на глави, човек с капом на глави*), али је разлика у перспективи другачија. Осим самим просторним положајем који одевни предмет заузима, мотивација за употребу сублокативног предлога ПОД може се растумачити помоћу оријентационе метафоре ЗАШТИТА ЈЕ ГОРЕ, односно ЗАШТИЋЕНО ЈЕ ДОЛЕ и подметафоре ЗАШТИТА ЈЕ ПРАТИЛАЦ, којом се илуструје намера особа да измене свој изглед и тако се сакрију од погледа других људи помоћу шешира и капе као пратећих средстава својеврсне заштите.

Међусобна замењивост инструментала с предлогом ПОД и оног с предлогом С(А) у контекстима посесивних односа у каквима се, као што смо већ истакли, остварује С(А) + NINST указује на сценарио другачији од оног који је уобичајен за предлог ПОД. Другим речима, овде предлог ПОД уводи посесума, нпр. *жена под шеширом* ↔ *жена са шеширом* → *жена има шешир*, иако је очекивано да у сценаријима потчињености он уводи посесора (Stojanović 1996: 441–442).

Концептуално исти, али семантички нешто другачији је пример: Требало је створити словенску школу *под грчким утицајем* ... (ПМ, 81). Овде се концептуализација статичног паралелизма не заснива на квалификацији с перцептивног аспекта, већ је реч о квалификацији околносног типа где пратећи елемент представља околност која окружује дати ентитет.

Транспонована интралокативност

Као што смо већ напоменули, форма је специфична по томе што је променљива те се неки ентитети могу појавити у различитим облицима (Klikovac 2006²: 165). Облици се манифестују као, на пример, верзије текста (*препис*), начини приношења жртве (*храна и пиће*), издања књига (*том*) итд. При том, неке форме су обележене начином појављивања одређене материје у свом прототипичном облику, који подразумева разне

појавне манифестације течности, нпр. блато као материја у виду течности нешто чвршће структуре (Klikovac 2006²: 102).²⁵⁵

Синтаксичка одлика ових конструкција односи се на директну корелацију локатива с номинативом при чему долази и до преласка номинатива изворне конструкције у генитив, нпр. *рукопис у препису* ↔ *препис рукописа* (Batistić 1972: 87). Међу овим примерима уочени су и они фреквентнији у којима локативу, поред номинатива, конкурише придевско образовање, нпр. *гробље у блату* ↔ *блатњаво гробље*:

N + [Att [PP [Y N_{LOC}]]]: Јосип Мал наводи један рукопис светог Саве, *у препису* из XVI века ... (ГН, 67) – ... то су дневници Хенрија Дејвида Тороа, *у два тома* ... (ВС, 57) – ... у запуштено турско гробље, *све у блату* ... (ВЈС, 67) – Прва страна, *сва у сликама* (КМ, 93).

Такви облици имају својство садржатеља (Klikovac 2006²: 164) на шта указује употреба локатива с инклузивним предлогом у. Прототипично значење ове конструкције јесте садржаност неког ентитета у јасно оцртаним границама тродимензионалног локализатора, односно смештеност ентитета у његовој унутрашњости. Овакав сценарио погодан је за метафоричка пресликавања просторног домена на концептуално теже доступан домен квалификативности при чему се облик тумачи као садржатељ који у потпуности обухвата квалификовани ентитет. Ову потпуну обухваћеност наглашава заменица *сав* у својству детерминатора локативног референта (*страна сва у сликама*).

Пример: ... коме су се тога дана приносиле жртве *у храни и пићу* ... (ГН, 180) од претходних се разликује по томе што је управни појам тај који алтернира с придевским образовањем (*жртвена храна и пиће*) чиме се истиче намена тако квалификованог појма (*храна и пиће који се приносе ради жртвовања*).

Овом типу квалификативности подлежу и живи (прави и персонификовани), и неживи ентитети који, такође, представљају материју испољену у одређеном облику, а

²⁵⁵ Локативи лексикализовани именицама конкретног предметног значења као што је *блатио* могу се тумачити и у просторном смислу, што указује на то да је мешање значења места са значењем квалитета контекстуално условљено. Ово запажање илустровала је Т. Батистић показавши како се локативом праћеним генитивом конкретних појмова означава прототипична смештеност (нпр. *живјети у блату сеоских улица*) (Batistić 1972: 155).

лексикализација локатива именицама *форма, облик, обличје* и *вид* недвосмислено денотира ово значење:

N + [Attr [PP [У [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{LOC}]]]] / [Attr [PP [У ВИДУ N_{GEN}]]]: Ово су страшила у *животињском облику* ... (ГН, 132) – Како се вила приказује као женски демон у *људском облику* ... (ГН, 150) – Обично се змајевитим сматра епски јунак у *људском обличју* ... (ГН, 172) – Решење у *електронској форми* којим се налаже уклањање возила доставља се електронским путем ... (ЗОБСНП, чл. 296) – ... да постоје докази о пореклу и власништву возила у *писаној форми* ... (ЗОБСНП, чл. 270, т. 1) – Камени рибарски тегови из Лепенског Вира у Србији ... у *виду глава* ... (ГН, 153).

Разлика између синтагми са живим ентитетима у управној позицији и оних с неживим тиче се могућности, односно немогућности замене локатива придевским образовањем (*демон у људском обличју* ↔ **људски демон* : *решење у електронској форми* ↔ *електронско решење*). Један од разлога је семантичко ограничење придевски модификованих именица *животиња* и *људи*, које се не могу комбиновати с именицама из исте семантичке класе. Други разлог се тиче чињенице да је облик перцептивно доступан, а демонска природа је невидљива. Пошто облик у оваквим сценаријима није само једна од компонената целине, већ примарни елемент, ми демона у људском обличју видимо као људско биће.

Локативом с предлогом у се обележавају и одевни предмети као експоненти синтаксичких објеката, нпр. *жена у црвеној хаљини* → *жена која има/носи црвену хаљину*. Тако је овом интралокативном конструкцијом квалификатор обележен као неживи локализатор у којем је садржан ентитет, а лексикализован је ознакама одеће с јасно профилисаним спољним границама:

N + [Attr [PP [У N_{LOC}]]]: ... а за њим два иследника инквизиције у љубичастим *одорама* високих свештеника ... (ЖЗ, 36) – Са стране су дјеверуше с огромним букетима цвијећа, у цркви свештеници у свечаном *орнату* ... (СМ, 57) – Пратиле су је отмене даме, и слуге у *ливреји* са грбом Цељских (ХЂЉ, 71) – ... продавац, крупан момак у *црној тренерци*, стајао је крај касе и поздравио ме (ВС, 6) – Кад, прође неко време, а онај даса у *кожњаку* направио и базен (КМ, 32).

Схематични однос у који овде ступају квалификовани и квалификатор заснива се на парцијалној инклузији у којој квалификатор има улогу садржатеља људског тела

што је мотивација за употребу локатива с предлогом у. Делови одеће се концептуализују као предмети који имају унутрашњост, границе и спољашњост, и чија се функција садржавања манифестује као заштита, обухватање и блокирање визуелног приступа покривеним деловима тела. Оно по чему се ово значење разликује од прототипичног просторног значења садржавања јесте то што квалификатор не служи за лоцирање управног појма, већ за његову идентификацију (у овом контексту не може се поставити питање **Где су слуге? – У ливреји*). У том смислу, он квалификује дати ентитет тако што спецификује његов изглед конкретном одећом или деловима одеће те је јасно транспоноване спацијалног значења у значење квалитета.

Примери који следе специфични су по томе што ће се уз њих обавезни детерминатор остварити у зависности од начина на који концептуализујемо однос исказан локативним референтом:

N + [A_{tr} [P_P [Y [N_S [O_{Det}_{ADJ} N_{LOC} / N_{LOC} Compl_{P_P]]]]]: ... низ степенице је с хора сишла млада опатица у *широкој редовничкој хаљини* (СМ, 33) – На окуци је видио непознату жену ... у *црвеној хаљини и високим ципелама с плутом* ... (СМ, 82) – Возио га је јак момак у *морнарској мајици* (СМ, 85) – Чума или Куга је баба без ноктију, у *црној одећи* ... (ГН, 200).}

Локатив с придевским атрибутом или супстантивном допуном показује специфичну условљеност оваквог граматичког решења. Уколико је локатив лексикализован именицама типа *хаљина*, *ципеле*, односно именицама чија семантика не указује на специфичну врсту одеће, детерминација квалификатора је обавезна јер би, у супротном, цела синтагма имала анонимно значење (нпр. *жена у црвеној хаљини* је жена која је обучена у црвену хаљину, док би *жена у хаљини* била жена која је обучена, тј. није гола). С друге стране, детерминација локативног референта није обавезна уколико је фокус на супротстављању квалификатора, нпр. *жена у хаљини : жена у панталонама*.

Мотивација за локативно кодирање квалитета доступног чулима вида заснива се на концептуализацији квалификатора као садржатеља управног појма, а не као његовог интегралног дела. Квалификатор у таквим конструкцијама представља спољни слој

материје који се концептуализује као прекривач (Klikovac 2006²: 69). Сходно томе, локативна конструкција с предлогом у и квалификативни генитив разликују се по томе што се генитивом у фокус ставља физички квалитет управног појма (*четворосед беж боје*), а локативом стање његове метафоричке прекривености, односно садржаности (*четворосед у беж боји*):²⁵⁶

N + [ATR [PP [Y N_{LOC}]]] / [ATR [PP [Y [NS [ODet_{ADJ} N_{LOC}]]]]]: Неки модерни четворосед у беж боји (КС, 49) – Кошуља, у боји, с црвеним и бијелим пругама, заиста је изгледала чиста (СМ, 157) – Личила сам сама себи на главну јунакињу неког филма у колору и у бојицама ... (КМ, 58).

Детерминација се и овде заснива на перцептивном аспект. Управни појам се доживљава као потпуно прекривен бојом чак и кад боја није спецификована. Детерминатор која прати локатив у овим изразима факултативан је јер неки предмет који је у боји заправо је обојен било којом хроматском бојом, не обавезно неком одређеном. Зато он стоји као опозит према неком другом предмету који је бео,²⁵⁷ црн или црно-бео јер обојеност не обухвата ахроматске боје, тј. белу, црну и сиву (Bugarski 2003²: 214).²⁵⁸

Интерпретација следећих примера утемељена је на метонимији БОЈА ЗА ОДЕЋУ и МАТЕРИЈАЛ ЗА ОДЕЋУ будући да су локативним референтом означени сви делови одеће одређених боја, односно одећа од одређеног материјала, коју особа у датом тренутку

²⁵⁶ О разлици међу синтагамама *несигурност у гласу* и *несигурност гласа* пише Д. Кликовац (Klikovac 2000: 526). Она закључује да неграматичност исказа **јачина у гласу* проистиче из чињенице да јачина представља физички квалитет што припада домену генитива.

²⁵⁷ Овде сад ваља истаћи да би, за разлику од израза *бела кошуља*, неуобичајено било употребити израз *?кошуља у белој боји*, из чега следи да се бела боја не концептуализује као прекривач, односно садржатељ. Намера нам није да улазимо дубље у разлоге зашто је то тако нити у питање да ли се бела и црна уопште сматрају бојама. У сваком случају, у погледу ахроматских боја (црна, била и сива), мишљења се сучељавају. Физичари црну не сматрају бојом јер црни ентитети упијају светлост, а ништа не рефлектују назад у око. Насупрот њој, била је боја с обзиром на то да бели ентитети одбијају сву светлост, а ништа од ње не упијају. С друге стране, сликари црну сматрају бојом јер при сликању користе пигменте и друге материјалне боје, али што се тиче беле имају дилема. У CIE систему (скраћ. франц. *La Commission Internationale de l'Eclairage*, Међународна комисија за осветљење), црна и била се сматрају бојама јер представљају производе различитих комбинација хроматских и ахроматских боја (Ford & Roberts 1998). Дакле, можемо само претпоставити да ми у нашој свести белу боју не поимамо као боју, већ као њено одсуство те да зато предмет не може бити садржан у нечему чега нема. С друге стране, синтагма *жена у белом* сасвим је коректна и уобичајена будући да бела боје овде метонимијски стоји за белу одећу у целини.

²⁵⁸ Бугарски као илустрацију наводи да се тако, нпр. *црно-бели филм* значењски супротставља *филму у боји*.

носи на себи, али се у свести интерпретатора активира само детаљ који је визуелно карактерише:

N + [Atr [PP [у N_{LOC}]]]: ... књиге које понекад узима од жене у *тамном* ... (СМ, 140) – ... није одвраћао поглед са прилике у *црном* ... (ЖЗ, 37) – Муж даме у *астрагану* изгледао је као и сви остали мужеви дама у *астрагану* ... (КМ, 57) – Рок за даме у *крзну* и народна музика за рокере у *минсу* (ЕК, poli090619.txt).

Стање у којем се налази неки ентитет такође се концептуализује као облик његовог постојања (Batistić 1972: 51–52). Локатив је у већини случајева лексикализован именицом *стање*, која захтева детерминацију придевом због тога што је одређено стање инхерентно сваком ентитету, сваки ентитет се увек налази у неком стању. Дакле, овакво семантичко деблокирање истоветно је оном у случају квалификативног генитива лексикализованог неким интегралним делом или инхерентном особином²⁵⁹ којом се спецификује садржатељ и тиме издваја из мноштва других могућих садржатеља.

Квалификативно значење овог локатива оверава могућност алтернације локативних конструкција с одговарајућим описним придевима (нпр. *боравак у спокојству* ↔ *спокојан боравак*; *метали у чврстом стању* ↔ *чврсти метали*):

N + [Atr [PP [у N_{LOC}]]] / [Atr [PP [у [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{LOC}]]]]]: ... овај боравак у *спокојству* није могао дуго трајати (BJC, 70) – Величина скупљања метала у *чврстом стању* ... (ИТП, 1) – Микроструктура челика у *ливеном стању* је крупнозрна ... (ИТП, 284) – Терет у *расутом стању*, сем на прикључном возилу за трактор, мора да буде прекривен (ЗОБСНП, чл. 112).

Значењу стања врло је блиско значење положаја који човек заузима у одређеном простору и времену те врло често долази до њиховог мешања. Сличност се огледа у чињеници да се положај разуме као стање смештености ентитета (Klikovac 2006²: 125). Концептуализација стања као облика везује се за усложњавање временског значења. С једне стране, време се овде концептуализује као одређени облик постојања, а с друге, постојање неког ентитета у одређеном облику везано је за његово кретање кроз време:

²⁵⁹ У вези с овом појавом Т. Батистић каже да се обавезни детерминатори јављају уз именице које „predstavljaju pojave, osobine itd. koje su intrinzičke imeničkim leksemama uz koje se javljaju kao determinatori, odnosno koje su na izvestan način uključene u njihovoj semantičkoj strukturi pa zbog toga nemaju same po sebi neku informativnu funkciju.“ (Batistić 1972: 95).

N + [Attr [pp [yN_{Loc}]]]: А поп Коста, човек већ у годинама ... (АИ/АВ, 11) – У кревету до мене лежао је старац, професор цртања и сликања, у пензији (ВС, 34).

Квалификативно значење ових фразеологизама показује могућност замене придевима који су њихови лексички или семантички синоними (*човек у годинама* ↔ *старији човек*; *професор у пензији* ↔ *пензионисани професор*). Парафраза релативном клаузом с релативизатором КОЈИ показује да је овај локатив експонент лексичког дела копулативног предиката (*човек који је у годинама*; *професор који је у пензији*).

Транспонована супралокативност

Супралокативност, која означава смештеност на горњој површини локализатора, метафорички се преноси на значење квалитета локативом с предлогом НА. Ово прототипично значење погодно је за метафоричка пресликавања на концепт језика као одређеног облика постојања неког ентитета. Локатив блокиран придевским детерминатором и овде алтернира с придевским образовањем па је замењив присвојним придевом (*документи на немачком језику* ↔ *немачки документи*):.

N + [Attr [pp [NA [NS [ODet_{ADJ/POSS} N_{LOC}]]]]]: У изјави за „Политику“ он и супруга Ивана тврде да су имали у рукама оригиналне документе *на немачком језику* (ЕК, poli070712.txt) – ... наложио је да се црква ослика призорима ове страдалне повести, о чему је остао запис *на латинском, грчком и српскословенском језику* (ХЂЉ, 29) – У највећој просторији у цркви на Лединама на столицама се налазе Библије *на кинеском језику* (ЕК, poli070524.txt).

Оно што ове конструкције разликује од претходних јесте употреба предлога НА чија семантика указује на дводимензионалну површину те језик представља метафоричку површину на којој је смештен управни појам. Концепт смештености управног појма у границама локализатора омогућује метафоричко проширење утемељено на појмовној метафори ЈЕЗИК ЈЕ ОМЕЂЕН ПРОСТОР преко које се облик разуме као константан начин постојања датог ентитета у одређеним границама.²⁶⁰

²⁶⁰ Истим придевско-именичким спојевима лексикализовано је значење средства-спроводника у домену адвербијалне квалификације: ... који су тада говорили *заједничким, прасловенским језиком* (ГН, 17). Овом семантичком типу беспредлошког инструментала конкурише локатив с предлогом НА (говорили су на

Супралокативност се манифестује и као приписана особина, односно одлика која није конституционална. Приписана особина формализована локативом концептуализује се као локализатор на чијој је површини смештен детерминисани појам. Метафоричко проширење просторног домена види се у идиоматизованом изразу *на гласу*, који значи ‘бити познат, бити онај о којем се говори’.²⁶¹ Дакле, *глас* и *гласовитост* се концептуализују као особине које квалификују свог носиоца у одређеном окружењу и времену и у том смислу су за такав сценарио непроменљиве, статичне, што је управо обележје локатива:

N + [A_{IT} [P_P [H_A N_{LOC}]]]: ... и данас осећам нешто као благу муку када ми нетко спомене те декоративне кафане *на гласу* (КМ, 61) – Стојан, јунак *на гласу* ... (ВЈС, 33).

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ЕКСПЛИКАТИВНОСТИ

Експликативно значење се везује за падежне облике који на синтаксичком плану врше функцију допуна (комплемената), а на семантичком имају задатак да јасније дефинишу управни појам који је недовољно одређен сам по себи. Најчешће се термин ‘експликативни’ додељује извесним семантичким типовима адноминалног генитива који допуњује, конкретизује, објашњава садржај управне именице (отуда и синонимни термин ‘објаснидбени’²⁶²). Једино се код Антонић (2005: 135, 185, 209, 245, 279) под експликативним значењем могу наћи и неки други коси падежи.

Као што се може видети из раније наведених података (в. стр. 208), експликативност се донекле различито поима те није увек сасвим јасно шта се све под њом подразумева

прасловенском језику) што потврђује да се језик може концептуализовати и као средство и као облик комуникације.

²⁶¹ Значајно је запажање Т. Батистић, која каже да израз *бити на гласу* значи *бити познат* те да, као и њему одговарајући придев *гласовит*, означава онога кога многи знају што га изједначава са изразима типа *бити на цени* (Batistić 1972: 51, нап. 12).

²⁶² Термин ‘објаснидбени’ сасвим је уобичајен у хрватској лингвистичкој литератури.

или не подразумева, посебно кад се узме у обзир да се категорије експликативности и квалификативности традиционално посматрају одвојено без указивања на међусобно преплитање, иако се у литератури наводе и такви примери који би могли припадати обема категоријама. Увид у грађу омогућио нам је да нека ужа значења експликативних генитивних синтагми сврстамо под квалификативно значење, јер генитивни референт у таквим случајевима представља појавни облик, односно начин на који се доживљава, концептуализује или перципира ентитет који подлеже оваквој модификацији. Другим речима, експликативно–квалификативно значење имају именичке синтагме с беспредлошким генитивом с којим се управни појам изједначава, поистовећује, а који фунгира као квалификативна допуна управне именице. Ове синтагме се актуализују двоструким процесом – експликацијом и квалификацијом – при чему процес експликације семантике управног појма преко неке његове карактеристике омогућује да се он истовремено и квалификује.

Статус допуне му обезбеђују: (1) улога реченичног аргумента (најчешће граматичког субјекта или објекта) у парафрази, нпр. *знак једнакости* → *знак који представља једнакост*; *боја дрвета* → *боја какву има дрво*; *мирис ружа* → *мирис какав имају руже*, (2) предвидљив падежни облик (нпр. *боја*, *мирис*, *знак* + Ø N_{GEN}), и (3) способност да допуни значење ентитета који квалификује. Због дистрибутивних ограничења, његова позиција је фиксирана непосредно иза управног појма те не може мењати место с евентуално присутним одредбама, нпр. *професор **филозофије** плавих очију* : **професор плавих очију **филозофије***; *очи **пантера** из зоолошког врта* : **очи из зоолошког врта **пантера***; *боја београдског **асфалта** у августу* : **боја у августу београдског **асфалта***.

У складу с оваквим одређењем, субпоље квалитета и експликативности поделили смо на три значења – презентатив, класификатив и перцептив – на основу начина на који генитив допуњује садржај ентитета уз који стоји. Критеријум за овакву поделу заснива

се на чињеници да детерминатори овог типа тиме што експлицирају садржај управног појма, уједно га и квалификују као посебан, специфичан. **Презентативом** се прецизније одређује садржај управног појма преко експликације неке његове карактеристичне особине (нпр. *знак једнакости, обичај жртвовања, стање мира*). **Класификативом** се нека карактеристична особина изједначава с управним појмом тако да иступа као најистакнутија особина одређеног типа (*срце Обилића, душа уметника, одора отпадника*). Неки ентитет је могуће концептуализовати и путем чулних утисака те му се у ту сврху придружује **перцептив**, који управном појму даје нов, конкретнији квалитет (*боја нафте, израз гадљивости, изглед вретена, звук гитаре, мирис ружа, укус чоколаде*).

ПРЕЗЕНТАТИВ

Експликативни квалификатив је заступљен именицама различите семантике, које прецизније одређују садржај управног појма и с управним именицама релацијског типа остварују репрезентативну посесију (Stojanović 1996: 340).²⁶³ Истовремено, квалификација управног појма актуализује се тиме што се у свести читаоца/слушаоца ствара визуелна представа у виду неког покрета, симптома, симбола, или аудитивне манифестације. У том смислу, квалификација и конкретизација садржаја управног појма врши се према некој истакнутој особини денотатума исказаног генитивом. Осим тога, појам у генитиву с управним појмом остварује однос репрезентативне посесије, која одражава такав однос дела према целини у којем део представља збир неких обележја целине (Stojanović 1996: 68).²⁶⁴

²⁶³ Веза релацијских речи с генитивом заснива се на репрезентативној партитивности и означава приказивање целине у делу при чему део представља збир неких обележја целине (Stojanović 1996: 67–8, 91).

²⁶⁴ Проблемима релације детаљно се бавила С. Стојановић, која репрезентативну посесију објашњава као однос који остварује генитив као квалификатор тзв. релацијских именица (Stojanović 1996: 340). Ове именице имају неке одлике именица и неке одлике глагола, нпр. *слика* као ‘резултат рада уметника’ и као ‘представа лика’ (Тошовић 2001: 127), одликују се постојањем такве унутрашње везе која се реализује као

У парафрази ових синтагми уместо генитива се појављује релативна клауза с глаголом *представљати*, а квалификација се врши преко појма који има обележивачку улогу и који је експонент семантичког објекта, нпр. *знак једнакости* → *знак који представља једнакост*. На основу наведених обележја и семантике појма у генитиву, издвајају се следеће семантичке групе у којима квалификацији подлежу именице *знак, значење, симбол, обележје, белег, титула, статус, атмосфера, обичај, карактер, дар и моћ*.

Генитивни референт квалификује управни појам експлицирајући вид његовог испољавања, односно одређени облик. Експликативни карактер ових примера потврђује испуствивост придевске одредбе (Silić i Pranjković 2005: 202) и парафраза релативном клаузом с глаголом *представљати* и допуном чији је експонент појам у генитиву:

N + [_{Compl} [Ø N_{GEN}]]: ... поштовала и обожавала униформу као знак правог *господства* ... (ЕК, *bespuce.txt*) – Тада није пронашао никакав знак *једнакости* између трача и истине ... (ЕК, *Ponedeljak.txt*) – ... алем–камен који је симбол јарког *сунца* ... (ГН, 99).

Уколико су у генитиву девербативне именице, карактеристику која допуњује садржај управног појма представља околност која прати манифестацију датог ентитета: *знаци дехидрације* → *знаци који се појављују када човек дехидрира*:

N + [_{Compl} [Ø N_{DEV/GEN}]]: Пажња се, такође, треба усмерити на ... знакове *дехидрације* ... (КТШ, 357) – Само је Стефан никада није назвао тим туђим именом, које је било симбол њеног *ропства* (ХЂЉ, 72).

Околност која окружује имплицирану радњу заступа девербативна именица у генитиву која је експонент допунске предикације (*знакови дехидрације* → *знакови да је неко дехидрирао*).²⁶⁵ У овим спојевима, квалификативно значење актуализује појам у генитиву као носилац латентне особине. Тако, на пример, *знакови дехидрације*

приказивање целине у делу (Stojanović 1996: 67) због чега се генитивне синтагме с таквом именицом у центру одликују тзв. репрезентативном партитивношћу.

²⁶⁵ С обзиром на то да је у централној позицији релацијска именица, може се говорити о двострукој семантичкој номинализацији односно о двоструком синтаксичком кондензовању на које указује Радовановић (1977/II: 120) у случајевима синтагми реализованих као спој двеју глаголских именица или деадјективне и девербативне именице (нпр. *знакови крварења, могућност афирмације* и сл.).

означавају такве конкретне знакове који се манифестују као главобоља, сува уста и кожа, замор мишића итд.

Генитивни референти који су настали номинализацијом прелазних глагола добијају генитивну именичку допуну која у парафрази постаје објекат, нпр. *обичај везивања богова* → *обичај да људи везују богове*:

N + [Compl [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST} / ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: ... ми, још, имамо права на претпоставку да је и у нашој старини постојао обичај *везивања богова* ... (ЧВ, 35). – Жута трепћућа стрелица усмерена косо надоле има значење обавезне *промене саобраћајне траке* ... (ЗОБСНП, чл. 145) – ... и да замена испуњења не садржи обележја *искоришћавања* тешког *положаја клијента* ... (КПЕА, 31.3.6/18).

За разлику од околносне квалификативности, деадјективне именице конкретизују управни појам дајући му посебан квалитет:

N + [Compl [Ø N_{DEADJ/GEN}]]: ... уз све те знаке *наклоности* као да се око њега стварала и нека танушна брана ... (ВЈС, 41) – ... ако је сукња одиста символ *попустљивости и мекуштва* ... (НБ, 39) – Оно што су други препознавали као белег *доброте* на Анастасијевићевом лицу, Господар Јеврем је видео као белег *препредености* ... (ВЈС, 78–79).

У парафрази се уместо генитива појављује допунска клауза због чега му се приписује функција експликатора семантичког садржаја управног појма (Антонић 2005: 136). Међутим, управо формализација деадјективном именицом актуализује квалификативно значење јер је генитив експонент предиката с придевом у лексичком језгру, нпр. *белег доброте* → *белег показује да је неко добар*.

Кад су у централној позицији именице *стање* и *атмосфера*, генитивни референт алтернира и с описним придевом у функцији конгруентног атрибута, нпр. *стање мира* ↔ *мирно стање*; *атмосфера жалости* ↔ *жалосна/сетна атмосфера*. Ову конкуренцију омогућује семантика датих именица јер је реч о околности у којој се неко налази и која се зато и сама може ближе одредити:

N + [Compl [Ø N_{DEADJ/GEN}]]: ... да бих могао да се вратим у *стање мира* (СС, 193) – ... и пораст ослобађања ендотелина доводе до стања *доминантне вазоконстрикције* (КТШ, 315) – ... што је историкову српску свест – која није у стању да направи разлику између стварности и фикције – довело у стање *апсолутног растројства* (ДАН – БС) – ... избијала је већ атмосфера ... *организоване жалости* ... (ТА, 28).

Конгруентни атрибути генитивног референта (*доминантан*, *апсолутан*, *организован*), иако нису обавезни, семантички су важни јер прецизирају његову вредност тако што појачавају степен заступљености особине исказане деадјективном именицом. Тако се *стање апсолутне уздржаности* прецизира као стање у којем је његов носилац апсолутно, сасвим уздржан, док се атрибутима *доминантан* и *организован* констатује начин присуства особине те је тако, на пример, *стање доминантне вазоконстрикције*, у ствари, стање у којем преовлађује стезање крвних судова.

Када се квалификативно значење актуализује експликацијом природе управног појма, генитивни референт иступа као посесор имплициране предикације с којим управни појам ступа у поредбени однос, нпр. *карактер приговора* → *карактер какав има приговор*, а придевски атрибут појачава квалификативни карактер читаве синтагме:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: Приговор неиспуњеног уговора има карактер материјалноправног *приговора* са одложеном дејством ... (НЂ, 68) – Ова скупштина имала је карактер општесловенске и југословенске *манифестације* (ЕК, srp-pitanj.txt).

Именице из класе *nomina professionis* у значењу неког професионалног ангажмана подлежу детерминацији преко стручних и научних области чиме се истиче област деловања, односно функција особе у позицији управног члана. Актуализација експликативно–квалификативног значења остварује се у две фазе. Прво се звање особе конкретизује везивањем за област у којој делује да би се затим квалификовало истицањем из групе истих ентитета. У парафрази овај генитив фунгира као објекатска допуна управног глагола, нпр. *професор фискултуре* → *професор који предаје фискултуру*:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]] / [ATR [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: Највише података о њему дао ми је његов шофер, иначе доктор чисте *филозофије* (КМ, 73) – Треба само да видиш мог професора *фискултуре* ... (КМ, 36) – ... попут Ханса Рајхенбаха [Hans Reichenbach], теоретичара *вероватноће* ... (РМ, 17) – Сваки четврти ортопед и сваки трећи лекар *опште праксе* има овај синдром ... (БЖ 15516).

Алтернатију с акузативом с предлогом ЗА онемогућује разлика између ова два значења на комуникативном плану (Арсенијевић 2003/II: 114). Лексема *професор* се не може формализовати акузативом (**професор за филозофију*) јер професор (за разлику од министра, представника и сл.) није функција која се намењује одређеној области, већ звање које се додељује у оквиру одређене стручне области (Исто: 130). Алтернација генитива и акузатива с предлогом ЗА могућа је онда када управни појам означава неку друштвену функцију надлежну за одређене области, а при том се не искључује значење намене, нпр. *министар саобраћаја ↔ министар за саобраћај*:²⁶⁶

N + [Comp1 [Ø N_{GEN}]]: ... он ни мртав не би желео да постане министар *саобраћаја* или нешто слично (КМ, 62) – Брзо је постао министар *науке* ... (ЕК, rts091229.txt).

Друштвена функција, међутим, мора бити намењена појединачним областима, а не неком појму у целини. Тако у примерима: ... да ће министар *Србије* говорити само у име своје земље ... (ЕК, poli080312.txt) и (1285) На фудбалске утакмице улазио је без карте, као председник *општине* (ЕК, Sav_Prip_n.txt) генитиву не конкурише акузатив (**министар за Србију*, **председник за општину*) јер се не успоставља однос контактности, већ припадности (*Србија има министра; општина има председника*).

КЛАСИФИКАТИВ

Квалификативно значење актуализује се преко успостављања еквативног односа између чланова синтагме, односно изједначавања дела неког ентитета с одговарајућим физичким, карактерним и интелектуалним типом, карактеристичном особином због чега класификатив у парафрази представља посесора у поредбеној релативној клаузи: *срце Обилића → срце какво је имао Обилић; поглед блудника → поглед какав има блудник*. Карактеристична особина, дакле, иступа као његова најистакнутије својство и полазиште из којег конкретна особина исходи и развија се (Redli 2014: 208). Овај

²⁶⁶ М. Омеровић истиче да се генитивна конструкција (посебно са лексемом *министар*) све чешће среће, највише у новинарском стилу. Ауторка то приписује тенденцији да се умањи значај намене, а истакне идентификовање с одређеном облашћу (Omerović 2011: 116).

генитив се традиционално назива еквативним (Ivić 1971: 301–308), али наше опредељење да га назовемо класификативним налази потпору у наведеним истраживањима овог генитивног значења (в. стр. 206, 207) и корпусној грађи.

У централној позицији су органи, делови тела и појмови који чине аниматни појам и имају улогу посесума, док се генитивом кодира живи посесор типизираних особине (нпр. *поглед блудника, срце Обилића*). Карактеристична одлика одређеног типа личности, односно класа којој дата личност припада условљава неререференцијалну употребу овог генитива (Ђурић 2009: 78):

N + [Comp1 [Ø N_{GEN}]]: Родила сам га са срцем *Обилића* (ХЂЉ, 23) – Оно што ме је излуђивало код њега биле су сиве очи *пантера* ... (КМ, 52) – Имао је душу *гњиде* и немоћно је мрзео све који су стајали по нечем изнад њега ... (ЕК, Sudbine_n.txt) – Ненад Богдановић био је инжењер са душом *уметника* ... (ЕК, poli080927.txt) – Имао је повијен кошчат нос и профил *овце* (КД/ЕМ, 2) – Имао је глас *лудака* и поглед *блудника* ... (КД/ЕМ, 3).

Изједначавање управног појма с одређеном карактеристиком неког физичког типа или карактера неке личности преко одговарајућег детаља (Ivić 1971: 305) омогућује конкуренцију с класификативним придевом (*блуднички поглед, обилићко срце*),²⁶⁷ као и парафразу поредбеном клаузом с везником *какав* (*има поглед какав има блудник, има срце какво је имао Обилић*). Из истог разлога могуће је генитивно образовање чак и уз лично име (Ивић 1967: 259–260).

Избор алтернанта који се појављује у парафрази у великој мери зависи од тога да ли управни појам и генитивни референт могу природно остварити прави посесивни однос, нпр. *очи пантера ↔ пантерове очи; душа уметника ↔ уметникова душа*; али *душа гњиде : *гњидина душа*.

²⁶⁷ Р. Ђурић је приметила да имена познатих личности формално могу бити у форми присвојног придева, а да им значење буде неререференцијално као код класификативних придева, нпр. *Обилићева/обилићевска храброст* (Ђурић 2009: 78). Исто сматра и М. Зника указујући на то да се присвојни придев може разумети као односни: *учитељев капут* може се тумачити као ‘капут који је у некаквом односу с учитељем’ уместо ‘капут који припада учитељу’ (Znika 1999: 381–382), а Б. Куна додаје да је једино односни придев у складу и с нормом и с квалификативним значењем синтагме те не препоручује употребу генитива и то илуструје примерима *инвалидски статус : *статус инвалида* (Kuna 1999: 5–6).

Да ли је у питању квалификативно или посесивно одређење управног појма може се утврдити и на другачији начин. Код квалификативног генитива не долази у обзир замена присвојним придевом на -ов/-ев (*Обилићево срце, блудников поглед*) јер није реч о означавању припадања одређеном лицу, већ типу, класи што подразумева одсуство блискости и емпатије, које се везују за присвојне придеве (Ivić 1995: 212–214).²⁶⁸ Осим тога, парафраза може имати имплицирану одредбу личног имена или презимена (Фелешко 1995: 38–39; Ivić 1995: 213–214; Куна 1999: 5), а у овом случају, одредба презимена Обилић је ‘јунак’ (*срце јунака Обилића*), која се може померити на место испред управне именице и постати њена одредба чиме би класификативни карактер читаве синтагме био изразитији: *јуначко срце Обилића*, док се квалификација апелатива своди на парафразу типа *поглед било којег блудника*, блудника као представника такве врсте људи. Дакле, генитив ће се употребити ако се однос припадности уопштава истицањем припадности одређеној класи.

Ове синтагме се тумаче у квалификативном смислу и ако се уз именицу у генитиву експлицира придевски атрибут:

N + [Comp_{pl} [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: Имала је ... осмех *задовољне жене* (ХЂЉ, 97) – „Имао је очи *мртвог човека*“, сећа се тог портретисања Дина (ЕК, poli060904.txt).

Квалификативно значење се актуализује тиме што описни придев типолошки одређује посесора те онемогућује деловање одредбе уопштавања (Ивић 1967: 260). Тако, на пример, *осмех задовољне жене* значи ‘*такав осмех какав има задовољна жена, а не било која жена*’.

Експлициран заменички атрибут у примеру: ... на лице му се врати његов ... израз *малоумног човека* (АИ/ЈЖКН, 76) само појачава информацију о посесивном односу

²⁶⁸ М. Ивић (1971: 306–307) истиче да одсуство обележја персонализованости код зависног члана као генерализованог представника одређеног физичког или карактерног типа, које је неопходно за конституисање посесивног значења, аутоматски отвара пут квалификативној детерминацији појма, а не посесивној. Тада се може увести атрибутски детерминатор у форми броја *један* (*ореол /једног/ свеца*) или у форми придева (*глава жене – глава младе жене*) (Ивић 2006: 123). Присуство одредбе у парафрази запажа и Куна (1999: 5) истичући да је она сигнал за употребу генитива и то илуструје супростављањем примера *глава дјечака = глава неког (било којег) дјечака* примеру *дјечакова глава = глава тог (одређеног) дјечака*.

између управног и зависног појма јер је на информативном плану редундантан.²⁶⁹

Другим речима, када је ентитет у својству центра синтагме неодвојив од дела на који се локализује (а такав се однос може сагледати само у контексту), посесивну заменицу није потребно експлицирати. Примењено на наш пример, пошто се израз не може одвојити од лица на које се враћа, синтагма *израз малоумног човека* сасвим је оверена.

С примером: а у глави ... осмех *Омара Шарифа* (КМ, 4) нешто је другачији јер је генитивом формализовано име познате личности. С обзиром на то да посесивни придев упућује на одређеност посесора, а генитив на његову неодређеност (Стевановић 1986³: 184), јасно је да се презиме у улози супстантивне допуне појављује зато што би *осмех Омара* значио ‘осмех неког, било којег Омара’ при чему се таква употреба не препоручује²⁷⁰ или је упитна јер је већ одређен личним именом. С друге стране, оваква употреба је оверена тиме што се дато име асоцијативно везује за одређену личност те је у свести говорника присутно и одговарајуће презиме као његова одредба.²⁷¹

Квалификовани појам може бити и одевни предмет. Тако у примеру: Српски деспот је на себе навукао одору *отпадника* ... (ХЋЉ, 46) генитиву конкурише класификативни придев (*отпадничка одора*), а у парафрази се уместо њега појављује поредбена клауза с везником КАКАВ (*одора какву носе отпадници*). Други конкурент је парафраза клаузом с КАО-конструкцијом (*обукао се као отпадник*), односно поредбена клауза с поредбеним

²⁶⁹ Обавезност оваквог атрибута М. Ивић (1971b: 307) приписује оним синтагмама у којима може доћи до двосмислености, нпр. (спустио му је на раме руку *пријатеља* : спустио му је на раме *своју руку пријатеља*).

²⁷⁰ С нормативног становишта, употреба присвојног генитива уз именицу с обележјем [живо +] није препоручљива. О томе говори Стевановић (1986³: 181) истичући да синтагме типа *дела Вука/Мажуранића* и *поезија Његоша/Мажуранића* нису у духу нашег језика те препоручује употребу посесивних придева. Павловић (1965: 236) наводи примере који показују да су посесивне синтагме с личним именима у генитиву могуће, али се ограничавају на оне у којима је реч о генитиву множине (нпр. *кућа Петровића* = *кућа Петровићевих*).

²⁷¹ М. Ивић (1967: 259–260) је утврдила да је генитивно образовање уз властито име могуће онда када се именована особа не посматра као приватно лице, већ као представник одређене професије. На примеру песника Бранка Радичевића, она објашњава да је у синтагми *песме Бранка* на дубинском плану присутна одредба *песник* онда када се мисли на нашег познатог песника (Ivić 1995: 212–214).

везником КАО ШТО који денотира стварно поређење начина вршења радње еквативним степеном поређења (Redli 2010: 804) (*обукао се као што се облаче отпадници*).

Нешто другачије поредбено значење присутно је у синтагмама у којима се у управној позицији налазе именице *живот* и *каријера*:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: У току свог дугог живота *прогнанице* често сам се селила (ХТЈ, 90) – Друг Топ тако постаје генерални директор издавачког предузећа „Млади плам“, што је било пресудно за његову даљу каријеру *књижевника* ... (КМ, 69).

Генитивни референт остварује функцију атрибута девербативне именице настале од глагола који захтева допуну у виду КАО–конструкције, нпр. *живот прогнанице* → *живети као прогнаница*; *каријера књижевника* → *градити каријеру као књижевник*.

Генитивни референти у оваквим спојевима означавају особину субјекта предикације. У првом случају реч о редукованој поредбеној клаузи с поредбеним везником *као што* који се одликује денотацијом стварног поређења начина вршења радње и еквативним степеном поређења (Redli 2010: 804) те долази до парафразе → *живела је као што живи прогнаница*. У другом случају се појављује генитив уз предлошки израз У СВОЈСТВУ: → *градио је каријеру у својству књижевника*.²⁷²

У значењу разних професија иступају генитивни референти којима се именује каква титула, звање или статус:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: ... задржали бисте титулу краљевог *астронома* ... (ЖЗ, 13) – ... кад је од папе добио звање панонско-сремског *надбискупа* ... (ПМ, 84) – ... тако да он нема статус *понудиоца* ... (НЂ, 30).

Експликативно–квалификативно значење се актуализује ближим одређењем управног члана, односно тумачењем генитивних референата као начина именовања при чему у парафрази није присутно значење посесивности, већ је реч о одредбеној улози зависног појма тако да, нпр. *титула астронома* не значи *астроном има титулу*. Квалификативно значење се у овим примерима актуализује тако што управни појам

²⁷² Генитив с овим предлошким изразом бележи И. Антонић (2007а: 112) у парафрази номинативне конструкције с везником *као* уз семикопулативне глаголе *радити*, *запослити се* и сл.

прво подлеже експликацији, односно идентификацији (*титула је астроном*) да би, затим, дошло до његовог изједначавања с одредбом (*титула какву има /један/ астроном*).

ПЕРЦЕПТИВ

Значење перцептива се заснива на квалификацији према чулним утисцима – визуелним, аудитивним, олфакторним и густаторним – који управном појму дају нов, конкретнији квалитет. Кодира се, такође, беспредлошким генитивом, а мотивација за генитивно кодирање овог значења потиче од разумевања да специфичан чулни ефекат потиче од појма у генитиву, метафорички се пружа из њега (Redli 2014: 208). Генитивни референт се разуме као целина јер, осим квалитета садржаног у номинативу, он поседује и друге квалитете који се могу перципирати осталим чулима (нпр. дрво се може квалификовати обликом, бојом, текстуром). Такав генитив заступљен је именицама различите семантике, које с управним појмом остварују однос део–целина. Овај однос условљен је и самим именицама у централној позицији, које у свом семантичком потенцијалу садрже податак о одређеном перцептивном (визуелном, аудитивном и сл.) утиску, нпр. *боја, израз, слика, звук, шум, укус* итд.

Присуство квалификативне компоненте потврђује парафраза поредбеном клаузом и везником *какав*, нпр. *боја дрвета → боја какву има дрво*. Разлика између овог генитива и генитива инхерентне особине (*јастук пурпурне боје, сир буђонијевског укуса* и сл.) тиче се управо његовог релативног, променљивог карактера. Наиме, инхерентна особина квалификује управни појам као његова неодвојива и непроменљива карактеристика на шта указује и присуство обавезног детерминатора. Дакле, јастук је увек неке боје, сир је увек неког укуса. Насупрот томе, појмови који квалификују именице *боја, облик, форма, изглед, мирис, укус* и остале именице из ове групе

променљиви су и зато не представљају инхерентну особину управног појма (нпр. боја није увек боја нафте, већ може бити и боја дрвета, боја вина, боја неба итд.).²⁷³

Квалификација према визуелном утиску

Квалификација према визуелном утиску подразумева приписивање одређеног изгледа, форме управном појму, који је лексикализован именицама *боја, облик, форма* чија семантика, већ сама по себи, упућује на некакав квалитет:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: За дневну собу увек бих бирала неутралну боју *дрвета* ... (КС, 49) – ... које је, грубо издубљено ножем, још увек имало облик *стабла* ... (СС, 12) – Ти идоли су ... или добили прописну форму *крста* или су деградирани ... (ГН, 70).

Појмови *израз, осмех* и *поглед* квалификују се преко спољне манифестације неког унутрашњег стања, расположења или преко карактеристичног изрази, стила у којем се управни појам испољава. Слободни генитив омогућује супституцију придевима у функцији конгруентних атрибута, нпр. *израз бола и прекора* ↔ *болни и прекорни израз*:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: Био је то израз *бола и прекора* ... (СС, 119) – Даниел Атијас није крио израз *гађења* на свом лицу (АД, 91) – Благојев осмех је био осмех *извињења* (СС, 16) – Вера се у то не разуме, слеже раменима, а мати на то упућује Херману поглед *немоћи* ... (ЕК, Tis_Upot_n.txt).

Целину која се концептуализује као дводимензионални облик, тј. као слика чине разне појединости и компоненте које се у нашој свести појављују као њене посебне карактеристике. Будући да је оно што је насликано изложено посматрању, управни појам је профилисан, тј. когнитивно истакнут тиме што се квалификује као одређена, специфична врста слике:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: ... мој први сусрет са експонатима била је слика невероватних *олдајмера* ... (ТС 1707) – ... а ако вам је дете стидљиво украсите његов простор сликама отвореног *простора* и јарких боја (БЖ 15476) – ... имао на уму неку фреску или слику, човековог *пада* ... (АД, 158).

²⁷³ У строго физичком смислу, боја, за разлику од тежине и величине, није инхерентно својство неког ентитета јер се мења кад год се промени осветљење. У прилог томе говори и истраживање М. Ивић везано за именовање боја где она објашњава како људи различито доживљавају, па самим тим и именују, различите боје коже па и боје неких других ентитета (Ivić 1995: 19–46). Тако је, на пример, боја коже Јапанаца за белце жута, док је за Јапанце бела; белим се зове браон када се односи на кафу, жуто када се односи на вино, а розе када је реч о кожи белаца (Ivić 1995: 10–14).

Примери с овом управном именицом имају и пренесено значење онда када слика не представља физички ентитет, већ апстрактну представу неког концепта:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]]: Била је то најјезивија слика сенилне *старости* ... (СМ, 124) – ... слика једног *тренутка*, једне *имовине* ... (СС, 11) – ... пружа илустративну слику социјалног *раслојавања* (КС, 90).

Објаснићемо то на примеру синтагме *слика сенилне старости*. Овде слика представља оно што одликује старост, а то је смањивање способности памћења. У таквом споју, *сенилна старост* представља апстрактни ентитет, док је *слика* конкретни вид, тј. облик њеног испољавања. Придевски атрибут који детерминише појам старости факултативног је типа, али додатно спецификује дати појам.²⁷⁴

Квалификација према визуелном утиску може бити обележена и неким карактеристичним изразом, стилем у којем се испољава управни појам лексикализован именицама *манир*, *изглед*, *стил* (нпр. *изглед вретена* → *изглед какав има вретено*):

N + [Compl [Ø N_{GEN}]] / [Compl [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]: Пет моћних закошених стубова придржава, у старом добром маниру *архитектуре средине прошлог века* ... (КС, 29) – Богаљ је у сну стајао испод гиљотине која је опет имала изглед металног *вретена* ... (ЕК, an-pekic.xml) – ... као и апартманско насеље у стилу старих српских *вајата* са укупно 80 места (ЕК, poli000821.txt).

Квалификација према аудитивном утиску

Управни појам, лексикализован именицама аудитивне семантике, подлеже квалификацији приписивањем одређене форме звука:

N + [Compl [Ø N_{GEN}]] / [Compl [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN} / N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]: Негде са дна ходника допрло је најпре неразговорно комешање, па резак звук *откључавања браве* ... (ЖЗ, 15) – Америка, а нарочито Мексико, јесте свет ... са звуком *гитаре и удараљки* (ЕК, poli000920.txt) – ... а потом се у даљини разлеже храпав шум *отварања* неких преградних *врата* са решеткама (ЖЗ, 34).

²⁷⁴ Значење конкретизације садржано је и у самом глаголу *осликати*, чије је фигуративно значење ‘живо, сликовито описати, представити некога, нешто’ (РСЈ, осликати).

Именичку допуну добија генитивни референт који је настао од прелазних глагола те представља реченични аргумент у полазној структури, нпр. *звук откључавања браве* → *звук какав прави брава када се откључава*.

Квалификација према олфакторном утиску

Појмови *мирис*, *арома*, *задах* врше квалификацију појма уз који стоје приписивањем одговарајућег квалитета у виду олфакторног утиска. У парафрази, генитивни референт је посесор у поредбеној клаузи, нпр. *мирис ружа* → *мирис какав имају руже / мирише као што миришу руже*:

N + [Comp1 [Ø N_{GEN}]]: ... и чуди се како му младост, у сећању, обележавају два мириса ...: *мирис ружа* и *мирис измета* (ВЈС, 12) – У ваздуху се осећао *мирис борова* ... (АД, 89) – Још на вратима собе ме је запухнуо *мирис јела са благом аромом доброг дувана* ... (СС, 205) – Осећала је ваше примицање као *задах трулежи* ... (ХЋЉ, 137).

Као што је већ речено у поглављу о начинским адвербијалима, када је реч о лексемама које детерминишу управни појам по мирису, особина по којој се управни и зависни појам пореде суштински је важна за стварање представе о квалификованом ентитету. Зато, иако ове конструкције формално и значењски припадају експликацији, приметно је мешање с компаративним значењем.

Квалификација према густаторном утиску

Квалификација према густаторном утиску актуализује се изједначавањем управног појма, доследно лексикализованог именицом *укус*, с особинама доступним чулу укуса (*укус чоколаде* → *укус какав има чоколада*) :

N + [Comp1 [Ø N_{GEN}]]: ... хотел у ком можете уживати у укусу изврсне *чоколаде* и белих *тартуфа* (БЖ 15489) – Храна коју ће моћи да добава имаће *укус песка* ... (ЕК, Tis_Upot_n.txt) – Слатко, са укусом *воћа* и свежих *трав* ... (ЕК, viva0108_n.txt)

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И КВАНТИФИКАТИВНОСТИ

Веза квалитета и квантификативности је модификација неком параметарском величином, која спецификује управни појам на основу физичких карактеристика у виду мере. Квалификација неког ентитета је, дакле, посредног карактера јер се врши преко његове квантификације. Овакву везу успостављају атрибутска квалификативност и квантификативност, не и прилошка, јер квантификатори не исказују количину начина неке акције, већ количину особине субјекта (Piper 1983: 102).

Ово значење дели се на три подтипа – меру, степен/ранг и старосну доб – на основу семантике квалификатора који означавају параметарске величине.²⁷⁵ Формализатори овог значења су: генитив с обавезним детерминатором (*мајмун природне величине, колач човечје висине, гребени великих дужина, предмети мале тежине, квалитет високог нивоа, жена њених година*), генитив с предлогом ОД (*беба од шест месеци*), генитив с инструментално–генитивним предлошким спојем СА ПРЕКО (*пацијенти са преко 50 година*), инструментал с предлогом С(А) (*мењач са шест степени преноса*) и локатив с предлогом У (*Сунце у малом*).

Синтаксички израз у парафрази реализује се као објекат–посесум релативне клаузе с глаголом *имати*, нпр. *мајмун природне величине* → *мајмун који има природну величину* и лексички део предиката којим се детерминише носилац одређене особине: *Сунце у малом* → *Сунце које је умањено*.

²⁷⁵ Као један од параметара квалификативне модификације у једном српском дијалекатском говору, Павловић (2000: 133–134) истиче тип димензива с три семантичка типа – старост, маса и висина, који је формализован генитивом с предлогом ОД. С обзиром на то да је ово истраживање усмерено на дијалекатски говор, аутор бележи и конструкцију ОД + N_{ACC}. Међутим, дијалекатске црте српског језика нису предмет овог истраживања, усмереног на стандардни српски језик, те се на њима нећемо задржавати.

МЕРА

Величином, висином, дужином и тежином квалификују се појмови различите семантике при чему је свима заједничка димензионалност, односно могућност да буду измерени. Немогућност реализације овог генитива у слободној форми указује на то да је реч о сталној особини квалификованог ентитета, које се схвата као његова инхерентна особина, његов неутуђиви део, те је могућа парафраза релативном клаузом с глаголом *имати*, нпр. *седишта мањих димензија* → *седишта која имају мање димензије*. Алтернација с придевским образовањем могућа је у оним случајевима у којима се као квалификатор појављује деадјективна именица (нпр. *колач човечје висине* ↔ *колач висок као човек*):

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: ... које нуде индивидуална седишта нешто *мањих димензија* ... (ТС 5089) – Окна и отворе *већих размера* треба учврстити рубовима ... (ИТП, 19) – ... матори је цртао све сама вешала, топове, тенкове и револвере *крупнијег калибра* (КМ, 37) – ... да из чиста мира мало причам о једној девојци с наочарима *огромне диоптрије* ... (КМ, 16) – ... када је испред идола стављан *колач човечје висине* ... (ГН, 61) – То је резултовало значајним бројем увала и гребена *великих дужина* ... (КС, 47) – У предметима *мале тежине* ... (ИТП, 19).

Специфичност квалификатора заступљеног именицом *величина* огледа се у томе што је генитивно кодирање замењиво локативом с предлогом у. Ово омогућује концептуализација величине као квантитативног облика постојања неког ентитета, а већ је речено да је облик метафорички садржатељ:

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: На Бранковића столу чучи дрвени мајмун *природне величине* ... (ПМ, 45) – ... необрађени каменови *различитих величина* ... (ГН, 99).

Обрнути смер алтернације показују локативне конструкције у моделу N + [Atr [PP [У N_{LOC}]]] са значењем метафоричког садржатеља, које представљају мање или више фразеологизоване изразе. Квалификација управног појма овде се одвија кроз процес квантификације преко степена заступљености особине исказане локативом. Зато се локативни референт у примеру: Он симболизује „Сунце у *малом*“ ... (ГН, 102) може заменити синтагмом *мало Сунце* јер означава ‘умањено Сунце’ односно ‘Сунце у

малим размерама' (СЕР, мали). Исто тако, и локативу у примеру: ... предвиђа се нагиб, по правилу, „у плусу“... (ИТП, 11) конкурише придев *повећан* (предвиђа се *повећан нагиб*).²⁷⁶

Примарно просторним падежним конструкцијама ОД + N_{GEN} и У + N_{LOC} формализују се аблативно–директивна и инклузивно–позициона сема (Павловић 2011: 46–47) чија семантичка компонента спацијалности може бити ослабљена под утицајем контекстуалног окружења. Примери показују да се овај процес може одвијати на два нивоа. Под утицајем димензивне семантике именица у позицији зависних чланова, стиче се услов за квантификативно тумачење генитивног и локативног референта преко којих се, затим, врши квалификација управног појма:²⁷⁷

N + [_{AB} [_{PP} [ОД [_{NS} [ОД_{NUM} N_{GEN}]]]]]: ... продавао је ... пластичне флаше *од пола литре* ... (BC, 55) – Сигурно су прешли висину *од хиљаду метара* ... (CM, 68) – ... с далеког пута што се прелази у чизмама *од седам миља* ... (CC, 187).

СТЕПЕН И РАНГ

Када се у својству параметарске величине налази именица са значењем степена, ранга, квалификативност је обележена степеном особине коју дати ентитет поседује. Значењска нијанса квалитета мотивише генитивно кодирање које указује на инхерентност дате особине, што потврђује замењивост описним придевом: *архитектонски квалитет високог нивоа ↔ високи архитектонски квалитет*.

У овим изразима, функцију обавезног детерминатора врше искључиво придеви *висок, средњи, низак*, који су латентни значењу именице у генитиву. Прегледом *Корпуса савременог српског језика*, утврђено је да се значење степена остварује

²⁷⁶ С обзиром на то да ниједан консултовани речник не пружа информације о значењу израза у *плусу*, за његово тумачење од помоћи је био графички приказ у Приручнику (ИТП, 11, сл. 32. Нагиби за калупе).

²⁷⁷ И. Антонић (2006: 140) овакав генитив издваја као посебан тип: „предлог *од* као елемент квантификативног генитива”.

искључиво уз генитивну постмодификацију (најчешће именица апстрактне семантике):²⁷⁸

N + [Atr [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]: ... које тежи остварењу архитектонског квалитета *високог нивоа* ... (КС, 47) – ... као и структуру радних места по следећим групама: руководиоци *високог нивоа*; руководиоци *средњег нивоа*; руководиоци *нижег нивоа*; овлашћени извршиоци; помоћно и административно особље (ЕК, 054_1726-03.txt).

Значење степена имају и именице којима се денотира фаза као саставни део начина функционисања датог ентитета. Овај значењски елемент формализован је инструменталом с предлогом С(А), који није замењив генитивом што указује на изразито пратилачки карактер ових израза:

N + [Atr [PP [C(А) [NS [ODet_{NUM, ADJ} N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]: Са стандардном трансмисијом, која подразумева ручни мењач *са шест степени преноса* ... (ТС 5295) – Стврдњавање одливка из легуре *са широким температурним интервалом* ... (ИТП, 2).

Ранг се исказује именицом *ред* праћеном редним бројем у својству обавезног детерминатора. Ове генитивне синтагме алтернирају с описним придевима, који су њихови семантички синоними (нпр. *циљеви првог реда* ↔ *примарни циљеви*), док су у неким случајевима конкурентна средства устаљени изрази (*државни путеви првог реда* ↔ *магистрални путеви и аутопутеви*):

N + [Atr [NS [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]: Од основа уговора разликују се мотиви, који су, такође, циљеви којима уговорници теже, али нису циљеви *првог*, већ *другог реда* ... (НЂ, 37) – На аутопуту, мотопуту, државним путевима *првог реда* ... није дозвољен приступ животињама, односно вођење животиња (ЗОБСНП, чл. 87) – ... варијација и јесте, колико се зна, законом *првога реда* (РМ, 11).

СТАРОСНА ДОБ

Квалификацији старосном доби подложни су искључиво живи ентитети²⁷⁹ при чему су формална језичка средства за исказивање тог параметра беспредлошки и предлошки

²⁷⁸ Примарно значење разине, висине на којој се нешто налази остварује се у спојевима у којима се у својству управног члана налази синтагма *високи ниво* с неком именичком допуном, нпр. Због високог нивоа *подземних вода* може да дође до замућења воде (ЕК, poli060416.txt). У оваквим случајевима генитив нема значење квалитета, већ актуализује посесивно значење.

²⁷⁹ Семантичко ограничење ових синтагми, које се тиче искључиве појаве аниматних појмова у позицији управног члана уочава и Ковачевић (1983: 160), додајући да се у функцији детерминатора ових лексема појављује именица *година*.

генитив. Складно томе, овим падежима су формализоване именице са значењем временских јединица (*година, месец*) којима се мери дужина временске егзистенције (Šarić 2012a: 31), обавезно праћене придевским или заменичким атрибутом:

N + [_{Atr} [_{NS} [ODet_{ADJ, PRON} N_{GEN}]]]: ... што за жену *њених година* и нису никакве године (KM, 16) – Био је то човек *мојих година* ... (ХЋЉ, 116) – ... и све је то он видео очима човека *зрелих година* ... (АИ/АВ, 62) – ... али и неколико врло углађена господина *средњих година* (KM 1983, 160: ДПВ, 152).

Могућност замене неким конкурентним језичким средством условљена је врстом речи у одредбеној и допунској функцији. Уколико позицију обавезног детерминатора заузима лексема с посесивним значењем, могућа је једино алтернација с именичком синтагмом као семантичким синонимом целе генитивне синтагме (*жена њених година* ↔ *њена вршњакиња*; *човек мојих година* ↔ *мој вршњак*). Ако је детерминатор описни придев, генитив се може заменити одговарајућим придевом (*човек зрелих/средњих година* ↔ *зreo човек*).

Формализација генитивом с предлозима ОД и ПРЕКО тиче се разлике између прецизне и оријентационе квантификације управног појма. Генитивом с предлогом ОД сценарио се концептуализује из перспективе одвајања у времену, где генитивни референт представља исходиште егзистирања бића, односно временску тачку његовог рођења.²⁸⁰ Присуство нумеричког квантификатора у функцији обавезног детерминатора условљава конкурентност генитива и одговарајуће придевске и именичке сложенице. Међутим, уколико је нумерички квантификатор приближни број (*тридесетак*), таква замена није могућа:

²⁸⁰ Други предлог који се реализује уз предлог ПРЕКО има функцију релативизатора. О томе говори С. Павловић (2000: 134), који у овој функцији региструје предлог ОД на дијалекатском материјалу: *ђостари от преко седамдесе година да се жени и мјешину од близу шесе кила снијела*. Више о оваквим појавама в. Кашић (1969).

N + [Atr [pp [ОД [NS [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]]]: ... и никог није било у хану осим Крстинице, риђокосе и пуне жене *од тридесетак година* (АИ/АВ, 33) – Миша спава у кревету као беба *од шест месеци* (КМ, 82) – ... није с неким балавцем *од петнаест година* (КМ 1983, 161: ГС, 167).

Посебну специфичност, међутим, представља појава двоструке предлошке реализације генитива у примерима у којима се генитив остварује уз предлог ПРЕКО којем претходи инструментални предлог С(А):

N + [Atr [pp [C(А) ПРЕКО [NS [ODet_{NUM} N_{GEN} (Compl_{SUPST})]]]]]: ... 83% пацијената *са преко 50 година* има ову дијагнозу (КТШ, 317) – Званични подаци говоре да у Смедереву међу незапосленима има и око 3.200 лица *са преко 50 година старости* (ЕК, poli070629.txt).

У таквом споју, генитивним предлогом се спецификује оријентационо одмеравање управног појма, а инструменталним значење здружености, односно припадања. Разлика између генитивног и инструменталног кодирања везана је за перспективизацију која директно утиче на концептуализацију датих сценарија. Концептуализација инструменталним предлогом у споју с предлогом ПРЕКО заснива се на посматрању с гледишта паралелног постојања два ентитета где старосна доб трајно прати свог носиоца на метафоричкој оси кретања. Обема конструкцијама, и са предлогом ОД и са предлошким спојем С(А) ПРЕКО, у фокус се ставља однос део–целина односно имплицира се стање поседовања (аниматни појмови у синтагмама *жена од тридесетак година* и *пацијенти са преко 50 година* имају назначене године).²⁸¹ При том је предлог ПРЕКО замењив изразом ВИШЕ ОД те се друга конструкција тумачи као поседовање нечега у већем степену (нпр. *пацијенти са преко 50 година* јесу *пацијенти који имају више од 50 година*).

²⁸¹ Проучавајући падежни систем у руском језику, Јанда и Кленси истичу везу између категорија квантификативности и посесивности (Janda & Clancy 2002: 129). На примеру руског генитива, они показују да се део целине може тумачити у смислу количине при чему генитив представља скуп одређених ентитета, а делови генитива су подложни мерењу. Исто се може применити на српски језик, а блискост квантификативних и посесивних значења уочава и Љ. Шарић илуструјући то примерима *маче од два дана* → *маче има два дана* (Šarić 2012: 32).

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И КОМПАРАТИВНОСТИ

Синтаксичку структуру значења компаративности чини узак круг језичких јединица којима се исказују њена два вида те се у оквиру овог значења издвајају два подзначења с посебним синтаксичким изразима.

Тако се **поређење по једнакости** исказује дативом с попредложеним придевом НАЛИК (*када налик чизми*), акузативом с предлогом НА (*мирис на мемлу*) и прилошким изразом НАЛИК НА (*девојка налик на вучицу*), којима су формализоване именице различите семантике, у неким сегментима с истим или сличним одликама управног појма.

С друге стране, значење **поређења по неједнакости** актуализују оне падежне и предлошко–падежне конструкције које стоје у суперлативном односу према појму у централној позицији. Формализатори овог значења су беспредлошки генитив блокиран обавезним детерминатором (*услов свих услова*), генитив с предлогом ИЗНАД (*стварност изнад стварности*) и инструментал с предлогом НАД (*битанга над битангама*).

Синтаксичке улоге ових конструкција у парафрази укључују функције заступника (посесора) поредбене клаузе с везником *какав*: *мирис на мемлу* → *мирис какав има мемла*, неправог објекта релативне клаузе: *када налик чизми* → *када која личи на чизму* и допуне с метафоричким просторним значењем: *стварност изнад стварности* → *стварност која се налази изнад стварности*.

ПОРЕЂЕЊЕ ПО ЈЕДНАКОСТИ

Квалитет је обележен приписивањем особина управном појму преко којих се дати ентитет упоређује с квалификатором. Тада у први план иступају управо оне одлике које их чине једнакима или сличнима.

Олфакторна компаративност

Акузативом с предлогом НА управни појам се квалификује успостављањем поредбеног односа који се заснива на мирису. Квалификаторе представљају именице са значењем биљака и других ентитета које карактерише препознатљив мирис као њихова инхерентна особина. У управној позицији се налази именица *мирис*, која пролази кроз процес квалификације путем поређења што се показује у парафрази с поредбеном клаузом с везником *какав*, нпр. *мирис на мемлу* → *мирис какав има мемла*:

N + [Аг [РР [НА N_{ACC}]]]: ... утврдио сам да је та Горгонзола буђава и да има веома непријатан мирис *на мемлу* (КМ, 70) – Ако често перете делове тела који имају интензиван мирис *на зној*, сушење коже може само узроковати већу количину знојења (МХ 3527) – ... предлажу оштар мужеван мирис *на кедар и еукалиптус*, с дозом цимета, тек да зачини ствар ... (ЕК, poli071007.txt).

Иако би се на први поглед могло чинити да је овај акузатив замењив беспредлошким генитивом (*мирис мемле*), он ипак није његов прави конкурент јер не преноси исто значење. С обзиром на то да је прототипично значење акузатива везано за концепт циља, метафоричко кретање управног појма концептуализује се као приближавање квалификатору и тежња да се он достигне. За разлику од тога, у синтагмама с генитивом, квалификатор се схвата као извор управног појма. Према томе, генитивна конструкција не садржи поредбено значење јер *мирис мемле* није мирис какав мемла има, већ мирис који потиче од мемле, мирис који мемла „исијава”.

Визуелна компаративност

Значење поређења остварују акузативне и дативне конструкције које стварају поредбену везу засновану на истакнутој особини подложној визуелној перцепцији при чему је употреба ова два језичка средства синонимична. У позицији управног члана

налазе се живи и неживи појмови при чему та маркираност нема утицаја на вид квалификације.²⁸²

N + [АГ [РР [НАЛИК НА N_{ACC}]]]: Женствена широка сукња са жипоном, *налик на шездесете године*, прави је избор ... (БЖ 15507) – Ниједан од тих покрета, *налик на благе ћушке* стварима, није изазивао никакву очигледну промену ... (ЕК, Sudbine n.txt) – ... нашао се на школском игралишту, на коме је двадесетак ученица у белим гаћицама и мајицама, *налик на букет* расцветалих ружа, играло кошарку (ЕК, Sav_Unv7_n.txt) – А тај обријани тип у капуту *налик на* циркуски *фрак* стварно је био феномен своје врсте (ЕК, an-nikolic.xml) – ... да је поред једног огромног вука видео живу најлепшу девојку нашег села, додуше мало *налик на вучицу*, окружену вучићима ... (ЕК, Sav_Unv2_n.txt).

Дативном конструкцијом с попредложеним придевом НАЛИК активира се концепт близине, који се транспонује у значење наликовања некоме јер физичку сличност и/или сличност по особинама између ентитета концептуализујемо као близину. Разлика између дативне и акузативне конструкције је у томе што се дативом истиче метафоричко улажење у сферу дативног референта:

N + [АГ [РР [НАЛИК N_{DAT}]]] / [АГ [РР [НАЛИК [NS [ODet N_{DAT}]]]]]: ... лицу је придодео нешто *налик блаженом изразу* ... (ЕК, UPotpalub.txt) – Mlle Corday је Пријатеља народа затекла у кади *налик чизми* ... (ЕК, pek-noviJeru.xml) – Пастрмке су необична створења, *налик рибама* (ЕК, an-pantic.xml).

Ове две конструкције су синонимичне и у обе је квалifikатор фиксиран као референтна тачка (нпр. *девојка налик на вучицу* није исто што и *вучица налик на девојку*; *када налик чизми* није исто што и *чизма налик кади*). Сада се поставља питање има ли икакве разлике међу њима. Примери у РСЈ показују да се уз НАЛИК остварује рекцијски однос само с акузативом и предлогом НА, док се у Московљевићевом речнику наводи значење ‘сличан’ и даје пример *бити н.: личити* (Московљевић 2000, налик). Једино Матичин шестотомни речник, поред акузативне, потврђује и дативну рекцију: *сличан (некоме, нечему)* (РСКЈ, налик).

Што се тиче врсте којој припада лексема *налик*, у свим поменутих речницима бележи се само *непром.* осим у СЕР-у који бележи *прид. непром.* и у *прил. служби* (СЕР, налик). Дакле, може се констатовати да ће се акузатив с предлогом НА употребити

²⁸² Ову карактеристику приметила је Н. Арсенијевић (2003/II: 82) посматрајући начинску детерминацију с глаголима сличности.

уколико се НАЛИК схвата као попрложени придев те се прави аналогија с глаголом *личити* (*личити на некога/нешто : налик на некога/нешто*), док ће дативну рекцију имати као прави придев уз успостављање аналогије са придевом *сличан* (*сличан некоме/нечему : налик некоме/нечему*).

Дативом се формализују и личне и показне заменице које упућују на ентитете као референтне тачке из контекста који претходи исказаној информацији. Да ли ће та референтна тачка имати обележје [живо +] или [живо -] зависи од обележја управног појма:

N + [_{Attr} [_{PP} [НАЛИК Prop_{DAT}]]]: Много сам пута видела људе *налик њима* (ХЋЉ, 142) – Чинило јој се да никад у животу није видела лепоту *налик овој* која је стајала пред њом (ЕК, predator.txt).

ПОРЕЂЕЊЕ ПО НЕЈЕДНАКОСТИ

Ово значење проистиче из односа управног и зависног члана синтагме и представља квалитет који је обележен испољавањем управног појма у већем или највећем степену. Конкурентна средства овим конструкцијама су компаративна и суперлативна придевска форма *већи/бољи* и *највећи/најбољи*.

Инструменталом с предлогом НАД исказује се особина испољена у највећем степену. Квалификатор је у овој конструкцији у облику множине јер се њиме тада испољава однос у којем је управни појам на разини већој од оне на којој су сви могући појмови исте врсте (Ковачевић 2009: 13), нпр. *битанга над битангама* је битанга која је ‘највећа од свих битанги’:

N + [_{Attr} [_{PP} [НАД N_{INST}]]]: ... онај магарац Мирза Ибришевић па Хасан Халиловић Дамбо и она битанга *над битангама* Енвер Дуро ... (ЕК, predator.txt) – Тако отприлике изгледа та тајна *над тајнама* виђена одавде ... (ЕК, hazarski.txt) – ... рекло би се да је на неком мору ... кућа *над кућама* (ДАН 255037) – ... „Томас Кофи, Краљ Мосуа, Цар *над Царевима*“ ... (ЕК, Afrika-lat.txt) – После прошлогодишњих избора за “краља *над краљевима*” ... либијски председник је изабран за председавајућег Афричке уније (БЛИЦ 77100) – „Кувар *над куварима*” је осмислио и паељу „Црни лабуд” ... (ПОЛ 27/02/2011) – Већ тада је било јасно да је Италија добила свог Мерлина, чаробњака *над чаробњацима* (СПОР 80633).

Различити степени заступљености особина могу се истовремено наћи унутар једног истог исказа. Која ће особина бити присутна у вишем, а која у највишем степену зависи од избора самог говорника: Питање одласка на еуро је задатак *изнад задатака*, циљ *над циљевима* (МОН 734496).

Генитив с предлогом ИЗНАД квалификује управни члан тако што га поставља на разину већу од оне на којој се он сам налази. Иако се у лингвистичкој литератури посматрају и генитив с предлогом ИЗНАД и инструментал с предлогом НАД (Стевановић 1986³: 273; Pranjković 2001: 23–24, Пипер и др. 2005: 257), није указано на једну врло важну чињеницу. Упркос томе што је овај сложени предлог настао спајањем предлога ИЗ и НАД (Белић 1999: 298; Стевовић 1955–1956), замена генитива инструменталом није могућа јер ови предлози нису истозначни. Управни појам и генитив су увек у истом броју, тј. уколико је дати ентитет у једнини, и квалификатор ће бити у једнини (исто важи и за множински облик) што указује на то да се између њих остварује однос синтаксичке компарације. Тако, нпр. *стварност изнад стварности* означава стварност која је на вишем степену од једне могуће стварности, али не и од свих осталих:

N + [Atr [pp [ИЗНАД N_{GEN}]]]: Зато, рекао је Даниел Атијас, што им фантастични облик стварности, стварност *изнад стварности*, никада није сметао ... (АД, 171) – Света Литургија је Христово Царство у Духу Светом а по вољи Бога Оца, Живот *изнад живота*, врлина и радост неисказива и вечна (ЦУО) – ... тако је и у Миленковићевом театру глас, став, однос, сценски покрет и све што глуму чини истином *изнад истине* узето из богатог арсенала карактера ... (УКВУК) – Исусе, Ти који јеси / Светлост *изнад светлости*, / исповедам Ти да ходам / у тами, у тмини греха (СВТС).

Да би генитив имао могућност успостављања односа који исказује инструментал, мора му се додати заменица *сав*, која не мора бити експлицирана у конструкцији с инструменталом јер се њено значење ту подразумева (Ковачевић 2009: 16). Тако ће *стварност изнад стварности* у значењу ‘стварност већа од једне могуће стварности’ односно ‘стварност већа од онакве стварности каква се може очекивати’, додавањем заменице *сав* добити значење идентично оном које исказује конструкција НАД + N_{INST} (*стварност изнад свих стварности* ↔ *стварност над стварностима*).

Оно што је пак заједничко обема конструкцијама јесте то што примарно значење њихових предлога, просторно значење супралокативности, омогућује метафоричко проширење у квалитативно значење тиме што се управни члан концептуализује као ентитет који се налази на разини већој од оне на којој је зависни члан, као присуство особине у већој мери од оне исказане зависним чланом.²⁸³

Структурно различита, а семантички иста инструменталној конструкцији јесте генитивна синтагма у примерима типа *услов свих услова* где је заменица неиспустиви конституент синтагме.²⁸⁴

N + [_{NP} [_{NS} [ODet_(CAB) N_{GEN}]]]: ... био је спреман да испуни услов *свих услова* (ХЂЉ, 131) – За Кину је зато привредни раст питање *свих питања* (ЕК, poli070702.txt) – ... него он ... тврди да тек супстанцијална субјективност највише монада *свих монада*, представа *свих представа* ... (ФИЛ).

У сва три регистрована модела, квалитативно значење зависног члана произилази из чињенице да он иступа као полазна вредност, одређени стандард у процесу вредновања. Исто тако, и заменицом *сав* исказује се исти однос с обзиром на то да се имплицира релација заснована на појмовној метафори ДОБРО ЈЕ ГОРЕ што је оверено могућношћу додавања поменутих предлога, нпр. *услов изнад свих услова* = *услов над свим условима* = *услов свих услова*.

²⁸³ Сличности и разлике између ових конструкција на семантичком плану могу се сагледати и из угла ексцесивности, која представља „вербализован степен одступања од испољености неког својства за који је релевантна градуелна локализација спољашњом границом локализатора” (Пипер 2003: 166). Зато је у исказивању прекорачења „горње границе могућности онога што именује део ексцесивног израза” један од њених најчешћих синтаксичких израза конструкција с предлозима ИЗНАД и НАД (Исто: 167). Наши примери с предлогом НАД представљају прелазне типове између ексцесивности и означавања наглашеније границе у виду обележавања екстремне изражености својства јер отклон у односу на спољашњу границу прелази у отклон у односу на ужу и ширу унутрашњу (Исто: 170, 174).

²⁸⁴ Занимљива је констатација М. Ковачевића у вези с (не)испустивошћу детерминатора *сав*. Он примећује то да, иако је овај заменички детерминатор по правилу увек експлициран, он нема увек статус обавезног детерминатора. Тако примери као што је *врх врхова* у значењу ‘највиши положај или слој у друштву’ и *крем кремове* са значењем ‘најодабранији део друштва’ показују да детерминатор није присутан (чак ни имплицитно) у синтагмама чији су конституенти употребљени метафорички и које зато имају метафоричко значење (Ковачевић 2009: 20).

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ

У сфери адноминалне квалификације, инструментативно значење је на самој периферији језичких средстава за исказивање квалитета. Ово значење исказује акузатив с предлогом НА с ужим значењем покретача.

ПОКРЕТАЧ

Акузативом с предлогом НА обележава се неки саставни део управног појма који има улогу његовог покретача што му у парафрази осигурава позицију агенса зависне предикације, нпр. *шпорет на струју* → *шпорет који ради тако што га покреће струја*. Исту структуру имају и неки фразеологизовани изрази типа *мисао на женску руку*.

Покретач квалификује именице са значењем разних апарата, возила и њихових механизма, односно појмове који могу бити покренути тиме што ступају с њима у однос део–целина. Покретачи су најчешће лексикализовани именицама *струја*, *весла*, *једра*, *бензин* и *точкови* и према управном појму иступају као средства чијом се употребом предмет денотиран управном именицом ставља у покрет.²⁸⁵

Квалификативно значење ових конструкција потврђује се, с једне стране, тиме што је у неколико примера могућа алтернација с придевским образовањима (*на струју* ↔ *електрични*, *на бензин* ↔ *бензински*), а с друге, тиме што се остварује однос супротстављања (*шпорет на струју* : *шпорет на дрва*;²⁸⁶ *бродих на весла и једра* : *бродих на мотор*). Међутим, у парафрази овај акузатив заузима синтаксичку позицију субјекта зависне предикације, који уједно представља и начин функционисања управног појма из чега је јасно да су ове конструкције обележене и нијансом начинског

²⁸⁵ Блискост значења покретача и инструментативног значења уочили су Павловић (2000: 129) и Арсенијевић (2003/II: 132), који истичу да се коришћењем покретача омогућује покретање управног појма.

²⁸⁶ С. Павловић (2000: 136–137) добро примећује да довођење у међусобну везу спојева као што су *шпорет на дрва* и *шпорет на струју* чини њихову везу стабилнијом. Иако експлицитно не помиње то да се квалификативно значење актуализује односом супротстављања у којем се ове синтагме налазе, чини се да их он управо тако и посматра јер их третира као кохипониме у односу према појму који не детерминише покретач.

значења (Omerović 2011: 118). С обзиром на то да неки акузативни референти представљају одвојиве, неинтегралне делове целине, њима конкурише социјативни инструментал (*бродић с веслима и једрима*), никако беспредлошки генитив (**бродић весала и једара*).²⁸⁷

N + [Агг [PP [НА N_{ACC}]]]: Најпре купе пеглу, па шпорет *на струју* ... (КМ, 68) – Пратиле су га хиљаде гондола, и бродића *на весла и једра* ... (ХТЉ, 92) – ... један сасвим нов концепт комбинације електричног и класичног погона *на бензин* (ТС 2341) – ... нова генерација „4 моушн“ *погона на све точкове* ... (ТС 5515).

Структурно је исти пример: Да сте само видели како се ... прскају пиштољима *на воду* ... (КМ, 59). И овде је реч о саставном делу целине, али је он експонент објекта: *пиштољи на воду* → *пиштољи који гађају тако што испаљују воду*. Квалификативно значење се актуализује тиме што *пиштољи на воду* ступају у опозитни однос према *пиштољима на метке* односно правим пиштољима.

СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА И НАЧИНА НА РАЗИНИ ОПШТЕГ ПОЈМА

Квалификација путем поређења с типичном трајном особеношћу неког ентитета живе или неживе природе исказује се акузативом с предлогом НА у изразима грађеним по истом моделу као и начински адвербијали грађени по моделу НА Х НАЧИН. Уз именицу *начин* остварује се обавезни детерминатор чија је појава директно је условљена значењем трајне особине управо зато што се њиме означава особина одређеног типа ентитета. Овом акузативу конкурише класификативни придев, нпр. *закрпе на енглески начин* ↔ *енглеске закрпе*, а у парафрази се појављује поредбено–

²⁸⁷ Посматрајући неконгруентне посесивне синтагме са значењем карактеристичне појединости, Ковачевић (1992: 18) закључује да присуство допуне није обавезно онда када појмови у акузативу обележавају неиманентне карактеристичне појединости. Н. Арсенијевић (2003/II: 132) потврђује овај закључак истичући да „уколико је карактеристична појединост заступљена именицом без детерминатора, појављују се само инструментал и акузатив, нпр. **лађа једара / лађа с једрима / лађа на једра*”.

начинска клауза која се може реализовати као допуна релативној атрибутој клаузи:

→ *закрпе које се праве онако како се праве у Енглеској*:

$N + [_{\text{АГ}} [_{\text{РР}} [_{\text{НА}} [_{\text{НС}} [_{\text{ОДет}} [_{\text{АДЈ/CLASS}} N_{\text{АСС(НАЧИН)}}]]]]]$: А тек њено слово *р* на *париски начин* (КМ, 37) – О закрпама *на енглески начин* (КМ, 36) – Био је то ... господин и племић *на венецијански начин* (ХЋЉ, 116) – Холивудска декаденција *на српски начин*: базени, вртови, тениски терени и 2.000 квадрата стамбеног простора у мермеру и стаклу (ЕК, poli070101.txt).

IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У последњем поглављу студије сумарно ћемо изложити сва битна запажања везана за испитивану тематску област, односно резултате до којих смо дошли путем спроведене синтаксичко-семантичке и когнитивно-семантичке анализе. С обзиром на то да је основни циљ овог истраживања био да се подробније опише, тј. свеобухватно, целовито представи у оквиру једне студије врло сложена и прилично дифузна семантичка категорија квалитативности која је исказана падежним и предлошко-падежним конструкцијама у стандардном српском језику, настојали смо да је првенствено сагледавамо у односу на друге семантичке категорије због њихове несумњиве интерференције (испреплетаности).

Да би се тај циљ постигао, најпре су квалитативни падежни изрази разврстани на основу структурног и позиционог критерија, те смо издвојили на једној страни адвербијалне а на другој страни адноминалне синтагматске спојеве (што је представљено у оквиру два одвојена поглавља), а затим, на основу прецизних семантичких критеријума, делили смо их даље на групе са општијим и подспецификованим обележјима. Тачније, падеже са **доминантно** квалитативним значењем груписали смо у различита семантичка субпоља према томе са којим се семантичким категоријама могу повезивати, преплитати и тако творити шира семантичка поља. На тај начин падежи са примарно квалитативним значењем сагледавани су у системима у оквиру којих се уочавају зоне преплитања категорије квалитативности с другим семантичким категоријама. Свако субпоље формирано је на основу општијег значења чији су формални изрази управо одређени падежни облици и конструкције, а затим је вршена даља диференцијација у зависности од семантичких обележја управних делова унутар синтагме, односно синтаксичког споја, као и функционалног односа зависног дела са управним члановима. Синтаксичка

функција квалификатора сагледавана је у односу на управне чланове синтагми, те је утврђено да квалификативни падежни изрази могу вршити одредбену и допунску функцију.

Сагледавање квалификативних падежних и предлошко-падежних изрази као чланова једног целовитог система открива зоне преплитања категорије квалификативности с осталим семантичким категоријама које у већој или мањој мери утичу на њено уобличавање.

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И СПАЦИЈАЛНОСТ

Овај преглед започињемо повезаношћу категорије квалификативности с категоријом простора јер су различита квалификативна (недимензионална) значења организована према моделу спацијалних (димензионалних) што указује на чињеницу да категорија спацијалности има снажан утицај на категорију квалификативности. На то указују првенствено предлози који, у споју с одређеним падежима, примарно исказују аблативност (ИЗ/ ИЗА/ОД/С(А)+ Gen), адлативност (ДО + Gen, НА/У + Acc, ПРЕМА + Dat), перлативност (ПРЕКО + Gen, КРОЗ + Acc), просекутивност (ПО + Loc) и локативност (ПОД/НАД + Inst, ИЗНАД + Gen, У/НА + Loc), а метафоричким проширењима добијају квалификативно значење. Када такве језичке јединице ступе у однос супротности према истим или сличним јединицама, долази до транспозиције простора у начин (нпр. *ићи под оружјем* : *ићи ненаоружан*; *одржавати (састанак) у тајности* : *одржавати (састанак) јавно* ; *доћи на коњима* : *доћи пешке*). Поред тога, просторно значење губе и конструкције чији је садржај обележен као неуобичајен, нпр. *пити (некоме) из уста*, као и фразеологизовани изрази типа *убити из потаје*, *ломити преко колена*, *провриштити кроз зубе*.

Кад је реч о номиналним синтагмама, квалификативно значење, односно значење квалитета актуализује се метафоричким лоцирањем објекта локализације, које га на тај

начин квалификује у виду особине произашле из такве локализације (*адут из потаје, тезга с улице, вила на спрат, жена под шеширом, рукопис у препису, демон у људском обличју, жена у црвеној хаљини*).

Просторно значење налази се и у основи падежних конструкцијама којима се исказује значење порекла. Зону преклапања квалификативног значења и значења порекла чине сценарији у којима долази до транспоновања аблативности која се разуме као метафоричко исходиште, извориште управног појма обележено оним од чега је нешто направљено, као и припадношћу заједници, класи, припадношћу по рођењу, месту рођења и становања и сл. Метафоричко проширење порекла на квалификативност у случајевима адноминалне детерминације огледа у квалификовању неког ентитета преко материјала односно саставног (градивног) елемента од којег је сачињен, док је у случају адвербијалне реч о начину на који је нешто направљено и потицањем по неубичајеном начину рођења. Кодирање прототипичним аблативним генитивом у овим случајевима мотивисано је природом концептуализације места и порекла, која се темеље на просторним односима при чему се активира представа удаљавања јер се порекло концептуализује као процес који произилази из неке почетне тачке, односно свог изворишта.

Избор падежних и предлошко-падежних конструкција – беспредлошки генитив (*људи племенита рода*) и генитив с предлозима ИЗ, ОД и С(А) (*сладолед од чоколаде, пријатељ из Трста, племићи с острва*) – указује на чињеницу да су оне обележене аблативношћу, која лежи у основи значења порекла. Поред тога, беспредлошки генитив значење порекла дели са значењем инхерентне особине што потврђује да се порекло може тумачити у смислу конституционалне, неутуђиве особине.

Квалификативни адвербијали типа *направити од камена* и *рађати се из биљака* представљају метафоричка исходишта управног појма. У том смислу, зависни члан је

изворишна тачка из које детерминисани ентитет исходи, од које потиче. Формална језичка средства за исказивање овог типа адвербијалне квалитативности којом се изражава опште значење изворишта јесте генитив с предлогом ОД у ужем значењу материјала од којег је шта направљено и генитив с предлогом ИЗ којим се исказује порекло субјекта предикације.

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Транспонована аблативност	
Транспонована аблокативност	ИЗ N _{GEN} (пратити <i>из прикрајка</i>)
Транспонована латерална локативност и аблативна ареалокализација	C(A)N _{GEN} (видети се <i>са обе стране</i>) C(A) N _{GEN} НА N _{ACC} (премештати се <i>с ноге на ногу</i>)
Транспонована постлокативност	ИЗА N _{GEN} (живети <i>иза живота</i>)
Порекло	ОД N _{GEN} (правити <i>од камена</i>) ИЗ N _{GEN} (родити се <i>из биљака</i>)
Транспонована адлативност	
Место	НА (ODet) N _{ACC} (дићи се <i>на прсте</i> , пушити <i>на празан стомак</i>) У N _{ACC} (љубити се <i>у уста</i>) N _{ACC} У N _{ACC} (наћи се <i>очи у очи</i>) N _{ACC} УЗ N _{ACC} (стати <i>раме уз раме</i>)
Дистрибутивност	НА N _{ACC} (исећи <i>на квадрате</i>) У N _{ACC} (делити <i>у подгрупе</i>)
Форма	У N _{ACC} (везати <i>у реп</i>)
Транспонована перлативност	
ODet _{ADJ/DES} N _{INST(ПУТ)} (обавестити <i>писменим путем</i>) ПРЕКО N _{GEN} (говорити <i>преко залогаја</i>) КРОЗ N _{ACC} (проговорити <i>кроз нос</i>)	
Транспонована локативност	
Транспонована сублокативност	ПОД N _{INST} (ићи <i>под оружјем</i>)
Транспонована интралокативност	У N _{LOC} (живети <i>у демократији</i>) У N _{LOC} (ВИД/ОБЛИК/ФОРМА/ЛИК) Compl _{SUPST} (јављати се <i>у виду трошкова</i>)

Транспонована супралокативност	НА ODet N _{LOC} (настати <i>на високим температурама</i>)
АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Транспонована аблативност	
Место	ИЗ N _{GEN} (адут <i>из потаје</i> ; задатак <i>из математике</i>) C(A) N _{GEN} (тезга <i>са улице</i>)
Порекло	Ø N _{GEN} (људи <i>племенита рода</i>) ОД N _{GEN} (сладолед <i>од чоколаде</i> ; плетиво <i>од обмана</i>) ИЗ N _{GEN} (пријатељ <i>из Трста</i>) C(A)N _{GEN} (племићи <i>с острва</i>) ПОРЕКЛОМ ИЗ/C(A)N _{GEN} (напади <i>пореклом из фронталног режња</i> ; биволи <i>пореклом са Урала</i>)
Транспонована адлативност	
Форма	НА N _{ACC} (вила <i>на спрат</i> ; свеске <i>на квадратиће</i>)
Манипулативна способност	НА N _{DEVACC} (сто <i>на склапање</i>)
Транспонована локативност	
Транспонована сублокативност	ПОД N _{INST} (жена <i>под шеширом</i>)
Транспонована интралокативност	У N _{LOC} (рукопис <i>у препису</i> , момак <i>у тренерци</i>) У ВИДУ N _{GEN} (тегови <i>у виду глава</i>)
Транспонована супралокативност	НА (ODet) N _{LOC} (јунак <i>на гласу</i> , документи <i>на немачком језику</i>)

Табела 1: Субпоље квалитивности и спацијалности

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ПОСЕСИВНОСТ/СОЦИЈАТИВНОСТ

Начинско значење интерферира са значењем друштва у зонама у којима се беспредлошким генитивом, инструменталом с предлогом C(A) и акузативом с предлогом УЗ исказују значења интегратива (*седети прекритених ногу*), конлатива с ужим значењима карактеристичне појединости (*седети са прекритеним ногама*), факултативног саучесника (*живети са људима*), пратећег детаља (*ходати са штапом*) и пратеће околности (*сачекати са почастима*, *дочекати уз пиће и песму*), којима се исказује удруженост ентитета и глаголске радње. Насупрот овим конструкцијама, унутар

овог субпоља фунгира генитив с предлогом БЕЗ којим се исказује начин синелативног типа, односно недостатак удружености као пратећег елемента радње (*говорити без суза, одрастати без мајке, ходати без штапа, живети без греха*). Примарно социјативно значење ових предлога, тзв. минус-социјатив, указује на пратилачки моменат који је у директној вези с категоријом карактеристичне појединости у којој се фокус пажње задржава на ентитету као пратиоцу радње или њеног учесника. Укљученост генитива интегративног типа у ову групу омогућена је замењивошћу беспредлошког везаног генитива социјативним инструменталом без последица по значење (*седети прекрштених ногу*).

Адноминалном квалификативношћу успоставља се, с једне стране посесивни однос инверзивног типа, а с друге, однос метафоричког друштва као манифестације паралелног просторног и временског постојања детерминатора и његовог детерминанта. Зато се у овим сценаријима може говорити о трострукој семантичкој интерференцији, која почива на релацији квалификативност-социјативност-посесивност. Употреба генитива с обавезним детерминатором мотивисана је разумевањем интегралног дела/особине као својства које његов посесор поседује, а квалификацијом тог својства, квалификује се посесор као целина (*девојке дугуљастих лица*). Тачка преплитања квалификативности и посесивности у овим сценаријима одликује се преласком посесивности у квалитет, а посесивни однос се у таквим сценаријима заснива на успостављању односа између дела и целине. Употреба инструментала са социјативним предлогом С(А) заснива се на појмовној метафори ОСОБИНА ЈЕ САПУТНИК те се у основи метафоричког проширења социјативности у квалификативност налази перцептивни паралелизам у процесу идентификације ентитета. На основу семантике квалификатора и односа који успоставља с управним појмом, издвајају се три подзначења у оквиру конлатива: пратилац (*човек са псом*), пратећи детаљ (*девојчица са великим очима, руке са најнежнијом кожом, бурек са*

сиром, кутија с пудером), пратеће својство (*људи са слабостима, камен са сјајем слонове кости*) и пратећа околност (*пут са једносмерним саобраћајем*). Појам у инструменталу, такође, представља експонента објекта–посесума у релативној клаузи с глаголом *имати* (*девојчица има велике очи*). Овом значењу придружује се и синелатив којим се исказује одсуство неког пратећег појма те се у оквиру њега издвајају значења одсуства пратиоца (*младић без оца и мајке*), пратећег детаља (*очи без трепавица, лак без ацетона*), пратеће особине (*глас без боје*) или пратеће околности (*смрт без муке*).

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Начин: интегратив: ODet _{ADJ} N _{GEN} (седети <i>прекрштених ногу</i> ; дати <i>тешка срца</i>)	
Начин: конлатив	
Карактеристична појединост	C(A) ODet N _{INST} (седети <i>с прекрштеним ногама</i>)
Факултативни саучесник	C(A) N _{INST} (живети <i>с људима</i>)
Пратећи детаљ	C(A) N _{INST} (ходати <i>са штапом</i>)
Пратећа околност	C(A) N _{INST} (сачекати <i>с почастима</i>) уз N _{ACC} (дочекати <i>уз пиће и песму</i>)
Начин: синелатив	
Одсуство карактеристичне појединости	БЕЗ N _{GEN} (говорити <i>без суза</i>)
Одсуство факултативног саучесника	БЕЗ N _{GEN} (одрастати <i>без мајке</i>)
Одсуство пратећег детаља	БЕЗ N _{GEN} (ходати <i>без штапа</i>)
Одсуство пратеће околности	БЕЗ N _{GEN} (живети <i>без греха</i>)
Пропратна околност: интегратив: ODet _{ADJ} N _{GEN} (чекати <i>оборене главе</i>)	
Пропратна околност: конлатив	
Карактеристична појединост	C(A) ODet N _{INST} Compl _{PP} (чекати <i>са ногама у води</i>)
Пратећи детаљ	C(A) N _{INST} (изаћи <i>с торбом</i>)
Пратећа околност	C(A) N _{INST} (трчати <i>са смехом</i> , будити се <i>с јауком</i>) уз N _{ACC} (клањати се <i>уз осмех</i> , треснути <i>уз фијук</i>)
Пропратна околност: синелатив	
Одсуство карактеристичне појединости	БЕЗ N _{GEN} (слушати <i>без гласа</i>)
Одсуство пратећег детаља	БЕЗ N _{GEN} (стајати <i>без сукње</i>)
Одсуство пратеће околности	БЕЗ N _{GEN} (отворити <i>без оклевања</i>)
АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Интегратив	

Интегрални део	ODet N _{GEN} (девојке <i>дугуљастих лица</i>)
Инхерентна особина	
Карактеристична особина	ODet N _{GEN} (лице <i>племенитих црта</i>) C(A) ODet N _{INST} (јунак <i>са посебним обележјима</i>)
Форма	ODet N _{GEN} (трапез <i>заобљених углова</i>) ОД ODet N _{GEN} (зграда <i>од два спрата</i>) C(A) ODet N _{INST} (одливци <i>са анизотрпном структуром</i>)
Афективни квалитет	ODet N _{GEN} (јастук <i>пурпурне боје; кошуља цветног дезена</i>) C(A) ODet N _{INST} (хаљина <i>са цветним дезеном</i>)
Приписана особина: ODet N _{GEN} (човек <i>мирне савести</i>) ОД N _{GEN} (подаци <i>од значаја</i>) C(A) N _{INST} (владар <i>са богатством и угледом</i>)	
Конлатив	
Пратилац: C(A) ODet N _{INST} (човек <i>с псом</i>)	
Пратећи детаљ	
Неодвојив пратећи детаљ	
Обавезни пратећи детаљ	C(A) (ODet) N _{INST} (девојчица <i>с великим очима, мајица с ресама</i>)
Необавезни пратећи детаљ	C(A) N _{INST} (кутија <i>с пудером; зделице са сиром</i>)
Одвојив пратећи детаљ	
Пратећа особина	C(A) N _{INST} (људи <i>са слабостима</i>)
Пратећа околност	C(A) ODet N _{INST} (пут <i>са једносмерним саобраћајем</i>)
Синелатив	
Одсуство пратиоца: БЕЗ N _{GEN} (младић <i>без оца и мајке</i>)	
Одсуство пратећег детаља	
Одсуство неодвојивог пратећег детаља	БЕЗ N _{GEN} (очи <i>без трепавица, петак без главе</i>)
Одсуство одвојивог пратећег детаља	БЕЗ N _{GEN} (вода <i>без рибе, путник без карте</i>)
Одсуство пратеће особине	
БЕЗ N _{GEN} (људи <i>без стрпљења, глас без боје</i>)	
Одсуство пратеће околности	
БЕЗ N _{GEN} (смрт <i>без муке</i>)	

Табела 2: Субпоље квалификативности и посесивности/социјативности

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТ

Друго велико семантичко субпоље с којим интерферира категорија квалитативности јесте категорија инструментативности, која је и примарна у семантичком пољу начина. До преплитања два значења долази у оним случајевима у којима се средство вршења неке радње може тумачити као начин њене реализације. У таквим сценаријима, средство прераста у начин уколико је испуњен један од два услова. Прво, радња се квалитативно одређује издвајањем једног инструмента којим се она врши и постављањем у однос супротности према неком другом могућем инструменту (нпр. *ишати машиницом, писати руком, полагати путем теста, кретати се уз помоћ пса водича*). Друго, употреба неког неубичајеног средства нужно утиче на начин остварења радње те се може рећи да се она врши на посебан начин и да је у том смислу квалитативно другачија од радње која би се извела употребом неког, за њу уобичајеног, средства (нпр. *умивати сузама, извињавати се очима, написати крвљу*).

Метафоричко проширење инструментативног значења у значење особине, које остварује адноминални акузатив с предлогом НА, представља значење покретача у чијој се основи налази значење руковања нечим, које је маргинално за адноминалну квалитацију. Поред уске ограничености на један синтаксички израз, ово субпоље је непродуктивно и у избору лексема у функцији детерминатора – увек су то денотати појмова који покрећу разне предмете (*шпорет на струју*).

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Спроводник	
Спроводник чини јединство са субјектом	
Интегрални део тела и инхерентно својство	ODet N _{INST} (гледати <i>иззубљеним погледом</i>) Ø N _{INST} (рећи <i>фалсетом</i>)
Стање	ODet N _{INST} (умрети <i>природном смрћу</i>)
Особина и активност	ODet N _{INST} (одбрани се <i>стрпљењем</i> , дозивати <i>мумлањем</i>)

Заступник	$\emptyset N_{INST}/ N_{INST} Compl_{PP}$ (прислонити се <i>стопадом</i> , стати <i>лицем према вратима</i>)
Спроводник је ван субјекта	
Предмет	$\emptyset N_{INST}$ (шишати <i>машиницом</i>)
Неопходан помоћни материјал	$\emptyset N_{INST}$ (кажњавати <i>ватром</i>)
Омогућивач	
Предмет	$\emptyset N_{INST}$ (отерати <i>штаповима</i>) ПОМОЋУ N_{GEN} (прорицати <i>помоћу пепела</i>) УЗ ПОМОЋ N_{GEN} (кретати се <i>уз помоћ штапа</i>) ПРЕКО N_{GEN} (наћи <i>преко исправа</i>) ПУТЕМ N_{GEN} (полагати <i>путем теста</i>)
Независни омогућивач	$\emptyset N_{DEV NST}$ (задобити <i>ратом</i> , вршити <i>референдумом</i>)
АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Покретач	НА N_{ACC} (шпорет <i>на струју</i>)

Табела 3: Субпоље квалитативности и инструментативности

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И КВАНТИФИКАТИВНОСТ

Веза између квалитета и квантитета произилази из схватања количине као извесне особине неког ентитета. Тачка преклапања начинског и квантификативног значења налази се у квалификацији управног појма преко утрђивања степена заступљености неког његовог својства или мере која нужно одређује начин реализације управне радње. У складу с тим, синтаксичка средства која најбоље показују везу између ове две семантичке категорије чине предлошко-падежне конструкције којима се исказују различити квантификативни односи (нпр. *трудити се из петних жила, замахнути свом силином, описивати до детаља, гојити се килограм по килограм*).

С друге стране, адноминална квалификација врши се посредно преко квантификације управног појма употребом неке параметарске величине на основу физичких карактеристика у виду какве мере (нпр. *мајмун природне величине, колач човечије висине, беба од шест месеци*). У овом случају, квантификатори не исказују количину управног појма, већ у којој се мери или степену дата особина испољава.

Преклапање значења квалитета и квантитета несумњиво је веома контекстуално условљено и показује високу фразеологизованост израза. Зато се у центру поља квантификације не може наћи само једно значење и један синтаксички израз, већ се унутар њега издвајају разноврсна значења са сопственим формализаторима. Међу адвербијалним квалификаторима најфреквентнији је беспредлошки инструментал с обавезним детерминатором или супстантивном допуном. Основно синтаксичко средство исказивања мере унутар адноминалне квалификације јесте беспредлошки генитив, који ово значење „дели” с генитивом инхерентног својства. Његова продуктивност проистиче из схватања мере као особине неодвојиве од свог носиоца.

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Интензитет радње	из ODet N _{GEN} (трудити се <i>из петних жила</i>) у/на ODet N _{ACC} (говорити у <i>пола гласа</i> , викати <i>на сав глас</i>) ODet N _{INST} (замахнути <i>свом силином</i>)
Брзина реализације радње	ПРЕКО N _{GEN} (настати <i>преко ноћи</i>) НА N _{ACC} (судити <i>на пречац</i>)
Досезање радње до екстремних граница	ДО N _{GEN} (описивати <i>до детаља</i>) НА (ODet) N _{ACC} (борити се <i>на живот и смрт</i> , изврѣјати <i>на мртво име</i>)
Поступност радње	N _{ACC} ПО N _{ACC} (гојити се <i>килограм по килограм</i>) У N _{LOC} (одвијати се у <i>фазама</i>)
Вршење радње у потпуном складу	У N _{ACC} (пратити у <i>стопу</i>)
Мера	У N _{ACC} (порасти у <i>висину</i>) (ODet) N _{INST} (летети <i>том дужином</i>)
Распон	ОД N _{GEN} ДО N _{GEN} (преносити <i>од уста до уста</i>) ОД N _{GEN} КА N _{DAT} (сањати <i>од краја ка почетку</i>)
АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Мера	ODet N _{GEN} (седишта <i>мањих димензија</i> , мајмун <i>природне величине</i>) ОД ODet N _{GEN} (флаша <i>од пола литре</i>) У N _{LOC} (Сунце у <i>малом</i>)
Степен и ранг	ODet N _{GEN} (квалитет <i>високог нивоа</i>)

	C(A) ODet N _{INST} Compl _{SUPST} (мењач са шест степени преноса)
Старосна доб	ODet N _{GEN} (човек зрелих година) ОД ODet _{NUM} N _{GEN} (беба од шест месеци) C(A) ПРЕКО ODet _{NUM} N _{GEN} (Comp _{SUPST}) (пацијенти са преко 50 година, лица са преко 50 година старости)

Табела 4: Субпоље квалитативности и квантитативности

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И КОМПАРАТИВНОСТ

Централно средство за исказивање адвербијалне компарације начинског типа представља генитив с предлогом ПОПУТ као прототипичним предлогом за исказивање поређења. Ова предлошко-падежна форма представља контекстуално неусловљену синтаксичку јединицу којом се исказује само поредбено и ниједно друго значење. С друге стране, акузатив с предлогом НА је периферно средство изражавања овог значења јер служи за поређење својстава носилаца неке особине те се квалификација тек условно везује за радњу означену управним глаголом.

У оквиру адноминалне компаративности квалитативног типа функционирају падежни облици уз прилошке изразе НАЛИК и НАЛИК НА, којима се најексплицитније обележава значење поређења, посебно кад је реч о лексеми *налик* којој је поређење једино значење. Лексички, ово субпоље није ограничено јер се у својству денотата појављују лексеме разноврсне семантике, али с обзиром на синтаксичка средства, може се закључити да није продуктивно у систему квалитативности.

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Компарација радње/стања	ПОПУТ N _{GEN} (милити <i>попут мрава</i>)
Компарација својства	НА N _{ACC} (мирисати <i>на вино</i>)
АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Поређење по једнакости	
Олфакторна компарација	НА N _{ACC} (мирис <i>на мемлу</i>)

Визуелна компарација	НАЛИК НА N _{ACC} (девојка <i>налик на вучицу</i>) НАЛИК N _{DAT} (када <i>налик чизми</i>)
Поређење по неједнакости	
ODet N _{GEN} (услов <i>свих услова</i>) ИЗНАД N _{GEN} (стварност <i>изнад стварности</i>) НАД N _{INST} (битанга <i>над битангама</i>)	

Табела 5: Субпоље квалитативности и компаративности

Поред досад наведених семантичких категорија, издвајају се и оне које интерферирају само са једним семантичким пољем. Тако се према основу/критерију и медијативности може квалификовати само каква процесуална појава, због чега долази до преплитања с категоријом начина, односно пропратне околности, док намена и експликативност интерферирају с квалитативношћу само у оквиру адноминалне детерминације.

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И МЕДИЈАТИВНОСТ

Семантички центар медијативности чини значење посредника, док је основни падежни облик генитив, који за себе везује предлошке изразе с имплицираним значењем посредништва (ПРЕКО, ПОСРЕДСТВОМ, ПУТЕМ), при чему су најпродуктивнији изрази с попредложеним прилогом ПОСРЕДСТВОМ, што је и очекивано. У строго условљеним лексичко-семантичким контекстима, односно уз именице са значењем људских бића или уз именицу *уста*, која се својом семантиком чврсто везује за аниматне појмове, значење посредништва обележава акузатив с предлогом КРОЗ, чије се прототипично значење просторне перлативности метафорички проширује на медијативност.

На синтаксичком плану ове падежне и предлошко-падежне конструкције врше функцију начинских адвербијала јер прави агенс остварује радњу на посебан начин, користећи посредника који иступа у његово име. Зато се генитивом с предлошким изразом У ИМЕ кодира иницијатор као извор активности у којој индиректног агенса представља посредовани. Оваква укљученост посредника и посредованог у радњу схвата

се као посебна околност под којом се остварује радња због чега се медијативност везује искључиво за начинску детерминацију.

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Посредник	
Посредник-омогућивач	ПОСРЕДСТВОМ N _{GEN} (трговати <i>посредством родбине</i>) ПРЕКО N _{GEN} (послати <i>преко Анђела</i>) ПОМОЋУ N _{GEN} (преносити <i>помоћу педала</i>) ПУТЕМ N _{GEN} (активирати <i>путем хидраулике</i>) КРОЗ N _{ACC} (окајати грехе <i>кроз сина</i>) ПО N _{LOC} (послати <i>по служавци</i>)
Посредник-извршилац	ПОСРЕДСТВОМ N _{GEN} (надзирати <i>посредством повереника</i>) ПРЕКО N _{GEN} (изнети доказе <i>преко браниоца</i>) ПУТЕМ N _{GEN} (обавестити <i>путем секретаријата</i>) N _{INST} Compl _{SUPST} (прибавити <i>средствима комуникације</i>)
Посредовани	
У ИМЕ N _{GEN} (одлучивати у <i>име богова</i>)	

Табела 6: Субпоље квалитативности и медијативности

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ОСНОВ/КРИТЕРИЈ

Тумачење основа/критерија у начинском смислу омогућено је разумевањем основа на којем се темељи радња као нужног за начин њене реализације те на базичном плану ове падежне и предлошко-падежне конструкције добијају интерпретацију искључиво начинског типа. Наш корпус показује највећу продуктивност значења инклузивности и локализатора-циља, односно инструментала с прилошким изразом У СКЛАДУ СА и датива с предлогом ПРЕМА, којима се исказује усклађивање радње с основом на којој се она темељи. Од свих регистрованих ужих значења, значење угледања се формализује најразноврснијим предлошко-падежним формама због чега се може сматрати веома контекстуално условљеним. С друге стране, сва ужа значења (с изузетком значења извора) повезује чињеница да се у највећем броју случајева њихови синтаксички изрази могу наћи у административно-правном и научном функционалном стилу.

АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Прескриптив	$\emptyset$ N _{INST} (одредити <i>Уставом и Законом</i>) НА ОСНОВУ N _{GEN} (закључити <i>на основу закона</i>) ПРОТИВНО N _{DAT} (понашати се <i>противно обавези</i>)
Импулс	НА ОСНОВУ N _{GEN} (испитати <i>на основу симптома</i>)
Инклузивност	У ОКВИРУ N _{GEN} (обучавати у <i>оквиру плана и програма</i>) У СКЛАДУ С(А) N _{INST} (трансформисати у <i>складу с религијом</i>)
Локализатор-циљ	ПРЕМА N _{DAT} (регулисати <i>према правилима</i>) ПО N _{LOC} (израчунавати <i>по формули</i>)
Извор	ИЗ N _{GEN} (читати <i>из додира</i>) НА ОСНОВУ N _{GEN} (реконструисати <i>на основу записа</i>) С(А) ODet N _{GEN} (посматрати <i>са реалније тачке гледишта</i>)

Табела 7: Субпоље квалитативности и основа/критерија

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ДЕСТИНАТИВНОСТ

Семантичка категорија дестинативности представља метафоричко проширење просторног циљног значења јер се намена испољава као метафоричка циљна локација на којој акузативни референт треба да оствари своју сврху. Поред ове везе са спацијалношћу, тачка преклапања намене и квалитативности налази се у статичним сценаријима у којима се намена коју њоме означени појам треба да оствари или која му је додељена разуме као особина која спецификује свог носиоца и тако га издваја из круга сличних ентитета што је разлог за њену искључиву везаност за адноминалну детерминацију.

Језичка средства за исказивање наменске квалитације јесу акузатив с предлогом ЗА, који се користи за исказивање бројних односа (*тоник за косу, четкица за зубе, рата за кредит* итд.), и његов опозит, генитив с предлогом ПРОТИВ, који је лексички ограничен на лексеме за обележавање негативних стања и појава (*балзам против перути*). На синтаксичком плану, конструкције с квалитативно-наменским значењем остварују атрибуцку функцију при чему су знатно продуктивније оне којима се квалификују

неживи ентитети него живи управо због тога што се намена много чешће везује за употребну вредност ствари. На семантичком плану се издвајају веома разноврсна ужа значења што потврђује доминантност наменског значења у пољу адноминалне квалитативности.

АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	
Намена неживих ентитета	
Намена је усмерена на објекат имплицираних радње	
Намена хемијских производа	ЗА N _{ACC} (тоник за косу)
Намена прибора	ЗА N _{ACC} (четкица за зубе)
Намена средстава плаћања	ЗА N _{ACC} (рата за кредит)
Намена неутрализатора	ПРОТИВ N _{GEN} (балзам против перути) ЗА N _{ACC} (лекови за прехладу)
Намена је усмерена на објекат локализације	
Намена садржатеља	ЗА N _{ACC} (посуда за млеко)
Намена носитеља	ЗА N _{ACC} (сто за компјутер)
Намена је усмерена на локализатор	
ЗА N _{ACC} (душек за плажу)	
Намена је усмерена на корисника	
Намена прибора, оруђа, инструмената	ЗА N _{ACC} (колица за инвалиде)
Намена језичких остварења	ЗА N _{ACC} (књига за децу)
Намена установа	ЗА N _{ACC} (студио за музичаре)
Намена простора	ЗА N _{ACC} (улаз за глумце)
Намена прехранбених производа	ЗА N _{ACC} (храна за јариће)
Намена околности радње	ЗА N _{ACC} (испит за возача)
Намена је усмерена на активност	
Намена средства	ЗА N _{DEV/ACC} (Compl _{SUPST}) (гел за бријање, спреј за заштиту косе)
Намена локализатора	ЗА N _{DEV/ACC} (вреће за спавање)
Намена објекта	ЗА N _{DEV/ACC} (гајба за издавање)
Намена је усмерена на домен	
ЗА N _{ACC} (лист за науку, награда за анимацију)	
Намена је усмерена на посесум	

ЗА N _{ACC} (назив за <i>Каунас</i>)	
Намена живих ентитета	
Намена је усмерена на професионалне области	ЗА N _{ACC} (стручњак за <i>фудбал</i> , представник за <i>штампу</i>)
Намена је усмерена на област професионалног деловања	ЗА N _{ACC} (кабинет за <i>палеолингвистику</i> , колеџ за <i>дизајн</i>)

Табела 8: Субпоље квалификативности и дестинативности

КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ЕКСПЛИКАТИВНОСТ

Значење експликативности је још једно значење које се појављује само у номиналним синтагмама будући да се њиме управна именица, која није довољно одређена сама по себи, додатно детерминише. Унутар зоне преклапања квалификативности и експликативности реализују се три значења с бројним подзначењима, која су резултат широког круга лексема различите семантике. Основно и једино синтаксичко средство њиховог обележавања представља беспредлошки генитив што не чуди јер је он најчешћи формализатор експликативности и квалитета. Он врши функцију квалификативне допуне управо због свог експликативно-квалификативног карактера. Таквом генитиву конкурише одговарајући описни или класификативни придев, док се у парафрази појављује поредбена или допунска клауза, односно предикација са субјекатским или објекатским аргументом чији је површински експонент генитив. Поред тога, алтернација генитива и акузатива с предлогом ЗА могућа је у једној малој групи примера и подлеже лексичко-семантичким ограничењима управног појма, који мора означавати неку друштвену функцију усмерену на појединачне области деловања. Тиме се семантичко субпоље у којем функционирају описане номиналне синтагме још више усложњава значењем намене.

АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ
Презентатив
Ø N _{GEN} (стање <i>мира</i> , министар <i>саобраћаја</i>)

Класификатив	
Ø N _{GEN} (поглед <i>блудника</i>)	
Перцептив	
Квалификација према визуелном утиску	Ø N _{GEN} (боја <i>дрвета</i>)
Квалификација према аудитивном утиску	Ø N _{GEN} (звук <i>гитаре</i>)
Квалификација према олфакторном утиску	Ø N _{GEN} (мирис <i>ружа</i>)
Квалификација према густаторном утиску	Ø N _{GEN} (укус <i>чоколаде</i>)

Табела 9: Субпоље квалификативности и експликативности

Коначно, овако сумирани преглед показује комплексност и изузетну разуђеност семантичке категорије квалификативности и велику испреплетаност свих издвојених семантичких категорија, на шта смо указивали више пута током саме анализе. Оваквим приступом омогућено је груписање квалификативних падежа у семантичка субпоља, која су разграната на више ужих поља. Све то указује на мрежу семантичких односа такву да се квалификативност у великој мери преплиће с другим семантичким категоријама. То је у првом реду условљено непосредним контекстуалним окружењем, како је показала анализа конкретних примера.

На самом крају намеће се закључак да овакво сврставање квалификативних падежа по пољима, односно субпољима, на основу структурно-функционалних и значењских критерија омогућује потпуније сагледавање категорије квалификативност и њену корелацију неким другим, мање или више сродним семантичким категоријама са којима се она врло често меша, пре свега у наставној пракси. Исто тако постављени су релевантни критеријуми на основу којих је могуће извршити и прецизнију семантичку диференцијацију падежних форми у датим синтагматским везама.

Резултати оваког истраживања значајни су не само у теоријском погледу, већ и практично будући се могу примењивати у настави српског језика како матерњег, тако и нематерњег/страног језика и то у оним сегментима учења, односно усвајања падежа и њихових значења.

ШТАМПАНИ ИЗВОРИ

AB	AVON kampanja 4/2013
AD	Albahari, David. <i>Svetski putnik</i> . Stubovi kulture, Beograd, 2004.
AI/AB	Andrić, Ivo. <i>Anikina vremena. Jelena, žena koje nema</i> . Svjetlost – Sarajevo, Mladost– Zagreb, 1977.
AI/JЖKH	Andrić, Ivo. <i>Jelena, žena koje nema. Jelena, žena koje nema</i> . Svjetlost – Sarajevo, Mladost– Zagreb, 1977.
AM	Antić, Miroslav. <i>Nenapisana šansona za Novi Sad. Antologija savremene novosadske priče</i> . Stylos, Novi Sad, 2000.
BL	Blašković, Laslo. <i>Zabranjeni grad. Antologija savremene novosadske priče</i> . Stylos, Novi Sad, 2000.
BC	Valjarević, Srđan. <i>Dnevnik jedne zime</i> . Samizdat B92, Beograd, 2005.
ГH	Гајић, Ненад. <i>Словенска митологија: пантеон богова, демонологија, митска места, магијски ритуали</i> , 2. издање. Лагуна, Београд, 2011.
ЖЗ	Živković, Zoran. <i>Vremenski darovi</i> . Polaris, Beograd, 2001.
ИТП	<i>Inženjersko tehnički priručnik u šest knjiga</i> . Peta knjiga. Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd, 1976.
КД/УДК	Kiš, Danilo, <i>Ulica divljih kestenova. Antologija savremene novosadske priče</i> . Stylos, Novi Sad, 2000.
КС	<i>KUĆA stil: časopis koji se čuva</i> , god. 20, br. 221, januar 2013.
КТШ	Kovačević, D., Topalov, V., Živkov Šaponja, D., <i>Sinkope, dijagnoza i terapija</i> . Agora, Zrenjanin, 2007.
НБ	Нушић, Бранислав. <i>Аутобиографија</i> . Јеж, Београд, 1966.
НЂ	Nikolić, Đorđe. <i>Obligaciono pravo</i> . Projuris, Beograd, 2006.
ПБ	Petrović, Boško. <i>Ljubav Nataše Grigorijevne. Antologija savremene novosadske priče</i> . Stylos, Novi Sad, 2000.
ПД	Popnovakov, Dragomir. <i>To sam ja. Antologija savremene novosadske priče</i> . Stylos, Novi Sad, 2000.
ПМ	Павић, Милорад. <i>Хазарски речник: роман лексикон у 100.000 речи: женски примерак</i> . Дерета, Београд, 2000.
РМ	Радовановић, Милорад. <i>Увод у фази лингвистику</i> . Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 2009.
ТА	Tišma, Aleksandar. <i>Bez krika. Antologija savremene novosadske priče</i> . Stylos, Novi Sad, 2000.
ХЂЉ	Хабјановић-Ђуровић, Љиљана. <i>Запис душе</i> . Глобосино Александрија, Београд, 2007.
ЧВ	Чајкановић, Веселин. <i>Сабрана дела из српске религије и митологије: Студије из религије и фолклора 1910–1924</i> (прир. Војислав Ђурић). Српска књижевна задруга – Београд, Партенон М. А. М. – Београдски издавачко-графички завод Просвета, 1994.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

АВНТ	www.avant.rs
Б92 СП	http://www.b92.net/sport/fudbal/vesti
Б92 373669	www.b92.net/automobili/vozili_smo.php?nav_id=373669
Б92 751305	www.b92.net/zdravlje/bolesti.php?nav_id=751305
Б92 774260	www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyy=2013&mm=11&dd=06&nav_id=774260
Б92 903553	www.b92.net/zdravlje/903553
БЦ	https://www.baucasa.rs/artikl/stolnjak-tartan/
БЕБ	www.bebino.rs/bebi-oprema/krecemo-na-put/kolica-za-blizance/kisobran-kolica-za-blizance-plava
БЖ 3382	http://zena.blic.rs/recepti/recepti-redakcije/3382
БЖ 8616	http://zena.blic.rs/recepti/recepti-redakcije/8616
БЖ 15476	http://zena.blic.rs/Porodica/15476/Feng-shui-Osmislite-najveseliju-deciju-sobu
БЖ 15489	http://zena.blic.rs/Poslovna-zena/15516
БЖ 15494	http://zena.blic.rs/Porodica/15494/Rodos-Grcki-biser-u-Mediteranu
БЖ 15498	http://zena.blic.rs/Porodica/15498/Deca-i-skola-Sve-teze-razumeju-logicke-zadatke
БЖ 15507	http://zena.blic.rs/Moda/15507
БЖ 15509	http://zena.blic.rs/Porodica/15509%29
БЖ 15510	http://zena.blic.rs/Porodica/15510
БЖ 15516	http://zena.blic.rs/Porodica/15489
БЖ 15520	http://zena.blic.rs/Zdravlje/15520
БЖ 15528	http://zena.blic.rs/Moda/15528
БЖ 15531	http://zena.blic.rs/Lepota/15531
БЖ 15538	http://zena.blic.rs/Bebe/15538/Otkrivena-metoda-koja-poboljsava-vantelesnu-oplodnju
БЖ 26020	http://zena.blic.rs/Moda/26020
БЖ 3pcmwt8	https://zena.blic.rs/puls-poznatih/kejt-stigla-da-gleda-noleta-za-finale-izabrala-najbolju-haljinu/3pcmwt8
БИЗ 356	www.biljeizdravlje.rs/code/356
БЛИЦ 77100	http://www.blic.rs/Vesti/Svet/77100
БЛИЦ 285267	www.blic.rs/Vesti/Politika/285267/Draskovic-Gubitak-teritorije-je-kazna-za-izgubljeniratkomentari/3726385/kome
БЛИЦ 503330	www.blic.rs/Vesti/Svet/503330/Kina-pronasla-LEK-PROTIV-EBOLE
БЛИЦ 511557	http://www.blic.rs/IT/511557
БРАВО	www.bravo.rs/beauty-tips/savrsene-obrve
ДАН – БС	https://www.danas.rs/kolumna/svetislav-basara/istorik-na-steroidima-4/
ВИС	http://www.viser.edu.rs/professori.php?id=212&tipNasOsoblja=nastavnik
ВЈС	Велмар-Јанковић, Светлана, <i>Дорћол</i> , http://www.ask.rs/

ВНБ	http://wannabemagazine.com/moda-za-muskarce-cetiri-nacina-kako-mozete-nositi-sal
ВРМ 316726	http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=316726
ГМБ 3938	http://www.gmbusiness.biz/3938.html
ГОР	http://www.gorenje.rs/uputstvo
ГРАЦ	http://www.grazia.rs/moda/jesen-zima-2013-2014/chanel-jesen-zima-2013-2014
ГРОХЕ	www.grohe.com/rs/6558/
ДАН 91315	www.danas.rs/danasrs/srbija/novi_sad/news_id=91315
ДАН 255037	www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/paklena_pomorandza.887.html?news_id=255037
ДЕЛ	http://www.deltaagrar.rs/code/navigate.php?Id=385
ДЕМ	www.demico.rs/Montaza.html
ДЗН	www.domzdravljanis.co.rs/id=0212
ДС	http://www.decjisajt.rs/magazin/zdravlje/alternativna-medicina/4012-alpen-pharma-dormikind-cake-koje-pomazu-dete-brze-zaspi
ЕК	<i>Електронски корпус савременог српског језика на Математичком факултету у Београду</i> , http://www.korpus.matf.bg.ac.rs
ЕС 151	http://esensa.rs/proizvodi/Melem-za-bradjavice/151
ЖИВ 8539	www.zivotinje.rs/vestiStrana.php?id=8539
ЗОБСНП	<i>Закон о безбедности саобраћаја на путевима</i> , Службени гласник РС, бр. 41/2009, 53/2010 и 101/2011. http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/Zakon%20o%20bezbednosti%20saobracaja%20na%20putevima.pdf
ИЗД	www.igrezadevojice.rs/igre-kuvanja/igre-mama-i-cerka-u-kuhinji
КД/ЕМ	Киш, Данило, <i>Енциклопедија мртвих</i> , http://www.ask.rs/
КМ	Капор, Момо, <i>Белешке једне Ане</i> , http://www.ask.rs/
КПЕА	<i>Кодекс професионалне етике адвоката</i> , Адвокатска комора Србије, Београд, http://www.advokatska-komora.co.rs/arhiva/dokumenta.html
КУП 2187	http://www.kupime.com/ponuda/2187
МОН 649448	http://mondo.rs/a649448/Magazin/Zdravlje/Kolica-za-invalidne-pokrece-jezik.html
МОН 734496	http://mondo.rs/a734496
МФИН 4250	http://www.mfin.gov.rs/newsitem.php?id=4250
МХ 3527	http://www.menshealth.rs/zdravlje/3527/koliko-cesto-bi-trebalo-da-menjate-dezodorans
НМЕД	http://narodnamedicina.com/kovacevic/salata_letu.html
НМНС	www.najboljamamanasvetu.com/2014/02/kako-nositi-mantil/
НОВ 29/07/2014	www.novosti.rs/vesti/zivot_+305.html:502925-Retro-naocare-za-sunce
НОВ 17/12/2014	www.novosti.rs/vesti/naslovna/zanimljivosti/aktuelno.288.html:524815-Beskucnik-joj-je-dao-novac-za-taksi
НОВ 05/03/2015	http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/auto/aktuelno.233.html:422743-Golf-GTD-za-sladokusce
ОСХРС	http://i6.oshrs.edu.rs/iii-grafika/20-alati-za-crtane-i-obradu-grafike
ПЛ	http://prirodnilek.com/kategorije-proizvoda/product/24-melem-za-opekotine

ПЈС	http://www.priroda-leci-sve.com/protiv-depresije.htm
ПО 328557	www.pressonline.rs/plus/recepti/328557
ПОЛ 29/08/2009	http://www.politika.rs/rubrike/%20Kulturni-dodatak/U-Stradiji-nishta-novo.lt.html
ПОЛ 27/02/2011	http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Meni-za-Bal-guvernera-posle-dodele-Oskara.lt.html
ПОЛ 26/06/2013	www.politika.rs/rubrike/Politika/Da-li-je-televizijska-kampanja-odlucila-pobednika-u-Zajecaru.lt.html
ПОЛ 19776	http://www.politika.rs/sr/clanak/19776/Нов-ентеријер-за-Нову-годину
ПОЛ 53540	www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t53540.lt.html
ПРЕЛ 1128285	www.prelistavanje.rs/vest/prikazi/1128285
ПРОЈУР	http://projuris.org/tuzba.html
ПРОП	http://www.propisi.com/hemikalije-toksicne-tetne-eksplozivne-zapaljive-citajte-etikete-gledajte-slicice.html
PTC 1495149	http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1495149
CAMC	https://www.samsung.com/rs/business/smart-signage/sbb-player-sbb-ssf-sbb-ss08f11en/
CBTC	http://www.svetosavlje.org/biblioteka/DuhovnoUzdizanje/SvetaGoraMolitva/SvetaGoraMolitva20.htm
СЛ 2014/03/29	http://saznajlako.com/2014/03/29/najlepse-uske-haljine-uz-telo/
СМ	Selimović, Meša. <i>Ostrvo</i> , http://www.ask.rs/
СО	https://support.office.com/sr-latn-rs/article/3a557ddb-70f3-400b-b48c-0c86ce62b4f5
СПОР 80633	http://www.sportske.net/blog/ivan-nikolic/ziv-bio-pipo-mio-80633.html
СРФ	www.spiritualresearchfoundation.org/sr/pundja-kao-nacin-vezivanja-kose
СС	Selenić, Slobodan, <i>Memoari Pere Bogalja</i> . Prosveta, Beograd, 1999.
СТЕТ	www.stetoskop.info/antipsorijatici-b13-bs204-p91-nc1-book.htm
СТОРИ 39490	http://www.story.rs/koktel/tv/39490
ТЕЛ 1310702	www.telegraf.rs/sport/1310702-djokovic
ТЕЛ 2936496	https://www.telegraf.rs/vesti/svet/2936496-trampov-covek-se-zamalo-potukao-sa-kineskim-agentima-zbog-nuklearnog-kofera
TC 318	http://topspeed.telegraf.rs/aktuelno/318-volkswagen-golf
TC 1707	www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=1707
TC 1708	http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=1708:porsche-sport-driving-school&catid=90&Itemid=155
TC 2219	http://topspeed.telegraf.rs/aktuelno/2219-bmw-i3-buducnost-na-vratima
TC 2341	http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=2341:opel-ampera&catid=90:reportae&Itemid=174
TC 2941	http://topspeed.telegraf.rs/aktuelno/2941-goodyear-efficientgrip-performance-kisna-kraljica
TC 5089	Error! Hyperlink reference not valid.
TC 5295	www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5295
TC 5496	http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5496
TC 5515	www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5515
TC 5542	www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5542

TC 5569	http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5569:princess-v39&catid=55:jahte&Itemid=116
TC 17935	http://topspeed.telegraf.rs/lifestyle/17935-ferretti-yachts-550-na-svetlu-dana
УКВУК	http://www.ukvuk.org.rs/index.php?Option=com_content&id=609
УКТС	http://www.ukts.rs/crvena-licenca-1/nemanja-jovanovic
УРС	Устав Републике Србије („Сл. гласник РС”, БР. 98/2006), http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php
ФИЛ	http://www.filozof.rs/clanci/lajbnic-i-kant
ФФ	http://www.ff.uns.ac.rs/fakultet/odseci/fakultet_odseci_srpski_jezik.html .
ХЕЈМ	www.hellomagazin.rs/inside-story/mina-lazarevic
ХСЛ	http://www.hemoroidi-simptomi-lecenje.com
ХУМ	www.humana.rs/proizvodi/zitarice.html
ЦУО	http://crkvauobrenovcu.rs/Misija/obraz-zivota

СЕКУНДАРНИ ИЗВОРИ

КМ 1983, 160: ДПВ, 152	Kovačević, M. (1983). Padežne i prijedložko-padežne konstrukcije kao imenički dodaci sa značenjem „karakteristične pojedinosti” u djelima Anđelka Vuletića. <i>Književnost i jezik</i> , XXX/3: 155–167.
КМ 1983, 161: ГС, 167	Kovačević, M. (1983). Padežne i prijedložko-padežne konstrukcije kao imenički dodaci sa značenjem „karakteristične pojedinosti” u djelima Anđelka Vuletića“. <i>Književnost i jezik</i> , XXX/3: 155–167.
КМ 1983, 161: ДЧ, 14	Kovačević, M. (1983). Padežne i prijedložko-padežne konstrukcije kao imenički dodaci sa značenjem „karakteristične pojedinosti” u djelima Anđelka Vuletića“. <i>Književnost i jezik</i> , XXX/3: 155–167.

ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, М. (2006). Формалносинтаксички обрасци идентификације агенса. *Прилози проучавању језика*, 37: 105–117.
- Алановић, М. (2012). Допуне и додаци – између обавезности и испуствости. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXVII: 145–162.
- Антонић, И. (2005). Синтакса и семантика падежа. У: Пипер, Предраг и др. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ – Београдска књига: 119–298.
- Антонић, И. (2006). Предлог *од* у стандардном српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1: 129–144.
- Антонић, И. (2007). Синтакса и семантика падежа у новој Синтакси савременог српског језика. *Зборник Матице српске за славистику*. LXXI–LXXII: 343–356.
- Антонић, И. (2011). Синтакса и семантика предлога *према*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LIV/2: 161–179.
- Арсенијевић, Н. (1999). О конструкцијама у акузативу с предлогом *кроз*. У: *Актуелни проблеми граматике српског језика* (Ј. Планкош, ур.). Суботица – Београд: Градска библиотека – Народна библиотека Србије – САНУ, 113–120.
- Арсенијевић, Н. (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/1–2: 107–263, 53–216.
- Арсенијевић, Н. (2008). Прилог проучавању семантике конструкција с предлозима *у* и *на*. У: *Семантичка проучавања српског језика* (М. Радовановић и П. Пипер, ур.). Београд: САНУ, 151–159.
- Арсенијевић, Н. (2012). *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бандић, Д. (1991). *Народна религија у Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит.
- Белић, А. (1953–1954). О значају синтагма за развитак језичких појава. *Јужнословенски филолог*, XX/1–4: 1–27.
- Белић, А. (1998). *Опита лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју*, том I, књ. II. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Белић, А. (1999). *Историја српског језика. Фонетика. Речи са деκлинацијом. Речи са конјугацијом. Изабрана дела Александра Белића*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Георгијевић, С. (1953–1954). Атрибутске синтагме у нашем језику. *Јужнословенски филолог*, XX/1–4: 289–306.
- Гортан-Премк, Д. (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик – Библиотека Јужнословенског филолога.
- Гортан-Премк, Д. (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Грицкат, И. (1961). Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима. *Наш језик*. Нова серија, књига XI, свеска 3–4: 69–81.
- Грицкат, И. (1986). Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, XLIV: 71–93.

- Даничић, Ђ. (1850). *Мала српска граматика*. Беч.
- Даничић, Ђ. (1858). *Српска синтакса. Део први*. Београд.
- Драгићевић, Р. (2011). О именицама у служби предлога. *Јужнословенски филолог*, LXVIII: 91–111.
- Золотова, Г. А. (1988). *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*. Москва: Академия наук СССР.
- Ивић, М. (1951–1952). О предлогу *по* у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, XIX/1–4: 173–213.
- Ивић, М. (1954а). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд: Научна књига.
- Ивић, М. (1954б). Узрочне конструкције с предлозима ЗБОГ, ОД, ИЗ у савременом књижевном језику. *Наш језик*, 5/5–6: 186–194.
- Ивић, М. (1956). Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик*. Нова серија, књига VII, свеска 7–10: 260–269.
- Ивић, М. (1967). Генитивне форме српскохрватских именица и одговарајућа придевска образовања суфиксом -ов (-ев, -овљев, -евљев) у односу 'комбинаторичких варијаната'. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 10: 257–262.
- Ивић, М. (1977). Теоријско-методолошки проблеми словенске синтаксе везани за концепт 'фактитивности'. *Јужнословенски филолог*, XXXIII: 1–6.
- Ивић, М. (1998). О прилошкој детерминацији глаголског предиката. *Јужнословенски филолог*, LIV: 1–6.
- Ивић, М. (2007). Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L: 297–303.
- Јоцић, М. (1994). О синтаagmaма типа *човек од речи* и *злато од жене*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII/1–2: 257–263.
- Кашић, Ј. (1969). Појава нагомилавања предлога у савременом српскохрватском књижевном језику. *Зборник за филологију и лингвистику*, XII: 173–182.
- Киш, Н. (2007). О проблему негације код деадјективних именица. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L: 389–396.
- Клајн, И. (2006). *Грамматика српског језика за странце*. Београд: Завод за уџбенике.
- Кликовац, Д. (2000). Појмовне метафоре и семантика предлога: о једном апстрактном значењу предлога у с локативом. *Јужнословенски филолог*, LVI: 521–528.
- Ковачевић, М. (1981). Употреба приједлога *преко* у српскохрватском стандардном језику. *Наш језик*, 25/3: 136–159.
- Ковачевић, М. (1983). Падежне и приједложно-падежне конструкције као именички додаци са значењем „карактеристичне појединости” у дјелима Анђелка Вулетића. *Књижевност и језик*, 3: 155–167.
- Ковачевић, М. (1991). Усложњавање система модела зависнослужених реченица у савременом српскохрватском језику. *Књижевни језик*, 19/2: 57–70.
- Ковачевић, М. (2007). Синтакса и семантика прилошких израза. У: *Србистичке теме* (М. Ковачевић, ур.). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 11–48.
- Ковачевић, М. (2009). Експресивне синтагме са суперлативним значењем. У: *Огледи из српске синтаксе* (М. Ковачевић, ур.). Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 11–26.

- Кончаревић, К. (2000). Конкуренција синтаксичких средстава за исказивање квалитативности у српском и руском језику (лингводидактички аспекти). *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1: 307–317.
- Мезенцева, И. И. (2009). Производное слово как средство выражения посессивных отношений в русском языке. *Современность в зеркалерефлексии: язык – культура – образование*. Иркутск: Иркутский государственный университет: 62–70.
- Николић, М. (2014). *Категорија степена у српском језику: сложена реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић, М. (1964–1965). Посесивни генитив и присвојни придев. *Наш језик*, XIV/4–5: 235–238.
- Павловић, С. (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Библиотека Јужнословенског филолога.
- Павловић, С. (2004). Значење генитива с предлогом *б(р)ез* у старосрпским повеляма и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/1–2: 205–214.
- Павловић, С. (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- Павловић, С. (2007). Старосрпски квалитативни генитив у светлу посесивних релација. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXXI–LXXII: 435–444.
- Павловић, С. (2008). Правци транспоновања протолокационих семантичких параметара у старосрпским детерминативним системима. *Јужнословенски филолог*, LXIV: 283–295.
- Павловић, С. (2011). Реконцептуализација словенске просторне падежне парадигме. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/1: 46–52.
- Пипер, П. (2000). О полицентричности семантичких категорија. *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4: 829–840.
- Пипер, П. (2003). О ексцесивности у словенским језицима. *Зборник Матице српске за славистику*, LXIII: 159–176.
- Пипер, П. (2005). Семантичке категорије у простој реченици: Синтаксичка семантика. У: Пипер, Предраг и др., *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ – Београдска књига: 575–978.
- Пипер, П., Клајн, И. (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Раденковић, Љ. (1996). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш: Просвета.
- Радовановић, М. (2002). Још о појави декомпоновања језичких јединица. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLV/1–2: 21–28.
- Радовановић, М. (2009). *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића – Сајнос.
- Радовановић, М. (2015). *Фази лингвистика*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Редли, Ј. (2013). Лингвистички аспекти односа Бога и човека у српским преводима Библије и Курана. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LVI/1: 89–102.
- Редли, Ј. (2017). Типологија адноминалног пратилачког инструментала. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LX/2: 135–147.

- Ристић, С. (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском језику (лексичко-семантички приступ)*. Београд: Институт за српскохрватски језик – Библиотека Јужнословенског филолога.
- Сааведра, Д. (1997). Неки дублети у падежном систему српског језика. У: *Актуелни проблеми граматике српског језика* (М. Ивић и Ј. Планкош, ур.). Суботица: Градска библиотека, 71–84.
- Симић, Р., Јовановић, Ј. (2002). *Српска синтакса III–IV*. Београд – Никшић – Подгорица: Филолошки факултет у Београду. Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Филозофски факултет у Никшићу – Црногорски универзитет.
- Станојчић, Ж. (2000). Префикси *без-* и *не-* у сложеницама с именицом. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1: 153–160.
- Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (1992). *Граматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе* (друго, прерађено изд.). Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника.
- Стевановић, М. (1961). Падежне синтагме с предлогом *за*. *Наш језик*. Нова серија, књига XI: 207–225.
- Стевановић, М. (1964–1965). Значење и функције генитивне синтагме с предлогом *од*. *Наш језик*, XIV: 239–262.
- Стевановић, М. (1966). Синтагме с генитивом и предлогом *с(а)*. *Наш језик*, XV/1–2: 62–76.
- Стевановић, М. (1967). Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета. *Наш језик*, XVI/1–2: 27–31.
- Стевановић, М. (1986³). *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнojeзичка норма). II. Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Стевовић, И. (1955–1956). О питању конструкција падежа с предлозима. *Јужнословенски филолог*, XXI/1–4: 215–236.
- Стевовић, И. (1974–1975). Прилози као врста речи. *Јужнословенски филолог*, XXXI: 79–109.
- Тодоровић, С. Д. (2014). Значење пропратне околности у србистичкој (и сербокроатистичкој) литератури. *Philologia Mediana*, 6: 397–411.
- Фелешко, К. (1995). *Значење и синтакса српскохрватског генитива*. Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Орфелин – Матица српска.
- Шипка, М. (2008). Фраземи с лексемом *образ*. *Јужнословенски филолог*, LXIV: 561–569.

- Anderson, J. (2011). Case in Localist Case Grammar. In: *The Oxford Handbook of Case* (A. Malchukov and A. Spencer, eds.). New York: Oxford University Press, 121–135.
- Aristotle (2008). *The Organon and Other Works*. Available at: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2412>. Retrieved on: 15 August 2011.
- Barić, E. i dr. (1997²). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Batičić, T. (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Београд: Институт за српскохрватски језик – Библиотека Јужнословенског филолога.
- Belaj, B. (2008). *Jezik, prostor i konceptualizacija – shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Grafika.
- Belaj, B., Kuna, B. (2013). О когнитивним temeljima положаја модификатора, детерминатора и квантификатора у именској синтагми. *Rasprave. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/2: 311–344.

- Belaj, B., Tanacković Faletar, G. (2014). *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Blake, B. B. (2011). History of the research on case. In: *The Oxford Handbook of Case* (A. Malchukov and A. Spencer, eds.). New York: Oxford University Press, 13–26.
- Bondarko, A. V. (1991). *Functional grammar: a field approach*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Brabec, I., Hraste, M., Živković, S. (1961). *Gramatika srpskohrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bugarški, R. (2003²). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja.
- Carnie, A. (2013). *Syntax: A generative introduction*. Malden, MA: Wiley-Blackwel.
- Brown, K., Miller, J. (eds.) (1996). *Concise encyclopedia of syntactic theories*. Oxford – New York – Tokyo: Pergamon.
- Đurić, R. (2009). *Genitiv u engleskom i njegovi ekvivalenti u srpskom – generativni pristup*. Novi Sad: Udruženje za anglo-američke studije Srbije.
- Evans, V., Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fillmore, C. J. (1967). *The Case for Case*. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED019631.pdf>. Retrieved on: 12 September 2011.
- Ford, A., Roberts, A. (1998). *Colour space conversions*. Available at: http://147.228.63.6/research/night_road/westminster.pdf. Retrieved on: 16 November 2014.
- Geld, R. (2006). Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi. *Suvremena lingvistika*, 62: 183–211.
- Grady, J. E. (2007). Metaphor. In: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (D. Geeraerts and H. Cuyckens, eds.). New York: Oxford University Press, 188–213.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Едиција Е-дисертација. Књига 1. Нови Сад: Филозофски факултет. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2011/978-86-6065-077-3>
- Ivić, M. (1971). O ekvativnom genitivu u srpskohrvatskom jeziku. In: *Serta Slavica in memoriam Aloisi Schmaus. Gedenkschrift für Alois Schmaus. Herausgegeben von W. Gesemann, J. Holthusen u.a.* München, 305–308.
- Ivić, M. (1978). *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ivić, M. (1995). *O zelenom konju*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ivić, M. (2008³). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Jackendoff, R. (1983). *Semantics and Cognition*. Cambridge – Massachusetts – London: The MIT Press.
- Jackendoff, R. (2002). *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. New York: Oxford University Press.
- Jakobson, R. (2003). The metaphoric and metonymic poles. In: *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* (R. Dirven and R. Pörings, eds.). Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 41–48.
- Janda, L. A. (2002). *Concepts of case and time in Slavic*. Available at: https://slaviccenters.duke.edu/sites/slaviccenters.duke.edu/files/media_items_files/3janda.original.pdf. Retrieved on: 19 May 2014.
- Janda, L., Clancy, S. J. (2002). *The Case Book for Russian*. Bloomington: Indiana University. Slavica Publishers.
- Kasirer, E. (1985). *Filozofija simboličkih oblika*. Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica Novog Sada.

- Katičić, R. (2002³). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klikovac, D. (2006²). *Semantika predloga: Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Kordić, S. (1992). Determinator – vrsta riječi ili funkcionalni razred?. *Suvremena lingvistika*, 18/33: 27–32.
- Kordić, S. (1995). *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Matica hrvatska.
- Kordić, S. (1999). Gramatički opis koncipiran prema funkcionalno-semantičkim kategorijama. *Актуелни проблеми граматике српског језика*. Суботица – Београд: Градска библиотека – Народна библиотека Србије – САНУ, 43–48.
- Kordić, S. (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kovačević, M. (1988). *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kovačević, M. (1992). *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor. A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kuna, B. (1999). Norma i posvojni genitiv bez odredbe. *Jezik*, XLVII/1: 1–9.
- Kuna, B. (2003). Između atributne i predikatne posvojnosti. *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29/1: 157–171.
- Kuna, B. (2010). Kvalitativni genitiv u hrvatskome jeziku. *Lingua Montenegrina*, III/5: 67–79.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago – London: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2003²). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1982). Space Grammar, Analysability, and the English Passive. *Language*, 58/1: 22–80.
- Langacker, R.W. (1986). An Introduction to Cognitive Grammar. *Cognitive Science*, 10: 1–40.
- Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar* (Vol. 1). Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar* (Vol. 2). Stanford, California: Stanford University Press.
- Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Volume I. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maretić, T. (1899). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*. Zagreb: Štampa i naklade knjižare L. Hartmana.
- Maretić, T. (1963³). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mikeš, M., Deže, L., Vuković, G. (1972). *Osnovna pitanja nominalne sintagme. Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog i mađarskog jezika 2*. Novi Sad: Institut za hungarologiju.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Omerović, M. (2011). *Nekongruentni atribut u naučnom i administrativnom stilu bosanskoga jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Omerović, M. (2012). Supstantivne sintagme s načinskim značenjem u bosanskome jeziku. *Pismo*, 1: 25–32.
- Palić, I. (2007). *Sintaksa i semantika načina*. Sarajevo: Bookline.
- Palić, I. (2010). *Dativ u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Bookline.

- Palić, I. (2011). O glagolima koji vežu obvezne adverbijalne dopune u bosanskom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 72: 201–217.
- Pavlović, S. (2007). Prilog rekonstrukciji geneze slovenskog kvalifikativnog genitiva. *Slavica Slovaca*, 42/2: 131–135.
- Pereltsvaig, A. (1999). Two classes of cognate objects. In: *The Proceedings of the WCCFLXVII* (K. Shahin, S. Blake and E. Kim, eds.). Stanford, 537–551.
- Piper, P. (1983). *Zamjenički prilozi. Gramatički status i semantički tipovi*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Piper, P. (2001²). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Pranjeković, I. (2001). *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Radden, G., Dirven, R. (2007). *Cognitive English Grammar* (Vol. 2). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Radovanović, M. (1977). Imenica u funkciji kondenzatora. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XX/1–2: 63–144, 81–160.
- Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Redli, J. (2010). Srpske sintaksičke konstrukcije sa složenim priloškim veznicima KAO ŠTO i KAO DA i njihovi mađarski ekvivalenti. U: *Susret kultura: Zbornik radova*. Knjiga 2 (Lj. Subotić i I. Živančević-Sekeruš, ur.), 803–810.
- Redli, J. (2014). Kognitivnolingvistička analiza adnominalnog kvalifikativnog genitiva u srpskom jeziku. U: *Konteksti I. Zbornik radova* (I. Živančević-Sekeruš i dr., ur.), 199–212.
- Rosch, E. (1999). Principles of Categorization. In: *Concepts: Core reading* (E. Margolis and S. Laurence, eds.). Cambridge, MA: MIT Press, 189–206.
- Silić, J., Pranjeković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stojanović, S. (1996). *Binarne relacije posjede u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Šarić, Lj. (1998). Pragmatička uvjetovanost značenjskih proširenja. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23–24/: 313–323.
- Šarić, Lj. (2012a). OD-genitivi: kognitivnosemantička analiza. *Riječ*. Nova serija, br. 7: 7–36.
- Šarić, Lj. (2012b). The Croatian preposition *uz*: A cognitive approach. *Jezikoslovlje*, 13.1: 151–190.
- Tanacković Faletar, G. (2011). *Semantički opis nesamostalnih (kosih) padeža u hrvatskom jeziku i njegove sintaktičke implikacije*. Odbranjena doktorska disertacija. Dostupno na: <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A2356>. Preuzeto: 13. januar 2018.
- Taylor, J. R. (1989). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Težak, S., Babić, S. (2003¹³). *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tošović, B. (2001). *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz: Institut für Slawistik.
- Vasić, V. (1996a). *Osnovi gramatike srpskog jezika: nacrt priručnika*. Novi Sad: Azbukum.
- Vasić, V. (1996b). Lingvistički aspekti subordinacije agensa proagentivnog tipa u Vukovom prevodu Novog zaveta. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, XLIV/1–3: 93–104.
- Vukojević, L. (1995). Vrste, položaj i uloga determinatora. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21: 227–238.

- Znika, M. (1977). O jednom tipu međusobnih odnosa nominalnih izraza. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, III/1: 153–158.
- Znika, M. (1987). Jedan pogled na „sročne“ i „nesročne“ attribute. *Rasprave Zavoda za jezik*, 13: 191–201.
- Znika, M. (1999). Posvojni i odnosni pridevi. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 25: 377–389.
- Wierzbicka, A. (1972). *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenäum Verlag.
- Wierzbicka, A. (1980). *The case for surface case*. Ann Arbor, MI: Karoma.
- Wierzbicka, A. (1988). *The Semantics of Grammar*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Wierzbicka, A. (2011). Case in NSM. A reanalysis of the Polish dative. In: *The Oxford Handbook of Case* (A. Malchukov and A. Spencer, eds.). New York: Oxford University Press, 151–169.

РЕЧНИЦИ:

- Клајн, И., Шипка, М. (2007²). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Московљевић, М. С. (2000). *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*. Београд: Гутенбергова галаксија.
- Оташевић, Ђ. (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- (РСЈ) *Речник српског језика* (2007). Нови Сад: Матица српска.
- (РСКЈ) *Речник српскохрватског књижевног језика* (1969). Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.
- (СЕР) *Српски електронски речник*. Србософ. <http://srpskijezik.com/>

- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO Školska knjiga.

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НОВИ САД
21000 Нови Сад
Др Зорана Ђинђића 2
www.ff.uns.ac.rs

Електронско издање
<http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2020/978-86-6065-584-6>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

811.163.41'366.54

РЕДЛИ, Јелена, 1973-

Адвербијална и адноминална квалитативност у стандардном
српском језику [Електронски извор] / Јелена Редли. - Нови Сад :
Филозофски факултет, 2020

Начин приступа (URL): <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2020/978-86-6065-584-6>. - Опис заснован на стању на дан 27.2.2020. - Насл. с
насловног екрана. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија. - Abstract.

ISBN 978-86-6065-584-6

а) Српски језик - Квалитативни падежи

COBISS.SR-ID 333129223
